

TASARIM KAVRAMININ LİDERLİK
BAĞLAMINDA MİMARLIĞA YANSIMASI

Sertan BAKAR
Yüksek Lisans Tezi
Mimarlık Anabilim Dalı
Bina Bilgisi Bilim Dalı

EYLÜL, 2018
ESKİŞEHİR

TASARIM KAVRAMININ LİDERLİK BAĞLAMINDA MİMARLIĞA YANSIMASI

Sertan BAKAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet İNCEOĞLU

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Eylül, 2018

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Sertan BAKAR'ın "Tasarım Kavramının Liderlik Bağlamında Mimarlığa Yansıması" başlıklı tezi 26/09/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Mimarlık Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Unvanı Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Mehmet İNCEOĞLU

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Timur KAPROL

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Betül G. EKİMCİ

Prof.Dr. Ersin YÜCEL
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

ÖZET

TASARIM KAVRAMININ LİDERLİK BAĞLAMINDA MİMARLIĞA YANSIMASI

Sertan BAKAR

Mimarlık Anabilim Dalı

Bina Bilgisi Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Eylül 2018

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet İNCEOĞLU

Toplumların temsil görevini üstlenen liderler, kendilerine tanınan meşru güç aracılığıyla, ekonomi, savaş, siyaset, sağlık, çevre, kent, sanat ve kültür gibi, yaşamın her alanında, kitlelerin geleceğini belirleyebilecek nitelikte kararlar verebilmektedirler. Bu bakımdan, sosyal yaşamın zorunlu kıldığı ve aynı zamanda köklü bir geçmişi olan liderlik kavramının, günümüz bilgi ve iletişim çağında da son derece önemli olduğu görülmektedir. Diğer yandan; toplumsal yaşayış biçimlerini değiştirebilme potansiyeline sahip olan mimarının de geçmişte olduğu gibi günümüzde de liderler tarafından ideolojik bir araç olarak kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. Toplumsal belleği yansıtan anıtsal tasarımın yanı sıra; yaşam alanları ile ekonomik ve sosyal ilişkilerin genel niteliklerinin belirlendiği kentsel tasarım da liderlerin ideolojilerine hizmet etmektedir. Bu bakımdan, lider ve liderlik tarzı, ideoloji ve liderlerin mimari tasarım yaklaşımları arasındaki ilişki, önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, demokratik ve baskıcı liderlik tarzlarının mimariye yansımalarının, demokratik liderler olarak Mustafa Kemal Atatürk ve Thomas Jefferson; baskıcı liderler olarak Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler örnekleri üzerinden somutlaştırılarak anlaşılabilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda; ilk olarak, liderlik ve ideoloji, sonrasında ise demokratik ve baskıcı liderlik kavramları eşliğinde, Mustafa Kemal Atatürk, Thomas Jefferson, Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler'in ideolojileri ile mimari tasarım yaklaşımları arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Son olarak; lider ve tasarım ilişkisi, liderler bağlamında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle demokratik ve baskıcı liderlerin mimari tasarımı ele alış biçimleri ile liderlik anlayışları arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesinde yeni yaklaşımlar ileri sürülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Demokratik liderlik, Baskıcı liderlik, Siyasi liderlik, İdeoloji, Mimari tasarım.

ABSTRACT

THE REFLECTION OF DESIGN CONCEPT IN THE CONTEXT OF LEADERSHIP IN ARCHITECTURE

Sertan BAKAR

Department of Architecture

Program in Building Design

Anadolu University, Graduate School of Sciences, September 2018

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet İNCEOĞLU

Leaders who take on the duty of representation of the societies are able to make decisions that can determine the future of the masses in all areas of life such as the economy, war, politics, health, environment, city, art and culture through the legitimate power which has granted to them. In this respect, it is seen that the concept of leadership, which social life necessitates and at the same time has a deep rooted past, is also extremely important in today's information and communication age. On the other hand; it seems that the architecture, which has the potential to change the forms of social life, continues to be used as an ideological vehicle by the leaders today as it was in the past. In addition to the monumental design that reflects social memory, urban design, in which the general qualities of living spaces, and economic and social relations are determined, also serves to the ideologies of the leaders. In this respect, the relationships between leader and leadership style, ideology and architectural design approaches of leaders is important.

In this study, it is aimed that the reflection of democratic and authoritarian leadership styles in architecture can be understood through the concrete examples of Mustafa Kemal Atatürk, Thomas Jefferson as democratic leaders and Napoleon Bonapart, and Adolf Hitler as authoritarian leaders. In this context, the relationship between the ideologies and design approaches of Mustafa Kemal Atatürk, Thomas Jefferson, Napoleon Bonapart, and Adolf Hitler have been elaborated firstly with the concepts of leadership and ideology, and then with the concepts of democratic and authoritarian leadership. Finally; the relationship between leader and design has been reviewed comparatively in the context of the leaders. This way, new approaches have been proposed for understanding the relationship between democratic and authoritarian leaders' approaches to architectural design and their conception of leadership.

Keywords: Democratic leadership, Authoritarian leadership, Political leadership, Ideology, Architectural design.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans ve tez sürecinde yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet İNCEOĞLU ile jüri üyesi Dr. Öğr. Üyesi Timur KAPROL'a teşekkürlerimi sunarım.

Yoğun geçen süreçte yanımda olan eşim Seher YERLİTAŞ BAKAR ve kızım Pera'nın yanı sıra; önemli katkılarından dolayı Harun Erman KIZILYILDIZ ve Arş. Gör. Elif ATICI'ya da sonsuz teşekkürler.

Sertan BAKAR

Eylül, 2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

.....

Sertan BAKAR

İÇİNDEKİLER

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Tanımı.....	1
1.2. Amaç ve Kapsam	3
1.3. Yöntem.....	4
2. LİDERLİK VE İDEOLOJİ	5
2.1. Liderlik ve Lider	5
2.1.1. Lider ve nitelikleri	12
2.1.1.1. Evrensellik.....	14
2.1.1.2. Güç	15
2.1.1.3. Yaratıcılık	16
2.1.1.4. Empati	17
2.1.1.5. Karizma	19
2.1.1.6. Etkili konuşma (retorik)	21
2.1.2. Liderlik ve yöneticilik ayrımı	21
2.1.3. Lider ve takipçi ilişkisi	22
2.1.4. Lider gereksinimi: Lider-kitle ve lider-seçkin kesim ilişkisi.....	25

2.1.5. Liderlik teorileri ve liderlik örnekleri	27
2.1.5.1. Siyasi alanda liderlik	30
2.1.5.1.1. Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938)	31
2.1.5.1.2. Thomas Jefferson (1743-1826)	31
2.1.5.1.3. Napolyon Bonapart (1769-1821)	32
2.1.5.1.4. Adolf Hitler (1889-1945)	32
2.1.5.2. Düşünce alanında liderlik	32
2.1.5.2.1. Karl Marx (1818-1883)	33
2.1.5.2.2. Immanuel Kant (1724-1804)	33
2.1.5.2.3. Friedrich Nietzsche (1844-1900)	34
2.1.5.2.4. Mahatma Gandi (1869-1948)	34
2.1.5.2.5. Nelson Mandela (1918-2013)	34
2.1.5.2.6. Martin Luther King, Jr. (1929-1968)	35
2.1.5.3. Bilim alanında liderlik	35
2.1.5.3.1. Alexander Graham Bell (1847-1922)	36
2.1.5.3.2. Sigmund Freud (1856-1939)	36
2.1.5.3.3. Henry Ford (1863-1947)	36
2.1.5.3.4. Albert Einstein (1879-1955)	36
2.1.5.4. Sanat alanında liderlik	37
2.1.5.4.1. Ludwig van Beethoven (1779-1827)	37
2.1.5.4.2. Richard Wagner (1813-1883)	38
2.1.5.4.3. Charlie Chaplin (1889-1977)	38
2.1.5.4.4. Le Corbusier (1887-1965)	38
2.2. Siyasi Lider ve Liderlik	39
2.2.1. Demokratik liderlik	42
2.2.2. Baskıcı liderlik	43
2.3. Liderlik ve İdeoloji	44

2.3.1. Liderlik bağlamında ideolojinin işlevi.....	45
3. TASARIM DÜŞÜNCESİNE SAHİP LİDERLER	47
3.1. Tasarım Düşüncesi ve Lider	48
3.1.1. Anıtsal tasarım ve lider.....	48
3.1.2. Kentsel tasarım ve lider	54
3.1.3. Tasarım düşüncesi	59
3.1.3.1. Tasarım düşüncesi ve tasarım düşünürünün genel özellikleri.....	64
3.1.4. Tasarım düşünen lider	69
3.1.4.1. Tasarım, tasarım düşünürü ve lider ilişkisi	69
3.1.4.2. Tasarım düşünen liderin özellikleri	76
3.2. Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938).....	86
3.2.1. Mustafa Kemal Atatürk ve modern toplum tasarımı	86
3.2.2. Mustafa Kemal Atatürk'ün kentsel tasarım yaklaşımı	87
3.2.2.1. İdeolojinin kentsel tasarıma yansımaları: Mustafa Kemal Atatürk	87
3.2.2.1.1. Atatürk Orman Çiftliği	89
3.2.2.1.2. İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi	91
3.3. Thomas Jefferson (1743-1826)	93
3.3.1. Demokratik lider ve tasarım: Thomas Jefferson.....	93
3.3.2. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi	96
3.3.3. Jefferson ve liderlik	97
3.3.4. Jefferson ve tasarım	97
3.3.5. Jefferson ve mimari	99
3.3.5.1. Virjinya Meclis Binası.....	101
3.3.5.2. Monticello	103
3.3.5.3. Poplar Forest.....	108
3.3.5.4. Akademik Yerleşke	109
3.4. Napolyon Bonapart (1769-1821)	115

3.4.1. Napolyon ve liderlik	115
3.4.2. Napolyon ve tasarım	116
3.5. Adolf Hitler (1889-1945)	122
3.5.1. Hitler ve liderlik	125
3.5.2. Hitler ve tasarım	128
3.5.2.1. Berlin	135
3.5.2.2. Büyük Salon	137
4. BULGULAR, TARTIŞMA ve YÖNTEM.....	141
4.1. Tasarım Düşünürü Liderlerin İncelenmesinde Uygulanan Yöntem	141
4.2. Bulgular, Tartışma ve Hipotezlerin Değerlendirilmesi	143
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	155
KAYNAKÇA.....	159
EKLER	
EK-1: Thomas Jefferson ve Tasarım	
EK-2: Adolf Hitler ve Tasarım	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo 2.1. Lider, takipçi ve içinde bulunulan şartların etkileşimindeki liderlik analizi.	11
Tablo 2.2. Liderlik alanlarının siyaset, düşünce, bilim ve sanat dalları ile ilişkisi.	29
Tablo 3.1. Etik davranan ve etik davranmayan lider özellikleri.	78
Tablo 3.2. Liderlerin kişisel özellikleri.	79
Tablo 3.3. Liderlerin kitle ile ilişkisi.....	81
Tablo 3.4. Tasarım düşüncesi ve lider ilişkisi.....	84
Tablo 3.5. Mimari tasarım ve liderlik tarzı ilişkisi.....	85

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1. La Mole Littoria Projesi, Mario Palanti, Roma.....	52
Şekil 3.2. Kentsel tasarım örneği olarak Place de Vosges, Paris.....	55
Şekil 3.3. Jansen Planı, Hermann Jansen, 1932	88
Şekil 3.4. Jansen Planı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün müdahale ettiği alan.	88
Şekil 3.5. Atatürk Orman Çiftliği, genel görünüm, 1920'ler.	90
Şekil 3.6. Marmara Köşkü, Atatürk Orman Çiftliği, Ankara. Ernst Egli, 1928.	91
Şekil 3.7. İdeal Cumhuriyet Köyü Planı	92
Şekil 3.8. Lady Pepperell Konutu, Kittery, Maine, 1760.	94
Şekil 3.9. The New Jersey Eyalet Meclis Binası, 1792, Jonathan Doane.	94
Şekil 3.10. Adliye Binası, Dahlonga, Georgia, 1836, Ephraim Clayton.	95
Şekil 3.11. Thomas Jefferson'ın tasarladığı şarap asansörü. Monticello.	98
Şekil 3.12. Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazıldığı masa. Tasarım: Thomas Jefferson.	98
Şekil 3.13. Thomas Jefferson'ın kendi mezar taşı tasarımı.	99
Şekil 3.14. Başkanlık Konutu, Thomas Jefferson'ın tasarımı, 1792	100
Şekil 3.15. James Hoban tarafından tasarlanan ve yarışmayı kazanan proje, 1792.	100
Şekil 3.16. Maison-Carrée. Nîmes, Fransa.	102
Şekil 3.17. Virjinya Meclis Binası. Thomas Jefferson ve Charles-Louis Clérissseau. ..	102
Şekil 3.18. Jefferson tarafından tıraşlanan dağ: Monticello.	103
Şekil 3.19. Jefferson, Monticello'nun arazisinde sürekli değişiklikler yapmıştır.	104
Şekil 3.20. Monticello, batı cephesi görünüşü (1769-1770).....	105
Şekil 3.21. Monticello'nun önceki dönem batı cephesi görünüşü.	105
Şekil 3.22. Monticello, batı cephesi görünüşü.....	106
Şekil 3.23. Monticello. Plan: Zemin kat ve kanatlar. Görünüş: Batı cephesi.....	106
Şekil 3.24. Hôtel de Salm, Paris, Fransa	107
Şekil 3.25. Halle aux Blés (1763-67), Paris, Mimar: Nicolas Le Camus de Mezieres	107
Şekil 3.26. Monticello: Batı cephesi.....	107
Şekil 3.27. Monticello: Hava görüntüsü.	108
Şekil 3.28. Poplar Forest, Tasarım: Thomas Jefferson.....	109
Şekil 3.29. Thomas Jefferson'ın Poplar Forest çizimleri. Lynchburg, Virjinya.	109
Şekil 3.30. Thomas Jefferson, Virjinya Üniversitesi Charlottesville, Virjinya.....	110
Şekil 3.31. Akademik Yerleşke Planı.....	111

Şekil 3.32. Diocletian Hamamları, Roma.	111
Şekil 3.33. Fortuna Virilis Tapınağı, Roma (Yaklaşık MÖ 100).	112
Şekil 3.34. Rotunda, Virjinya Üniversitesi. Thomas Jefferson.	112
Şekil 3.35. Pantheon Tapınağı, Roma.	112
Şekil 3.36. Kolların arasında kalan avluya dönük orijinal pavilyon.	113
Şekil 3.37. Akademik Yerleşke'nin çim zeminde yükselti farkları.	113
Şekil 3.38. II, IV, III sayılı pavilyonların Jefferson tarafından yapılan çizimleri.	114
Şekil 3.39. Jefferson'ın yurt odaları ve pavilyon eskizi.	114
Şekil 3.40. Pantheon, Paris. Jacques-Germain Soufflot, 1757.	117
Şekil 3.41. Sanatlar Köprüsü (Pont des Arts), Paris. Delon de Cessart, 1801-1803	117
Şekil 3.42. Zafer Takı, Paris. Jean-François-Thérèse Chalgrin, 1806-1836.	118
Şekil 3.43. Titus Takı, Roma, 82.	118
Şekil 3.44. Konstantin Takı, Roma, 315.	119
Şekil 3.45. Carrousel Zafer Takı (Arc de Triomphe du Carrousel), Paris. 1806-1808.	119
Şekil 3.46. Septimius Severus Takı, Roma.	119
Şekil 3.47. Vendom Sütunu, Paris.	120
Şekil 3.48. Trajan Sütunu, Roma. Apollodorus of Damascus, 106-113.	120
Şekil 3.49. Madeleine Kilisesi (Église Sainte-Marie-Madeleine), Paris. 1806.	121
Şekil 3.50. Halle aux Blés.	121
Şekil 3.51. Alman Sanat Evi, 1939-40 Paul L. Troost, Münih, Almanya.	125
Şekil 3.52. Heinrich Hoffman tarafından çekilen fotoğraflar.	126
Şekil 3.53. Hitler'in yaptığı eskiz üzerinde Nazi standartları oluşturulmaktadır.	129
Şekil 3.54. Adolf Hitler Nazi selamı yaparken.	129
Şekil 3.55. Anton Bruckner için tasarlanan anıtın eskizi. Adolf Hitler.	130
Şekil 3.56. 1936 yılında Nuremberg'de gerçekleştirilen miting.	132
Şekil 3.57. Zafer Takı eskizi. Adolf Hitler, 1925.	133
Şekil 3.58. Elbe Nehri üzerine yapılması istenilen köprü eskizi, A. Hitler. 1936.	134
Şekil 3.59. Germania planı.	136
Şekil 3.60. Büyük Salon.	138
Şekil 3.61. Germania: Kuzey-Güney aksı, Büyük Salon ile sonlanmaktadır.	139
Şekil 5.1. Zafer Takı, Paris'in okunabilirliğini de etkilemektedir.	157

1. GİRİŞ

Liderlik kavramı, geçmişte olduğu gibi günümüz toplumlarında da son derece önemli bir konuma sahiptir. Yönetim erkini elinde bulundurmaları açısından liderler, konumlarından kaynaklanan meşru güç ile kendi ideolojileri doğrultusunda toplumları yönetebilmekte ve değiştirebilmektedir. Bu doğrultuda, kent yaşamına ilişkin radikal müdahaleler de söz konusu olabilmektedir. Yaygın olarak, mimarlar aracılığıyla gerçekleştirilen bu müdahaleler, liderlerin tasarım düşünceleri olmaları halinde farklı biçimlerde uygulanabilmektedir.

1.1. Problem Tanımı

Sanayileşmenin bir sonucu olarak; kentlerde demografik yapının değişmesi ve nüfus yoğunluğunun artması ile birlikte, güç ve iktidar kavramlarının kent üzerindeki etkisi daha da belirgin hale gelmiştir. Siyasi yönetim ve liderlik yaklaşımlarında yenilik arayışları ortaya çıkmıştır. Değişen toplumların yönetilebilmesi, geleneksel liderlik anlayışlarından uzaklaşılmasını zorunlu hale getirmiş ve liderlik kavramının öneminin artmasına neden olmuştur. Bu bakımdan liderlerin, toplumsal, sosyal ve ekonomik sorunlar başta olmak üzere, tüm sorunların çözümünde başarılı olabilmeleri tek başına yeterli olarak kabul edilmemeye başlanmıştır. Özellikle dini ve siyasi yönetim yaklaşımlarının, Aydınlanma Çağı ile birlikte kitleler tarafından yoğun biçimde sorgulanması, liderlik algısını farklı boyutlara taşımıştır. Buna göre, değişime uyum sağlayabilmelerinin yanı sıra; aynı zamanda, yaratıcı ve eleştirel düşünebilen, yenilikler yaratabilen, kitle ile empati kurabilen ve bu bağlamda toplumsal yapıyı kendi ideolojileri doğrultusunda yönlendirebilen liderler, kitleler tarafından tercih edilmektedir.

Liderler açısından düşünüldüğünde ise; liderlerin, kendi ideolojilerini kabul eden kitleleri arzuladıkları görülmektedir. Bu bağlamda, yönetim erkini elinde bulunduran liderler, ‘baskı’ ve ‘ikna’ olmak üzere, iki farklı biçimde ideolojilerini kitlelere kabul ettirmek durumundadır. Bu durum ise demokratik ve baskıcı liderlik olmak üzere iki farklı liderlik yaklaşımını işaret etmektedir.

Baskı veya ikna yöntemi ile toplumların sosyal yapısı ve yaşam biçiminin şekillendirilmesi, farklı ideolojik araçlar tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Bu bakımdan, mimari de liderler tarafından yoğun biçimde kullanılan ideolojik araçlar arasında yer almaktadır. Liderler ve mimari tasarım arasındaki ilişkinin ise oldukça köklü

bir geçmişi bulunmaktadır. Mezopotamya kralları ve Mısır firavunları da tasarım talebinde bulunan liderlere örnek teşkil etmektedir. Anıtlar, kamu yapıları veya kentlerin yapılmasını talep eden liderlerin söz konusu taleplerinin nedeni ise kimi zaman g ve ölümsüzlük kimi zaman da toplumun değiştirilmesi arzusu olarak değerlendirilmektedir.

Baskıcı rejimler olarak nitelendirilen monarşilerde görüldüğü üzere; liderler, topluma nasıl yaşayacaklarını dikte etmektedirler. Bu bağlamda; mimari tasarımın oldukça önemli bir işlevi de yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Kraliyet saraylarında kullanılan alınlık, sütün ve kubbe gibi mimari öğeler aracılığıyla liderler, kendilerinin tanrıdan pay almış kutsal birer varlık olarak kabul edilmeleri gerektiğini kitlelerine dayatmaktadırlar.

Toplumun da yönetimde söz hakkının olduğu demokrasilerde ise yönetici ve kitle arasında kutsal olan ya da olmayan şeklinde bir ayrım bulunmamaktadır. Bunun bir sonucu olarak; yönetilen kitleye ait olan özel mimari mekânların tasarımında da kutsallık ifade eden mimari öğelerin kullanımında bir kısıtlamanın olmadığı görülmektedir.

Anlaşıldığı üzere; kamusal mekân mimarisi, ulusal ve özel mimarinin şekillenmesinde de liderlik tarzlarının farklılığı ve liderlerin ideolojileri etkin bir rol üstlenmektedir. Demokratik bir liderin mimari tasarıma yaklaşımı ile baskıcı bir liderin yaklaşımı arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda; kamusal mekân mimarisi ya da herhangi bir ulus veya toplumun sivil mimarisi, devlet yönetimini elinde bulunduran liderin tasarım ve aynı zamanda liderlik anlayışı ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Dolayısıyla mimari tasarım ve liderin ideolojisi arasında mutlak bir ilişki bulunmaktadır ve bu ilişki toplumun tamamını ya da çok büyük bir kısmını doğrudan ilgilendirmektedir.

Demokratik ve baskıcı liderlerin tasarıma ilişkin yaklaşımlarının farklı olması gibi; tasarım düşünürü liderler de tasarım düşünürü olmayan diğer liderlerden ayrılmaktadır. Liderlerin tasarım düşünürü olmaları halinde liderlik ve mimari tasarım arasındaki ilişkinin boyutu da farklılaşmaktadır. Bu bakımdan ele alındığında, tasarım düşünürü liderler, ideolojileri ile kitleleri istenilen biçimde değiştirebilmeleri açısından diğer liderlerden ayrılmaktadırlar.

Tez kapsamında ele alınan problem olması bakımından, liderlerin ideolojisi doğrultusunda mimari tasarımı ele alış biçimleri ve tasarım düşünürü liderlerin

ideolojilerini de yansıtan mimari tasarım yaklaşımlarının anlaşılması liderlik ve mimarlık arasındaki ilişkinin daha açık biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1.2. Amaç ve Kapsam

Araştırmanın ana amacı, demokratik ve baskıcı devlet liderlerinin, ideolojileri doğrultusunda şekillenen liderlik anlayışları ile mimari tasarıma yaklaşımları arasındaki ilişkinin anlaşılmasıdır. Bu bağlamda amaçlar şu şekilde ifade edilebilmektedir:

- Liderlerin tasarım düşünürleri olmaları halinde, mimari tasarım yaklaşımların anlaşılması amaçlanmıştır.
- Liderlerin kitle veya toplum ile olan ilişkisinden kaynaklanan sinerji ile oluşan tasarımların, toplum yararına olup olmadığını gösterebilmektir.
- Demokratik ve baskıcı liderlik anlayışlarının, lider ve tasarım arasındaki ilişkiyle mimariyi nasıl etkilediğinin anlaşılması amaçlanmıştır.

Bu bağlamda günümüz kent yaşamında ve liderlik yaklaşımlarında son derece önemli etkileri olan Aydınlanma Çağı ve Sanayi Devrimi'nin neden olduğu Fransız İhtilali ve Amerikan Devrimi ile sonuçları bakımından benzer etkileri olan Birinci ve İkinci Dünya Savaşı tez kapsamında tarihsel kırılma noktaları olarak ele alınmıştır. Siyasi liderlerin kitleleri ideolojileri doğrultusunda şekillendirebilmelerinde uygulamış oldukları ikna ve baskı yöntemlerinin birer karşılığı olarak, demokratik ve baskıcı liderlik örnekleri ile bu liderlerin mimari tasarım yaklaşımları arasındaki ilişkiye yer verilmiş; diğer liderlik alanları kapsam dışında tutulmuştur.

Bu bağlamda; sivil, askeri ve siyasi liderlik başarılarıyla öne çıkan ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri olan Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) ile Bağımsızlık Bildirgesi'ni yazarak Amerikan devrimi ile özdeşleşen Thomas Jefferson (1743-1826), demokratik lider örnekleri olarak ele alınmaktadır.

Diğer yandan; Fransız İhtilali ve sonuçlarıyla özdeşleşen liderler arasında yer alan Napolyon Bonapart (1769-1821) ile İkinci Dünya Savaşı ile özdeşleşen Adolf Hitler (1889-1945) ise baskıcı lider örnekleri olarak ele alınmaktadır.

1.3. Yöntem

Tez kapsamında ele alınan lider ve mimari tasarım ilişkisi farklı bileşenler doğrultusunda şekillenmektedir. Lider ve kitle arasındaki iletişimin belirleyici olması gibi liderin ideolojisi de mimari tasarım ve lider arasındaki ilişkide aktif bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla lider ve mimari tasarım yaklaşımı arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından lider, liderlik ve tasarım kavramlarının yanı sıra; ideolojinin de anlaşılması gerektiği görülmektedir. Bu doğrultuda, araştırma konusu dahilindeki veriler, akademik yayınlar başta olmak üzere, ilgili kitap ve makaleler vasıtasıyla elde edilerek analiz edilmiştir.

YÖNTEM	TEKNİK	DEĞERLENDİRME
Literatür	Kaynak Taraması	Analiz
Karşılaştırmalı çözümleme	Grafik sunuş, Belge seçme	Analiz

Bu bakımdan, çalışmada yöntem olarak literatür taraması uygulanmıştır (Bölüm 2 ve 3). Lider ve tasarım düşüncesi arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından, elde edilen verilerin bir arada değerlendirilmesine olanak sağlayan karşılaştırmalı çözümleme yöntemi ise Bölüm 4'te uygulanmıştır.

2. LİDERLİK VE İDEOLOJİ

Toplumların yönetilmesi erkini elinde bulunduran devlet liderleri, konumlarından kaynaklanan meşru güç (Nevarez, Wood, & Penrose, 2013, s. 95) ile sosyal yaşam, siyaset, ekonomi, bilim ve sanat gibi insan yaşamını şekillendiren tüm alanları istedikleri doğrultuda yönlendirebilme potansiyeline de sahip olabilmektedirler. Söz konusu bu durum, liderlik pozisyonunun kalıcılığı açısından, kitlenin desteğinin sağlanmasını da gerektirmektedir. Kitle desteği ise baskı ve ikna yöntemleri ile mümkün olabilmektedir. Hangi yöntem uygulanırsa uygulansın, liderler, kitlelerin desteğini kazanabilmek için, kendilerini kitlelere ifade etme gereği duymakta; yönetim biçimlerinin ve gerçekleştirmek istedikleri hedeflerin kitle tarafından benimsenmesini istemektedirler. Bu açıdan liderler, ileri sürdükleri siyasi öğretilerinin ideoloji halini alarak kitlelerce benimsenmesini ve liderliklerinin pekiştirilmesini arzulamaktadırlar.

2.1. Liderlik ve Lider

Liderlik, bir kişinin, içinde kendisinin de yer aldığı bir grup/organizasyon/şirket/siyasi oluşum ya da idarenin, tutarlı bir biçimde gelişimini sürdürebilmesi doğrultusunda, topluluk içindeki tüm bireyleri etkileme sürecidir (Sharma & Jain, 2013, s. 310). Sharma ve Jain'in, liderlik kavramının, içeriği bakımından topluluk, amaç ve süreç kavramlarına vurgu yaptığı görülmektedir. Bu durumda, liderlik görevini üstlenen kişi olması bakımından lider ise söz konusu süreci yöneten ya da yönlendiren kişi olarak ifade edilebilmektedir.

Northouse ise liderliği tek yönlü bir süreç olarak değerlendirmemekte, karşılıklı bir etkileşim olarak ifade etmektedir. Ona göre liderlik, liderin ve takipçilerin birbirlerini etkilediği bir süreçtir (Northouse, 2010, s. 3). Northouse'un tanımında etkileşim kavramının da dâhil edilmiş olması dikkat çekmektedir. Dolayısıyla liderlik, bir topluluğun ortak bir hedefe ulaşılabilmesi için içlerinden birinin, kendine has yöntemleriyle diğer bireyleri etkilediği; aynı zamanda, lider olan bu kişinin kendisinin de topluluk tarafından etkilendiği bir süreçtir.

Tyler ile Ricketts'ın liderlik tanımlamalarında da ortak bir hedef, süreç ve etkileşimin vurgulandığı görülmektedir. Bu araştırmacılara göre liderlik; ortak bir hedefe ulaşılabilmesinde, grup içindeki bir kişinin diğer kişileri etkilemesi ile gerçekleşen bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Tyler, 2004, s. 167); ([http-1](#)).

Liderlik, bir arada olma ya da birlik olma durumunu da gerektirmektedir. Tead'ın vurgusu da bu yöndedir: Liderlik, insanların arzuladıkları bir hedefin gerçekleştirilebilmesi için bir araya gelebilmelerini sağlama faaliyetidir (Tead, 1935, s. 20).

Bavelas ise liderliği iki biçimde ele almaktadır: (1) Lider olan kişinin sahip olması gereken kişisel özelliklerin olağanüstü bir biçimde birleşmesi ve (2) herhangi bir organizasyon içindeki karar alma mekanizmaları ve bu doğrultuda gerçekleştirilen örgütlenme ilişkileridir. Birincisi, liderin özellik ve yeteneklerine; ikincisi ise topluluktaki güç ve otorite modellerine işaret etmektedir (Bavelas, 1960, s. 491). Bavelas'ın yaklaşımı da liderliğin farklı etkenler tarafından şekillendiğini vurgulamaktadır.

Güç ve otoritenin birtakım düşüncelerin benimsetilmesindeki etkisi de dikkate alındığında, Hogg'un liderlik tanımlaması da Bavelas'ın tanımını destekler niteliktedir. Hogg'a göre liderlik, bazı insanların sahip olduğu ve diğer insanlara, yeni düşünce, davranış, değer ve hedeflerin benimsetilmesi çabasını ifade eden bir terimdir. Dolayısıyla liderlik, küçük bir grup ya da bir ulus gibi büyük bir grup içinde de görülebilmektedir (Hogg, 2004, s. 53). Liderlik görevini yerine getiren kişi ise lider olmaktadır. Bu bakımdan liderlik ve lider kavramlarının bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir.

Türk Dil Kurumu'nun lider (önder) tanımlamasında ise süreç, koşul, bağlam ve etkileme yeteneğine vurgu yapıldığı görülmektedir:

Gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla, belli zaman ve durumlar içinde, ilişkili bulunduğu küme veya toplumun tutum, davranış ve etkinliklerini değiştirip yönetme yeteneğini gösteren kimse (http-2).

Türk Dil Kurumu tarafından yapılan tanımlamadan da anlaşıldığı üzere; liderlerin etik değerlere uygun davranmak durumunda olduğuna ilişkin herhangi bir kısıtlama yer almamaktadır. Baskıcı bir lider de tanımda yer aldığı üzere; gücü, ünü ve toplumsal yeri dolayısıyla, içinde bulunulan süreç ve şartlarda, kendisinin de dahil olduğu kitlenin davranışlarını, kendi belirlemiş olduğu doğrultuda değiştirebilmek amacıyla birtakım etkinliklerde bulunmakta ve o kitleyi yönetebilme yeteneğine sahip olduğunu gösterebilmektedir. Diğer yandan; Türk Dil Kurumu tarafından, *“Bütün siyasi yetkileri kendinde toplamış bulunan kimse”* şeklinde tanımlanan diktatör (http-3) ve *“Gücüne güvenerek hükmü altında bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan*

(kimse)” şeklinde tanımlanan zorba (http-4) kavramlarının, liderlik bağlamında değerlendirilmesi halinde, bazı liderlerin aynı zamanda diktatör ya da zorba olabildikleri sonucuna ulaşılabilmektedir.

Şu hâlde; liderlerin, ideolojilerini kitlelere baskı yoluyla kabul ettirmesi, liderin aynı zamanda bir diktatör ya da zorba olarak nitelendirilmesi sonucunu da doğurabilmektedir. Karşıtı olarak, liderlerin kitleyi etkileme süreçlerinin ana unsurunu ikna yönteminin oluşturması durumunda ise liderin demokratik bir lider olarak nitelendirilmesi söz konusu olmaktadır.

Demokratik ve baskıcı liderlerin, kitlelerde oluşturmak istedikleri ise, kendi ideolojilerinin bir yansıması olarak, toplumsal bakış açısı ortaya çıkarmaktır. Bu ise zihniyet kavramı ile ifade edilebilir. “... *her düşünsel faaliyet zihniyetin oluşumuna belli ölçüde bir katkı yapar* (Aytaç, 2009, s. 45).” Kitlenin zihniyetini şekillendirmek, lider açısından bir araç ya da amaç olabilmektedir.

Farklı yaklaşımlara karşılık, tanımlamalarda yer alan ortak noktalar da dikkat çekmektedir. Ricketts, liderliğe ilişkin ortak noktaları şu şekilde ifade etmektedir (http-1):

- *Liderlik bir süreçtir;*
- *Etkileme yeteneği gerektirmektedir;*
- *Bir grup dâhilinde ortaya çıkmaktadır;*
- *Bir hedefe ulaşılmasını amaçlamaktadır.*

Liderliğin, bir hareketin rastlantısal olmayan bir etkileşimle yönlendirilmesi gerektiğini ve bu yönelim veya etkileşimde herhangi bir şüpheye yer olmadığını ifade eden Paschen ve Dihsmailer ise liderliği, kararların hızlı bir biçimde alınabilmesini de sağlaması bakımından, ‘hiyerarşik bir sosyal yapı’ olarak ele almaktadır. Bu sosyal yapı içinde ise çatışmaya yer yoktur. Bu bağlamda liderlik (Paschen & Dihsmailer, 2015, s. 1-28):

- *Yaşamımızın ayrılmaz bir parçasıdır.*
- *Problemlere ilişkin pratik cevaplar verilmesini gerektirir.*
- *En yaygın ve kabul görmüş örneklerini çalışma ortamında sunmaktadır.*
- *Karşılaşacağımız sorunların üstesinden ne şekilde gelinebileceğine odaklanmaktadır.*
- *Etik beklentilerden bağımsız bir varoluşa sahiptir.*

- Sosyal bir çevrede gerçekleşmektedir.
- Özgürlük ve çatışma ile karşılaştırıldığında karşıt anlamlar taşımaktadır.
- Her şeyin mekanik olarak belirli olduğu bir sistemde gereksizdir.
- Umut verici bir hedef gerektirir.
- ‘Güç’ gerektirir.
- Mutlaka ‘iyi’ ile ilişkilendirilmemelidir.
- Bir süreçtir.
- Kendisiyle ilgili eylemler söz konusu olduğunda liderin etkin çabasını gerektirmektedir.
- Liderin özgürlüklerini de kısıtlamaktadır.
- Bağımsız bir kavram olarak düşünülmemelidir. Kendinden önceki lider ve liderlik anlayışlarının da mirasçısıdır.
- Uzun bir süreç olduğundan, başarıların değerlendirilmesi de zor olmaktadır.
- Toplumsal bir değer olması bakımından kültürü de etkilemektedir.
- Hedeflerin ulaşılabilirliği konusunda ortak bir inanç gerektirmektedir.
- Karmaşık bir sosyal çevre içinde yer alan birçok insanın güçlü yanlarının bir araya getirilmesi bağlamında, her insanda bulunmaktadır.
- Takip edilen hedefler ve bu hedeflerin gerçekleştirilmesine ilişkin kullanılan araçlar vasıtasıyla değerlendirilerek ‘iyi’ veya ‘kötü’ şeklinde nitelendirilebilmektedir.
- İnsanlarla benzer olarak, hayvan topluluklarında da görülmektedir ve liderliğin hayvanlar ve insanlar açısından anlamı da benzerlik göstermektedir.
- İnsanlık tarihini etkileyen bir potansiyele sahiptir.
- Liderin kişilik ve başarılarından ayrı düşünülmemelidir.

Dolayısıyla liderlik, liderin performansı ve içinde bulunulan kültürden bağımsız olarak değerlendirilememektedir. Lider kavramının kitle karşısında hiyerarşi açısından üst bir kavram olması ise saygın bir konumu ifade etmesine neden olmaktadır. Lider: “Kişisel bakımdan sahip olduğu, saygınlık, üstünlük ve çekicilik yüzünden kendisine itaat edilen bir kişidir (Duverger, 2002, s. 136).”

Araştırmacıların yanı sıra liderler tarafından yapılan liderlik tanımlamalarında da farklı kavramların öne çıktığı görülebilmektedir. Örnek olarak; 1997 ve 1998 yıllarında Amerika Birleşik Devletleri’nde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Liderlik Konferanslarına katılan liderlerin, liderliğe ilişkin tanımlamalarına yer veren Safty; Kral Hüseyin’in (1935-1999)¹ takipçiler ve lider arasındaki uyuma vurgu yaptığını; Simone

¹ Ürdün (eski) Kralı. 1952-1999 yılları arasında krallık yapmıştır.

Veil'in (1927-2017)² modern çağ liderliğinin, koalisyonların kurulabilmesiyle mümkün olduğunu ileri sürdüğünü ve Andrés Pastrana'nın ise (1954-)³ ulusal ve uluslararası siyasi liderliğin temel koşulu olarak 'barış ve kalkınma için ortaklıklar kurabilme' yeteneğine sahip liderlik niteliklerine vurgu yaptığını ifade etmektedir (Safty, 2003, s. 36-38). Yapılan tüm tanımlamaların, nesnel bir kesinlik ifade etmediği; sadece algılayan ve tanımlayan kişinin sahip olduğu toplumsal, kültürel, ekonomik ya da siyasal yaklaşım veya eğilim doğrultusunda liderlik kavramına ilişkin anlamlandırma çabasına karşılık geldiği görülmektedir. Dolayısıyla, yapılan her bir tanımlama bir yandan desteklenebilirken diğer yandan yadsınabilmektedir.

Tüm bu yaklaşımlar bir arada değerlendirildiğinde; liderlikten söz edilebilmesi için, topluluk olunabilmesinin önkoşulu olarak birden fazla kişinin, belirli bir amaç doğrultusunda bir araya gelmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Günümüzde bu topluluklara – ya da gruplara- örnek olarak gösterilebilecek olan siyasi partiler ya da sivil toplum örgütlerinde/kuruluşlarında, liderlik görevini üstlenen meslek gruplarının başında ise hukukçuların yer aldığı dikkat çekmektedir. Liderliğe ilişkin popüler algının güç ya da konum ile eşdeğer tutulmasına rağmen, uzmanlar tarafından karakter, süreç, yetenek ve ilişkiler bakımından ele alındığını belirten Rhode, lider konumundaki en yaygın meslek grubu olan hukukçuların da liderlik alanında herhangi bir akademik eğitim almadığına dikkat çekmektedir (Rhode, 2012, s. 689-690). Ticari yaşamdaki liderlik görevini ise yaygın biçimde ekonomistler üstlenmektedir (Olgun, 2003, s. 66).

Siyaset alanında hukukçuların, ekonomi alanında ise ekonomistlerin ön planda olduğu ve aynı zamanda karar mekanizmasını işaret etmesi bakımından, liderlerin -dahil oldukları topluluklarının içinde değerlendirildiği- siyaset, ekonomi, bilim, sanat ya da spor dalında en etkin ve hızlı kararları verebilecek nitelikte olmaları gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Hemphill, karar mekanizmasının hızlı biçimde gerçekleştirilmesini başarılı bir liderlik olarak değerlendirmektedir (Hemphill, 1949, s. 228). Dolayısıyla, hangi alanda olursa olsun başarılı bir liderlik, karar mekanizmasının doğru değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu da liderlik ile ilgili bir başka yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

² 1979-1982 yılları arasında Avrupa Parlamentosu Başkanlığı görevini yapmıştır.

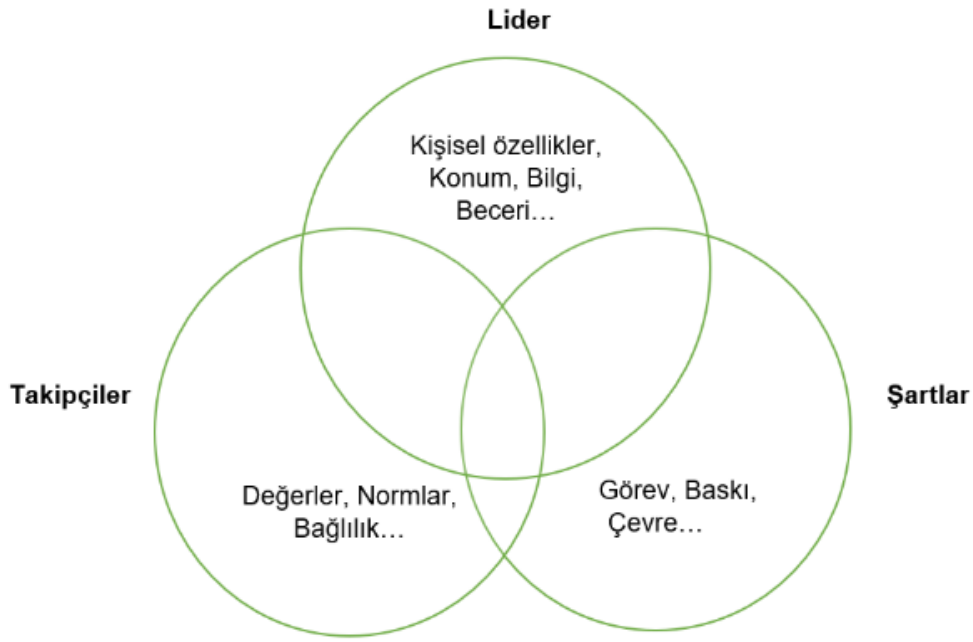
³ Kolombiya (eski) Devlet Başkanı. 1998-2002 yılları arasında başkanlık yapmıştır.

Liderlik tanımları üzerinde bir bütünlük sağlanamaması, Hughes, Ginnet ve Curphy tarafından liderliğin, lider, takipçi ve içinde bulunulan şartları kapsayan karmaşık bir olgu olması ile ilişkilendirilmektedir. Bu bakımdan, liderlik araştırmacılarının bir kısmı, lideri, kişilik özellikleri, fiziksel yetenekleri ya da davranışlarıyla ilişkilendirirken; diğer bir kısmı ise lider ile takipçileri arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Şu hâlde liderlik, liderin kişisel özellik ve yeteneklerinin yanı sıra kitleyi ve kitle ile kurulan iletişimi doğrultusundaki süreci kapsayan bir kavramdır. Demirtaş'ın düşüncesi de bu doğrultudadır (Demirtaş, 1997, s. 13). Liderlik, grup içindeki tüm üyelerin dahil olduğu bir sosyal etkileşim sürecidir. Diğer araştırmacılarla benzer olarak; farklı liderlik tanımlamalarını bir arada değerlendiren ve tek bir liderlik tanımının doğru olarak kabul edilemeyeceğini vurgulayan Hughes ve diğerleri, yapılan liderlik tanımlamalarında hiyerarşik bir yapının yönlendirilmesinin yanı sıra, bu yapının kontrolünün sağlanmasını ve isteklerin yerine getirilmesi için emir verilmesini de liderlik bağlamında yapılan tanımlamalarda dikkat çeken unsurlar olarak değerlendirmektedirler. Onlara göre insanların düşünce, his, umut, hayal, ihtiyaç, korku ve zayıflıkları gibi kişisel özellikleri de liderliğe ilişkin kesin bir tanımlama yapılmasına engel olmakta ve liderlik kavramının karmaşık olarak algılanmasına sebep olmaktadır. İyi bir liderlik ise diğerlerinin (takipçilerin) zihinlerine ve kalplerine dokunabilmeyi gerektirir. Bu da olumlu veya olumsuz yönde olabilmektedir. Diğer yandan, tüm liderlerin dünya genelinde tanınması da söz konusu değildir. Bu bakımdan Hughes ve diğerleri kendi grupları dışında tanınmayan liderlerin varlığına da vurgu yapmaktadır (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, s. 6-13).

Geleneksel liderlik teorileri ve bu bağlamda yapılan araştırmalar; liderlerin, takipçilerin bilişsel özellikleri üzerindeki etkisi; liderliğin pekiştirilmesi açısından liderlerin davranışları; lider ve takipçiler arasında değişen ilişkiler ve liderlerin kendilerine has özellikleri üzerinde yoğunlaşmıştır. 1970'li yılların ortasından itibaren yeni liderlik teorileri geliştirilmiştir. Söz konusu teorilerde, Max Weber'in 1947 yılında literatüre sunmuş olduğu 'karizmatik' kavramına odaklanılmıştır. Böylelikle; ilham verici ve vizyon sahibi liderlerin sembolik anlamlar taşıyan davranışları üzerine yoğunlaşmıştır. Karizmatik lider teorisi olarak adlandırılan bu teori ile sistemler ve takipçiler üzerinde olağanüstü etkilere sahip sıra dışı liderlere ilişkin araştırmalar gerçekleştirilmiştir (House, Splaner, & Woycke, 1991, s. 365).

Sonuç olarak; liderliğin anlaşılabilmesinde sadece liderler üzerinde bir çıkarımda bulunmak son derece dar bir bakış açısı ile liderliğin anlaşılmasına çalışılması anlamına gelmektedir. Liderliğin daha geniş bir bakış açısıyla anlaşılabilmesi için liderin yanı sıra takipçiler ve içinde bulunulan şartların da anlaşılması gerekmektedir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, s. 23). Bu bakımdan ‘liderlik analizi’ tablosu (Tablo 2.1) betimleyici niteliktedir:

Tablo 2.1. *Lider, takipçi ve içinde bulunulan şartların etkileşimindeki liderlik analizi.*⁴

Tablodan da anlaşıldığı üzere; liderin konumunun yanı sıra, sahip oldukları birtakım kişisel özellikler, lider ve takipçiler arasındaki ilişki ve takipçilerin genel nitelikleri ile diğer belirleyici şartların bir arada değerlendirilmesi sonucunda liderlik analizi yapılabilmektedir. Liderliğin genel karakterinin belirlenmesi, bu bileşenler doğrultusunda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, analiz tablosundaki değişkenler, liderlik tarzlarının da belirlenmesinde etkin rol almaktadır. Slattery'nin ifadeleri de bu durumu destekler niteliktedir. Slattery, modern seçkinler teorisinin kurucuları olan Vilfredo Pareto (1849-1923) ve Gaetano Mosca'nın (1858-1941) azınlık yönetiminin bütün toplumlarda kaçınılmaz olduğunu ileri sürdüklerini bildirmektedir. Slattery'nin aktardığına göre; Pareto ve Mosca, yaşanan toplumsal değişimler ve devrimler sonucunda seçkinler kesiminin değiştiğini ileri sürmektedir. Pareto'nun seçkinler teorisi ise lider ve

⁴ E.P. Hollender, Leadership Dynamics (New York: Free Press, 1978)'den uyarlanmıştır.

yönetim biçimi arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Slattery'nin aktardığına göre Pareto, yöneticileri ikiye ayırmaktadır: (1) Aslanlar ve (2) tilkiler. Buna göre aslanlar, askeri diktatörlüklerde görülen kararlı ve acımasız liderleri ifade etmektedir. Diğer yandan; tilkiler ise Avrupa demokrasilerinde de yaygın olarak görülen, gizli ve aynı zamanda yönlendirici ve demokratik bir yönetim yaklaşımını ifade etmektedir. İlk modelde güç, ikinci modelde ise ikna merkezli liderlik söz konusudur (Slattery, 2014, s. 88-89).

Farklı belirleyiciler doğrultusunda şekillenen liderlik anlayışı ve genel olarak lider karakterinin yalnız başına değerlendirilemeyecek kadar kapsamlı kavramlar olduğu anlaşılmaktadır. Liderlik konumunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından liderlerin sahip olmaları gereken birtakım niteliklerin de irdelenmesi gerekmektedir.

2.1.1. Lider ve nitelikleri

Bennis'e göre liderlerin sahip olması gereken özellikler şu şekilde ifade edilmektedir (Bennis, 2009, s. 33-35): (1) Liderliğin ilk unsuru, rehberlik etmek veya yol gösterici olmaktır. Bu bağlamda lider, öncelikli olarak gerek profesyonel gerekse kişisel anlamda ne istediğine dair net bir fikir sahibi olmalıdır. Böylelikle takipçiler tarafından anlaşılabilirliği de sağlanabilmektedir. (2) Liderliğin ikinci temel unsuru ise liderin, hedeflerine ulaşabilecek kadar istekli ve hırslı olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle lider, ulaşmak istediği hedefe tutkuyla yönelmesi halinde takipçilerin motive olması ve bağlılıkları da sağlanabilmektedir. (3) Üçüncü olarak; kişinin kendini tanıması, hakkaniyetli olması ve olgunluğa erişmesi ile mümkün olan dürüstlüktür. Dürüst olarak nitelendirilen bir liderin tereddüt duyulmadan desteklenmesi de mümkün olabilmektedir. Diğer iki unsur ise, liderin (4) girişimci ve (5) cesur olmasıdır.

Liderlerin niteliklerine ilişkin Bennis'in yaklaşımına paralel olarak Rhode da ideal bir liderin karakteristik özelliklerine değinmektedir (Rhode, 2012, s. 693-694):

- *Dürüstlük, güvenilirlik ya da alçak gönüllülük gibi 'değerler';*
- *Kendini tanıma ve yönlendirebilme gibi 'kişisel yetenekler';*
- *Sosyal farkındalık, empati ve ikna kabiliyeti gibi 'kişiler arası yetenekler';*
- *İleri görüşlülük anlamına da gelen 'vizyon' sahibi olma;*
- *Bilgi sahibi olma ve düşünerek doğru kararlara ulaşabilme gibi 'teknik yetenekler' de ideal liderden beklenen karakteristik özelliklerdir.*

Rhode'un ideal liderde bulunması gerektiğini ileri sürdüğü, dürüstlük, güvenilirlik ve alçak gönüllülük gibi kavramlar, evrensel etik değerler ile ilişkilendirilebilmektedir. Gerçekte varolmamasına karşılık, toplumsal yaşama uyum ve birlikteliğin hüküm sürmesi açısından birtakım girişimler söz konusu olmaktadır. Örneğin; adalet, karşılıklı saygı, vesayet sistemi ve dürüstlük gibi değerlerin vurgulandığı, 1993 tarihli Dinlerarası Bildirge (Interfaith Declaration); iş hayatında birtakım ortak değerlerin benimsenmesi amacıyla oluşturulan, bir arada yaşam ve çalışma ile insan onuru kavramlarının ön planda tutulduğu 1994 tarihli Caux İlkeleri (Caux Principles) ya da benzer olarak 1992 tarihli Aspen Bildirgesi (Aspen Declaration) de güvenilirlik, saygı, sorumluluk, adalet, yardımseverlik ve kanunlara uyum gibi değerlerin benimsenmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Gerçekte varolmayan fakat insan eliyle oluşturulan bu normlar, bir arada yaşamının gerektirdiği değerlerin kabul edilmesi yolunda gerçekleştirilen girişimlerdir (Schwartz, 2005, s. 34-36). Bu bakımdan, genel geçer bir evrensel değerler bütününe varlığı söz konusu olmamaktadır. Bu durumda, liderlerin güvenilir ya da alçak gönüllü olmaları liderlik açısından bir kesinlik ifade etmemektedir. Dolayısıyla, liderlerin evrensel etik değerler ile mutlak bir uyum içinde olmasının beklenmemesi gerekmektedir. Söz konusu bu değerler, Rhode'un ideal lider tanımlaması dahilinde ya da Bennis'in tanımladığı lider karakteri eşliğinde değerlendirilebilmektedir. Sonuç olarak; diktatörlerin de lider olarak kabul edilip edilmemesinde, evrensel etik değerler bağlamında bir kısıtlama söz konusu olmamaktadır.

Benzer olarak, kendini tanıma, sosyal farkındalık, ileri görüşlülük ve doğru kararlara ulaşabilme gibi yetenekler de demokratik ve baskıcı liderlerde bulunabilmektedir. Rhode'un ifadelerinden, ideal liderlik açısından, iki liderlik tarzını birbirinden ayıran ana unsurun, toplumsal yaşamda iyi olarak kabul gören değerlerin demokratik liderler tarafından temsil edildiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Örneğin, Adolf Hitler'in, kitle ile iletişiminin başarılı olmasının nedeni, liderlik etmiş olduğu kitlenin değerlerini biliyor olması ve dolayısıyla empati yeteneğine sahip olmasıdır (Touchard, 2015, s. 802). Bu durum ise lider ve kitle arasındaki benzerlik ile anlaşılabilir.

Liderlik ve lidere ilişkin, şu ana kadar değinilen tüm özellikler, olağan durumlar için geçerli olmaktadır. Liderlerin en belirgin niteliklerinden biri ise; olağandışı ya da kriz dönemi olarak adlandırabileceğimiz zamanlarda göstermiş oldukları başarılarıdır.

Kriz dönemlerindeki liderlik davranışlarına ilişkin değerlendirmelerde bulunan Ghaemi'nin ileri sürmüş olduğu düşünceler, liderlerin olağandışı durumlarda da anlaşılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Hitler, Gandhi ve Roosevelt gibi liderleri de incelediği çalışmasında Ghaemi, 'Akıl Sağlığının Ters Yasası' şeklinde kavramlaştırdığı ifadesiyle, olağandışı durumlara ilişkin, liderlerin yaklaşım ve eylemlerini değerlendirmektedir:

'Akıl Sağlığının Ters Yasası': İyi zamanlarda, barışın hüküm sürdüğü zamanlarda ve devlet gemisinin sadece sakin sulara seyretmesinin yeterli olduğu dönemlerde zihinsel bakımdan sağlıklı insanlar liderlerimiz olarak işlevlerini gayet başarılı biçimde yerine getirirler. Dünyamız kargaşaya sürüklendiğindeyse işlevlerini en iyi şekilde yerine getirenler, zihinsel bakımdan hasta olan insanlardır (Ghaemi, 2017, s. 14).

Ghaemi, gerçekçilik, esneklik, empati ve yaratıcılık olmak üzere; dört temel niteliğin, kriz dönemi liderliğini geliştirdiğini ileri sürmektedir. Bu niteliklerden, yaratıcılık ve empatinin, psikologlar tarafından yoğun biçimde incelendiğine; fakat buna karşılık, esneklik ve gerçekçiliğin ise yeterince incelenmemiş olduğuna değinmektedir. Ona göre, -kriz liderliğini geliştirdiğini ileri sürdüğü bu dört nitelikle ilgili olarak- yaratıcılık ve esneklik, manik hastalıkta; gerçekçilik ve empati ise depresyonda belirginleşmektedir (Ghaemi, 2017, s. 14-15).

Yapılan tüm bu tanımlamalar doğrultusunda, farklı liderlik anlayışlarına ya da kişilik özelliklerine sahip liderlerin az ya da çok olmak üzere birtakım genel niteliklerinin olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Fakat, bir liderin sahip olduğu niteliklerden yola çıkılarak tüm liderlerin karakteristiğinin kesin biçimde belirlenemeyeceği de açıktır (Dowding, 2013, s. 101). Tümevarım yapıldığında; liderlik, 'evrensellik' ve 'güç' ile; lider ise 'yaratıcılık', 'empati', 'karizma' ve 'retorik' ile bir arada düşünülmektedir. Bu bağlamda; liderlik ve lider kavramlarına ilişkin genel niteliklerin de bir arada değerlendirilmesi gerekmektedir.

2.1.1.1. Evrensellik

İnsanın topluluk içinde varlığını sürdürmesi, sosyal bir varlık olmasını da zorunlu kılmaktadır. Her sosyal yapıda da -kaçınılmaz olarak- lidere gereksinim duyulmaktadır. İnsanın sosyal bir varlık olması gibi; içinde yer aldığı sosyal yapılarda görülen liderlik de evrensel olmak durumundadır. Diğer bir ifadeyle, insan topluluklarının sosyal ve

psikolojik karakterleri, liderliğin evrensel olmasına neden olmaktadır (Turner, Reynolds, & Subasic, 2013, s. 66).

2.1.1.2. Güç

Northouse'a göre liderlik, herhangi bir biçimde başkalarına tesir edebilmeyi ve istenilen amaç doğrultusunda takipçilerin yönlendirebilmesini gerektirmektedir. Takipçilerin üzerinde bir etki oluşturan ve dolayısıyla takipçileri yönlendiren kişi olması bakımından lider, potansiyel olarak bir kitlenin gücüne de sahip olmaktadır. Söz konusu bu güç, liderlik sürecine paralel olarak oluşmakta ve artmaktadır. Bu bağlamda liderin, yalnız bir birey olduğu düşünülmemelidir. Bu gücü elde edebilmesi, başkalarının inanç ve tutumlarının yanı sıra; hareket tarzlarını yönetebilme potansiyeline sahip olan kişi olması bakımından lider, güç sahibidir (Northouse, 2010, s. 3-7). Sahip olunan bu güç, Napolyon ve Hitler gibi baskıcı liderler tarafından yoğun biçimde vurgulanmaktadır. Mimari açıdan değerlendirildiğinde ise kamusal ve anıtsal yapılar, baskıcı liderlerin sahip oldukları güçlerin bir göstergesi olmaktadır.

Diğer yandan; Turner, Reynolds ve Subasic, liderlerin veya toplulukların gücünün, kimliğe, örgütlenmeye ve ideolojiye dayandığını ileri sürmektedir. Liderlerin sahip olduğu gücün, üyesi oldukları topluluktaki temsiliyet ve sorumlulukları doğrultusunda artacağı ya da azalacağını ifade eden Turner ve diğerleri, liderin sahip olduğu etkiye başka üyelerin de ulaşabileceğini ileri sürmektedir (Turner, Reynolds, & Subasic, 2013, s. 68). Dolayısıyla herhangi bir liderinin, sahip olduğu gücün devamlılığını sağlayabilmesi veya bir başka üyenin de söz konusu lider kadar -hatta zamanla yeni bir lider olabilecek kadar- güç elde edebilmesi mümkün olabilmektedir. Bu bakımdan lider, gücü elde edebilen ve bu gücü arttırarak muhafaza edebilen kişidir.

Topluluğun yönelimini belirleyen, siyasal, ideolojik, kültürel ya da benzeri herhangi bir parametrenin değişmesi ve liderin de bu doğrultuda kendini yönlendirebilmesi ile güç ve gücün kalıcılığı belirlenebilmektedir. Değişime ayak uyduramayan liderin topluluk dâhilindeki gücünün azalması da kaçınılmazdır. Mısır hanedanlıklarında görülen ve bir önceki firavunun toplumun belleğinden çıkarılmak istenmesi ya da ikonaklastların yaklaşımları örnek olarak değerlendirilebilmektedir (Hornung, 2004, s. 106-109). Anlaşıldığı üzere; liderler -özellikle de baskıcı liderler- ve güç arasında son derece yakın bir ilişki söz konusu olmaktadır. Sahip olunan bu gücün

gösterimi ise diğer liderlerin etkisinin ortadan kaldırılması şeklinde de gerçekleştirilebilmektedir. Atatürk'ün de örnek olarak gösterilebildiği demokratik liderlik tarzında ise; liderlerin alçakgönüllü ya da hoşgörülü olmaları nedeniyle, toplum üzerinde baskı oluşturacak bir güç gösterimi söz konusu olmamaktadır.

Baskıcı liderlerin sahip olduğu gücün uygulanabilmesi ise otorite kavramı ile birlikte netlik kazanmaktadır. Lider, meşru olarak tanınmasını otorite ile sağlayabilmektedir. Giddens ve Sutton'a göre otorite: *“Bir kişi ya da grubu diğerlerinden üstün kılan meşru güç* (Giddens & Sutton, 2014, s. 361)” şeklinde tanımlanmaktadır. Kitle üzerinde üstünlük kurma çabası ise demokratik liderlik ile değil baskıcı liderlik ile ilişkilendirilebilir. Benzer olarak Heifetz de otoriteyi, bir hizmet sunulabilmesi için ihtiyaç duyulan güç olarak değerlendirmektedir. Bu durum iki farklı boyutuyla ele alınabilmektedir: İlk olarak yetki sahibi olma anlamındaki (1) otorite, lidere verilebildiği gibi aynı şekilde geri de alınabilmektedir. Diğer yandan (2) otorite, değişimin de bir parçasıdır (Heifetz, 1994, s. 57).

Adair ise insanlar arasında otoritenin sağlanmasında üç unsura vurgu yapmaktadır: Bunlar; (1) konum ya da kademedeki kaynaklanan otorite; (2) kişilik özelliklerinden kaynaklanan otorite ve (3) sahip olunan bilgiden kaynaklanan otoritedir (Adair, 2002, s. 11). Topluluğun beklentileri doğrultusunda liderin yönlendiriciliği ile gerçekleşen otorite eşliğinde lider, otoritesini güçlendirebilmekte ya da zayıflatabilmektedir.

2.1.1.3. Yaratıcılık

Liderlerin niteliklerinden biri olması bakımından yaratıcılık, liderin de içinde yer aldığı topluluğun amaçları doğrultusunda yol alınabilmesini sağlamak ve aynı zamanda, söz konusu sürecin olabildiğince kısılmasını sağlayacak çözümlerin elde edilebilmesi sırasında da kendini göstermektedir. Her bir topluluğun gerek potansiyel gerekse nicel olarak büyüyebilmesi, karşılaşılan sorunlara yaratıcı çözümler sunulabilmesi eşliğinde gerçekleşmektedir. Bu bakımdan liderlerden beklenen de mevcut ve muhtemel sorunların önüne geçebilmeleridir.

Diğer yandan, yaratıcı insanların yaşayacağı bir ortamın yaratılması için liderin öncelikli olarak yaratıcı olması da bir zorunluluk değildir. Bu durum, liderin yaratıcı bir kişi olmayacağı anlamına da gelmemektedir. Lider, bir durum ya da problem karşısında

yaratıcı olabileceğini düşündüğü kişilerin öncelikli olarak ilgili konumlarda bulunmasını sağlayarak yaratıcılığın da önünü açabilir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, s. 194). Bu durum ise yaratıcılığın, liderin yönlendirme yeteneği ile ilişkisine işaret etmektedir. Karşılaşılan ya da muhtemel problemlere ilişkin çözüm önerisi doğrudan lider tarafından karşılanmasa dahi, çözümün sağlanacağı platform, lider tarafından yönetilen süreç doğrultusunda oluşturulabilir. Bu bakımdan liderin de sahip olması gereken yaratıcı düşünme “*etrafımızdaki şeylere ilişkin sahip olduğumuz katı ve kalıplaşmış yaklaşımların işlevsel sabitliğinin üstesinden gelebilme becerisi* (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, s. 495)” şeklinde tanımlanabilmektedir. Sonuç olarak; lider ve yaratıcılık arasındaki bağ iki farklı biçimde ele alınabilmektedir: Lider, bir problem karşısında (1) farklı yaklaşımları görebilen kişi olmalı ya da (2) farklılıkları görebilen kişileri doğru yerlerde görevlendirebilmelidir.

2.1.1.4. Empati

Türk Dil Kurumu tarafından yapılan empati tanımlamasında; terimin ruh bilimi kapsamında değerlendirildiği ve “duygudaşlık” şeklinde ifade edildiği görülmektedir (http-5).

Ruhbilimi açısından değerlendirildiğinde ise empatinin sekiz farklı kullanımının olduğuna değinilmektedir: (1) Karşısındaki kişinin duygu ve düşüncelerini de kapsayan iç dünyasını bilmek; (2) aynı zamanda motor taklit olarak da ifade edilebilen, gözlenen kişinin sinirsel tepkilerini benimsemek; (3) karşısındaki kişinin hissettiği duyguları hissetmek; (4) kişinin kendisini bir başka durum içinde görebilmesi; (5) bir başka kişinin nasıl düşündüğü ve hissettiğini hayal etmek; (6) bir başkasının yerinde olmak ya da o kişinin nasıl düşüneceğini hayal etmek; (7) bir başkasının acısını, kendi acısı gibi hissetmek ve son olarak; (8) bir başkasının yaşadıklarına ilişkin acı ya da sevinç gibi hisleri yaşamak şeklinde ifade edilmektedir (Batson, 2009, s. 4-8). Şu hâlde empatinin; öznenin, kendisini karşısındaki kişinin yerine koyması şeklinde sınırlandırmamak gerektiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda empati, karşısındaki kişinin hislerini doğru biçimde anlayabilmek ile ilişkilendirilmektedir.

Lider ve kitle açısından değerlendirildiğinde ise; empati yeteneğine sahip olan bir liderin, kitlenin arzu, istek ve korkularını anlayabilmesinde empatinin ana unsur olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Bir başka biçimde ifade etmek gerekirse, takipçilerin

beklentilerinin lider tarafından anlaşılabilmesi empati ile mümkün olabilmektedir. Liderin sahip olduğu empati yeteneği, lider ve kitle arasında olumlu ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır: Kendisini anlayabilen, hatta bazı durumlarda adeta kendisi gibi gördüğü bir liderin takipçiler tarafından benimsenmesi ve bu liderin lider konumunu sürdürebilmesi açısından kitlenin desteği esirgenmeyecektir.

Lider açısından değerlendirildiğinde ise; takipçilerinin kendisinden ne beklediğini bilen bir lider, arzulanan bir lider gibi olmasa dahi o şekilde görünme çabası ile varolan konumunu ve potansiyelini koruyacak, hatta daha da ilerletebilecektir. Empati kurabilen liderlerin takipçiler üzerinde oluşturduğu etkiler benzer olsa da tüm liderlerin empati yaklaşımının aynı olmasının beklenmemesi gerekmektedir.

Ghaemi'nin empatiye ilişkin yaklaşımı ise farklılığıyla dikkat çekmektedir. Ona göre empatinin gelişiminde, geçmişte yaşanan depresyonlar da etkili olmaktadır. Bu etkinin; Winston Churchill, Mahatma Gandi ve Martin Luther King gibi hayatlarının bazı dönemlerinde depresyon yaşayan liderlerde de görülebildiğine dikkat çekmektedir (Ghaemi, 2017, s. 101).

Hitler de Kavgam adlı kitabında, hayatının bazı dönemlerinde yaşadığı zorluklara değinmektedir:

Karşılaştığım güçlükler alt edilecek türden engellerdi. Bu engellerin önünde baş eğilmezdi. Gözlerimin önünde sürekli yoksul köyümüzde, yoksul ayakkabı tamirciliğinden memurluğa yükselmiş sevgili babamın hayali duruyordu. Bu hayal bana güç veriyor ve önüme çıkan her türlü engeli paramparça etmek gücünü sağlıyordu. Mücadelemin temelinde korkunç bir azim yattığı için başarı çok daha kolay olacaktı. İşte o günlerde, bana alın yazımın bir güçlüğü gibi görünen duruma şükrediyor ve Tanrı'nın bana bir yardımı olarak kabul ediyorum.

Sonu gelmeyen yokluk ve ihtiyaçlar beni avucunun içine aldı ve kimi zaman parçalamaya yeltendi. İşte iradem böyle günlerin çetin mücadelesiyle gelişti ve sonunda ben galip çıktım. Bu günler irademi sertleştirdi ve bana sert olma yeteneğini kazandırdı. Beni sertleştiren, rüyadan uyandıran, kolay dünyadan alıp zorluklar dünyasının içine atan bu döneme minnettarım (Hitler, 2004, s. 28).

Yaşanan zorluklar, insanların birbirlerini daha iyi anlayabilmesini sağlamaktadır. Söz konusu bu durum, liderlerde de benzer biçimde gerçekleşmektedir. Liderlerin farklı olan yanları ise kişisel yetenekleri doğrultusunda, içinde bulundukları durumu çok daha

etkin biçimde değerlendirebilmeleridir. Böylelikle takipçilerinin içinde bulundukları psikolojik durumları kavrayabilmektedirler.

2.1.1.5. Karizma

Karizma, bir liderin kendi davranışları, inançları ve kişisel özellikleriyle, diğerlerinin inançları, değerleri, davranışları ve performansları üzerinde yaygın ve yoğun bir etki oluşturma yeteneğini ifade etmektedir (House, Splaner, & Woycke, 1991, s. 366).

Lider olabilme açısından değerlendirildiğinde mutlak bir zorunluluk olmasa dahi karizma sahibi bir kişi ile bu kişinin lider olabilme potansiyeli arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusu olmaktadır. Örneğin, siyasi bir lider olmadan önce başarılı bir futbol oyuncusu olan José Antonio Aguirre'nin (1904-1960)⁵, karizma sahibi ve tanınan bir kişi olması, onun için siyasi bir lider olma yolunda olumlu bir aktarım malzemesi olmuştur (Bass, 2003, s. 119).

Karizma ve lider kavramları arasındaki ilişkiye değinen Paschen ve Dihsmailer ise karizma kavramının taşıdığı ya da kişide uyandırdığı anlamları şu şekilde ifade etmektedir (Paschen & Dihsmailer, 2015, s. 29-30):

- *Tarihsel olarak değerlendirildiğinde, karizma denildiğinde ilk akla gelenler, dinlerin kurucuları, bilge krallar ya da kahramanlar olagelmıştır.*
- *Karizma, liderliğe pozitif yönde bir katkı sunmaktadır.*
- *Karizma, mantık ile açıklanamayan etkilere sahip olmasına rağmen, sebep olduğu sonuçlar açısından analiz edilebilmektedir.*
- *Karizma, sonradan elde edilir, doğuştan gelen bir nitelik değildir.*

Dolayısıyla karizmanın, liderlik potansiyeline olumlu yönde etkisinin olduğu ya da karizma sahibi kişilerin liderlik yarışında önde oldukları sonucuna ulaşılabilmektedir.

Karizmatik liderler denildiğinde ise zihinlerde tek bir model oluşmamaktadır. Bass, karizmatik liderlerin bir kısmının gerçek karizmatik liderler olduğunu; bir kısmının ise yapay bir karizmaya sahip olduklarını ileri sürmektedir. Ona göre gerçek karizmatik lider, takipçilerine, onların duymak istediklerini değil, samimi olarak kendisinin hissettiği ya da istediği şeyleri söylemektedir. Diğer yandan yapay karizmatik lider ise takipçilerinin yanlış yönlendirilmesine de neden olabilecek ve diğer toplulukları adeta

⁵ Athletic Bilbao Spor Kulübü'nde futbol oyuncusu ve sonrasında ise Bask Milliyetçi Partisi lideridir.

şeytanlaştıracak, samimi olmayan, düşmanca söylemlerde bulunmaktadır. Bunun yanı sıra yapay karizmatik lider, takipçilerinde bağımlılık hissi yaratarak onların güçsüzleşmesine de neden olmaktadır (Bass, 2003, s. 131). Dolayısıyla Bass, gerçek karizmatik lider olmanın kriterini güvenilirlik ile ilişkilendirilirken, yapay karizmatik lideri ise güvenilir görünen fakat gerçekte güvenilmemesi gereken bir lider olarak nitelendirmektedir.

Bass'ın yapay karizmatik liderinin, Canetti'nin 'despot' kavramı ile taşıdığı benzerlik de dikkat çekmektedir (Canetti, 2016, s. 408-409):

Bir despot kendi içindeki kötü niyetinin her zaman farkındadır ve bu yüzden kötü niyetli değilmiş gibi davranmak zorundadır...

...Süreçleri iktidarın işleyişini andıran bir zihinsel hastalıkta, görünümünün maskesini indirmeye duyulan kuvvetli istek bir tür tiranlık haline gelir. Bu hastalık paranoyadır.

Dolayısıyla; karizmatik liderlerin sağlıklı kişiler olduğunu ileri sürmek, her zaman doğru olmamaktadır. Karizmatik liderler, takipçilerinin ihtiyaç, değer, tercih ve isteklerini dahi değiştirebilme yeteneğine sahiptir. Böylelikle; karizmatik liderlerin, takipçilerden fedakârlık yapmalarını istemeleri de kolaylaşmakta, takipçilerin kişisel çıkarlarına yönelik davranışları kontrol edilebilmektedir. Takipçiler ve karizmatik liderler arasında lider tarafından şekillendirilebilen duygusal bir bağ da kurulmaktadır (House, Splaner, & Woycke, 1991, s. 365).

Giddens ve Sutton'a göre karizmatik liderlerin temsil ettiği karizmatik otorite, sahip olduğu olağanüstü nitelikler nedeniyle bir lidere duyulan sadakat ile ilişkilendirilmektedir: Adolf Hitler ve Mahatma Gandi, tarihteki karizmatik otorite örnekleri arasında gösterilmektedir. Karizmatik liderlerin, sahip oldukları nitelikleri ihtiyaç duyulması halinde kanıtlamamaları durumunda ise takipçiler açısından güvenilirlikleri de sarsılacaktır (Giddens & Sutton, 2014, s. 363).

Dolayısıyla etik davranan karizmatik liderler, üyesi oldukları gruplarda, -diğer üyelerle karşılaştırıldığında- güvenilirlik, saygınlık (prestij) ve adil olmaları bakımından daha uygun görülen kişilerdir. Bu bağlamda, Turner ve diğerleri; 1980'li yıllarda, liderliğin oluşmasında etkili olan temel psikolojik süreçlerin anlaşılmasına çalışıldığı bir tezin ileri sürüldüğüne değinmektedir. Buna göre: liderliğin bir grup süreci olmasının yanı sıra; aynı zamanda, lider ile lider dışında kalan grup üyeleri arasındaki sosyal benzerlik

ya da özdeşlikten kaynaklandığına vurgu yapılmaktadır (Turner, Reynolds, & Subasic, 2013, s. 59-61). Bu bakımdan karizma, takipçilerin sahip olmak istedikleri, fakat yoğun olarak liderin sahip olduğu bir nitelik olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.1.6. Etkili konuşma (retorik)

Liderlerin, hitap ettikleri kitle tarafından anlaşılabilmesi açısından etkili konuşma becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Kitlenin lider tarafından ikna edilebilmesi, inandırıcılık ve dolayısıyla güvenilirlikleriyle doğrudan ilgilidir. Junquera ve Fernández'e göre; liderlerin jest ve mimikleriyle desteklediği hitabetleri, kitlenin heyecanını tetikleyecek nitelikte olmalıdır. Bu bakımdan etkili konuşma yeteneği başarılı liderlikte kilit bir rol üstlenmektedir (Junquera & Fernández, 2011, s. 29).

2.1.2. Liderlik ve yöneticilik ayrımı

Kimi zaman aynı anlamda kullanılmasına karşılık liderlik ve yöneticilik arasında farklılıklar bulunmaktadır. Adair'e göre lider, yöneticinin tüm yaptıklarını yapabilmektedir; aynı zamanda, yapılması gerektiğini düşündüğü işlerde de diğer insanlarda istek ve heves uyandırabilme yeteneğine de sahiptir (Adair, 2002, s. 21). Bu yetenekler ise genel olarak liderlerin nitelikleri ile ilişkilendirilebilmektedir.

Yöneticilik, liyakat, planlama, evrak işleri, prosedür, mevzuat, kontrol ve uyum kavramları ile ilişkilendirilmekte iken; liderlik ise risk alma, dinamik bir yapıda olma, yaratıcılık, değişim ve ileri görüşlülük ile ilişkilendirilmektedir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, s. 10).

Daha kapsamlı bir karşılaştırma yapan Bennis'e göre lider ve yönetici arasındaki farklılıklar ise şu şekilde ifade edilmektedir (Bennis, 2009, s. 42):

- *Yönetici yönetir; lider ise yenilik yaratır.*
- *Yönetici bir kopyadır; lider ise orijinaldir.*
- *Yönetici varolanı sürdürür; lider geliştirir.*
- *Yönetici sistem ve yapıya odaklanırken; lider, insanlara odaklanır.*
- *Yönetici kontrole inanır; lider, güven aşılar.*
- *Yönetici mevcut durumu kabul eder; lider ise mevcut durumu değiştirir.*
- *Yönetici yapılması gerekenleri doğru biçimde yaparken; lider ise doğru olan şeyleri yapar.*

Sonuç olarak liderin de bir yönetici olmasına karşılık, yöneticiden ayrılmasını sağlayan vasıfların başında, kitle üzerindeki etkisinin temelinde kitlenin de istekli oluşu ve varolan bir durumun sürdürülmesi yerine geliştirilerek yeniden değerlendirilmesi gibi işlevler ön planda yer almaktadır. Yaratıcı bir kişi olarak lider, karşılaşılan problemler karşısında özgün çözümler üretme ve süreç boyunca takipçilerin kendi istekleriyle yanında yer almasını sağlama potansiyeline sahiptir.

2.1.3. Lider ve takipçi ilişkisi

Lider ve takipçiler arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır: Liderler, takipçilere değer; takipçiler ise lidere fayda sağlar. Böylelikle lider ve takipçi arasında karşılıklı bir ilişki süregider. Liderin, topluluğun gücünü de alarak takipçilerine sunduklarını ise Messick, şu şekilde ifade etmektedir (Messick, 2004, s. 84-89):

- *Lider, takipçilerine bir hedef sunar ve bu doğrultuda onları yönlendirir.*
- *Lider, takipçilere güvenlik ve koruma sağlar.*
- *Lider, takipçilere başarı ve itibar imkânı sunar: Tek başına elde edilemeyecek başarılar topluluğun verdiği güç ve liderin yönlendirmesi ile gerçekleştirebilmektedir.*
- *Lider, takipçilerin, katılım ve aidiyet hislerini tatmin eder.*
- *Lider, başarıdan doğan gurur ve benlik saygısı sağlar.*

Lideri destekleyen ve bulunduğu konumda olmasına imkân sunan takipçiler ise beş farklı biçimde sınıflandırılabilir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, s. 25-26):

1. Yabancılaştırılmış takipçiler: Lider tarafından küçümsenen ve düşmanca görülen takipçilerdir.
2. Konformist (uyumlu) takipçiler: Liderin otoriter tavrı doğrultusunda ortaya çıkan takipçilerdir.
3. Pragmatist (faydacı) takipçiler: Grup çıkarlarıyla nadiren çakışan çıkarları olan fakat amaca ulaşılmasında sorun yaratmayan takipçilerdir.
4. Pasif takipçiler: Kendilerini tamamen lidere ve onun düşüncelerine teslim eden takipçilerdir.
5. Emsal teşkil eden takipçiler: Yeniliklere ve üstlerinin taleplerinin karşılanmasında istekli takipçilerdir.

Benzer olarak Hemphill de toplulukların ya da grupların tanımlanmasında on kategori ve üyelerin grup içindeki ilişkilerinin açıklanmasının ise beş kategori dahilinde düzenlendiğini ileri sürmektedir (Hemphill, 1949, s. 226-227):

- *Topluluk Özellikleri:*

1. Boyut: Topluluk içindeki üye sayısı;
2. Birlikte olma durumu: Topluluk işlevlerinin bir bütün olarak derecesi;
3. Homojenlik: Topluluk üyelerinin, yaş, cinsiyet ve sosyal çevre gibi unsurlar açısından benzer olma derecesi;
4. Esneklik: Topluluk üyelerinin prosedür ve kurallara uygun olabilme durumu;
5. Kararlılık: Topluluk üyelerinin köklü değişiklikler ve yeniden yapılanmalar karşısındaki tutumu;
6. Geçirgenlik: Topluluk üyelerinin yeni üyelerin katılımına göstermiş olduğu direnç;
7. Kamplaşma (Kutuplaşma): Topluluk üyelerinin tek bir hedefe doğru yönelme derecesi;
8. Özerklik: Topluluğun, başka büyük topluluklar tarafından bir hedef doğrultusunda yönlendirilememesi;
9. Yakınlık: Topluluk üyelerinin birbirleri ile olan yakınlık ilişkisi;
10. Kontrol: Topluluğun, üyelerin davranışlarını kısıtlama derecesidir.

Hemphill'in kategorilerinden, topluluk (kitle) boyutlarının büyümesinin gerek lider gerekse takipçiler açısından arzulanan bir durum olduğu; topluluk tarafından gerçekleştirilen eylemlerin ise birliktelik doğrultusunda şekillenmesiyle motivasyon ve birlikteliğin güçlendiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan, topluluğun sahip olduğu genel özellikler doğrultusunda, topluluk içinde kendine özgü bir ilişkiler ağı söz konusu olmaktadır.

- *Topluluk içi ilişkiler ise:*

1. Katılım: Üyelerin grup içindeki etkinliklere katılma derecesi;

2. Potansiyel: Topluluk üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanma derecesi;
3. Haz: Topluluk üyeliğinin makul ve memnuniyet verici kabul edilmesi;
4. Konum: Bir üyenin topluluk hiyerarşisindeki konumu;
5. Bağlılık: Bir üyenin topluluğa bağlılık ve güven derecesidir.

Hemphill'in topluluk içi ilişkilerine benzer olarak lider ve takipçiler arasındaki ilişki de koşulların değişmesi doğrultusunda farklılık gösterebilmektedir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, s. 45-46):

- *Aynı şartlar altında farklı takipçilere ilişkin liderin farklı yaklaşımlar sergilemesi gerekebilir.*
- *Farklı şartlar altındaki takipçilere ilişkin liderin de farklı yaklaşımlar sergilemesi gerekebilir.*
- *Aynı takipçiler farklı liderlere ilişkin son derece farklı yaklaşımlar sergileyebilir.*
- *Farklı liderler eşliğindeki aynı takipçilerin birbirlerine ilişkin yaklaşımları da farklılık gösterebilmektedir.*
- *İki liderin aynı şartlar altında ya da aynı takipçilere ilişkin yaklaşımları da farklılık gösterebilmektedir.*

Buna göre; lider ve liderlik tarzı, takipçilerin genel yapısı ve beklentileri ile içinde bulunulan koşullar doğrultusunda, lider ve takipçi arasındaki ilişki şekillenmektedir. Takipçilerin tutum ve davranışları, lider tarafından belirlenebildiği gibi takipçilerin beklentileri de lideri ve liderlik tarzını etkileyebilmektedir. Diğer yandan, lider ve takipçilerden farklı olarak, içinde bulunulan koşullar da hem lideri hem de takipçileri etkileyebilmektedir.

Güç, etki ve etkileme yöntemleri arasındaki farklılığa işaret eden Hughes ve diğerleri liderlerin ve takipçilerin de birbirlerini etkilemek için kullandıkları, kendilerine özgü birtakım yöntemlerin olduğuna değinmektedir. Buna göre etkileme yöntemleri, herhangi bir kişinin bir başkasının davranışlarını etkileyebilmek için kullandığı, kişiye özgü yöntemler olarak tanımlanabilmektedir (Hughes, Ginnet, & Curphy, 2002, s. 109). Dolayısıyla söz konusu yöntemlerin etkin biçimde kullanılabilmesi de lideri işaret etmektedir: Lider, kitle içinden kendine özgü etkileme yöntemleriyle sıyrılıp öne çıkabilen kişidir.

Takipçiler de kendilerine benzer bir lideri arzuladığından, Fromm'un ifade ettiği üzere narsist bir topluluk da kendisi gibi narsist bir lider arzulayacaktır. "...Sonrasında

ise, kendi narsizmini yansıttıkları lidere hayranlık duyarlar. Liderin büyüklüğü ile grubun büyüklüğü birbiriyle bağlantılıdır (Fromm E. , 2000, s. 87-88).’’

2.1.4. Lider gereksinimi: Lider-kitle ve lider-seçkin kesim ilişkisi

Sosyal bir varlık olması nedeniyle insan, benzerliklere ya da amaç birlikteliğine dayalı birtakım gruplaşmalar ve bunun sonucunda kaçınılmaz olarak bir lidere gereksinim duymaktadır. Siyasi ya da ticari bir amaç birlikteliği olsa da liderlik çatısı altında toplanan her bir sosyal yapının devamının sağlanabilmesi bakımından, söz konusu topluluk, varlığını genel bir uyum içinde sürdürmek durumundadır.

Olgun, ticari bir birliktelik örneğine ilişkin, oluşturulan takım (topluluk) çalışmasının verimli sonuçlar elde edilebilecek biçimde düzenlenmesi, gerekli oryantasyonun sağlanabilmesi ve yeni fikirlerin üretilmesine ilişkin davetkâr bir ortam oluşturulabilmesi bakımından donanımlı bir lidere ihtiyaç duyulması gerektiğini ifade etmektedir (Olgun, 2003, s. 69).

Liderlik kavramının siyasi bir oluşum ya da bir devlet liderliği olması bakımından değerlendirilmesi durumu ise ticari birlikteliklerden farklılık göstermektedir. Siyasi bir liderin karşısında muhatap olarak toplum bulunmaktadır. Günümüz toplumlarının mevcut durumları açısından değerlendirildiğinde; aslında toplumun, büyük ölçekli sanayileşme ve kentleşmeyi; diğer yandan, iş bölümünde görülen yüksek düzeyli uzmanlaşma ile birlikte ele alınması halinde ise bir bütün olarak bürokratikleşmiş toplumsal bir ortama karşılık gelen ‘kitle toplumu’ olduğu anlaşılabilmektedir (Cevizci, 2002, s. 615).

Bu bakımdan; öncelikli olarak, siyasi bir lidere gereksinim duyulmasının sebeplerinin anlaşılabilmesi açısından, liderin kendisini ifade etmesi gereken muhatabı olarak, kitlenin niteliklerinin anlaşılması gerekmektedir.

Canetti’ye göre kitlenin nitelikleri dört farklı biçimde ele alınmaktadır (1) Kitle daima büyümek ister. (2) Kitle içinde eşitlik vardır. Bu olgu, mutlak ve tartışma götürmez niteliktedir ve kitle tarafından asla sorgulanmaz. (3) Kitle yoğunluğu sever. (4) Kitlenin bir yöne gereksinimi vardır ve bu doğrultuda hareket halindedir. Bütün üyeler için ortak olan bu yön, eşitlik duygusunu kuvvetlendirir (Canetti, 2016, s. 28-29).

Canetti, kitlenin söz konusu büyüme isteğinin herhangi bir doğal sınırının bulunmadığını da vurgulamaktadır. Dolayısıyla; böyle bir büyüme isteğinin lider

tarafından da benimsenmesi, içselleştirilmesi ve desteklenmesi son derece önemlidir. Kitle olmanın gereklerinden biri de bazı durumlarda ahlaki değerlerin göz ardı edilebilmesini gerektiriyor olmasıdır. Diğer yandan Canetti, kitlenin, hiçbir zaman kendini yeterince yoğun bulmadığını da ileri sürmektedir. Söz konusu durumun kitlenin büyüme isteğine paralel olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, liderden beklenen de yayılmacı bir politika sürdürmesidir. Bu da popülizmin tercih edilmesine neden olabilmektedir. Varoluşunun devamlılığı bakımından, kitlenin hareket yönünün temel bir öneme sahip olduğunu da vurgulayan Canetti, kitlenin varlığını sürdürme isteğinin, bir yandan da yok olma korkusu anlamı taşıdığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, kitleyi yönlendirecek olan lider, bu arzuyu ve karşıtı olarak korkuyu, doğru biçimde algılamış olmalıdır -ki bu durum empatiyi işaret etmektedir. Liderin, kitlenin korkularını biliyor olmasının doğal bir sonucu olarak suiistimal de söz konusu olabilmektedir. Canetti'ye göre; ileri sürdüğü bu dört niteliğin her biri, tüm kitleler açısından şu ya da bu şekilde mümkün olabilmektedir.

Liderler ile seçkinler arasındaki ilişkiye değinilecek olursa; elit kesim olarak da ifade edilen seçkinler ile liderler arasında açık bir biçimde karşılıklı bağlılık olduğunu ileri süren Pakulski ve Higley'e göre liderler, seçkinlerin siyasete odaklanabilmesi ve yön verebilmesi için imkân sunarken; seçkinler de liderlerin etkin biçimde siyaset yapabilmeleri için gerekli koşulları sağlamaktadır (Pakulski & Higley, 2013, s. 45). Seçkinlerin politik yörüngeyi belirlemesi Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerinde de görülmektedir. Bu bağlamda Nielson, seçkinlerin, imparatorluk mimarisinde etkili olduklarını da vurgulamaktadır (Nielsen, 2014, s. 61). Takipçilerden ayrılması bakımından liderler, kitleyi, doğru buldukları ya da istedikleri biçimde yönlendirebilmekte ve aynı zamanda seçkinlerle sürdürülen karşılıklı ilişkinin devamını da sağlayabilmektedir. Sosyal sınıflardaki ilişkilerin doğru biçimde yorumlanması ve kullanılması da liderin etkinliğini pekiştirmektedir. Diğer yandan ideoloji de liderin toplumu yönlendirme ve etkileme araçları arasında dikkat çeken unsurlar arasında yer almaktadır. İdeoloji, liderin kitlelerin desteğini kazanmasına imkân sunan bir benimsenme aracı niteliğindedir.

2.1.5. Liderlik teorileri ve liderlik örnekleri

Hayatın birçok alanında önemli bir yere sahip olan liderlik ile ilgili farklı teoriler ileri sürülmektedir. Van Wart bu teorileri şu şekilde açıklamaktadır (van Wart, 2003, s. 218):

- *Büyük Adam Teorisi:*

Bu teoride, Napolyon, Washington ya da Martin Luther King gibi toplum üzerinde önemli etkileri olan ve aynı zamanda büyük olarak nitelendirilen insanların ortaya çıkmasına vurgu yapılmaktadır. Bu kişiler eşsiz yetenekleriyle toplumda öne çıkan liderlerdir.

- *Özellikler Teorisi:*

Yirminci yüzyılın ilk yarısında etkin olan bu teori ise doğal yeteneklerin farkına varıldığı bir döneme karşılık gelmektedir. Liderlik gereksinimlerinin yerine getirilmesinde liderlerin kendilerine özgü fiziksel, kişisel, güdüsel özelliklerinin yanı sıra kavrama yeteneği gibi birtakım kişisel yeteneklerine de odaklanılmaktadır. Paralel olarak, etkin iletişim kurarak muhatabını etkileyebilme kabiliyetlerine de vurgu yapılmaktadır.

- *Durumsallık Teorisi:*

Bu teoriye göre ancak liderlik tarzı ve içinde bulunulan durumun birbirine uygun olması halinde etkin bir liderlikten söz edilebilmektedir. Örneğin enerji seviyesi ve takipçilerle lider arasındaki iletişim etkin liderlikte belirleyici olabilmektedir.

- *Dönüşümcü Lider Teorisi:*

Büyük yapısal değişiklikler gerçekleştiren liderlere dikkat çekilmektedir.

- *Hizmet Eden Lider Teorisi:*

Takipçilere, paydaşlara ya da topluma karşı etik sorumluluklara odaklanılmaktadır. Hizmet eden liderler ise sosyal duyarlılıkların artması paralelinde ortaya çıkmaktadır.

- *Çok Yönlü Lider Teorisi:*

Global ekonomi ve liderliğe ilişkin bütüncül yaklaşımdan etkilenecek ortaya çıkan çok yönlü liderlikte etkileşime önem verilmektedir. Liderlerin karizmatik, ileri görüşlü ve aynı zamanda girişimci olmasına odaklanılmaktadır.

Görüldüğü üzere liderlerin sahip olduğu ya da oldukları ileri sürülen özellikleri doğrultusunda lider ve liderlik sınıflandırmaları yapılabilmektedir. Liderlik kavramının toplumun birçok alanında yer alması nedeniyle liderlik teorileri kesinlik ifade etmemekte, ancak değerlendirildiği alan dahilinde anlam kazanmaktadır. Söz konusu durum dünya genelinde yapılan liderlik sıralamalarına yer verilen araştırma ve anket sonuçlarında yer alan farklı liderlik alanlarında da gözlenebilmektedir.

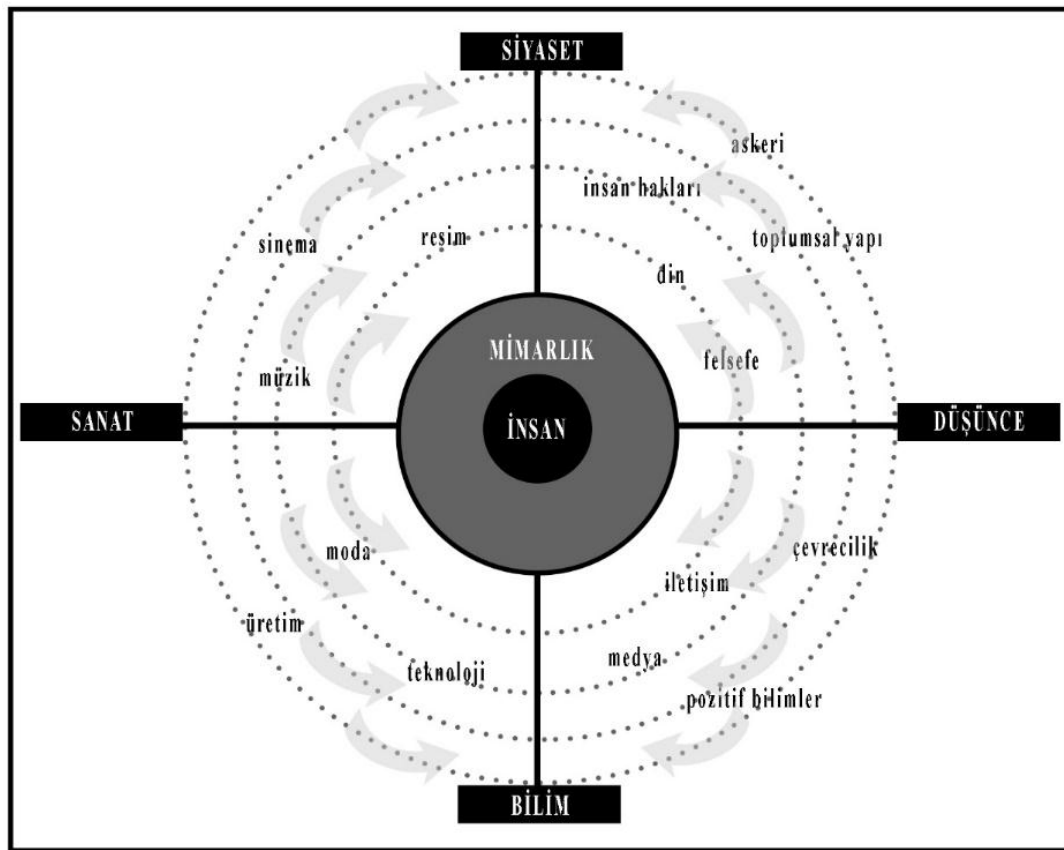
Örneğin; dünyanın en güçlü insanlarına yer verilerek yapılan sıralamada, alanında lider olarak kabul edilen insanlara atıfta bulunmaktadır. “The World's Most Powerful People” başlığı altında yapılan sıralama dahilindeki liderlerin, iletişim, teknoloji, otomobil, finans, enerji, siyaset, emlak, üretim, medya ve moda alanlarında oldukları görülmektedir ([http-6](#)). Bir başka internet sitesi tarafından “Top 10 Most Important Leaders of All Time” başlığıyla sunulan liderlik sıralamasında ise müzik, askeri, siyaset, din, insan hakları, ekonomi liderlerine yer verildiği görülmektedir ([http-7](#)). “TIME 100 Persons of The Century” başlığıyla benzer bir başka sıralamada ise siyasi ve dini liderler, insan hakları savunucuları, sanat, bilim, toplum, ekonomi, bilişim, finans, çevrecilik, pozitif bilimler gibi alanlardaki liderlere yer verilmiştir ([http-8](#)). “10 Most Important Leaders In 20th Century” başlıklı bir başka sıralamada da sadece askeri ve siyasi liderlere yer verilmiştir ([http-9](#)). 2014 yılının en büyük liderlerine değinilen ve “The World's 50 Greatest Leaders (2014)” başlıklı listede ise din, siyaset, ekonomi, insan hakları, askeri, müzik, teknoloji ve bilişim, spor, bilim, sinema ve hukuk gibi alanlarda lider olarak kabul gören kişiler dikkat çekmektedir ([http-10](#)).

Birçok örneğinin yer aldığı liderlik sıralamaları çoğaltılabilmektedir. Fakat yapılabilecek liderlik sıralamalarının anlaşılabilmesi ve sınırlandırılabilmesi açısından, yukarıda değinilen liderlik sıralamaları doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında anlaşılmaktadır ki; dünya tarihinde öne çıkan liderler genel olarak, siyaset (devlet), düşünce, bilim ve sanat alanlarında yer almaktadır.

Bu bağlamda askeri ve dini liderler de devlet yönetimini şekillendirmeleri açısından siyaset liderleri dahilinde sınıflandırılmaktadır. Söz konusu durumun nedeni ise, askeri ya da dini liderlerin oldukça büyük bir kısmının, sergiledikleri başarılarının ardından devlet lideri olmaları ya da doğrudan devlet liderlerinin kontrolünde hareket etmeleridir. Bu bakımdan, tez kapsamında değinilen lider örnekleri de siyaset liderlerini işaret etmektedir.

Tablo 2.2’de liderlikten söz edilebilecek bazı alanlara yer verilmiştir. Tablonun merkezinde yer alan insan, ilgili tüm alanların merkezi ve yaratıcısı anlamına gelmektedir. Diğer yandan mimarlık, insanın çevresiyle ilişkisini ifade etmektedir. Bu bağlamda insan-bilim arasındaki ilişkinin mimariye yansımaları ile insan-sanat arasındaki ilişkinin yansımaları da farklı olmaktadır. İnsan-siyaset ilişkisi ise diğer tüm alanlardan farklıdır. Devlet liderliğini de temsil eden siyaset, sahip olunan meşru güç ve otorite doğrultusunda, bir yaptırım gücüne işaret etmektedir. Bu bakımdan insan-siyaset ilişkisinin mimariye yansımaları, insan ve mimarinin diğer alanlarla olan ilişkisinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla devlet liderlerinin mimari tasarım üzerindeki etkisi de diğer alanlara kıyasla çok daha fazla ve belirleyici nitelikte olmaktadır. Söz konusu bu durum ise bir sonraki bölüm içinde, Tablo 3.4 ve Tablo 3.5 ile gösterilmektedir.

Tablo 2.2. Liderlik alanlarının siyaset, düşünce, bilim ve sanat dalları ile ilişkisi.⁶

⁶ Tablo 2.2’de, tekrara düşülmemesi açısından, adı geçen disiplin, alan ya da etkinlikler sadece bir bölgede gösterilmiştir. Söz konusu düzenleme ise kesinlik ifade etmemektedir. Örneğin, felsefe, din ya da insan haklarının tabloda birinci bölgede yer alması diğer bölgelerle ilişkilerinin olmadığı anlamına gelmemektedir.

Görüldüğü üzere birçok farklı alan dahilinde lider ve liderlikten söz edilebilmektedir; fakat, tez kapsamında değinilen siyasi liderler açısından bir sınırlamaya gidilmiştir: Aydınlanma Çağı ile İkinci Dünya Savaşı aralığındaki tarihsel süreçte ön çıkan bazı liderler yer almaktadır. Diğer alanlardaki lider örnekleri ise yirmi birinci yüzyıla kadar uzanabilmektedir.

Tablo 2.2’de yer alan ana eksenler değerlendirildiğinde, siyaset kavramına karşılık gelen devlet liderlerinin, ana eksenlerde kalan diğer alanlar olan, düşünce, bilim ve sanat alanlarında da baskın bir güç olduğu görülmektedir. Siyaset, diğer tüm alanların yönlendiricisi ya da sınırlandırıcısı olabilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere; söz konusu durumun nedeni, devlet liderlerinin otoriteleri ve meşru güçleridir. Bu bakımdan insan ve lider arasındaki ilişkinin mimariye yansımada öne çıkan liderlik, devlet liderlerini de kapsayan siyasi liderlik olmaktadır. Tez kapsamında liderliğin mimari ile ilişkisi de bu bağlamda sınırlandırılmaktadır. Fakat liderlik kavramının diğer alan ve disiplinlerle de ilişkisinin anlaşılabilmesi açısından; siyasi liderlerin yanı sıra, düşünce, bilim ve sanat alanındaki liderlere de bazı örnekler eşliğinde değinilmektedir.

2.1.5.1. Siyasi alanda liderlik

Akıl, hümanizm, toplumsal ve bireysel özgürlük, eleştirel yaklaşım, iyimserlik, evrensellik değerlerinin ön plana çıktığı ve aynı zamanda toplum, bilim, sanat gibi birçok alanda gerçekleşen köklü değişimlerin yaşanmasına neden olan Aydınlanma Çağı, modern toplumların ortaya çıkmasında etkin bir rol üstlenmiştir (Cevizci, 2002, s. 111-112). Bu bakımdan Aydınlanma Çağı, siyaset üzerinde etkili olduğu gibi aynı zamanda siyasi liderlerin genel özelliklerini şekillendirme potansiyeline de sahiptir.

Aydınlanma’nın etkisiyle ortaya çıkan Amerikan Devrimi gibi Fransız Devrimi de siyasi liderlik açısından belirleyici tarihsel kırılma noktaları arasında yer almaktadır. Söz konusu siyasi hareketler, Sanayi Devrimi’nden bağımsız düşünülemez. Fransa’da başlayan siyasal devrim ve İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi’nin, dünya geleceğini birlikte belirlediğini ifade eden Freyer’e göre; iki devrim arasındaki zaman bağlantısının yanı sıra, öz bakımından da bağlantı bulunmaktadır (Freyer, 2014, s. 26-27):

Çünkü top ateşi ile iplik makinaları, kütle halinde ordu ile kütle halinde üretim (istihsal), siyasal değişimler ile iktisadi-toplumsal değişimler; bütün bunlar, derinden birbirlerine bağlıydılar ve birlikte dünya tarihinin yeni bir çağını açmaktaydılar.

Diğer yandan yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşanan ve Aydınlanma gibi dünyanın büyük bir kısmını etkisi altına alan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları da etki ve sonuçları bakımından siyasi liderlik yaklaşımlarında belirleyici niteliktedir. Bu bakımdan tez kapsamında değinilen siyasi liderler, yenilikler yaratan liderler olmalarının yanı sıra sözü geçen tarihsel kırılma noktalarında öne çıkan liderler arasından belirlenmiştir.

Siyasi liderler, temsil ettikleri değerler açısından, yönetimini üstlendikleri ülke sınıırı dahilindeki canlı-cansız veya maddi-manevi tüm yaşam ve koşulların genel yapısını belirleyebilecek bir potansiyel güce sahiptir. Bu potansiyel kimi zaman yönetim sınırlarının dışına da etki edebilmektedir. Ülkemiz açısından düşünüldüğünde ise öncesinde askeri bir lider iken, gerçekleştirdiği mücadeleler sonucunda siyasi bir lider olarak tarih sahnesine çıkan Mustafa Kemal Atatürk dikkat çekmektedir. Bu bakımdan, liderlik alanları ve bu alanlardaki liderler hakkında genel bir çıkarımda bulunulabilmesi açısından ilk olarak Atatürk'ün liderliğine, sonrasında ise Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarı olan Thomas Jefferson; günümüzde de kullanılan medeni kanunun yazılmasını sağlayan ve Fransız Devrimi'nin ardından liderliği elde eden Napolyon Bonapart ve II. Dünya Savaşı'nın en büyük aktörlerinden birisi olan Adolf Hitler'in liderliklerine değinilmektedir.

2.1.5.1.1. *Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938)*

Askeri bir lider olarak elde ettiği başarılarının ardından, yeni kurulan bir ülkenin siyasi lideri olarak büyük reformlar gerçekleştirmiştir. Atatürk, aynı zamanda, toplumsal yapının değiştirilmesi olarak da ifade edilebilen modernizasyon süreci ile tüm yurttaşlara umut vermeyi başarmış bir liderdir. Modernleşmenin yanı sıra sergilemiş olduğu dış politika ile Türkiye'nin diğer ülkeler tarafından güçlü ve saygın bir ülke olarak değerlendirilmesini de sağlamıştır.

2.1.5.1.2. *Thomas Jefferson (1743-1826)*

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarı olan Jefferson, bilimin pratik bir değeri olan Aydınlanma idealine bağlı yenilikçi bir liderdir. Bu bağlamda devletin bilime yatırım uygulaması gerektiğini düşünmektedir: Ona göre bilim ve teknoloji insanlığa yararlı olduğu için halkın desteğini hak etmektedir (Cum, Physics, 2006, s. 304).

Liderlik anlayışını oluşturan genel ideoloji ise devletin tüm yurttaşlara eşit yaklaşması gerektiği düşüncesidir (Gaines, 2010, s. 50).

2.1.5.1.3. *Napolyon Bonapart (1769-1821)*

Tarihte en çok adını duyuran askeri liderler arasında gösterilen Napolyon, topçu birliklerinin kullanımı gibi askeri alandaki stratejileriyle savaşlarda üstün başarı göstermiştir. Fransa'yı istikrara kavuşturmasındaki başarısı da bir siyasetçi olarak yaratıcılık yeteneğine işaret etmektedir. 1804 yılında yürürlüğe giren ve hazırlanmasını bizzat istediği medeni kanun reformunun etki ve sonuçları, günümüz kanunlarında da son derece önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan sadece Fransa'yı değil Avrupa ve Latin Amerika ülkelerini de etkileyen liderler arasında yer almaktadır (http-7). Diğer yandan Napolyon, çıkardığı kanunda yurttaş hakları ve kamu hizmetinde liyakatin esas alınmasına karşılık, basın ve ifade özgürlüğünü de kısıtlamıştır. Dolayısıyla sahip olduğu gücün muhafazasını sağlamak için verdiği kararların bazıları olumsuz gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.5.1.4. *Adolf Hitler (1889-1945)*

Almanya lideri olarak atmış olduğu siyasi ve askeri adımlar doğrultusunda tüm dünyada diktatör olarak nitelendirilmektedir. Diğer yandan I. Dünya Savaşı'nın kaybeden ülkelerinden biri olan Almanya'nın ekonomik ve siyasi yönden yeniden inşasını gerçekleştirmiştir. Takipçilerinin desteğini kazanmasına karşılık milyonlarca insanın ölümüne de sebep olmuştur. Muhalif gördüğü tüm kesimlere karşı baskı mekanizmasını uygulamıştır: Hitler, ideolojisi doğrultusunda Gestapo adındaki polis teşkilatını da baskı aracı olarak muhaliflerin sindirilmesinde kullanmıştır. Tüm bu uygulamalarıyla Hitler, dünya çapında en çok bilinen liderler arasında yer edinmiştir.

2.1.5.2. *Düşünce alanında liderlik*

Düşünce alanında liderlik kapsamında ise kültürel değerlerin oluşmasında etkili olan liderlerin yanı sıra toplumsal yaşamın şekillenmesine de katkı sunan ve bu bağlamda, ekonomik çözüm önerileri sunan; toplumsal değerlere eleştirel biçimde yaklaşabilen, geleneksel düşünce biçimlerinin dışına çıkabilen ve dolayısıyla kendinden önce kabul edilmiş değerlerin de bu doğrultuda değişmesine neden olabilen liderler dikkat

çekmektedir. Şiddet içermeyen eylemler olması bakımından sivil itaatsizlik eylemlerinin liderleri de bu liderlere örnek olarak gösterilebilmektedir.

Literatürde yer alan ve aynı zamanda düşünce alanında öne çıkan çok sayıda lider bulunmaktadır. Tez kapsamında tüm bu liderlere değinilemeyeceğinden ötürü, toplumsal yaşamı ve insan düşüncesini kökten değiştirebilme potansiyeline sahip bazı liderlere yer verilmiştir. Bu bağlamda; toplumsal yapı ve ekonomi arasındaki derin ilişkiyi vurgulayarak yeni ideolojiler ileri süren Karl Marx; bilim ve düşünce arasındaki ilişkiye dikkat çeken Immanuel Kant; ahlak ve insan yaşamına odaklanan Frederich Nietzsche ile sivil itaatsizlik liderleri olan Mahatma Gandi, Nelson Mandela ve Martin Luther King'e yer verilmiştir.

2.1.5.2.1. Karl Marx (1818-1883)

İnsan yaşamının, burjuva toplum düzeninde kendisinin yaratmış olduğu koşullar nedeniyle boş ve anlamsız olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre kapitalizm, insanı yabancılaştıran bir sistemdir. Yabancılaşmanın ortadan kaldırılması ise dünyanın değiştirilmesi mücadelesinde gizlidir. Bu bakımdan Marx, kendinden önceki düşünürlerin dünyayı yorumladığını, kendisinin ise dünyanın değiştirilmesi gerektiğini savunduğunu ifade etmektedir (Cevizci, 2002, s. 687-690). Toplumsal bir sorun olan yabancılaşma ise ideolojiden kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda Marx, kendisinden sonra birçok toplumsal harekete neden olan komünizm ve sosyalizm kavramlarının ortaya çıkmasında düşünce alanındaki yaratıcılığıyla da öne çıkmaktadır.

2.1.5.2.2. Immanuel Kant (1724-1804)

Kant, fizik bilimini temellendirmeyi ve bilimsel düşünen insan zihninin nasıl işlediğini bulmayı kendine görev edinmiştir. Bilimsel bilginin olanaklı olduğunu ispatlayarak, Newton'un fiziğini temellendirmiştir. Aynı zamanda ahlak ve dinin de rasyonelliğini sorgulamıştır. Dinin otoritesine karşı bir savaş başlatmış olması ise Kant'ı diğer düşünürlerden ayırmaktadır. Ona göre ne deneyim ne de akıl tek başına bilginin elde edilmesinde yeterli değildir. Duyular aracılığıyla tecrübe edilen gerçeklik (fenomenal) ve akılla anlaşılabilen gerçeklik (numenal) arasında bir ayırmda bulunmuştur (Cevizci, 2002, s. 583-587).

2.1.5.2.3. Friedrich Nietzsche (1844-1900)

Tanrının öldüğünü ileri sürerek bu bağlamda hümanizmin de anlamını yitirdiğini ve insanın ise özünde kötü bir varlık olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre insan, yüzeysel bilgiler eşliğinde yaşayan konformist bir varlıktır (Cevizci, 2002, s. 750-753). Bu yaklaşımıyla Nietzsche, insanın ahlaksal değerleri yeniden ele almasını da sağlamıştır.

2.1.5.2.4. Mahatma Gandhi (1869-1948)

İnsanların ve ulusların kendilerine yetebildiğine inanan Gandhi, İngiltere'nin Hindistan üzerindeki egemenliğinin son bulması için şiddet içermeyen bir dizi eylem gerçekleştirerek toplumsal bir mücadelenin lideri olmuş ve birtakım yenilikler yaratmıştır. Gerçekleştirmiş olduğu ve 'Satyagraha' (gerçek güç) terimiyle karşılık bulan sosyal ve siyasi pasif direnişi ile (Howlett, 2006, s. 150) Gandhi, kişisel ahlak ile kamusal eylem arasında ilişki kurmayı başarmıştır. Onu diğer insanlardan farklı kılan erdemi ise itaatkarlığı değil, sorumluluk almayı tercih etmiş olmasıdır (Bové & Luneau, 2006, s. 63). Diğer yandan Gandhi'nin liderliği Lincoln ya da Hitler'inki gibi güç ile ilgili de değildir. Onun liderliği, insanlar üzerinde bıraktığı derin etkinin yanı sıra, örnek gösterilen bir lider olması temelinde gerçekleşmiştir. Bu bakımdan Hitler ve Lincoln ile karşılaştırıldığında da onlardan çok daha etkili bir liderdir. Fakat Gandhi, siyasi açıdan büyük bir lider değildir. Büyük bir lider olarak benimsenmesi Hindistan'ın ruhani ve ahlaki lideri olmasından kaynaklanmaktadır (Adair, 2002, s. 322, 326).

2.1.5.2.5. Nelson Mandela (1918-2013)

Mandela'nın bir lider olarak kabul edilmesinde sahip olduğu birçok nitelik dikkat çekmektedir. Güçlü adalet duygusu ve insanlığa duyduğu güven ile iyimser bir liderdir ve temsil ettiği iki değer vardır: (1) Azim ve irade gücü ile (2) yüce gönüllülük (Adair, 2002, s. 328). Kendini eleştirebilen, özgüven sahibi, empati kurabilen, iyimser, bu bakımdan kişisel ve siyasi ilişkilerinde uyumlu ilişkiler kurabilen, buna karşılık kimi zaman da yalnız kalmayı fazlasıyla seven, dikkatli, kendi duygularını bastırabilen, samimi ve rahat bir karakterde olan Mandela, mücadele yaşamındaki rakiplerini gözlem altında tutabilmek için onları yakından takip eden, fiziksel olarak özenli görünmek için çaba harcayan bir liderdir. Ayrıca gerçeklerin saptırılmasına kesin bir kararlılıkla karşı çıkan, siyasete karşı dogmatik bir yaklaşımdan kaçınan, farklı siyasi yaklaşımlarda seçici

davrandığı için ideolojik açıdan da eklektik olarak nitelendirilen bir liderdir (Lieberfeld, 2003).

2.1.5.2.6. *Martin Luther King, Jr. (1929-1968)*

King, Afrikalı Amerikanların medeni haklarının elde edilmesi amacıyla sivil itaatsizlik eylemleri gerçekleştirmiştir. Bu bakımdan akıl yürütme ve sezgi yeteneği ön plana çıkmaktadır. Ayrıca özgüven sahibi, ne istediğini bilen kararlı bir liderdir. Düşmanlarını dahi sevebilmeyi öğrenmiş olan King, sivil itaatsizliğin dinamiklerini ise kilisede öğrenmiştir (Johnson, 2006, s. 213). Gandi'nin çalışmalarından etkilenen King'in liderlik ettiği sivil itaatsizlik eylemlerinin sonucunda, 1960'ların Demokrat Partisi medeni haklarda iyileştirme yapmak durumunda kalmıştır. Böylelikle siyah Amerikalılar barınma ve istihdamla ilgili düzenlemelerin yanı sıra oy kullanma hakkını da elde etmiştir (Meagher, 2015, s. 268).

2.1.5.3. *Bilim alanında liderlik*

Bilimsel alanda yaşanan gelişmelerle birlikte toplumsal yaşam ve hatta ahlaki değerler dahi değişebilmektedir. Bu bakımdan bilim alanında lider olarak kabul gören kişilerin gerçekleştirmiş olduğu yenilikler toplumun birçok alanında karşılık bulmakta, sadece dahil olduğu bilim alanıyla sınırlı kalmamaktadır. Örneğin; genetik biliminin kurucusu Gregor Mendel (1822-1884) gibi manyetik alanlar aracılığıyla sürekli elektrik kaynağını üreten Michael Faraday (1791-1867) da fizik ve kimya alanında gerçekleştirdikleri katkılarıyla toplumsal yapının dönüşümünde etkin bir rolü olan bilim liderleridir.

Bilimsel bilginin değişken ve yenilenen yapısı nedeniyle literatürde sayısız bilim insanı bulunmaktadır. Dolayısıyla tez kapsamında kısıtlı da olsa yer verilen bilim insanları ile bilim alanındaki liderliğin genel olarak anlaşılabilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda bilim ve teknoloji alanında oldukça önemli bir icadın patentini almış olan Graham Bell; yaratıcılık ile bilinç ve bilinçaltı arasındaki ilişkiye değinen Sigmund Freud; farklı bir üretim ve yönetim anlayışı ortaya çıkaran Henry Ford ve bilimin, insanlığın sonunu getirebilecek bir potansiyelinin olduğunu ispatlayan Albert Einstein örneklerine yer verilmiştir.

2.1.5.3.1. Alexander Graham Bell (1847-1922)

1876 yılında Elisha Gray (1835-1901) ile eş zamanlı ve birbirinden habersiz olarak telefonun patenti için başvuruda bulunan Bell, patent davasının kazanan tarafı olmuştur. Bell'in yaratıcılığını teşvik eden ise işitme engelli öğrencilerinin öğrenimi kolaylaştırma düşüncesidir (Ohlman, 2002, s. 719). Bell, mevcut problemlere çözüm üretmesi nedeniyle bir tasarım düşünürü ve aynı zamanda teknolojik gelişmelerin devamlılığındaki etkin rolüyle de bir bilim lideridir.

2.1.5.3.2. Sigmund Freud (1856-1939)

Psikanalizin kurucusu olan Freud, bilinçdışı motivasyon, yüceltme, savunma mekanizması ve yaratıcı aktiviteyle nevrotik çatışmaların çözümü de dahil olmak üzere yaratıcılık anlayışının merkezi haline gelmiş çeşitli kavramları geliştirmiştir (Elms, 1999, s. 745). Ona göre yaratıcılığın kökleri, bastırılmış arzulara gizlidir (Oberdiek, 2008, s. 479). Hipnoz üzerinde de çalışan Freud, hastanın tedavisinde serbest çağrışım yolunu önererek psikanalizi geliştiren bir bilim lideridir (Cevizci, 2002, s. 434).

2.1.5.3.3. Henry Ford (1863-1947)

Ford, çalışma hayatı ve ekonomi alanında lider olarak nitelendirilmektedir. Otomobil sanayisinde, işçilerin çalışma saatlerini düşürmesine karşılık, ücretlerini arttırarak çok farklı bir strateji uygulayan Ford, kârını işçileriyle paylaşarak toplumda güven elde etmeyi de başarmıştır (Marquis, 2007, s. 46). Kısa sürede üretim yoğunluğunu arttırmayı başarmış ve otomobil endüstrisinin lideri olmuştur.

2.1.5.3.4. Albert Einstein (1879-1955)

Einstein'ın $E=mc^2$ eşitliğinin kullanılmasının bir sonucu olarak atom bombası üretilmiştir. Bu bakımdan tüm dünyanın etkilendiği somut bir bilimsel gelişmenin nedeni olarak gösterilmektedir.

Almanya'dan Amerika'ya göç eden bilim insanlarından biri olması bakımından Einstein, II. Dünya Savaşı'nın sonuçlarını da etkilemiş, diğer yandan, görev yaptığı Princeton Üniversitesi'ni sahip olduğu karizmayla bir çekim merkezi haline getirmiştir (Cumio, Physics, 2006, s. 304).

Ona göre bilimsel bilginin bir özelliği de doğru olarak kabul edilen teorilerin çürütülebilmesidir. Einstein'ı diğer bilim insanlarından farklı kılan özelliklerinden birisi de bu olmuştur: Fizik alanında yeni ve heyecan verici bir şey bulması değil, nesiller boyunca kabul gören teorilerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermiştir (Burke, 2008, s. 207).

2.1.5.4. Sanat alanında liderlik

Etkilediği kitleler ve insanlığın sahip olduğu kümülatif bilgi açısından değerlendirildiğinde, sanat alanında yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin yaratıcıları olan sanatçılar da adından sıklıkla söz edilen liderler olarak karşımıza çıkmaktadır. Estetik, haz veya coşku gibi farklı kavramlar eşliğinde insanların psikolojilerini ve hayatı ele alış biçimlerini de etkileyebilecek nitelikte yenilikler yaratan liderler bulunmaktadır. Sanat alanındaki liderliğin genel olarak anlaşılabilmesi açısından tez kapsamında bu liderlerden bazılarına yer verilmiştir: Bu bakımdan, işitme kaybı yaşamasına karşılık son derece çelişkili gibi görünse de müzikteki üstün başarısıyla öne çıkan Beethoven'ın yanı sıra; ideoloji ile müziğin ilişkisini somutlaştıran Wagner de önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan sinema teknolojisi ile yaratıcılığın kesişim noktasında yer alan Charlie Chaplin ve mimari alanındaki köklü değişim liderlerinden birisi olması bakımından Le Corbusier'e yer verilmiştir. Değinilen örnekler doğrultusunda, sanat ve liderlik arasındaki ilişkinin genel yapısının anlaşılması amaçlanmıştır.

2.1.5.4.1. Ludwig van Beethoven (1779-1827)

Görsel sanatların yanı sıra, edebiyat ve müzik alanlarında da köklü değişikliklere neden olan Aydınlanma'nın sonu Beethoven'ın kariyerinin başlangıç yıllarına karşılık gelmektedir. Bu bakımdan Beethoven Aydınlanma'nın sunmuş olduğu felsefe ve müzik alanındaki olanaklardan da yararlanabilmiştir: Yaşamı boyunca Batı Avrupa'da gerçekleşen önemli siyasi olaylar, Beethoven'ın müziğine ve hayatına bağlamsal bir arka plan oluşturmuştur. Sanat ve kültürün, ortaya çıkmış olduğu toplumun değerlerini yansıtmaktan ötürü, Beethoven'ın müziğinin karakteri de köklerini Fransız devriminden almaktadır (Mai, 2007, s. 4, 24).

2.1.5.4.2. Richard Wagner (1813-1883)

Bir müzik dehası olmasına karşın, alışmaları, Yahudi düşmanlığı ve ırk üstünlüğü içeriklidir. Bu bağlamda Wagner, Hitler’i kendisine hayran bırakmış; yıkım ve soykırıma ilham veren bir sanatçıdır.

Müziğinde Anti-Semitizminin gizli etkisini barındırdığından hem Almanya hem de Amerika’daki yıkıcı bir tarihin tetikleyici gücü olarak dikkat çekmektedir: Wagner’in II. Dünya Savaşı süresince Almanya ve Amerika’da popüler bir sanatçı olarak kalması ise evrensel ahlak değerleri açısından olumlu bir durum olarak değerlendirilmemektedir. (Cumo, 2006, s. 265).

2.1.5.4.3. Charlie Chaplin (1889-1977)

Müzik salonlarında bir performans sanatçısı olarak sanat hayatına başlayan Chaplin, Amerika’yı dolaşarak, sahip olduğu yetenekleri kitlelere gösterebilmiştir. 1914 yılında ‘Making a Living’ isimli filmde ilk kez sahneye çıkan Chaplin, halkın büyük beğenisini kazanmış ve canlandırdığı karakter ile I. Dünya Savaşı sırasında dahi Avrupa’da etkisini s rd rm ştir (Silver, 2005, s. 108). Gerçekleştirdiği her yeni filmde kendi yorumunu katma fırsatı bulan Chaplin’in hayal gücü sürekli olarak artmıştır. Canlandırdığı karakterin komik görünümünün üzerine sürekli olarak kendi yaratıcılığından kaynaklanan yenilikler de eklemiştir. Sinema teknolojisinin gelişmesini de yakından takip eden Chaplin (Neibaur, 2012), oyunculuğundaki doğaçlama tavrı nedeniyle her ne kadar beğeni toplamış olsa da yapımcılar tarafından kameralar önünde tekinsiz bir kişi olarak nitelendirilmiştir.

2.1.5.4.4. Le Corbusier (1887-1965)

Yirminci yüzyılın önde gelen mimarlarından olan Le Corbusier, farklı mimari çözümler ileri s rm ştir (Curtis, 1996, s. 84-85, 176-181): ‘Domino Sistemi’ modelini oluşturarak duvarların taşıyıcı olma gerekliliğini ortadan kaldırmıştır. Bu yenilik ile şerit pencere kullanımına olanak sağlamış; i mekân ve cephede duvarların işlevsel kullanımını ön plana çıkarmış; brüt betonu estetik bir öğe haline getirmiştir. Yoğun nüfuslu kentlerde yaşam koşullarını iyileştireceğini düşündüğü tasarımı önerilerinde de bulunmuştur. Önermiş olduğu ‘Modulor’ ile mimaride insan  leğinin etkin biçimde kullanımının yolunu da açmıştır. Düzenli, sistemli ve kontrollü bir mimar olan Le

Corbusier, yenilikçi ve özgün yaklaşımıyla mimarinin liderleri arasında yer almaktadır. Le Corbusier’yi farklı bir bakış açısıyla değerlendiren Lefebvre ise onu kent planlamasında dik açının diktatörlüğünü ilan eden mimar olarak ifade etmektedir (Lefebvre, 2015, s. 105).

Görüldüğü üzere siyasi liderlerin yanı sıra düşünce, bilim ve sanat alanlarındaki liderler de gerek içinde yer aldıkları alanları gerekse geniş kitleleri etkisi altına alabilecek potansiyele ulaşabilmektedir. Fakat devlet gücüne sahip olmaları bakımından siyasi liderler diğer liderlerden ayrılmaktadır. Tez kapsamının siyasi liderler ile sınırlandırılmış olması nedeniyle; devlet yönetimini üstlenen siyasi liderler ve sergilemiş oldukları liderlik anlayışları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

2.2. Siyasi Lider ve Liderlik

Devlet liderleri, “*yöneten-yönetilen ilişkisinde, yönetenin konumunu belirleyen başlıca kavram* (Taşdelen, 2011, s. 17)” olması bakımından “iktidar”ı elde etme çabası göstermektedir. Bu bakımdan liderlerin, iktidarlarının sürdürülebilmesi açısından sahip oldukları gücü ellerinde tutabilmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla lider, iktidar, güç ve otorite arasında yoğun bir ilişki söz konusu olmaktadır. Otorite ise liderlere mevcut pozisyonlarını sürdürebilecek gücü sağlamaktadır (Nevarez, Wood, & Penrose, 2013, s. 95).

Liderin sahip olması gereken güç ise French ve Raven’in yanı sıra pek çok araştırmacı tarafından da beş kategoride değerlendirilmektedir (French & Raven, 1959):

- Meşru güç:

Liderlerin, hedefleri doğrultusunda hareket edebilmeleri için gereken resmi güç olarak ifade edilmektedir (Nevarez, Wood, & Penrose, 2013, s. 95). Lider, konumu gereği bu gücün sahibi olmaktadır ve böylelikle yetkileri doğrultusunda birtakım taleplerde bulunabilmektedir (Lunenburg, 2012, s. 2). Kültürel değerler ve sosyal yapının kabul edilmesi de meşru gücün dayanakları arasında yer almaktadır (French & Raven, 1959, s. 153-154). Liderin bulunduğu konum nedeniyle takipçiler, meşru gücü liderin doğal olarak sahip olması gereken güç şeklinde ifade etmektedir (Hersey, Blanchard, & Natemeyer, 1979, s. 419).

- *Ödül gücü:*

Meşru gücün alt bileşenlerindendir ve meşru gücün kullanılacağı liderlik konumuna ulaşılabilmesi için gereken güç olarak ifade edilmektedir. Liderin, diğer takipçiler arasında kendine yakın kişileri ya da uygun davranışları sergileyenleri belirlemesi de bu bağlamda değerlendirilebilmektedir. Böylelikle lider, kendisinden sonraki liderin de belirlendiği bir süreci başlatmış olmaktadır (Nevarez, Wood, & Penrose, 2013, s. 95). French ve Raven, fabrika işçilerinin, çalışmalarının karşılığında yönetici konumuna ulaşılabilmesini de bir ödül olarak nitelendirmekte ve bu durumu hizmet karşılığında elde edilen güç olarak ele almaktadır (French & Raven, 1959, s. 152).

- *Zorlayıcı güç:*

Zorlayıcı gücün temelinde korku vardır. Bu korku ise ortak hedef doğrultusunda, takipçiler arasındaki uyumun sağlanması amacıyla kullanılmaktadır (Hersey, Blanchard, & Natemeyer, 1979, s. 419). Cezalandırma gücüne sahip liderin, takipçilerinin kendi istediği doğrultuda davranışları için kullandığı güç olarak ifade edilmektedir (Lunenburg, 2012, s. 3). Zorlayıcı güç, takipçilerin, manipülasyon, cezalandırma ya da sindirme yoluyla belirli hedefler elde etmelerini önlemek amacıyla, onları dezavantajlı konuma getirmek için de kullanılmaktadır. Bu bakımdan zorlayıcı güç, korku ve tehdit ile birlikte ele alınmaktadır. Zorlayıcı gücün kullanılması ise etik olmayan liderlik anlamına da gelmektedir (Nevarez, Wood, & Penrose, 2013, s. 95). Makyavalist açıdan ele alındığında ise amacına ulaşmak isteyen bir liderin etik olmayan bir liderlik sergilemesi son derece olağan bir durumdur.

- *Referans gücü:*

Kişisel özelliklere dayanan bir güce karşılık gelmektedir (Hersey, Blanchard, & Natemeyer, 1979, s. 419). Lider, kişisel özellikleriyle başkalarını da etkileyebilmektedir (Lunenburg, 2012, s. 4). Diğer bir ifadeyle, kişisel beğeni, karizma ve saygınlıktan kaynaklanan bir güç ile diğer üyelerin etkilenebilmesine karşılık gelmektedir. Böylelikle etkileme gücüne sahip olan liderler model olarak da kabul edilebilmektedir (Erkutlu & Chafra, 2006, s. 287).

- *İhtisas (Uzmanlık) gücü:*

Lider, sahip olduğu bilgi ve yeteneklerle takipçilerden ayrılmaktadır ve böylelikle takipçiler, liderin uzmanlığı doğrultusunda kolay bir biçimde yönlendirilebilmektedir (Hersey, Blanchard, & Natemeyer, 1979, s. 419). İhtisas gücü, önemli birtakım

problemlerin çözümünde liderin sahip olması gereken kişisel güç olarak da tanımlanabilmektedir. Liderin sahip olduğu özel bilgi ve yetenek, yine liderin sahip olduğu gücün pekişmesine neden olmaktadır. Böylelikle lider, kesin bir çizgiyle takipçilerden ayrılmış olur (Erkutlu & Chafra, 2006, s. 287). Diğer yandan takipçilerin lidere olan güvenleri de pekişmekte, liderin konumu takipçiler tarafından içselleştirilebilmektedir (Lunenburg, 2012, s. 6).

Takipçilerin güven ve hayranlık duydukları liderlerin konumları ve saygınlıkları da genel olarak benzer yaklaşımlarla belirlenmektedir. Adair'in ifade ettiği üzere; farklı uluslardan insanlara, liderler arasında 'en büyük' unvanını hak eden liderlerin kim oldukları sorusu yöneltmiştir. Genel cevapları ise ulusal özgürlük ya da bağımsızlık savaşı veren ya da ülkeyi dış tehdit ve saldırılardan koruyan liderlerin oluşturduğu görülmüştür: Amerikalılar tarafından, George Washington ve Abraham Lincoln; İngilizler tarafından Kral Alfred, Kraliçe Elizabeth ya da Winston Churchill ve Yunanlar tarafından ise Büyük İskender'in en büyük lider unvanını hak eden liderler olduğu ifade edilmiştir (Adair, 2002, s. 305).

Diğer yandan liderlik, evrensel bir kavram olsa da farklı toplumlarda, hatta aynı toplumların farklı tarihsel süreçlerinde değişkenlik gösterebilmektedir.

Northouse, bazı kişilerin, içinde yer aldıkları örgütlü yapıdaki konumları itibariyle lider statüsünü elde ettiklerini, diğer bir deyişle atanmış liderler olduklarını; bazı kişilerin ise birtakım niteliklere sahip olmalarından kaynaklı olarak liderlik konumuna yükseldiklerini ifade etmektedir. Buna göre atanmış liderlere örnek olarak; ekip liderleri, işletme yöneticileri, departman şefleri, müdür ve yöneticiler gösterilebilmektedir. Siyasi partilerin liderleri ise süreç içinde oluşan ya da ortaya çıkan liderlik örnekleri olarak kabul edilebilmektedir (Northouse, 2010, s. 3). Yine benzer olarak; iş hayatında yönetim kademesindeki zirvenin elde edilmesi ile ilişkilendirilen liderlik, askeri liderlik bağlamında ise emir verme pozisyonuna sahip olmayı işaret etmektedir (Heifetz, 1994, s. 15). Devlet liderleri ise güç vasıtasıyla belirlenmekte ve kitlelerin yönetilmesi ile ilişkilendirilmektedirler.

T Hart ve Uhr ise liderliğe ilişkin iki farklı olağan dışı duruma dikkat çekmektedir. Buna göre; bir yanda sıradan siyasete değil de soyut siyasi doktrine bağlılık gösteren liderler; diğer yanda ise siyasi doktrinin önemsenmediği, fakat halk desteğinin en kısa

sürede elde edilebilmesini de sağlayabilecek olan popülizmi benimseyen liderler bulunmaktadır (T Hart & Uhr, 2013, s. 5). T Hart ve Uhr'un yaklaşımı, gerçek ve yapay karizmatik liderleri de akla getirmektedir. Her iki durumda da liderlerin kitlelerine sunmuş oldukları ideoloji farklı boyutlarda ele alınmaktadır. Popülist bir liderin ideolojisinin oldukça açık ve anlaşılır olmasının yanı sıra, aynı zamanda, kitlelerin inanç ve kültürlerinin sömürülmesine de olanak sağlaması amaçlanmaktadır. Gerçek bir lider ise mevcut toplumsal, ekonomik veya herhangi bir genel problem karşısında kalıcı çözümlerin üretilmesi doğrultusunda şekillenen ideoloji ile kitlelere hitap etmektedir.

Çam'a göre, yöneticilerin ve liderlerin kitlelere ilişkin uygulamış oldukları yönetim anlayışları ise (1) ikna etmek; (2) çıkarların birlikteliği ve (3) zorlama şeklinde olmak üzere üç farklı biçimde gerçekleşmektedir. Çam, söz konusu üç ilkenin, tüm yönetim biçimlerinde -az ya da çok olsun- bulunduğunu ifade etmektedir. Yani; "*toplum yaşamındaki kuvvetlere genel yönlendirmeyi veren ve en yüksek kararları alan*" bir yönetim birimi olarak tanımlanan siyasi iktidar tarafından, ilkesel olarak ikna yöntemi belirlenmiş olsa da yönetim erkinin uygulamalarında zorlama ve çıkar ilkeleri de -az ya da çok- mutlaka yer almaktadır (Çam, 2011, s. 104-105). Kitlelerin ikna edilmesi aşamasında ideolojiler de oldukça önemli bir paya sahiptir. Bu bakımdan genel düşünce biçiminin benimsenmesi ile kitlenin ikna edilmesi aynı duruma işaret etmektedir. Kitlenin ikna edilerek yönetilmesi ya da yönlendirilmesi ise demokratik bir yönetim anlayışına karşılık gelmektedir. Benzer olarak çıkarların ortak olması halinde de gönüllülük esas olmaktadır. Bu bakımdan çıkar birlikteliğinde de herhangi bir baskı mekanizmasına vurgu söz konusu olmamaktadır. Diğer yandan; zorlama yolu ile kitlelerin yönlendirilmesi ya da yönetilmesi ise doğrudan baskıcı bir yönetimi işaret etmektedir. Şu haliyle devlet liderlerinin kitleleri yönetmesi, demokrasi ve baskı aracılığıyla gerçekleşmektedir.

2.2.1. Demokratik liderlik

İktisadi yaşam açısından değerlendirildiğinde, demokratik liderler, yeni fikirlerin elde edilebilmesine olanak sağlayacak esneklikte ve aynı zamanda, çalışanların sorumluluk bilincinin de farkında oldukları çalışma ortamlarının oluşturulmasında ve yönetilmesinde yer alan liderler olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, iktisadi

yaşamdaki demokratik lider, yönetime katılımın sağlandığı çalışma ortamlarında görülen liderlik tarzına işaret etmektedir (Goleman, 2000, s. 3, 5).

Siyasal açıdan değerlendirildiğinde ise demokratik lider, takipçilerine yol gösteren, onları ikna ederek, ulaşılmak istenen asıl hedefe doğru taşıyan ya da rehberlik eden; fakat hepsinden önce, liderlik ettiği kişiler tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak seçilen kişidir (Lavell, 1952, s. 58).

Siyasal alandaki demokratik lider ile iktisadi yaşamda ya da iş hayatındaki demokratik liderin benzer niteliklerinin olduğu da anlaşılmaktadır. Demokratik liderlikte takipçiler ya da çalışanların da yönetimde söz sahibi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla demokratik bir lider, takipçilerin katılımını destekleyen ve aynı zamanda açık fikirli biri olmak durumundadır.

Demokratik bir liderin, liderlik tarzından dolayı çağrıştırdığı birtakım kavramlar da bulunmaktadır. Eric Tomas Weber demokratik lideri, bilge, cesur, adil, ılımlı ve saygılı olma gibi kavramlarla betimlemektedir (Weber E. T., 2015, s. 33-39). Demokratik rejimleri baskı rejimlerinden ayıran en önemli ölçüt ise “*iktidar yolu açık olan kanuni bir muhalefetin varlığı*” olarak ifade edilmektedir (Taşdelen, 2011, s. 137). Thomas Jefferson’ın muhalefette iken iktidarı ele geçirmesi de bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

2.2.2. Baskıcı liderlik

En dar kapsamıyla açıklamak gerekirse; uygulanan yönetim tarzının esasını baskının oluşturduğu, diğer yandan mevcut farklılıkların yok edilmesinin amaçlandığı liderlik anlayışıdır. Northouse, baskıcı liderlerin kendilerinin dışında kimsenin isteğini dikkate almadıklarına, yalnızca kendi istekleri doğrultusunda hareket ettiklerine değinmektedir (Northouse, 2010, s. 9).

Canetti ise baskıcı bir liderin takipçilerin sayısına da son derece önem verdiği kanısındadır: Baskıcı bir lider açısından takipçiler, birer köle ya da kendisinin sahiplik yaptığı hayvanlar olarak da nitelendirilebilmektedir. “*Bir yöneticinin bütün bir halka köle ya da hayvan gibi sahip olma arzusunun, halkın sayısıyla arttığı konusunda en ufak bir kuşku dahi duyulamaz* (Canetti, 2016, s. 415).” Baskıcı bir liderin liderlik anlayışında

sadece buyurmak vardır; takipçilerden beklentisi ise koşulsuz olarak itaat etmeleridir. Her türlü karar mekanizması baskıcı liderin kendisidir.

2.3. Liderlik ve İdeoloji

Demokratik ya da baskıcı olsun herhangi bir liderlik tarzını pratik haline getirmiş bir liderin, liderlik yaklaşımının genel bir karakteri bulunmaktadır. Bu ise ideoloji kavramına karşılık gelmektedir. İdeoloji:

Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünüdür (http-12).

Cevizci tarafından yapılan ideoloji tanımlaması ise şu şekildedir: “*Siyasi ya da toplumsal bir öğreti meydana getiren ve siyasi ve toplumsal eylemi yönlendiren düşünce, inanç ve görüşler sistemidir* (Cevizci, 2002, s. 533).” Benzer biçimde; ideolojilerin, genel olarak toplumsal yapının anlaşılması ve toplumun nasıl yaşaması gerektiğine ilişkin teorileri kapsadığına değinen Slaterry de ahlak ve sosyal adalet gibi duyguların ideolojiler bağlamında kapsamlı bir yer edindiğini ifade etmektedir (Slaterry, 2014, s. 249). Toplumsal ilişkilerin belirlenmesinde ve kitlelerin yönlendirilmesinde bu iki kavram da son derece önemli işlevlere sahiptir: Kitlelerin hareket yönü, ahlak ve sosyal adalet kavramlarıyla belirlenebilmektedir.

İdeolojilerin doğrudan kitlelere yönelik düşünce biçimleri olduğu da ileri sürülebilmektedir. Baradat, ideolojiyi bu şekilde değerlendirmektedir. Ona göre siyasi liderler kitleleri, ideolojileri aracılığıyla seferber edebilmektedir:

Karl Marx, Benito Mussolini, Vladimir Lenin, Mao Zedung ve Adolf Hitler, hiçbir noktada değilse bile bir noktada bir ortaklığa sahiptirler: İlgilerini kitlelere yöneltmişlerdir. Büyük kalabalıkları seferber etmeyi amaçlamışlardır. Ve nihayet, ideolojilere kitlelere yönelmiş oldukları için, genellikle sıradan insanlar tarafından anlaşılabilir basit terimlerle ifade edilirler (Baradat, 2012, s. 17).

Buna göre, takipçilerin nasıl davranması gerektiğine hükmeden bir liderin de ideolojisinin olması ve bu ideolojiyi takipçilerine bir şekilde empoze etmesi kaçınılmaz bir gereklilik halini almaktadır. Lider ve düşüncesinin ancak kitle tarafından anlaşılabilmesi halinde lider ve uygulamış olduğu liderlik tarzı, takipçiler tarafından

işselleştirilebilecektir. Dolayısıyla, ideolojinin hitap edilen kitle tarafından anlaşılması ve benimsenmesi gerekmektedir.

2.3.1. Liderlik bağlamında ideolojinin işlevi

Liderler tarafından kendilerine özgü biçimde kullanılan ideolojinin farklı işlevleri bulunmaktadır: Çoğunluğun desteğinin sağlanabilmesi için gerekli görülen (1) katılma işlevinde, slogan, sembol, emir ve etkili söylemler kullanılmakta ve toplumun çoğunluğunun desteğinin kazanılması amaçlanmaktadır. İkinci işlevi, ileri sürülen düşüncelerin uygulanan yöntemlerle çelişmemesi anlamına gelen (2) doğrulama işlevidir. Böylelikle tutarlı olarak kabul edilen ideoloji doğrultusunda yeni destekçilere ulaşılması da mümkün olabilmektedir. İdeolojinin doğrulama işlevinin ise üç amacı bulunmaktadır: (a) Liderin, göstermiş olduğu hedeflere kendisinin de inanması ve doğruluğunu benimsemesi; (b) liderin, kendisine karşı çıkacak kitleyi bir şekilde etkisiz hale getirmesi ya da kendi tarafına çekmesi; (c) ideolojisini destekleyen radikal bir kitle yaratmaktır. Üçüncü işlevi, sahip olunan ihtirasların örtülmesi ve masum gösterilmesine imkân sağlayan (3) örtme işlevidir. Dördüncü işlev, ileri sürülen düşüncelerin tercih edilmesini de sağlayacak olan (4) yol gösterme işlevidir. Beşinci ve son işlevi ise belirsizliklerin üstesinden gelinebilmesinde doğru kararların verilebilmesi anlamına gelen (5) hissetme işlevidir. Hissetme işlevi ise diğer ideolojilerin savları ve yöntemlerinin neler olabileceğine ilişkin öngörüye işaret etmektedir (Çam, 2011, s. 240-242). Dolayısıyla lider, kitle desteğini talep ederken, tutarlı olmak durumundadır. İdeolojisi ve yaşam biçimi birbirini doğrular nitelikte olan liderin güvenilirliği de artacaktır. Aynı zamanda ideoloji, egemen siyasi gücün her koşulda meşrulaştırılması amacına da hizmet etmektedir (Giddens & Sutton, 2014, s. 270); (Haas, 2005, s. 5). Bu bakımdan, liderler tarafından yoğun biçimde kullanılması da son derece olağan karşılanmalıdır: Toplumsal yaşamda, ne kadar kaçınılırsa kaçınılsın, ideoloji ile mutlak bir ilişki söz konusudur (Zizek, 2013, s. 11). Bu durum ise toplumsal yaşamı şekillendiren lider ve onun ideolojisini işaret etmektedir.

Lider tarafından toplumun biçimlendirilmesi ve yönlendirilmesinde etkin olarak kullanılan ideoloji, liderlik tarzlarında da belirleyici olmaktadır. Takipçilerin katılımının öncelikli olduğu ideolojiler, demokratik liderlik ile ifade edilmektedir. Diğer yandan bir liderin ya da sınıfın egemenliğinin meşrulaştırıldığı ideolojiler ise baskıcı liderlik tarzı ile

eşleşmektedir. Bu bakımdan ideolojinin liderin yaratıcılığı doğrultusunda şekillenen bir tasarım ürünü olduğu da düşünülebilir: Lider, tasarladığı toplumsal ve kültürel yapıyı ideolojisi ile şekillendirmektedir. Dolayısıyla liderin tasarım düşüncesine sahip olması, bir tasarım ürünü olarak şekillendireceği toplumun da özgün ve aynı zamanda yenilik barındıran bir ürün olması sonucunu doğuracaktır. Bu bakımdan Mustafa Kemal Atatürk'ün yaratmış olduğu Türkiye Cumhuriyeti de tasarımcısının yaklaşımı doğrultusunda şekillenmiş bir tasarım ürünüdür.

3. TASARIM DÜŞÜNCESİNE SAHİP LİDERLER

Yaratıcılık, tüm liderlerin sahip olması gereken ortak özellikler arasında yer almaktadır. İdeolojisi doğrultusunda bir toplum tasarlayan lider de yaratıcılık yeteneğini kullanmaktadır.

III. Napolyon örneğinde olduğu üzere, askerlerin düzenli olarak yürüyüş yapmasına imkân sunan bulvarların inşa edilmesini talep eden lider, ilk olarak, kitleye mesaj vermektedir. Elinde bulundurduğu askeri gücün en uygun gösterimlerinden birisi de askerin kentte uygun adım yürüyebilmesidir. Böylelikle, liderin gücünün toplumsal yaşamı şekillendirebildiği görülmektedir: III. Napolyon'un dar sokaklarla birlikte çıkmaz sokakları da yıktırıp geniş bulvarlar yapmasının sebebi de lider ve güç arasındaki ilişkiye işaret etmektedir. Bulvarların verdiği bir diğer mesaj ise varıl ve yoksul sınıflar arasındaki farklılıktır: Tekerlekli arabalarla bulvarlardan geçen varlıklar ile kenardan yürümek durumunda kalan yoksullar arasındaki statü farklılığı sürekli olarak hatırlatılmaktadır (Mumford, 2013, s. 454-457). Liderin tasarım yaklaşımının, sınıf farklılıklarını ve liderin gücünü vurgulaması açısından, ideolojisini yansıttığı; mekân ile sosyoloji ve psikoloji arasındaki ilişkinin de liderler tarafından etkin biçimde kullanılabildiği görülmektedir.

Mekânların, onları işgal eden insanlardan ziyade, kendilerine özgü bir güce sahip olduğuna değinen Gieryn'e göre bu güç, coğrafi konum, yapı formu ve mekânın sembolik anlamı bağlamında, insanlara ya da nesnelere sahip olabilme kapasitesini de ifade etmektedir (Gieryn, 2000, s. 475). Söz konusu güç, özellikle kitle üzerinde otorite kurmak isteyen baskıcı liderler tarafından bilinçli olarak ve sıklıkla vurgulanmaktadır.

Benzer olarak mimari ve psikoloji arasında da derin bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin, bir okul binasının çocuklara vereceği mesaj doğrultusunda çocuklarda öncelikli olarak mimari bir ürün olarak okul binasına, sonrasında ise sunulan imkân bağlamında kurum işlevi gören okula ilişkin yaklaşımları belirlenebilmektedir (Maxwell, 2000, s. 273). Benzer bir başka örnek ise cezaevlerinin tasarımıdır: Cezaevleri, insanların birbirleri arasındaki etkileşimi sınırlandıracak ve mahkumlar üzerinde psikolojik bir etki uyandıracak biçimde tasarlanmaktadır (Shah & Kesan, 2007, s. 353). Bu bakımdan, tüm kamu yapılarının tasarımına müdahale edebilme potansiyeli ile lider, mimari tasarım ile

sosyal yapı ve insan psikolojisi üzerinde doğrudan etki yaratabilecek bir gücü kendisinde bulmaktadır.

Şu hâlde mimari tasarımın liderin kullanmış olduğu ideolojik araçlar arasında yer aldığı ifadesi de yanlış olmamaktadır. Liderin tasarım düşüncesine sahip olması halinde ise söz konusu ideolojik araç kullanımı da aracısız olarak, doğrudan lider tarafından gerçekleştirilebilmektedir.

Tasarım düşüncesine sahip lider ve mimari tasarım arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından, öncelikli olarak, tasarım düşüncesi ve tasarım süreci ile birlikte tasarım düşüncesine sahip liderin genel niteliklerinin anlaşılması gerekmektedir.

3.1. Tasarım Düşüncesi ve Lider

Tasarım düşünürü, küçük ya da büyük olsun, kendine ait bir dünya oluşturur. Oluşturmuş olduğu bu dünyaya diğer insanları da çağıran tasarımcının karşısında ise hayatlarını değiştirmek isteyen ve bu konuda ikna edilmeyi bekleyen kişiler bulunmaktadır (Buchanan, 1985)⁷. Bu bakımdan tasarım düşünürü ve tasarımın hitap ettiği kitle arasındaki ilişki, lider ve kitle arasındaki ilişki ile benzerlik göstermektedir. Şu hâlde tasarım düşünürünün tasarıma ilişkin tavrı da önemli olmaktadır

Lider ve tasarım arasındaki ilişki ise büyük oranda, anıtsal ve kentsel tasarımda karşılık bulmaktadır. Bir tasarımı talep etmek ve o tasarımın yaratıcısı olmak, liderin tasarım düşünen bir lider olabilmesi doğrultusunda ortaya çıkan bir niteliktir. Tasarım düşünen lider bir tasarımcıdır düşünmeyen lider ise tasarım talebinde bulunan bir müşteridir.

3.1.1. Anıtsal tasarım ve lider

Anıtsal mekânlar, toplum veya ulusu oluşturan her bir bireyin aidiyet hissine yönelik mimari tasarımlardır. Bu bağlamda anıtsal mekânlar bireysel değil kolektif bir ayna olarak betimlenmektedir (Lefebvre, 2014, s. 232-233). Dolayısıyla anıtsal tasarımın etki alanı da aynada kendisini görececek olan kitleler olmaktadır. Anıtsal mekânın

⁷ Margolin, Victor, "Consumers and Users: Two Publics for Design" in Christina Ritchie and Loris Calzolari, eds., Phoenix: New Attitudes in Design (Toronto: Phoenix, 1984).

tasarımcısının bir lider olması ise kitle ve liderin özdeşleşmesini ve aynı zamanda kitle tarafından liderin benimsenmesini de sağlayabilmektedir.

Amaç birlikteliğinin sağlanmasının hedeflendiği bir kitlenin, herhangi bir tasarımı anıtsal olarak değerlendirebilmesi ya da algılayabilmesi için söz konusu tasarımın anlaşılabilirliği, tasarımın hizmet ettiği ideoloji ile aynada kendisini görmek isteyenlerin ideolojileri arasındaki benzerlik doğrultusunda gerçekleşebilmektedir. Bu benzerliğin yanı sıra birtakım parametreler de söz konusu olmaktadır.

Genel olarak mimari tasarımın işlev ile uygunluk halinde olması beklenirken, anıtsal bir yapıda biçim kaygısı mekânsal işlevin göz ardı edilmesine de neden olabilmektedir. Diğer yandan bir yapının ölçeğinin büyük olması da anıtsallık ile ilişkilendirilebilmektedir. Bu bakımdan, insan ölçeğinin üzerinde olan tasarımlar anıtsallık etkisi uyandırmaktadır. Parlamento binaları gibi taşıdıkları kültürel veya ulusal anlam bakımından sahip olunan sembolik boyutun, işlevselliğin önüne geçmesi halinde de anıtsallıktan söz edilebilmektedir (Farrelly, 2013, s. 140).

Anıtsal mimariye örnek olması bakımından Mumford'un da değinmiş olduğu eski kentlerin kaleleri gösterilebilir. Mumford'a göre kaleler, insanda -özellikle de kendinden olmayan insanda- bir korku yaratması ve onu kendi etkisi altına alması amacıyla tasarlanan, büyük ölçekli yapılar olarak değerlendirilmektedir. Mumford, anıtsal mimariyi her şeyden önce, gücün bir ifadesi olarak nitelendirmekte; bu güç ise karşısındaki kişide saygı uyandırabilen bir dehşet ile özdeşleştirilmektedir (Mumford, 2013, s. 86-88).

- *Anıtsal mimari ve güç:*

Mevcut siyasal rejimlerin devamlılığını sağlama görevi de üstlenen kaleler gibi birçok anıtsal mimari örneği doğrudan mimari ve siyasi güç arasındaki ilişkiye işaret etmektedir (Glenn, 2003, s. 4). Kale örneği açısından ele alındığında anıtsal mimari ve ölçek arasındaki ilişki somutlaşmaktadır: Avrupa'da on yedinci yüzyılın ortasından itibaren 'anıtsal' kelimesi, daha genel hatlarıyla, muazzam büyüklükteki yapıları tanımlamakta kullanılmaktadır (Greenberg, 2016, s. 142). Trigger da benzer olarak, büyük evlerin, kamu binalarının ve özel amaçlarla inşa edilmiş yapıların anıtsal mimari örnekleri olabileceğini ifade etmekte; anıtsal mimarinin temel niteliğini ise ölçek ve uygulanan detaylandırmalar ile ilişkilendirmektedir. Buna göre; anıtsal yapılar,

gereksinimi karşılayabilecek tarzda yapılara kıyasla çok daha fazla dikkat çeken yapılar olmaktadır (Trigger, 1990, s. 119).

- *Anıtsallık etkisi:*

Yapının anıtsallığı, dahil olduğu bağlam ve yapıya yaklaşım ya da yönelimle de ilişkilendirilmektedir. Soygeniş, yapıya ön cepheden ve dik biçimde yaklaşılması halinde kullanıcının yapıyı aynı perspektiften algıladığını ve bu durumda da yapının simetri ekseninin etkin bir rolünün olduğunu ileri sürmektedir: Yapıya böyle bir yaklaşım ise anıtsal bir etki yaratmaktadır (Soygeniş, 2006, s. 88). Anıtsallık ile ulaşılmak istenilen, muhatap olan kişinin ya da kitlenin, bir biçimde etkilenmesidir (Gregotti, 2015, s. 90). Bu etki, korku, dehşet, merak ve saygı gibi hislere neden olabilmektedir. Benzer olarak Ruskin de önemli kent binalarının süslemelerinin düşünsel bir amaç doğrultusunda olması gerektiği kanısındadır. Buna göre anıtsal yapılardaki en ufak bir motif bile kitle üzerinde oluşturulmak istenilen duygu ve düşünceleri destekler nitelikte olmalıdır (Ruskin, 2016, s. 72).

Anıtsal mimarinin harcanılan emekle de ilgisi bulunmaktadır ve bu bakımdan deneyimleyen kişide hayranlık etkisi yaratmaktadır. Vitruvius'un anıt ve anıtsal mimariye ilişkin ifadesinden, anıt mezarların mermer ya da çaplı taşlardan yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre anıtsal mezarlarda mükemmel bir işçilik eseri olan devasa heykellerin yanı sıra çok daha küçük heykeller ve bitki yapraklarının motiflerinin uygulandığı kabartmalar da yer alabilmektedir (Vitruvius, 2017, s. 77, 79).

- *Anıtsal mimari 'temsil' ve dönüştürme görevini üstlenmektedir:*

Anıt mezarların, anıtsal mimarinin ilk örnekleri olduğunu da ileri süren Sherratt, avcı ve toplayıcı toplumdan tahıl ürünleri yetiştiren topluma geçilmesi ve dolayısıyla sosyal yapının yeniden organize edilmesi ile anıtsal mimari arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Ona göre anıtsal mimari, evlerin arasında yer alan ve anıtsal bir mezar olarak nitelendirilen bir evin, zaman içinde yerleşim alanını ve yerleşimcileri temsil etmeye başlamasıyla; yani temsil değeri elde etmesiyle ortaya çıkmaktadır. Sonrasında ise söz konusu anıt mezarlar yıkılarak daha da etkili olacağı düşünülen biçim ve boyutlarda tekrar tekrar inşa edilmektedir (Sherratt, 1990, s. 149).

Benzer bir örnek olarak 1917 Rus Devrimi ile kentsel mekânda yapılan değişiklikler de gösterilebilir: Rus Devrimi, başlangıçta temsil mekânları ile

sınırlandırılmış olmasına rağmen kentsel mekânda köklü değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gücü elde eden Bolşevik Parti ve kültür liderleri tarafından, Ortodoks inancı ve Rus çarının kentsel mekânları yerine, Marksist, Bolşevik ve devrimci kahramanlıklara adanacak anıtların yapılması yoluna gidilmiştir. Kamusal mekânların sahip olduğu sembolik değerlerin yok edilmesi ve yeni devlet ideolojisini destekler biçimde değerlendirilmelerine de değinen DeHann, Çarlık Rusyası'nda Ticaret Kulübü olarak kullanılan bir yapının Sosyalist Rusya'da Gençlik Tiyatrosu haline getirildiği örneğini de paylaşmaktadır (DeHann, 2016, s. 34-35).

- *Anıtsal mimari aynı zamanda bir propaganda aracıdır:*

Anıtsal mimari ve lider arasındaki ilişki açısından değerlendirildiğinde ise ilk akla gelen yapı örneklerinden biri de kraliyet saraylarıdır. Kraliyet sarayı, ölçek bakımından olduğu gibi tasarımı oluşturan bileşenler yönünden de genel yapılardan ayrılmaktadır. Saray ve ev karşılaştırması yapan Glenn, harcanan emek bakımından olduğu gibi ekonomik boyutlarıyla da farklılıkların olduğuna dikkat çekmektedir. Evlerin yapımında fazlaca işgücü kullanılsa da bir saray ile karşılaştırılmaları halinde oldukça önemsiz göründükleri kuşku götürmez bir gerçekliktir. Glenn, sarayların evler karşısında son derece fazla işgücü gerektirmelerinin nedenini ise liderlerin sahip oldukları gücün gösterilmesi olarak değerlendirmektedir. Liderin sarayı ile sıradan bir insanın evi arasındaki tezatlık, liderin gücüne vurgu yapmaktadır. Bu bakımdan saray, anıtsal mimari örneğidir ve anıtsal mimari, öncelikli olarak kamusal ve siyasi olması bakımından, yerel mimariden farklılık göstermektedir. Buna göre; siyasi olan anıtsal yapılar özellikle baskıcı liderler tarafından tasarlanmakta ya da talep edilmektedir. İnşa sürecini başlatan ise liderlerin hayalleri ya da istekleridir. Liderlerin hayal ettikleri yapıların gerçekleştirilmesi adına mimarlar çalıştırılmaktadır. Söz konusu anıtsal yapıların yapım sürecinden de liderler sorumludur. Çünkü süreci başlatan ve denetleyenler liderlerdir. Büyük bir piramit ya da küçük bir şapel, liderin hayal ettiği –sahip olduğu gücünü gösterebileceği- anıtsal mimariye örnek olarak değerlendirilebilmektedir (Glenn, 2003, s. 15).

Daha yakın tarihe gelindiğinde ise lider ve anıtsal tasarım arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından Mussolini de uygun bir örnek olmaktadır. Neumann, İtalyan lider Mussolini'nin, bir lider olarak yaptığı tasarım talebinin 30 Eylül 1924 tarihli 'The New York Times' gazetesinde yayımlanan bir haber konusunu oluşturduğunu

aktarmaktadır. Habere göre Mussolini, 88 kattan oluşan, 1100 fit (yaklaşık 335 metre) yüksekliğindeki, aynı zamanda dünyanın en büyük gökdeleninin yapılmasını talep etmektedir. Mimarının Mario Palanti olduğu ve ‘La Mole Littoria’ adıyla anılan projenin (Şekil 3.1) gerçekleşmesi durumunda ise; İtalyan Parlamentosu, konferans salonları, otel, kütüphane, spor tesisleri, astronomik gözlemevi ve deniz fenerinin yanı sıra telgraf ve telefon istasyonlarının da yer aldığı muazzam tasarım ile Mussolini gerek kendi halkına gerekse tüm dünyaya, sahip olduğu gücü, mimari aracılığıyla göstermiş olacaktır (Neumann, 2014, s. 141-146). Mussolini’nin de yer aldığı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı arasındaki dönem İtalya’sının yanı sıra Sovyet Rusya ve Almanya’da da benzer biçimde, baskın olan ideoloji ve değerlerin propagandasında anıtsal mimariye etkin bir rol atfedilmiştir (Curtis, 1996, s. 351).

Şekil 3.1. Mussolini'nin talebi doğrultusunda tasarlanan La Mole Littoria Projesi, Mario Palanti, Roma ([http-13](http://13)).

Mussolini’nin talebi doğrultusunda şekillenen gökdelen tasarımı, aynı zamanda Lynch’in kent dahilindeki işaret ögesine de örnek teşkil etmektedir (Lynch, 2010, s. 88). Kentin büyük bir kısmından görülebilecek böyle bir tasarım, liderin ve ideolojisinin sahip olduğu gücü simgelemekte ve aynı zamanda kentlinin söz konusu yapıyı ve temsil ettiği ideolojiyi zamanla benimsemesine neden olmaktadır.

Mimariye müdahale biçimi olarak Mussoli’nin yaklaşımını, ‘kendisini rejimin estetik politikasına doğrudan dâhil etme’ girişimi olarak değerlendiren Gessert ise Mussolini’nin bu girişimini İtalya’nın faşist mimarisinin belirlenmesinden ziyade, siyasal duruşunun yenilenmesi anlamı taşıdığını ileri sürmektedir. Bunun bir ifadesi ise;

Mussolini'nin eski örneklere, özellikle de Roma örneklerine olan hayranlığı üzerinden, söz konusu örneklere benzer nitelikte, fakat modern bir tarz yaratılmasını istemesidir (Gessert, 2014, s. 427). Mussolini bu doğrultuda hareket ederek, 1927 yılında Roma'nın yenilenmesi projesi için harekete geçmiştir (Curtis, 1996, s. 360).

- *Anıtsal mimari zaferi de simgelemektedir:*

Mezopotamya kralları gibi Mısır firavunları da tutsak ettikleri düşman liderlerini kendi elleriyle sakatlamakta, onlara işkence etmekte bazen de öldürmektedir. Tutsak ettikleri liderlere yaptıkları bu tarz muameleleri öven anıtlar yaptırarak, sahip oldukları gücün sonsuza kadar bilinmesini istedikleri düşünülmektedir (Mumford, 2013, s. 62). Liderin statüsünün diğer insanları kontrol edebilme kapasitesi ile kitleden ayrılmasına olanak sağlaması; böylelikle liderlik kapasitesi ya da zenginliği gibi sahip olduğu nitelik ve niceliklerin bir biçimde diğer insanlara gösterilmesinde mimari yoğun biçimde kullanılmaktadır (Glenn, 2003, s. 13).

Roma toplumunda zafer takları gibi anıtsal mimari örneklerinin yaygın olarak uygulanması da devlet ve liderin sahip olduğu ya da elde ettiği gücün gösterilmesinde kullanılmaktadır. Aldrete, özellikle Akdeniz'den zaferle dönülen seferlerin kazanımları arasında yer alan zırh, sancak gibi zafer hatıralarının Mars Ultor gibi tapınaklarda ya da Roma'daki Titus Takı (Şekil 3.43) gibi zaferi simgeleyen anıtlarda sergilenmesinin yanı sıra kamu yapılarında kullanılan renkli mermerler ve dekoratif taşların da Roma'nın gücünün bir göstergesi olarak sergilenmesi amacının olduğuna değinmektedir (Aldrete, 2004, s. 176).

- *Anıtsal mimari saygı duyulan kişilerin onurlandırılmasını da simgelemektedir:*

Augustus'un, pek çok yapı ve anıt inşa etmeyi üstlendiğine değinen Aldrete, Augustus'un, kendisini evlat edinmiş olan Sezar'ın Roma Forumu'nda yakılarak öldürülmesinin ardından, Sezar'a ithafen yaptırmış olduğu Mars Ultor Tapınağı ile birlikte Augustus Forumu'nu inşa ettiğini de bildirmektedir (Aldrete, 2004, s. 19). Dolayısıyla liderlerin anıtsal mimariyi seleflerine duydukları bir saygı göstergesi olarak yaptırdıkları da anlaşılmaktadır.⁸

⁸ Benzer bir örnek daha sonra da değinilecek olan Adolf Hitler'in tasarımında da söz konusu olmaktadır (Şekil 3.55).

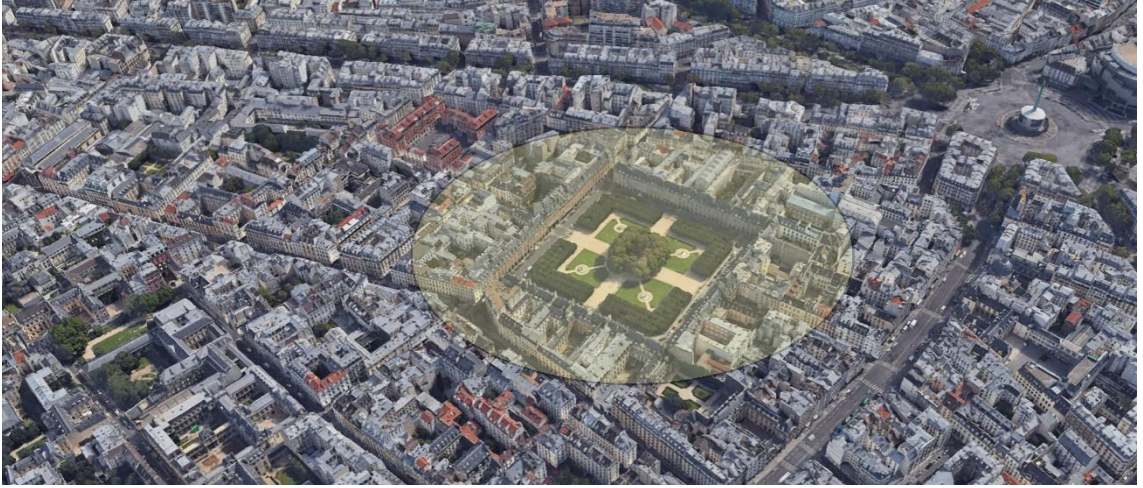
- *Anıtsal mimari, toplumsal ve kültürel değişimi de simgelemektedir:*

Ülkemizde de liderin mimari üslubu ve aynı zamanda tasarımı etkilediğine Aslanoğlu'nun ifadelerinde yer verilmektedir: Hükümet, ulusal üslubu desteklemekte ve bunun bir sonucu olarak, mimarların bu üslup doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla mimari tasarımlar devlet yönetimi ve kaçınılmaz olarak liderin ideolojik yaklaşımını da destekler niteliktedir. Aslanoğlu bu dönemde kubbe, kemer, taçkapı ve portik gibi Osmanlı mimarlık öğelerinin yanı sıra süsleme motiflerinin de kullanıldığını ifade etmektedir. Aynı üslubun kullanılması nedeniyle de birçok farklı kamu yapısı, işlevlerinin farklı olmasına karşılık; oldukça benzer biçimlerde inşa edilmektedir (Aslanoğlu, 2010, s. 30-31). Diğer yandan Cumhuriyet sonrasında milli bayramlar için geçici olarak anıtların dikildiğini belirten Bozdoğan ise soyut geometrik biçimleriyle kulelerin, propaganda amaçlı olarak inşa edildiği düşüncesini paylaşmaktadır (Bozdoğan, 2002, s. 110). Bir bütün olarak değerlendirildiğinde ise; anıtsal tasarımlar ile verilmek istenilen mesajın, liderin ideolojik yaklaşımının bir ifadesi olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.2. Kentsel tasarım ve lider

Kentsel tasarım (1) makro ve (2) mikro olmak üzere iki farklı boyutta değerlendirilebilmektedir. Makro ölçekli kentsel tasarım, genel olarak kentler veya yerleşim alanları ile bu alanların işlevlerine odaklanırken; mikro ölçekli kentsel tasarımda, kentlerin bazı bölümlerinde yer alan ya da tasarlanan kamusal alanlara daha ayrıntılı bir biçimde odaklanılmaktadır. Kentsel tasarım, kentsel çevreye ilişkin estetik odaklı olarak gerçekleştirilebileceği gibi sosyal yapının ya da mekânın yönetilebilmesi amacıyla da gerçekleştirilebilmektedir (Madanipour, 2007, s. 13-17). Liderlerin kentsel tasarıma ilişkin yaklaşımlarında söz konusu bu iki durum da görülebilmektedir.

Kentsel tasarıma somut bir örnek olması bakımından IV. Henry tarafından, on yedinci yüzyıl başlarında yaptırılan ve merkezinde yer alan 'Place de Vosges' (Şekil 3.2) ile bir bütün olarak gerçekleştirilen kraliyet alanı gösterilebilir (Bazin, 2015, s. 428).

Şekil 3.2. Kentsel tasarım örneği olarak Place de Vosges, Paris.⁹

Işınsal ve ızgara planlı kentler de makro ölçekli kentsel tasarımın konusu olmaktadır. Tekeli, ızgara plana sahip bir kentin oluşabilmesinin birtakım önkoşulları gerektirdiğine değinmektedir. Buna göre; böyle bir kent planının gerçekleştirilebilmesi için halihazırda, büyük ve boş arazilerin bulunması; diğer yandan, ızgara planının uygulanabilmesini sağlayacak siyasal bir iradenin de varlığı gerekmektedir. Bir kentin savaş, yangın ya da deprem gibi bir nedenden kaynaklı yok olması ile kentsel tasarım alanı ortaya çıkabileceği gibi bu alan, mevcut yerleşim alanı dışında ve kısmen ya da tamamen boş bir arazi de olabilmektedir. Tekeli, varolan bir kentin tahrip olması sonrasında yeniden kurulacak olan kente ilişkin uygulanan kentsel planlama örneği olarak, MÖ 7. Yüzyılda İzmir’de gerçekleşen yangın sonrasında kentin yeniden planlanması ya da MÖ 5. Yüzyılda Perslerin kenti yıkması ile Miletos’lu Hippodamos tarafından Miletos’un yeniden planlanmasını; boş bir araziye kurulacak yeni bir kentin planlaması örneğini ise Amerika kıtasının keşfedilmesi sonrasında kurulan koloni kentleri örneğiyle, ızgara planının uygulandığını ifade etmektedir (Tekeli, 2011a, s. 90).

Diğer yandan her bir firavunun, selefi olan firavunların mevcut çalışmalarını sürdürmek yerine kendi başkentlerini kurması da kentsel tasarım ve lider ilişkisi açısından değerlendirilebilmektedir (Mumford, 2013, s. 103).

⁹ Google Earth 2018’den yararlanılarak oluşturulmuştur. (Erişim tarihi: 01.06.2018)

- *Kentsel tasarım liderin kutsallığının bir göstergesidir:*

Kentlerin kurulacağı yeri belirleyen liderler takipçilerine, tanrısallıktan pay aldıkları mesajını da vermektedir. De Coulanges, böyle bir durumun Yunanlılar ve İtalyanlar için benzer nitelikteki bir inanç olduğuna değinmektedir (De Coulanges, 2006, s. 138). Buna göre kentlerin tasarımının da bu kutsallığa yaraşır biçimde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

- *Kentsel tasarım, liderin sonsuzluk özlemini yansıtmaktadır:*

Augustus'un (MÖ 63- MS 14) '*Kenti tuğladan yapılmış bir şekilde buldum ve mermerden yapılmış olarak bıraktım.*' sözlerine yer vererek, onun Roma için yaptıklarına değinen Aldrete, Augustus'un kenti yeniden organize ederek on dört farklı bölgeye ayırdığını ifade etmektedir. İç savaşlar sırasında ihmal edilen binalar onarılmış ve en az seksen iki tapınak da inşa edilmiştir. Ayrıca Augustus, kentin etkileyici bir görünüm kazanması için mevcut tuğla ve beton binaları mermer kaplamayla yeniden inşa etmiştir. Sokakları, su kemerlerini ve kanalizasyonları da kapsayan kentin altyapısını kapsamlı bir şekilde elden geçirmiştir (Aldrete, 2004, s. 19).

- *Kentsel tasarım, liderin hayalinin de bir ifadesidir:*

Mussolini de Augustus gibi Roma'nın kentsel tasarımında müdahalelerde bulunmaktadır. Mussolini'nin, 1924 yılında kendisini Roma kentinin onursal vatandaşı olarak ilan etmesi ve 21. Yüzyılın yeni anıtsal Roma'sını inşa etme planıyla kentsel hırslarını da gösterdiğine değinen Neumann'ın aktarımı ve ifadelerinden, Mussolini'nin, Roma'nın kentsel yapısına müdahale etme isteğinin, kentsel tasarım ve lider arasındaki ilişkinin örneklerinden olduğu görülmektedir. Mussolini'nin Yeni Roma'sında (Nuova Roma) binaların tecridi ve sokakların genişletilmesi ile oluşacak daha geniş vista ile geçmişin yâd edilmesi amaçlanmaktadır. Neumann, 17 Ocak 1926 tarihli The New York Times Sunday Magazine'de yer alan, Edward Alden Jewell'in 'Il Duce decrees a new imperial Rome' başlıklı yazısını da aktarmaktadır:

Beş yıl içinde Roma yeryüzündeki tüm insanlar için zaferle ışıldayacaktır: İmparator Augustus zamanında olduğu gibi devasa, düzenli ve güçlü. Devasa meşe ağacının gövdesi gibi, yoluna çıkan her şeyin üstesinden gelecektir. Marcellus Tiyatrosu'nun çevresindeki kentsel alanın yanı sıra Pantheon ve Capitol'un çevresindeki kentsel alan da açılacak... Beş yıl içinde Piazza Colonna'dan başlayan yeni bir eksen, Pantheon'u görünür kılacaktır. Benzer

olarak, Hristiyan Roma'nın büyüleyici binaları, dinle ilgisi olmayan binalardan da kurtulacaktır¹⁰ (Neumann, 2014, s. 146-148)...

Anlaşıldığı üzere; Mussolini, Roma'yı bir müze kente çevirmek istemekte ve bunu yaparken de Capitol ve Pantheon gibi sembolik değere sahip anıtsal mimari eserleri kent ölçeğinde birer işaret ögesi haline getirmek istemektedir.

- *Kentsel tasarım diktatörlerin ve ideolojilerinin meşruiyet aracıdır:*

Mussolini'nin de dahil olduğu 1922-1945 yılları Avrupa'sı siyasal liderleri arasında yer alan diktatörler açısından kentsel tasarım, liderlik olgusunda kilit bir öneme sahiptir. Kentsel tasarım, diktatörlerin rejimlerini diğer devletler tarafından tanınması açısından meşru kılma girişimlerinin yanı sıra, aynı zamanda, sahip oldukları güç ve yeterliliklerini de gösterme aracı olarak gerçekleştirilmektedir. Söz konusu kentsel tasarım alanları; diktatörlüklerin yıkılması, dönüştürülmesi ve yeniden yapım süreçlerinde ise idari yönetimin nesnesi olarak kullanılmaktadır (Bodenschatz, 2014, s. 383). Gerçekleştirilen herhangi bir kentsel tasarımda başarılı olarak nitelendirilen yenilikler ise sadece peyzaj alanındaki genişletme ya da yeniden düzenleme olarak değerlendirilmemekte, aynı zamanda bazı değerlerin sembolik ifadesi anlamına da gelmektedir. Curdes'in kent tasarımıındaki yenilikleri sınıflandırdığı tablosunda, belirli zaman aralıklarına karşılık gelen kentsel tasarıma ilişkin birtakım yenilikler de gösterilmektedir. Buna göre, 1930-1945 yılları arasındaki İtalya ve Almanya'da 'Faşist Neoklasisizm' tarzında kentsel tasarıma değinilmektedir (Knox & Pinch, 2010, s. 63).¹¹

- *Kentsel tasarım, değişim ve dönüşümün bir ifadesidir:*

Marshall Berman'ın betimlediği, St. Petersburg'un, I. Petro (1672-1725) tarafından kuruluşu da kentsel tasarım ve lider arasındaki ilişkinin somut bir örneği olmaktadır:

... Burasını büyük bir donanma üssü ve ticaret merkezi olarak kurmayı tasarlamıştı. Petro, Felemenk doklarında çıraklık yapmıştı. Tahta geçtiğinde ilk başarısı Rusya'yı bir deniz gücü haline getirmek oldu. Şehir, o sıralarda ülkeyi ziyaret eden bir İtalyan seyyahının dediği gibi, "Avrupa'ya açılan bir pencere" olacaktı: hem fiziksel anlamda -Avrupa ile evvelce olmadığına yakın ilişki kurulabilecekti- hem de simgesel anlamda. Her şeyden önce Petro,

¹⁰ Edward Alden Jewell, 'Il Duce decrees a new imperial Rome', The New York Times, Sunday Magazine, 17 January 1926, p 3.

¹¹ Knox ve Pinch'in aktarımı: Curdes, 1993 sayfa 287 [Curdes, G. (1993). Spatial organisation of towns at the level of the smallest urban unit: plots and buildings'. Urban Landscape Dynamics: A multi-level innovation process Avebury, Aldershot, 281-94]

Rusya'nın başkentini burada, pencereleri Avrupa'ya açılan bu yeni şehirde kurarak yüzyıllara dayalı bir geleneği ve dinsel havası olan Moskova'nın işini bitirmek istiyordu. Demeye getiriyordu ki, Rus tarihi tertemiz bir sayfada yepyeni bir başlangıç yapmalıdır. Bu sayfada yazılanlar tamamen Avrupalı olacaktı. Bu nedenle Petersburg'un kuruluşu baştan sona İngiltere, Fransa, Hollanda ve İtalya'dan getirilen yabancı mimar ve mühendislerce planlanıp tasarlandı.

Bu şehir, Amsterdam ve Venedik gibi bir adalar ve kanallar sistemi üzerinde yayılacak; şehir merkezi kıyı boyunca uzanacaktı. Modeli, Rönesans'tan beri Avrupa'da geçerli standartlara uygundu...

Öte yandan, yeni şehrin belli başlı tüm özellikleri Ruslara özgüydü. Batı'daki hiçbir yönetici böylesine muazzam ölçekte bir inşaata girişemezdi. On yıl içinde bataklıkların ortasında 35.000 bina yükseldi; yirmi yıl içinde nüfus 100.000'e yaklaşmış ve Petersburg, bir gece içinde Avrupa'nın büyük metropollerinden biri olmuştu (Berman, 2016, s. 237-238) ...

Başvurulan alıntılarda da görüldüğü üzere; kentsel tasarımın taşıdığı birtakım mesajların olduğu da dikkat çekmektedir. Petro'nun amacının, gerçekleştiğini ispatlamak istediği bir değişimin kent tasarımlarındaki dönüşüm ile somutlaştırılması olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan kentsel tasarım, demografi, ekonomi ve sosyal yapı gibi birçok alanda belirleyici olmaktadır.

Sonuç olarak; farklı tarihsel dönemler ve liderlik tarzlarında kentsel tasarıma değinildiği ve kentsel tasarımın toplumsal değişimin bir aracı olarak değerlendirildiği görülmektedir. Kentsel tasarım, lider, güç ve ideoloji açısından da önemlidir: Mumford'un, 'kent'in ana işlevi, gücü biçime dönüştürmektir' önermesi, liderlerin güç ile biçim arasındaki ilişkiyi yorumlama tarzlarına da işaret etmektedir (Mumford, 2013, s. 686). Baskıcı rejimlerde karar mekanizması kitle adına bir kişiye aittir (Lang, 2007, s. 25) ve Petro örneğinde de görüldüğü üzere, kentsel tasarımın yanı sıra mimari tarzın belirlenmesi de bu kişinin inisiyatifindedir.

Dolayısıyla; gerçekleştirilen kentsel tasarımlar, yeni yaşam biçimleri sunmakla ya da dikte etmekle birlikte, aynı zamanda lider ve liderlik tarzı hakkında da birtakım bilgiler sunmaktadır: Kentsel tasarım ile lider, hayalini kurduğu toplumsal dönüşümün gerçekleştirilmesi doğrultusunda büyük bir adım atmış olmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün çağdaş Türkiye projesi de söz konusu durumun somutlaştırılmasını sağlayacaktır.

3.1.3. Tasarım düşüncesi

Türk Dil Kurumu tarafından “*Zihinde canlandırılan biçim*”, “*Bir sanat eserinin, yapının veya teknik ürünün ilk taslağı*”, “*Bir araştırma sürecinin çeşitli dönemlerinde izlenecek yol ve işlemleri tasarlayan çerçeve*” ve “*Daha önce algılanmış olan bir nesne veya olayın bilinçte sonradan ortaya çıkan kopyası*” şeklinde tanımlanan tasarım (http-14) kavramı; gündelik yaşamda kullandığımız mobilya, giysi, ev ve yaşama ilişkin tüm araç gereçlerin, antropometri¹², ergonomi, manevra kabiliyeti ve güvenlik ihtiyaçlarının, tasarımcıların pratik yaklaşımları ile karşılandığı ve aynı zamanda, toplumun dikkatini çekebilen, orijinal ve görünüş itibarıyla de estetik ürünlerin elde edilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Findeli, 1994, s. 50). Findeli’nin bu tanımlaması Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisini de akla getirmektedir. Buna göre tasarım ürünleri, ilk olarak yaşamın sürdürülebilmesi için karşılanması gereken zorunluluklar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Estetik kaygılar ise sonraki aşamalarda ortaya çıkmıştır. Hangi amaçla gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, tasarım ürünü ve düşüncesinin birtakım genel özellikleri dikkat çekmektedir.

- *Tasarım, düşünsel bir etkinlik alanıdır:*

Tasarım terimi genel olarak ürünlerin kalitesi ve/veya estetik görünüşüyle ilgili olsa da bir disiplin olarak tasarımın asıl amacı insan yaşantısını daha iyi bir hale getirmektir (Vianna, Vianna, Adler, Lucena, & Russo, 2012, s. 15). Bu bakımdan tasarım, anlam ifade eden düşünsel bir etkinliğe karşılık gelmektedir (Papanek, 1973, s. 25).

Tasarımı ‘gerçekliğin bir taslağı’ olarak ifade eden Wittgenstein ise tasarımın gerçeklik ile uyuşmadığı durumların varlığı nedeniyle mutlak bir gerçeklik olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir. Tasarımın düşünsel bir etkinlik olması ise aynı problem karşısında birbirinden tamamen farklı çözüm önerilerinin sunabilmesine neden olmaktadır. Bu bakımdan tasarımın ortaya koymuş olduğu şey, tasarımın doğru ya da yanlışlığından bağımsız olarak tasarımın anlamı olmaktadır. Tasarım probleminin çözümündeki aktif rolüyle tasarımcı ise kendi anlam dünyasında bulduğu çözümleri tasarımına yansıtmaktadır. Tasarım problemini ele alış biçimi de tamamen öznel bir durumdur ve dolayısıyla tasarım ‘biricik’ olmaktadır (Wittgenstein, 2001, s. 21-25). Söz konusu durumun karşıtı ise taklit kavramı ile ifade edilebilmektedir.

¹² İnsan ölçeğine uygun ölçüleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir.

- *Tasarımın bir de estetik boyutu vardır:*

Yapılan tasarım tanımlamalarında estetik kavramı ön plana çıkmaktadır. Hasol'un tasarım tanımlaması da söz konusu duruma örnek teşkil etmektedir. Ona göre günlük hayatta kullanılan nesneler ve mobilyaların yanı sıra; mimarlık ve peyzaj alanından kent planlamasına kadar çok çeşitli alanlarda, insan yaratıcılığına dayalı estetik bir uyumun amaçlandığı üretim etkinliği olarak tanımlanan tasarım kavramının global kullanımı ise 'design'dır (Hasol, 2016, s. 454). Birbirinden farklı biçimlerde anlamlandırılan 'design' kavramı ise dilimizde, 'tasarım' anlamındaki kullanımıyla bir isme; 'tasarlama' anlamındaki kullanımıyla da bir eyleme karşılık gelmektedir. Diğer yandan, ulaşılmak istenen ya da elde edilen değer olması bakımından bir 'ürün' ve tüm aşamalarının planlanması ya da bir kurgu ile gerçekleşmesi bakımından da bir 'süreç' ifade etmektedir (Lawson, 2006, s. 3). Tasarım süreci her ne kadar planlanmış olsa da süreç içindeki farklı aşamalar tekrar tekrar gözden geçirilmekte ya da değiştirilmektedir: Bu bakımdan tasarım, doğrusal olmayan bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Dunne & Martin, 2006, s. 518).

- *Tasarım kavramı, en yaygın biçimiyle mimarlık mesleğinde karşılık bulmaktadır:*

Tasarımla ilgili ilk akla gelen meslek ise; ekolojik ve yapısal bağlamda kentsel ve bölgesel planlamayı da kapsayan ve aynı zamanda kentlerin fiziksel yapısının da tasarlanarak üretilmesini sağlayan mimarlıktır (Schön, 1983, s. 76). Mimarlık mesleğinin tasarım kavramıyla olan ilişkisi ise Tanyeli tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Mimarlık işlevler tasarlar, mimarlık biçimler tasarlar, mimarlık binalar, strüktürler, mekânlar yapar, anlamlar üretir, kavrayış değişimlerine yol açar, iktidarlar kurar, siyasal ve toplumsal değişim önerileri ortaya koyar, mücadele zeminleri oluşturur, ideolojik kavgalar üretir, vs. Örneğin kiliseden, camiden, sinagogdan söz ediliyorsa, inancın yeniden inşasında rol oynar. Tiyatral mekândan söz ediliyorsa, tiyatroyu yeniden tanımlar (Tanyeli, 2017, s. 158)...

Şu hâlde mimarlık mesleği, toplumsal yaşamın farklı birçok alanına hizmet etmekle birlikte, aynı zamanda toplumsal yaşamı değiştirebilecek bir potansiyel güce de sahiptir. Her bir bireyle etkileşim halinde olması nedeniyle mimarlık, sadece mimarlar tarafından değil, aynı zamanda toplumun tüm kesimleri tarafından da anlaşılması gereken bir disiplindir (Soygeniş, 2006, s. 11). Bu bakımdan, mimar olsun ya da olmasın, yaşadığı çevreyi anlamlandırma çabası taşıyan her insan, mimari ile kaçınılmaz bir ilişkisi

kurmaktadır (Anderson J. , 2014, s. 46).¹³ İdeolojisi doğrultusunda toplumu şekillendirmek isteyen lider de bu konumdadır. Dolayısıyla mimari tasarım, sadece tasarlayan ile sınırlandırılmamalıdır. Tasarımı talep eden, tasarlayan ve tasarım ürününün etkisinin yansıdığı hedef kitle olması açısından üç taraf söz konusu olmaktadır. Bu bakımdan mimari tasarım ürününden herhangi bir biçimde etkilenecek olan kişi, tasarımın kullanıcıya ve gözlemleyiciye yönelik olması açısından, mimari tasarım sürecinde belirleyici bir parametre olmaktadır. Örneklendirmek gerekirse; liderin ideolojisi paralelinde tasarlanan kamu yapıları, sadece onu kullanan kişiler açısından değil, aynı zamanda, gözlemleyen herkes açısından anlamlandırılmaktadır. Bu anlam ise liderin vermek istediği mesaj ile uyumlu olmak durumundadır. Dolayısıyla tasarım ürününün etki alanının sadece kullanıcılar ile sınırlandırılmadığı, bu alanın son derece geniş olabildiği durumların varlığı da dikkat çekmektedir.

- *Tasarım sürecini şekillendiren ve görselleştirebilmeye olanak sağlayan yeterlik ve yardımcı unsurlar, tasarım düşüncesi açısından önemli bir yere sahiptir:*

Genel olarak fiziksel çevrenin yapay bir biçimi olarak nitelendirilen mimari tasarım ürünü, tasarım sürecinde farklı görsellerle temsil edilmektedir. Grafik, eskiz ve diyagram şeklinde örneklendirilen bu görseller, devam eden tasarım sürecinde gerçekleşecek olan mimari tasarım ürününe ilişkin düşüncelerin somutlaştırılmasını sağlamaktadır. Mimari tasarımlarda henüz var olmayan yapıların farklı görünümünün düzenlenmesi, dönüştürülmesi ya da daha elverişli hale getirilmesi ile yeni fikirler irdelenebilmekte veya betimlenebilmektedir (Goldschmidt, 1991, s. 125).

Mimari tasarım sürecinde uygulanan görsel ifadelerle somutlaştırma çabası ise mimari bir eyleme karşılık gelmektedir. Mimari eylemin amacının ne olması gerektiğine değinen Kuban; insanların yaşam alanlarını oluşturan mimarların, onlara nasıl yaşamaları gerektiğini dikte etmediği; aksine, insanların mutlu olabilecekleri, kendilerini rahat hissedebilecekleri, içine yerleşmekten zevk duyacakları ve belki de en önemlisi, kullanıcıların benimseyeceği bir ortam yaratma çabası olarak ifade etmektedir (Kuban, 1992, s. 27).

Mimari tasarım açısından mimarın sahip olması gereken potansiyele dikkat çeken Balkan da Kuban'ın bu düşüncesini desteklemektedir. Balkan'a göre mimar, sosyoloji, insan doğası ve psikolojisini doğru analiz edebilecek yetilere sahip olmalıdır (Balkan,

¹³ Söz konusu durum Tablo 2.2'de de ifade edilmektedir.

2005, s. 13). Bu bağlamda tasarım problemlerinin çözümünde mimar, yetenek ve sınırlılıklarının farkında olmalı ve kullanıcı beklentilerini karşılayabilecek birtakım entelektüel bilgi birikime sahip olmalıdır. Böylelikle; bir tasarımcı olarak mimar, -en basit biçimde- düşüncelerini izah edebilecek yeterlikte olabilecektir. Söz konusu entelektüel mimar düşüncesi, Vitruvius tarafından da dile getirilmektedir:

...O halde mimarlık için gerekli olduğu kadarıyla disiplinlerin belirli bölümleriyle ve bunların teorik temelleriyle ilgili ortalama bir bilgi edinmiş kişi, elinden geleni fazlasıyla yapmış demektir; çünkü bu konularda ya da bu sanatlarda bir görüş bildirmesi ve değerlendirme yapması gerektiğinde bocalamayacaktır (Vitruvius, 2017, s. 30).

Mimar ve lider arasında bu bağlamda bir benzerlik olması da kaçınılmazdır: Mimar gibi liderin de entelektüel bir bilgi birikimine sahip olması, liderlik yeteneklerinin yanı sıra gerek saygınlığını gerekse güvenilirliğini olumlu yönde etkilemektedir. Diğer yandan; mimar ve lider arasında bir başka benzerlik ise liderin de mimar gibi yaratıcı zekaya sahip olması gerekliliğidir: Liderler, birçok yönüyle toplumun geleceğini tasarlayan mimarlar olarak da nitelendirilebilmektedir.

- *Tasarım, yenilikçi, eleştirel ve yaratıcı bir kişilik gerektirir:*

Yaratıcı insanlar iki farklı biçimde çalışma eğilimindedir ve (1) yaratıcılıklarını yeterince anlaşılmadığını düşündükleri sorunlara ilişkin çözümler keşfetmek üzere kullanan kişilerdir. Bu kişiler profesyonel yaşamlarında akademisyen ya da bilim insanı olarak örneklendirilebilmekte ve aynı zamanda keşfetmek ve analiz kavramları ile ilişkilendirilebilmektedirler. (2) Yaratıcılıklarını icat ya da buluş yoluyla gerçekleştiren kişiler ise ikinci grubu oluşturmaktadır. Mimarlar, mühendisler ya da sanatçılar gibi tasarımcılar ise ikinci gruba dahil olmaktadır. Söz konusu tasarımcılar varolmayan bir şeyin ortaya çıkarılması anlamındaki yaratmak ve sentez kavramları ile ilişkilendirilebilmektedir (Owen, 2007, s. 17).

Tasarım düşünürleri tarafından tasarlanan yeni ürünlerin ise yenilikçi ve özgün çözümler sunması beklendiğinden, tasarım ve yaratıcılık arasında yakın bir ilişki söz konusu olmaktadır. Bu bakımdan tasarımcılar, yaratıcı kişilerdir (Goldschmidt, 1999, s. 526). Yaratıcılık ise fikir ve davranışların biricikliği esasına dayanmakta, aynı zamanda, yaratıcı fikir ya da davranış, kullanışlılık ve yenilik ifade etmektedir (Feist, 1999, s. 157-158). Benzer olarak, eleştirel düşünme de bir düşüncenin neden ve nasıl seçildiğinin temelinde yer aldığından, yaratıcılık açısından üst düzey bir yetenek anlamına

gelmektedir (Villalba, 2011, s. 840). Yaratıcılık ile ilgili beceriler ise kişinin belirli bir probleme ne şekilde yaklaştığını etkileyen, özgün bilişsel tarzlarının yanı sıra çalışma şeklini ve kişilik özelliklerini de kapsamaktadır. Aynı zamanda bu beceriler, sahip olunan bilgi, kişisel algı, kavrama, yönelim ve idare etme biçimlerine ilişkin ipuçları da taşımaktadır (Wylant, 2008, s. 5).

- *Yaratıcılık bir süreç gerektirir ve bu süreçte bilinç kadar bilinçaltı da etkilidir:*

Genel olarak; bir yönteme dayanarak gerçekleştirilen entelektüel ve eleştirel bir düşünme etkinliği olan yaratıcılık, yoğun bir analitik ve sistematik sürece karşılık gelmektedir (Erlhoff & Marshall, 2008, s. 92). Kullansın ya da kullanmasın, yeteneğin herhangi bir biçimde her insanda bulunduğunu ileri sürmesine karşılık; yaratıcılığı yoğun bir farkındalık ve bilinç artışıyla ilişkilendiren May ise yaratıcılığın, sadece edimde görülebildiğini ifade etmekte ve yaratıcılığı “*bilinci yoğunlaşmış insanın kendi dünyasıyla karşılaşması*” şeklinde açıklamaktadır (May, 2016, s. 67, 68, 76).

Yaratma eylemi söz konusu olduğunda, bilinç kadar bilinçaltının da önemli olduğunu vurgulayan Timuçin ise sanatsal yaratma etkinliğinin sadece ussal düşünce ile açıklanamayacağı görüşündedir (Timuçin, 2013, s. 105). Söz konusu durum bir ‘süreç’ olma zorunluluğunu işaret etmektedir. Mimari tasarım açısından ele alındığında ise tasarım sürecinin başlangıcında kullanılan diyagram ve eskizler, alternatif çözümlere ulaşabilmeyi sağlayan yaratıcılığın da geliştirilmesine olanak sağlamaktadır (Yee, 2013, s. 38). Dolayısıyla tasarım, yaratıcı kişiliğin, bilinç ve bilinçaltına ait bilgi ve tavrı eşliğinde yeni çözüm arayışlarını ifade etmektedir. Bu süreçte ise eskiz gibi bazı yardımcı unsurların kullanılması da kaçınılmaz olmaktadır.

- *Yaratıcılığın önünde birtakım engeller de bulunmaktadır:*

(1) Öğrenme ve alışkanlıklarının yanı sıra; (2) kural ve geleneklere bağlılıktan kaynaklanan; (3) algısal; (4) kültürel ve (5) duygusal engeller olmak üzere yaratıcılığın önünde beş tür engel bulunmaktadır. Bu engeller ile karşılaştırıldığında arka planda kalmasına karşın, (6) kaynak yetersizliği de yaratıcılığın önünde bir engel olarak değerlendirilebilmektedir (Davis, 1999, s. 165-169). Genel olarak söz konusu engellerin önüne geçilebilmesi ise eleştirel ve yaratıcı düşünme ile mümkün olabilmektedir.

- *Tasarım, mesleki ve toplumsal boyutları açısından farklı işlevler de üstlenmektedir:*

Buchanan'a göre tasarım, insanların bireysel ve toplumsal amaçlarının gerçekleşmesi için yararlandıkları ürünlerin zihinde oluşturulması, planlanması ve yapılmasına imkân veren insani bir güç olarak tanımlanmaktadır. Tasarım düzenleri ise Buchanan tarafından dört farklı biçimde ele alınmaktadır: Sembollerin yer aldığı (1) grafik tasarımı; nesnelerin yer aldığı (2) endüstriyel tasarım; etkinin yer aldığı (3) etkileşim tasarımı ile düşünce ve tasavvurun temel alındığı (4) çevre tasarımıdır (Buchanan, 2001, s. 9, 12). Söz konusu tasarım etkinlikleri ilgili alan dahilinde farklılıklar göstermelerine karşılık ortak yanları ise yaratıcılık temelli etkinlikler olmalarıdır.

3.1.3.1. *Tasarım düşüncesi ve tasarım düşünürünün genel özellikleri*

Tasarım düşüncesi, etkili çözümleri engelleyen varsayım ve kabullerin aşılmasının yanı sıra, hızlı biçimde prototip oluşturulmasına yönelik düşüncelerinin bir araya getirilmesine yönelik bir etkinliktir. Bu bakımdan ihtiyaçların giderilmesi doğrultusunda gerçekleştirilmektedir (Brown & Wyatt, 2010, s. 32).

Efeoğlu, Møller, Sérié ve Boer'in bildirdiğine göre Stanford Üniversitesi Tasarım Enstitüsü tarafından tasarım düşüncesi süreci altı kısımda ele alınmaktadır: İlk olarak gerçekleştirilen, tasarım sorununun ne olduğunu genel hatlarıyla (1) anlama aşamasıdır. İkinci aşama, sorunun daha derinlemesine anlaşılabilmesi için gerçekleştirilen (2) gözlem; üçüncü aşama, tekil kullanıcıya odaklanılan ve tasarım probleminin detaylandırıldığı (3) bakış açısının oluşturulması aşamasıdır. Sonraki aşama ise kullanıcı ihtiyaçları ve çözüm alanında daha fazla ayrıntılandırılarak kavranılmasını sağlayacak olan (4) düşüncelerin yaratılması aşamasıdır. Bu aşamada birden fazla çözüm üretilmesi gerekmektedir. Tasarım düşüncesinin somut ve fiziksel bir hale getirilmesi aşaması ise (5) ilk örnek oluşturulmasıdır. Son olarak; oluşturulan ilk örneğin (6) test edilmesi gerekmektedir (Efeoğlu, Møller, Sérié, & Boer, 2013, s. 245). Dolayısıyla tasarım düşüncesi, öncelikli olarak, tasarım sorununun doğru biçimde anlaşılmasını gerektirmektedir. Sonrasında gerçekleştirdiği gözlemler ile tasarım düşünürü, genel bir bakış açısına sahip olmakta ve bu doğrultuda düşünceler üretmektedir. Düşüncelerinin somut hale getirilmesi ile oluşturulan ilk örneğin test edilmesi, sürecin tamamlanmasına yönlendirmekte ya da ileri sürülen fikirlerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Sürecin tamamı, tasarım düşünürünün etkin katılımı ile gerçekleşmektedir.

Tasarım düşünürünün özellikleri ise yedi farklı biçimde değerlendirilmektedir: Tasarım düşünürleri, diğer insanlar gibi düşünebilmelerinin yanı sıra, onları çok daha iyi anlayabilen (1) empati yeteneğine sahip kişilerdir. (2) Gözlem yapabilmelerinin yanı sıra araştırmacı; (3) bilgili; (4) bütüncül düşünme becerisine sahip; (5) diğer düşüncelere karşı hoşgörülü; (6) deneyci bir doğaya sahip ve son olarak (7) iyimser kişiler olarak ifade edilmektedir (Efeoglu, Møller, Sérié, & Boer, 2013, s. 252-254).

Benzer olarak Tim Brown da tasarım düşünürlerinin sahip olması gereken temel özelliklere değinmektedir. Buna göre; dünyayı farklı perspektiflerden değerlendirebilme olanağını da sağlayan “*empati*” yeteneği tasarım düşüncesine sahip olabilme açısından oldukça önemlidir. Böylelikle insanların arzu ve ihtiyaçlarının farkına varılabilmektedir. Karşılaşılan problemlerin tüm yönlerinin anlaşılabilmesi ve mevcut yaklaşımların dışına çıkılabilmeye olanak sağlayan “*bütünleyici düşünme*” yeteneği de tasarım düşüncesi dahilinde değerlendirilmektedir. Karşılaşılan probleme ilişkin tüm kısıtlamaların üstesinden gelinebilmesi açısından sahip olunması gereken “*iyimserlik*” ile mevcut çözümlerin de ötesine geçilebilmektedir. Tasarım düşünürleri, alışılmış yolların dışına çıkarak, tamamen yeni yollara yönelmeleri açısından “*deneysel*” bir yaklaşıma da sahip olmak durumundadır. Diğer yandan tasarım düşünürü başka kişi ve disiplinlerin de yardımını almak durumunda olması ve söz konusu durumun farkında olması bakımından “*işbirlikçi*” bir karaktere sahiptir (Brown, 2008, s. 86).

Dunne ve Martin’e göre tasarım düşünme, tasarımcıların düşünme biçimini yansıtmakta ve aynı zamanda tasarımcıların, nesne, hizmet ya da sistemleri tasarlamak için kullandıkları zihinsel bir sürece karşılık gelmektedir: Döngüsel bir süreç dahilinde ifade edilen tasarım düşünme, (1) fikirlerin üretilmesi; (2) sonuçların öngörülmesi; (3) test edebilme ve (4) elde edilen sonuçlarla bir genelleme yapılması şeklinde olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. Söz konusu süreç, yeni fikirlerin üretilmesine de temel oluşturmaktadır (Dunne & Martin, 2006, s. 517-518). Bu bakımdan tasarım düşünürleri “*iş birliği ve takım çalışmasına uygun*”; “*güçlü gözlem yeteneğine sahip*”; “*empati kurabilen*” ve “*insan merkezli*” yaklaşıma sahip kişiler olmak durumundandır (Efeoglu, Møller, Sérié, & Boer, 2013, s. 244).

Razzouk ve Shute ise tasarım düşünürünün genel özelliklerini şu şekilde ifade etmektedir: Tasarım düşünürleri (Razzouk & Shute, 2012, s. 336);

İnsan ve çevre merkezli bir düşünme biçimine sahiptir: Tasarım ürününün insan ihtiyaçlarına ne şekilde cevap vereceğinin düşünülmesi gerekliliğini ifade etmektedir.

Görselleştirebilme yeteneğine sahip kişilerdir: Tasarım düşünürleri, düşüncelerini tasvir edebilmeleri açısından genel olarak görselliği kullanarak çalışmaktadır.

Çok fonksiyonluluğa yatkın kişilerdir: Tasarım düşünürleri, karşılaştıkları bir sorun karşısında farklı açılardan bakabilen ve daha kapsayıcı bir yaklaşıma sahip kişilerdir.

Sistemli bir bakış açısına sahip kişilerdir: Tasarım düşünürleri, bütünsel bir çözüm bulabilmek için farklı prosedür ve kavramları içeren sistemli bir yaklaşım doğrultusunda hareket etmektedir.

Dili bir araç olarak kullanabilme yeteneğine sahiptir: Tasarım düşünürleri, tasarımın kendini açıklayamadığı durumlarda sözlü ifadelerle tasarımın yeniliklerini ve tasarım sürecini açıklayabilmektedir.

Ekip çalışmasına uyum sağlanabilmesi açısından benzerliklerin olması gerekmektedir: Tasarım düşünürleri, kişilerarası iletişim yeteneklerinin geliştirilebilmesi açısından gerek insanlar ile gerek diğer disiplinler ile iletişim kurabilmektedir.

Seçim yapma gerekliliğinin oluşturacağı baskıdan kaçınılabilmelidir: Tasarım düşünürleri, karar verme süreci öncesinde farklı alternatifleri araştırarak yeni durumların ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Böylelikle mümkün olan en iyi çözümler birleştirilebilmektedir.

Dym, Agogino, Eris, Frey ve Lefier ise mühendislik alanındaki tasarım düşünürünü şu şekilde nitelendirmektedir: Mühendislik sistemlerinin tasarlanması ve tasarım sürecinin yönetilebilmesi için bir gereklilik olan (1) sistem dinamikleri hakkında düşünebilen; kusurlu modellerin oluşturulması durumlarının önüne geçilebilmesinde etkin bir işlevi olan (2) belirsizlik hakkında akıl yürütme yeteneğine sahip; değişkenlerin ve etkileşimlerin artması ile birlikte, seçici davranmaya da olanak sunan bir yetenek olması bakımından (3) tahminlerde bulunabilen; sistemlerin tasarımının etkin biçimde gerçekleştirilebilmesi için (4) deneyleri yönetilme potansiyeline sahip kişiler olmaları gerekmektedir (Dym, Agogino, Eris, Frey, & Leifer, 2005, s. 106).

Büyük tasarım liderlerinin özellikleri ise şu şekilde ifade edilmektedir: İlk olarak, insanları önemseyen liderler olmaları bakımından (1) “*empati*” kavramıyla tanımlanabilmektedirler. İkinci olarak (2) “*merak sahibi*” kişiler oldukları görülmektedir. (3) “*Alçakgönüllülük*”; (4) “*yaratıcılık*”; (5) “*tasarım kavrayışına sahip*”; belirli bir alanda beceri sahibi olmasının yanı sıra farklı disiplinlerle iş birliği yapabilme yeteneğini karşılayan bir kavram olarak (6) “*T-profilli*”, (7) “*araştırmacı, aynı zamanda sosyal farkındalığı olan*”; (8) “*lider niteliklerine sahip*”; (9) “*iletişim kurabilmede etkin*” ve (10) kazanmak için “*rekabet eden*” kişilerdir (http-15).

Yaratıcılık ve tasarıma ilişkin Owen’ın aktarmış olduğu Don Fabun, Silviano Arieti ve Mihaly Csikszentmihalyi’nin ifadelerinde yer alan yaratıcı düşünebilme ile yaratıcı düşünürün genel özellikleri de tasarım düşüncesi ile ilişkilendirilebilmektedir. Owen, ilk olarak Fabun, Arieti ve Csikszentmihalyi’nin ifadelerine değinmekte; sonrasında ise tasarım düşünürünün özelliklerinin neler olabileceğine ilişkin kendi düşüncelerine yer vermektedir:

Fabun’a göre yaratıcı düşüncenin ortaya çıkabilmesinde yaratıcı kişinin sahip olması gereken genel özellikler şu şekilde ifade edilmektedir: (1) Duyarlılık; (2) sorgulayıcılık; (3) öğrenmeye yönelik bir eğitim almış olmak; karmaşık durumların çözülebilmesine olanak sağlayan (4) asimetrik düşünme yeteneği; (5) kişisel cesaret; (6) merak; (7) zamanı kullanabilme yeteneği; (8) engeller karşısında direnebilme ve (9) çalışma azmi gibi özelliklere sahip olmak şeklinde ifade edilmektedir (Owen, 2007, s. 22-23).

Arieti’ye göre yaratıcı kişinin özellikleri: (1) Akıcı bir düşünme yeteneği; alışılmış düşünce biçimlerini terk ederek ulaşılabilen (2) esnek düşünme yeteneği; (3) özgünlük; kabul edilen kavram ve değerlerin tekrar irdelenmesine karşılık gelen (4) yeniden tanımlama; farklı yeteneklerin de kullanılabilmesiyle karmaşık sorunların üstesinden gelinebilmesinde öne çıkan (5) detaylandırma ve son olarak (6) belirsizliklere karşı tolerans gösterebilme yeteneğidir (Owen, 2007, s. 23).

Csikszentmihalyi’ye göre: (1) Yoğun fiziksel enerji (2) yakınsak ve ıraksak düşünebilme; (3) sorumluluk almak veya almamak arasında denge sağlayabilme; (4) hayal gücünün ve fantezinin gerçeklik ile ilişkisinin farkında olabilme; (5) aynı zamanda dışa ve içe dönük olabilme; (6) alçakgönüllülük ve özgüvenden kaynaklanan gurur

duygusuna sahip olma; (7) katı cinsiyetçiliğin kalıplaşmışlığından kaçınma eğilimi; geleneksel olan ile yetinmeme ve aynı zamanda yenilikleri ararken geçmişe de bağlı olmaları nedeniyle (8) hem mevcut durumun değişmesini sağlama hem de muhafazakar olma; (9) tutkulu ve aynı zamanda objektif olma; açık ve hassas olmalarından kaynaklanan (10) acı ve haz duygularını yoğun biçimde yaşamaları, yaratıcı düşünürlerin genel özellikleri olarak ifade edilmektedir (Csikszentmihalyi, 1996, s. 36-40); (Owen, 2007, s. 23).

Owen, yaratıcı düşünceye sahip olmanın gerektirdiği ya da neden olduğu kişisel özelliklere değindikten sonra tasarım düşüncesine sahip olan kişinin ya da diğer bir deyişle, tasarım düşünürünün genel özelliklerini belirlemektedir: Yaratıcı düşünmenin tasarımcıları yeni icatlara yönlendirmesi nedeniyle tasarım düşünürleri (1) koşullanmış yenilikçilerdir. Tasarımın merkezinde müşteri ya da insanın olması nedeniyle tasarım düşünürleri (2) insan odaklı olmak durumundadır. Diğer yandan günümüz koşullarının gerektirdiği bir durum olması bakımından tasarım düşünürleri aynı zamanda (3) çevre odaklı olmak durumundadır. Bu bağlamda sürdürülebilir tasarımlar ön plana çıkmaktadır. Tasarım düşünürlerinin görsel olarak çalışmaları nedeniyle aynı zamanda (4) görselleştirebilme yeteneğine sahip olmaları; yaratıcı çalışabilmenin bir koşulu olarak (5) iyimser olmaları; (6) uyarlanabilir ya da uygulanabilir tasarımlara ilişkin seçici davranmaları gerekmektedir. Tasarımlarının ise tek bir işleve karşılık gelmemesi, aksine, çok işlevli olması gerekmektedir. Bu bakımdan tasarım düşünürleri de (7) çok işlevliliğe yatkın olmalıdır. Tasarım düşüncesinin bütünsel olması da tasarım düşünürlerinin sorunları daha geniş çapta ele almayı başaran, (8) sistemli bir vizyona sahip ve aynı zamanda; (9) alanında uzman, ilişki içinde olacakları diğer alanlarda ise genel bir bilgi birikimine sahip; (10) dili bir araç olarak kullanabilen kişiler olmaları gerekmektedir. Kendi alanlarının yanı sıra diğer tasarım alanlarıyla da yakın olabilmeleri açısından (11) takım çalışmasına uygun, uyumlu kişiler olmaları da beklenmektedir. (12) Tasarım düşünürünün kendisini mevcut koşullar arasında bir seçim yapmak zorunda hissetmemesi de alternatif yolları aramalarına neden olmaktadır. Son olarak, tasarım düşünürleri (12) kendi kendini yöneten ve yönlendirebilen; (13) niteliksel bilgilerle sistematik olarak çalışabilen kişiler olmak durumundadır (Owen, 2007, s. 23-25).

Şu hâlde tasarım düşünürlerinin, tasarım sürecini başlatan birtakım niteliklerinin olmasının yanı sıra, tasarım sürecini yönlendirecek ya da yönetebilecek potansiyelde

olmaları da beklenmektedir. Tasarım ürününün çevre ve insan merkezli tasarlanması ise tasarım düşünürünün sahip olması gereken duyarlılıklara işaret etmektedir. Bu bakımdan tasarım düşünürünün sürdürülebilir tasarıma yönelik fikirler üretmesi ve bu doğrultuda hareket etmesi gerekmektedir.

3.1.4. Tasarım düşünen lider

Tasarım düşünen liderlerin de sahip olması gereken birtakım özellikler bulunmaktadır. Söz konusu özellikler, yaratıcılık, tasarım ve liderlik bağlamında şekillenmektedir. Tasarım düşünen liderlerin genel niteliklerinin anlaşılabilmesi açısından, öncelikli olarak tasarım düşünürü ve lider arasındaki benzerliklere değinilmesi gerekmektedir.

3.1.4.1. Tasarım, tasarım düşünürü ve lider ilişkisi

- *Tasarım düşünürleri gibi liderler de eleştirel düşünebilmektedir:*

Eleştirel düşünebilme, mimarların da tasarım çözümleri ile ilgili kararlar alabilmesine yardımcı olan kişisel yetenekler arasında yer almaktadır. Anderson'a göre mimar, eleştirel düşünme becerisiyle kendi kararlarını sorgulayabilmekte ve objektif olabilmektedir (Anderson J. , 2014, s. 38). Söz konusu durum liderler için de geçerli olmaktadır: Liderlerin, verdikleri ve özellikle kitlesel etkiler yaratabilecek nitelikteki kararları derinlemesine ve ayrıntılı bir biçimde çözümlemesi ve değerlendirmesi gerekmektedir. Bu bakımdan liderlerin diğer tüm düşüncelerin yanı sıra kendi yaklaşımları ve ideolojilerini de eleştirel biçimde ele almaları gerekmektedir. Diğer yandan eleştirel düşünme yeteneğine sahip olmayan bir liderin yenilikçi çözümler sunabilmesi ise ancak rastlantısal biçimde mümkün olacaktır.

- *Tasarım düşünürleri gibi liderler de yaratıcı düşünebilmektedir:*

Taklitten uzak herhangi bir mimari tasarım ürününün elde edilebilmesi, yaratıcı düşünmeyi gerektirmektedir. Anderson'un, mimarlığı 'tepkisel' fakat aynı zamanda 'pasif olmayan' bir etkinlik olarak değerlendirmesi de yaratıcı düşünme ile ifade edilebilmektedir: Mimarlar, belli problemlere yanıt aramak için probleme ilişkin soruların kendilerine doğrudan sorulmasını beklemezler; sorularla birlikte aynı zamanda yenilikçi çözümleri de ararlar (Anderson J. , 2014, s. 60). Tüm bunlar yaratıcı düşünme biçimine işaret etmektedir. Liderler de varolan problemlere ilişkin yaratıcı çözümler önermek

durumundadır. Diğer yandan liderler kimi zaman yapay gündem oluşturarak, gerçekte olmayan sorunlara da işaret edebilmektedirler. Söz konusu bu durum ise liderlerin yaratıcı düşünme yeteneklerini ispatlar niteliktedir: Yaratıcılığı, belirli sorunların çözülmesi ile sınırlandırmaksızın ele alan Ghaemi'nin ileri sürdüğü gibi; çözülebilecek sorunların bulunması da bir yaratıcılık göstergesidir (Ghaemi, 2017, s. 38). Bu bakımdan yapay gündem yaratan liderlerin yaratıcılığı da dikkat çekmektedir.

- *Lider, güç ve mimari tasarım arasında yoğun bir sembolik ilişki bulunmaktadır:*

Büyük tasarım geleneğinin anıtsal yapıları, hem tasarımı talep eden kişinin gücünün halk üzerinde etkisini vurgulamakta hem de tasarımcısının, çağdaşı olan diğer tasarımcılara karşı, kendisini ispatlaması için imkân sunmaktadır (Rapoport, 1969, s. 2). Baskıcı liderler de genel olarak görkemli mimari eserlerin talep veya inşasında ön planda olmaktadır. Baskıcı liderlerin bu yaklaşımının sebebi ise sahip olunan gücün hedef kitleye gösterilmesi ve kitleye korku duygusunun yaşatılmak istenmesidir.

İhtişamlı bir mimari, devletlerin olduğundan çok daha fazla güç ve kudret sahibi olarak algılanmalarını sağlamaktadır (Glenn, 2003, s. 16). Solacini'nin anıt mezarlara ilişkin ifadeleri de bu durumu desteklemektedir:

Kraliyet mezarlarının amacı hanedanın gücüne tanıklık etmek ve o soyu yüceltmektir: İtalya'da şehir devletlerinin ortaya çıkmasıyla ölen kişinin toplumsal rolünün bir örnek teşkil etmek için sonraki kuşaklara aktarılması iradesi baş gösterir; dolayısıyla anıt mezarlar, hem en saygın kişilerin erdemlerini yüceltmeye yönelik anlatıma dayalı figüratif bir dizi hem de ölen kişinin hayat öyküsünü hatırlatan unsurlar ve görev alınan makamların simgelerinden oluşan karmaşık bir sembolojiyle zenginleşir (Solacini, 2015, s. 767).

Günümüzde de sıklıkla tanık olduğumuz lider ile mimari tasarım arasındaki ilişki oldukça eski tarihlere dayanmaktadır: Mezopotamya krallarının savaş zaferlerini anlatmak ve ele geçirdikleri ganimetleri sergilemek için anıtlar yaptırması da güç ve lider arasındaki ilişkiyi işaret etmektedir (Gombrich, 2015, s. 70). Benzer olarak; Mezopotamya'nın en uzun süreli iktidarda kalan hükümdarlarından biri olan Nebukadnezar (MÖ 630-562), Asur ve Mısır'ın kontrolü altındaki toprakların büyük çoğunluğunu kendi hakimiyetine kattıktan sonra Babil ve on iki büyük Mezopotamya kentini yeniden inşa etmeye başlamıştır. Kent duvarlarının tamamına yakın bir kısmını pişmiş tuğla ile yeniden inşa etmiştir. Sırlı tuğlalarla yapılmış tören yolu ve İştar Kapısı'nın yanı sıra; mahkemeler, yönetim binaları, iç kaleler ve Fırat Nehri üzerinde bir

de taş köprü inşa etmiştir. İnşa kitabelerinde, onun kendisini adil bir hükümdar olarak ölümsüzleştirmek için büyük çaba harcadığı ve mimari işlerinin temel sebebinin ise sonsuza dek adının yaşamasını istediği yazmaktadır (Leick, 2002, s. 119-120).

Amfi tiyatroların kamusal ihtişam etkisi taşıyan imparatorluk göstergeleri arasında yer aldığına işaret eden Nielsen da Augustus'un (MÖ 63- MS 14) MÖ 29 yılında bu potansiyele ulaşması bakımından -tasarladığından daha küçük olsa da- kalıcı malzemeden yapılmış ilk taş amfi tiyatroyu yaptırmasını, mimari ile liderin buluşması olarak değerlendirmektedir (Nielsen, 2014, s. 58). Özellikle büyük ölçekli kamusal mimari tasarımlar, genel olarak baskıcı liderler tarafından talep edildiğinden, tasarımın yönelişi de liderin beklentileri doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu durumda; olduğundan da güçlü görünme çabası içindeki liderlerin, söz konusu tasarımların taşıyacağı mesaja ilişkin kaygılarının olması da kaçınılmazdır.

Askeri, siyasi ve dini liderlerin birçok mimari tasarım talebinde bulunduğu, sayısız örnek eşliğinde, yadsınamaz bir gerçekliktir. Akla gelen yaygın örneklerden biri olması bakımından, Eski Mısır firavunlarının yaptırmış olduğu kentler ve tapınaklar da dikkat çekmektedir. III. Hanedanlık'ta, mütevazı binalardan anıtsal taş binalara geçildiğine değinen Hornung'un yanı sıra (Hornung, 2004, s. 21); kendinden önceki firavunlar tarafından yaptırılan tapınakları genişleten firavunlar ya da benzer olarak; Roma tiyatroları ve hamamları gibi mimari imparatorluk yapılarının da liderler tarafından talep edildiğine değinen Roth'un benzer nitelikteki ifadelerinden de (Roth, 2014, s. 248, 323) liderler ve mimari tasarım arasında dikkat çeken bir ilişki olduğu anlaşılmaktadır.

Benzer olarak; Vitruvius da İmparator Augustus'a¹⁴ (MÖ 63 – MS 14) ithafen yazmış olduğu kitabında, imparator ile -tasarım ürünü olması bakımından- mimari ürün arasındaki ilişkiye işaret etmektedir:

...Sen sadece toplumsal yaşamın ve siyasi düzenin tesisine önem vermekle kalmıyor, ülkemize katmış olduğun eyaletlerle hem devletimiz zenginleşip gelişsin hem de iktidarın haşmeti kamu binalarının görkemiyle daha da heybetli görünsün diye bu tür binaların tesisine önem veriyorsun (Vitruvius, 2017, s. 21)...

Vitruvius'un ifadesinden de liderin, mimariyi, kendisini ve devleti güçlü gösteren bir araç olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

¹⁴ Tam adı: Gaius Octavius Thrunius'dur.

On birinci yüzyıl Avrupası'nda da lider ve mimari tasarım arasındaki ilişki örneklendirilebilmektedir:

İngiltere'ye çıkan Normanlar, Normandiya ve başka yerlerdeki büyümleri sırasında geliştirdikleri ileri bir mimari üslubu da beraberinde getirmişlerdir. İngiltere'nin yeni derebeyleri olan piskoposlar ve soylular, kendi güçlerini göstermek amacıyla hemen manastırlar ve büyük kiliseler yaptırmaya başladılar (Gombrich, 2015, s. 171).

On altıncı yüzyıla gelindiğinde de dini ve siyasi liderlerin önceki dönemlere oranla –güçleri ve imkânları doğrultusunda- çok daha büyük projelere imza attığı dikkat çekmektedir:

Floransa'da ortaya çıkmış olan yapı sanatı, on beşinci yüzyılda zarafet ve inceliğe yönelmişti, ama on altıncı yüzyıl imparatorların ve papaların kentinde geliştiği için devasa programlara el attı ve her şeyden önce, güç ve kudret izlenimi iletme gücü güttü (Bazin, 2015, s. 315)...

On yedinci yüzyıl liderlerinin, tasarım üzerindeki etkisini ise, söz konusu ilişkiyi Fransa örneğiyle betimleyen Bazin'in bir başka ifadesinde görebilmekteyiz:

Dinsel etkinlikler, soyluların gösteriş isteği, parlamento ve yönetimde egemen olan yeni bir orta sınıfın kendini kabul ettirmesi, özel kişilerin ve krallık mensuplarının girişimleri ve yeni kent planlamaları, on yedinci yüzyılda, bu ülkede yeni bir mimarlığın ortaya çıkmasına yönelik büyük taleplere yol açtı (Bazin, 2015, s. 427).

Görüldüğü üzere; mimari ve heykel başta olmak üzere, kamusal, dini ve anıtsal yapıların yapımının liderler tarafından yaygın biçimde talep edildiği anlaşılmaktadır. Yapım sürecinin başlangıcı, denetlenmesi ve tüm koşulların sağlanması -kısmen ya da tamamen- liderler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Bu durum, özellikle anıtsal mimari açısından genel geçer bir anlam taşımaktadır. Dolayısıyla Glenn'in de belirttiği gibi; anıtsal yapıların tüm heybeti lidere atfedilmektedir (Glenn, 2003, s. 17).

Mimari tasarımın taşıyacağı ya da iletmek istediği bir mesaj olması halinde ise tasarımın şekillenmesinde sembolik bir kaygı da ortaya çıkmaktadır. Söz konusu kaygı, liderler tarafından yaptırılan kamu yapılarında ya da partili bir lider olması bakımından Hitler'de olduğu gibi parti binalarının tasarımında da görülebilmektedir. Durand'a göre sembolik bir değer bir şeye işaret etmesi gerekmektedir (Durand, 2017, s. 14). Hitler açısından kamu yapılarında işaret edilen bu değer genel olarak 'güç' olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla liderlerin talep ettiği ya da bizzat tasarımına dahil olduğu

veya yürütücüsü oldukları projelerde kullanılan mimari öğelerle, kamu yapıları sembolik bir değer taşıyabilmektedir.

Diğer yandan Roth, mimari yapıların başlangıçtan itibaren toplumsal inanç simgesi olduğunu ve böylece insanların psikolojik gereksinimlerinin de karşılandığını ileri sürmektedir (Roth, 2014, s. 201-202). Liderler de tasarımlarında toplumun inançlarını ve kültürel değerlerini, dolayısıyla yaşam biçimlerini de değiştirebilecek tasarımlara imza atmaktadır: Firavunlar dönemindeki Mısır, bağımsızlık elde eden Amerika, Nazi Almanyası ve Mustafa Kemal Atatürk Türkiye'si de bu duruma örnek gösterilebilir.

Gregotti'nin anlık olana karşı kalıcılık özlemini anıtsal mimarinin taşıdığı sembolik değer olarak ifade etmesi de liderlerin gerek kendi varlıklarını gerekse ideolojilerinin varlığını sonsuza dek yaşatma isteklerini daha anlaşılır kılmaktadır (Gregotti, 2015, s. 90). Liderin yarattığı ya da varolanı vurguladığı anıtsal tasarımlardaki sembolik boyut, zamanla ulusal bir değere dönüşmektedir. Bu durum, sembolik bir değer ifade eden simgenin değişmesinin ulusal bilinci de değiştireceğini vurgulayan Canetti'nin ifadeleriyle de benzerlik göstermektedir (Canetti, 2016, s. 183). Tasarımın sembolik boyutunun, toplumlara yön veren liderler tarafından daha ayrıntılı biçimde ele alınmasının sebebi de anlaşılabilir. Liderler, talep ettikleri ya da kendilerine ait olan tasarımlarla bir yandan konumlarını güçlendirebilmekte diğer yandan ise toplumların geleceğinde belirleyici olmaktadır.

- *Tasarım bazı durumlarda lidere atfedilmektedir:*

Tasarımcısı olarak mimarın adının bilinmesi, mevcut yönetim biçimi ile doğrudan ilişkilidir. Örneğin; Augustus'un -MS 14- ölümünden sonra mimar ve işveren/müşteri arasındaki ilişkiler daha az bilinir hale gelmiştir. Bunun başlıca sebebi ise büyük mimari projelerin Roma ve diğer büyük şehirlerde yalnızca imparator adına, bazen de yerel sponsor adına yapıyor olmasıdır. Dolayısıyla; mimarın adının bilinmesi nadir rastlanılan bir durumdur (Anderson J. C., 2014, s. 133). Yönetimin cumhuriyet ya da imparatorluk olmasının ise özellikle seçkin kamu yapılarında, tasarımcısı olması bakımından, mimarın tanınması veya tasarımın tümüyle atfedildiği liderin eseri olarak bilinmesi sonuçlarına yol açmaktadır. Bu bakımdan bazı durumlarda tasarım ve yönetim biçimi arasında ilişki bulunmaktadır ki bu durum yönetim biçimi, ideoloji ve tasarımın kesişim noktası olabilmektedir.

- *Kutsallık ifade eden tasarımlar liderlere atfedilmektedir:*

Kostof, tapınak formunun tanrı tarafından belirlenmiş olduğunu ve bu formu algılayan herhangi bir kişinin, tapınağı, dini otoritenin yeryüzündeki en üst seviyenin temsili olarak benimsemesini; yeryüzündeki en büyük temsilin ise kralı işaret ettiğini ifade etmektedir. Lagaş'daki (Mezopotamya) tapınağın tarifinin, Kral Gudea'nın rüyasında gördüklerinden ortaya çıktığına değinen Kostof, Babil dönemi tapınaklarının ölçülerinin krallar tarafından belirlendiğini; aynı zamanda tapınakların yapımına kralın önyak olduğunu da bildirmektedir. Buna göre; kral bir müşteridir ve şüphesiz ki tapınak tasarımı, dinsel mimarının normları doğrultusunda mimar tarafından gerçekleştirilmektedir. Diğer tasarımlardan farklı olarak tapınak tasarımı; kral tarafından farklı büyük projelerde kullanılan mimarın kimliğinin, vazifenin son derece kutsal olması nedeniyle, kral tarafından önceden alınmasını gerektirmektedir. Sadece çok kutsal görevlerde, kral adına görevlendirilmiş olan mimarın kimliği krala mal edilmektedir. Bu nedenden ötürüdür ki Ur'daki zigguratları, Kudüs Tapınağı'nı ve Persepolis'teki büyük sarayı tasarlayan mimarların kim oldukları bilinmemekte, bu eserlerin tasarımcıları ise isimsiz kişiler olarak kalmaktadır (Kostof, 1977, s. 5).

- *Devlet mimarları da yönetici ve lider olarak nitelendirilebilmektedir:*

Kostof aynı zamanda, devlet mimarlarının istisnai kişiler olduklarını ve hatta krallar ve rahipler gibi ayrıcalıklı görüldüklerini de ileri sürmektedir. Bu durumda, mimarların da özellikle devasa kamusal mimari projelerde üstlendikleri görev ve yöneticilik vasfının yanı sıra yaratıcılıkları da düşünüldüğünde birer lider olarak kabul edilmeleri olağandır: Devlet mimarlarının 'usta yapıcı' ve 'işlerin yöneticisi' gibi mesleki unvanları da bulunmaktadır. Anıtsal yapıların sosyal ve ekonomik bakımdan olağanüstü bir etkiye sahip olduğu Mısır gibi kültürlerde de baş mimarın statüsü devlet hiyerarşisinde en üst seviyede yer almaktadır. Hatta bazen kraldan sonra gelen en güçlü kişi mimardır (Kostof, 1977, s. 6).

- *Mimari üslup lider tarafından belirlenebilmektedir:*

Erken cumhuriyet dönemi Türkiye mimarisine yüksek modernist yaklaşımın egemen olması da lider ve dolayısıyla da ideoloji ile tasarım arasındaki ilişkiye örnek teşkil etmektedir. Bozdağan, Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki betonarme kamu yapılarını, yeni kurulan modern Türkiye ve onun siyasal yörüngesi ile bağdaştırmaktadır: Osmanlı Devleti dönemini yansıtan yapı ve yapım yöntemlerinden uzaklaşılması ve laik olması

bakımından İslami çağrışımlardan kaçınılan bir mimari tarza yönelinmesi, doğrudan mimari üslubun yönünün lider tarafından belirlenmesi şeklinde açıklanmaktadır. Liderin, kurulan yeni yönetim biçimini meşrulaştırma çabası olarak mimariyi yönlendirmesi örneklerinin, Amerika’da George Washington ve Thomas Jefferson, İtalya’da Mussolini, Sovyet Rusya’da Stalin ve Türkiye’de ise Mustafa Kemal Atatürk tarafından da uygulandığı görülmektedir. Bozdoğan, bu durumu siyasi lider ve profesyonel mimarların bir araya gelerek yeni ulusu biçimlendirmesi şeklinde ifade etmektedir (Bozdoğan, 2002, s. 18, 75, 316).

- *Demokratik ve baskıcı liderlerin ideolojileri gibi mimariye yaklaşımları da farklıdır:*

Tasarım ve özellikle de mimari tasarıma ilişkin liderlerin pragmatik yaklaşım içinde olması, Amerika Birleşik Devletleri’nin ilk başkanı George Washington örneğinde de görülebilmektedir. Jefferson ile benzer biçimde Washington da yeni kurulan bir devlet olması bakımından Amerikan mimarlığının, Amerikan ulusunun önde gelen değerlerini yansıtması gerektiği kanısındadır. Bu bakımdan Greenberg, Washington ile XIV. Louis’yi farklı kategorilere yerleştirmekte ve bu ayrımı demokrasi ile monarşi arasındaki farklılıklarla ilişkilendirmektedir: Buna göre; monarşinin temsilcilerinden olan XIV. Louis, Versay’da yaptırdığı saray ve bahçelerde yaşamıştır. Demokrasinin temsilcileri arasında değerlendirdiği Washington ise Mount Vernon’da, işleyen bir çiftliği bir sanata çevirmiştir. Louis’nin mimariye ilişkin amacı, Fransız toplumunun, kral tarafından kontrol edilebilmesinde sahip olunan gücü temsil ederken; Virjinya, Mount Vernon’daki arazisini genişleten ve malikaneye ilaveler yapan Washington’ın amacı ise ulusal bir kimliğin oluşturulması ve pekiştirilmesini sağlamaktır (Greenberg, 2016, s. 65-66).

- *Tasarım bilgisi olan ve eskiz yapabilen lider tasarım sürecini de yönetebilmektedir:*

Liderler ile mimari arasındaki ilişki genel olarak liderlerin ideolojilerini destekleyecek ve aynı zamanda meşrulaştıracak mimari eserlerin üretilmesi paralelinde gerçekleşmektedir. Yaygın olan durum ise liderlerin tasarım taleplerinin mimarlar tarafından ya da mimarlar aracılığıyla gerçekleştirilmesidir. Liderler ve mimarlar arasındaki böyle bir ilişki ise müşteri-mimar ilişkisine karşılık gelmektedir. Diğer yandan liderlerin de doğrudan tasarım yapabilmesi durumunda ise sahip olmaları gereken yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerinin yanı sıra çizim yeteneğine de gereksinim duyulmaktadır.

Soyut düşüncelerin somut göstergelerle ifade edilmesi, tasarım sürecinin ilerlemesinin de koşulunu oluşturmaktadır. Dolayısıyla eskiz, düşünce aşamasındaki tasarımın somut hale dönüştürülmesini ve aynı zamanda geliştirilmesini sağlamaktadır: Tasarım sürecinde eskiz, bilgiye ulaşılmasını kolaylaştıran bir işleve de sahiptir (Belardi, 2016, s. 49). Ayrıca tasarım düşünürünün ulaştığı tasarım fikirlerinin uygunluğunun da test edilmesine olanak sağlamaktadır (Edwards, 2008, s. 1). Mimarın zihnindeki düşsel gerçeklikleri aktardığı gibi (Loos, 2016, s. 154); eskiz yapabilen liderin kendi tasarımında, süreci bir mimar gibi yönlendirebilmesini de olanaklı kılmaktadır. Profesyonel bir tasarımcı olmamasına karşın tasarım düşünen lider ile tasarımcı arasında farklılıkların olması da kaçınılmazdır. Tasarım düşünebilen bir lider, konumu dolayısıyla pratiğe dönüştürmek istediği ideolojisini aracı kullanmaksızın mimariye yansıtabilmektedir. Bu bakımdan liderlik niteliklerinin kısıtlanmasına olanak vermeksizin kendinden beklenenleri yapabilme potansiyeline de sahiptir. Bu durumun bir sonucu olarak; sahip olduğu karizma da diğer liderlerden fazla olmaktadır. Liderler, doğaları gereği mevcut problemlerin farkına varan ve probleme ilişkin kısa sürede ve çok sayıda çözüm üretebilen, ürettiği ya da kendisine sunulan öneriler arasında en uygun olanını bulabilen kişiler olmaları bakımından takipçilerinden ayrılmaktadır. Bu bağlamda takipçilerine daha az gereksinim duyan liderlerin büyük liderler olarak nitelendirilmesi de doğal bir sonuçtur.

3.1.4.2. *Tasarım düşünen liderin özellikleri*

- *Tasarım düşünen liderlerin tasarım bilgisine de sahip olmaları gerekmektedir:*

Tasarım bilgisi, tasarımın gerçekleşmesine olanak sağlayan tasarım yöntem ve ilkelerini kavramaya karşılık gelmektedir (Buchanan, 2001, s. 17). Bu bakımdan tasarım düşünen liderlerin de tasarım bilgisine sahip olmaları beklenmektedir.

Tasarım düşünürlerinin, iletişimin sağlanabilmesinde nasıl semboller kullanacaklarını bilmeleri de oldukça önemlidir. Fakat bu sembollerin aynı zamanda insan yaşamının bir parçası haline gelmesi de tasarımcısı tarafından arzulanmaktadır (Buchanan, 2001, s. 11). Benzer olarak; liderlerin tasarımlarının da toplumsal yaşamın

bir parçası haline gelmesi gerekmektedir. Bu bakımdan tasarım düşünen liderin amacı, tasarımının toplumsal yaşamda içselleştirilmiş bir karşılık bulması olmalıdır.¹⁵

Toplum liderlerinin oluşabilmesinde ise (1) kendini tanıma; (2) kişiler arası ilişki kurabilme; (3) diyalog kurabilme ve bu doğrultuda ‘biz’ olabilmeyi sağlama; sonrasında ise (4) biz kavramından daha kapsamlı bir dünyaya açılabilme ve (5) yüksek bir amaca ulaşma gibi yeterlikler söz konusu olmaktadır (Mirvis & Gunning, 2006). Şu hâlde tasarım düşünürü olan liderin de tüm bu özelliklere sahip olması haklı bir beklentidir.

Tasarım düşünen liderlerin karakteristik özellikleri ise liderlerin ve tasarım düşünürlerinin benzer özellikleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu özellikler ise farklı biçimlerde değerlendirilebilmektedir.

Buna göre; tasarım düşünen liderlerin sahip olmaları gereken yedi farklı özelliğin olduğu ileri sürülebilmektedir (http-16): (1) Yaratıcı düşünen lider, dünyayı problemler ve bu problemlerin çözümüne ilişkin ürünler açısından ele alır. (2) Lider, kendini de bir tasarım ürünü olarak değerlendirir. Bu bağlamda, kendi davranış ve yaklaşımlarını da bir tasarımcı olarak değerlendirebilmekte ve böylelikle takım performansına ilişkin öngörü sahibi olabilmektedir. (3) Tasarım düşünürü lider, aynı zamanda, tasarımcıda bulunması gereken yetenekler olan empati ve iyimser bakış açısını da geliştirmek durumundadır. (4) Yaratıcı problem çözme sürecini derinden anlar ve bunun yaratıcılıkta nasıl bir işlevi yerine getirdiğini de kavrar. (5) Sunum yapmak dışında, iş birliği yapar ve iletişimini bu doğrultuda gerçekleştirir. (6) Karmaşıklık azaltmak ve düzen yaratabilmek için birtakım yardımcı unsurları da kullanması gerekmektedir ki eskiz ve hikâye anlatımı bu duruma örnek olarak gösterilebilir. (7) Tasarım düşünen liderler, organizasyonları için farklı vizyon, prototip oluşturma ve test etme yollarını da aramaktadır.

Tasarım düşüncesinin insan ve çevre odaklı olması ise tasarım düşünen liderlerin birtakım etik değerlerle bir arada değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda tasarım düşünen liderlerin özelliklerinin belirlenebilmesi açısından Mihelic, Lipicnik ve Tekavcic’in sınıflandırması (Mihelic, Lipicnik, & Tekavcic, 2010, s. 35) doğrultusunda etik davranan ve etik davranmayan lider özelliklerinin yer aldığı bir tablo oluşturulmuştur (Tablo 3.1).

¹⁵ Modern Türkiye toplumunun oluşturulması amacıyla gerçekleştirilen İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi (Şekil 3.7) söz konusu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Tablo 3.1. Etik davranan ve etik davranmayan lider özellikleri.

Etik Davranan Lider	Etik Davranmayan Lider
<i>İnsanlara ve insan haklarına saygılı*</i>	<i>İnsanlara ve insan haklarına saygısız*</i>
<i>Alçakgönüllü*</i>	<i>Kibirli*</i>
<i>Daha iyi için çaba harcayan*</i>	<i>Kendi çıkarları için çaba harcayan*</i>
<i>Dürüst*</i>	<i>Güvenilmez*</i>
<i>Çözüm odaklı*</i>	<i>Popülist*</i>
<i>Adil*</i>	<i>Ayrımcı*</i>
<i>Doğru eylemlerin yanında yer alır*</i>	<i>Yanlış eylemlerin yanında yer alır*</i>
<i>Takipçilerin gelişimini destekler*</i>	<i>Takipçiler onun için nicelik ifade eder*</i>
<i>Takipçilerine özgürlük verir*</i>	<i>Takipçilerine katı kurallar koyar*</i>
<i>Tutarlı*</i>	<i>Tutarsız*</i>
<i>Hümanist*</i>	<i>Anti-Hümanist*</i>
<i>Barış arzulayan*</i>	<i>Savaş veya çatışma yaratan*</i>
<i>Özverili*</i>	<i>Bencil*</i>
<i>Eleştirilmeyi ister*</i>	<i>Eleştiri kesin biçimde karşı çıkar*</i>
<i>Takipçilerin gelişimini ister*</i>	<i>Takipçilerin bağımlılığını ister*</i>
<i>Empati yeteneğine sahiptir</i>	<i>Empati yeteneğinden yoksundur</i>
<i>Gönüllülüğü esas alır*</i>	<i>Zorlamayı esas alır*</i>
Cesur	Çekingen
Girişimci	Pasif

Etik davranan ve davranmayan liderlerin sahip olduğu ve Tablo 3.1’de italik yazılan özelliklerin genel olarak demokratik ve baskıcı liderlikle eşleştiği de görülmektedir. Dolayısıyla etik davranan bir lider, demokratik lider ile eşleşirken; bunun karşıtı olarak, etik davranmayan lider ise baskıcı lider ile eşleşmektedir. Empati yeteneğine sahip olma, cesur ve girişimci olma gibi özellikler ise baskıcı liderlerin de sahip olduğu özellikler arasında yer almaktadır.

Tez kapsamında yer alan dört liderin tasarım düşüncesi doğrultusunda konumlarının anlaşılabilmesi ise öncelikli olarak kişisel özellikleri ve liderlik yeteneklerinin, sonrasında ise tasarım düşüncesi ile ilişkilerinin anlaşılabilmesi

doğrultusunda netlik kazanabilmektedir. Bu doğrultuda, dört farklı tablo oluşturulmuştur. İlk tabloda (Tablo 3.2) Mustafa Kemal Atatürk, Thomas Jefferson, Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler'in kişisel özellikleri arasında bir karşılaştırma yapılmıştır.¹⁶ İkinci tabloda ise (Tablo 3.3) liderlerin kitle ya da takipçilerine ilişkin yaklaşımları ve lider-takipçi ilişkisi; üçüncü ve dördüncü tablolarda ise (Tablo 3.4; Tablo 3.5) liderlerin mimari tasarım ile ilişkileri gösterilmiştir.

Tablo 3.2. *Liderlerin kişisel özellikleri.*

Kişisel Özellik / Lider		Mustafa Kemal Atatürk	Thomas Jefferson	Napolyon Bonapart	Adolf Hitler
Kişisel Özellikler	Mütevazı	+	+	-	-
	Öz eleştiri yapabilen	+	+	-	-
	İyimser	+	+	-	-
	Hoşgörülü	+	+	-	-
	Dürüst-Güvenilir	+	+	-	-
	Cesur-Girişimci	+	+	+	+
	Entelektüel	+	+	+	+
	İnsana ve çevreye duyarlı	+	+	-	-
	Objektif	+	+	-	-
	Çözüm odaklı	+	+	+	+
	Sorgulayıcı	+	+	+	+
	Gözlem yeteneği	+	+	+	+

Tablo 3.2'de yer alan ve genel olarak etik davranış biçimleri ve evrensel değerlerle eşleşen kavramların, Thomas Jefferson ve Mustafa Kemal Atatürk'te bulunması; diğer yandan, Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler'de bulunmaması, söz konusu liderlerin kişisel özellikleri açısından benzerlik ve farklılıkların varlığına işaret etmektedir. Jefferson ve Atatürk'ün liderlik tarzları demokratik liderlik örneğine; Napolyon ve Hitler'in liderlik tarzları ise baskıcı liderlik örneğine karşılık gelmektedir.

Tüm liderlerin ortak biçimde sahip olduğu özellikler olmaları bakımından, cesur ve girişimci; entelektüel ve kendini yetiştirmiş olma gibi özellikler de dikkat çekmektedir. Söz konusu bu özellikler ise adı geçen liderlerin, lider olarak ortaya çıkmalarının temel nedenleri arasında yer almaktadır. Benzer olarak, sorgulayıcı, çözüm odaklı ve aynı zamanda gözlem yeteneğine sahip olmaları da karşılaşılan problemlerin çözümünde son

¹⁶ Söz konusu özelliğin varlığı '+' ile; yokluğu ise '-' ile gösterilmiştir.

derece belirleyici özellikler olmaktadır. Dahil oldukları kitlenin içinden farklılaşarak liderlik statüsünü elde etmeleri açısından, dört liderin de sahip olduğu bu özellikler belirleyici niteliktedir ve liderlik yolunun açılmasında etkin bir rol üstlenmektedir.

Diğer yandan hayata bakış açıları ya da hayatı anlamlandırmaları ile eşleşen özellikler açısından baskıcı ve demokratik liderlerin farklılaştığı da dikkat çekmektedir. Bu farklılaşma ise bilinç-bilinçaltı, çocukluk dönemi, sosyoekonomik geçmiş ve kültürel değerler gibi birçok farklı bileşen tarafından şekillenebilmektedir. Demokratik liderlerin ortak biçimde sahip olduğu ya da baskıcı liderlerin sahip olmadığı bu özellikler ise liderlik pratiğinde uygulanan yöntemlerin ve liderlik tavrının ana hatlarını biçimlendirmektedir. Bu bakımdan liderlerin kişisel özellikleri, takipçileri ile ilişkilerinde de belirleyici olmaktadır.

Liderlerin takipçileriyle olan ilişkinin yer aldığı Tablo 3.3’de de görüldüğü üzere demokratik liderlerin ve baskıcı liderlerin kendi içlerindeki benzerlikler ve birbirleriyle olan farklılıkları da dikkat çekmektedir.

Demokratik ya da baskıcı olsun, tüm liderler, hitap ettikleri kitlenin eğilim, korku ve isteklerini anlayabilmeleri açısından empati yeteneğine sahip olmak durumundadır. Evrensel iyi ile uyuşsun ya da uyuşmasın, liderlik konumunun elde edilebilmesinde, liderin empati yeteneği belirleyici bir niteliktir. Benzer olarak kitlenin lider tarafından etkilenebilmesi açısından liderin etkileme yeteneğinin olması da gerekmektedir. Bu ise liderin empati kurmuş olduğu kitleye ilişkin uyguladığı yöntemler dahilinde ele alınabilmektedir ve hitabet yeteneği de bu bağlamda işlev kazanmaktadır.

Diğer yandan demokratik ve baskıcı liderlerin evrensel değerler doğrultusunda takipçilerine yaklaşımları da farklılaşmaktadır. Baskıcı liderlerin kendilerine yapılan eleştiriye kapalı olmalarının yanı sıra kibirleri ile belirginleşen kişilikleri, onların takipçilerine yaklaşımlarında oldukça etkili olmaktadır. Baskıcı liderler açısından takipçilere karşı ayrımcı ve dışlayıcı bir yaklaşım söz konusu olmaktadır ve bu nedenledir ki takipçilerin eylemleri gönüllülük esassından çok, zorlama ile gerçekleşmektedir. Demokratik bir lider ise takipçilerin katılımını desteklediğinden ötürü kişiler arası iletişim becerileri baskıcı liderler ile karşılaştırıldığında çok daha etkin olmaktadır.

Tablo 3.3. *Liderlerin kitle ile ilişkisi.*

Takipçiler ile ilişkide esas alınan değerler / Lider		Mustafa Kemal Atatürk	Thomas Jefferson	Napolyon Bonapart	Adolf Hitler
Liderlik açısından takipçilerle ilişkisi	Empati kurabilme (Kitleyi tanıma)	+	+	+	+
	Hoşgörülü - Farklılıklara saygılı	+	+	-	-
	Adil	+	+	-	-
	Özgürlükçü	+	+	-	-
	Hümanist	+	+	-	-
	Evrensel değerleri destekleyen	+	+	-	-
	Etkileme yeteneği	+	+	+	+
	Eleştiriye açık	+	+	-	-
	Kişiler arası ilişki	+	+	-	-
	Ekip çalışmasına uygun	+	+	-	-
	Duyarlı	+	+	-	-
	Özverili	+	+	-	-
	Gönüllülük ilişkisi	+	+	-	-
	Kişisel gelişimi destekleyen	+	+	-	-
	Objektif	+	+	-	-

Liderler ve mimari tasarım arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından; tasarım talebi, tasarıma eleştirel yaklaşabilme, tasarım bilgisine sahip olma, tasarımda ifade gücü, tasarıma ilişkin yaratıcı düşünce, tasarıma ilişkin konsept oluşturabilme ve yenilikçi bakış açısıyla tasarım düşünebilme gibi yeteneklere değinilmesi gerekmektedir.

- *Tasarım talebi:*

Tasarım talepleri mimarlar tarafından gerçekleştirilen Atatürk ve Napolyon, aynı zamanda mimarlara birtakım müdahalelerde de bulunmuşlardır. Hitler ise ideolojisini destekleyen tasarımları mimarlardan talep etmesinin yanı sıra kendisine ait tasarımlar da bulunmaktadır (Şekil 3.55; Şekil 3.57; Şekil 3.58). Mimari tasarım talebi açısından Jefferson’ın konumu diğer liderlerden farklı olmaktadır: Jefferson ile ilgili tüm tasarımlar yine Jefferson’ın kendi tasarımlarıdır (Şekil 3.13; Şekil 3.14; Şekil 3.17; Şekil 3.20; Şekil 3.29). Şu hâlde Jefferson’ın herhangi bir mimardan tasarım talebinde bulunmadığı görülmektedir.

- *Eleştirel düşünme:*

Eleştirel düşünme, diğer insanların pozisyonlarını, argümanlarını ve kararlarını saptayabilme; alternatif bakış açılarını değerlendirebilme; karşıt argüman ve değerlendirmeleri ölçüp tartmak; görünenin arkasındaki gerçeğin farkına varabilme; yanlış varsayımları ve yönlendirmeleri ayırt edebilme; sunulan argümanların doğru kanıtlar eşliğinde geçerli olup olmadığına ilişkin sonuçlar çıkarabilme gibi yeteneklerin belirleyici olduğu kompleks bir süreçtir (Cottrell, 2005, s. 2). Bu bakımdan demokratik ya da baskıcı tüm liderlerin eleştirel düşünebilme yeteneğine sahip olduğu ileri sürülebilir. İdeolojileri doğrultusunda tasarımlar talep etmeleri ya da gerçekleştirmiş olmaları da mimari tasarıma ilişkin yaklaşımlarının eleştirel bir bakış açısı içerdiğini göstermektedir.

- *Tasarım bilgisi:*

‘Tasarım düşünen liderin özellikleri’ başlığı kapsamında da ifade edildiği üzere; tasarım bilgisi, tasarımın gerçekleşmesine olanak sağlayan tasarım yöntem ve ilkelerini kavramaya karşılık gelmektedir (Buchanan, 2001, s. 17). Mimarın tasarımına müdahalede bulunulması ise tasarım bilgisinin varlığına ilişkin bir kesinlik ifade etmemektedir. Aksi halde; mimarlardan tasarım talebinde bulunan ve aynı zamanda, mimarlara herhangi bir müdahalede bulunan tüm müşterilerin de tasarım bilgisine sahip olduğu düşüncesine ulaşılabilir ki böyle bir çıkarım doğru olmamaktadır.

Adı geçen liderler açısından değerlendirildiğinde ise; tasarımın gerçekleşmesine olanak sağlayan tasarım bilgisine sahip olan ve aynı zamanda kendi tasarımları olan Jefferson ve Hitler diğer liderlerden ayrılmaktadır. Atatürk ve Napolyon ise her ne kadar tasarım talebinde bulunmuş olsalar da söz konusu tasarım taleplerinin mimarlar tarafından gerçekleştirilmesi, mimari tasarım bilgisine sahip olmadıkları anlamına gelmektedir.

- *İfade gücü:*

Mimari tasarım problemlerine ilişkin çözüm sunulabilmesi açısından, eskiz ve diyagram gibi yardımcı unsurların kullanılabilmesi yeteneğine karşılık gelmektedir. Söz konusu ifade gücü ise Jefferson ve Hitler’in eskizlerinde somut biçimde

görülebilmektedir.¹⁷ Diğer yandan Atatürk ve Napolyon'un mimari tasarıma ilişkin eskizleri bulunmamaktadır.

- *Yaratıcı düşünme:*

Mimari tasarıma ilişkin yaratıcı düşünme yeteneği ise adı geçen dört liderin ortak özellikleri arasında yer almaktadır. Atatürk Orman Çiftliği gibi İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi de Atatürk'ün mimari tasarıma ilişkin yaratıcı düşünme yeteneğini ifade etmektedir. Diğer yandan; Jefferson ve Hitler'in kendilerine ait tasarımları ile Napolyon'un düşman askerinin toplarını eriterek yaptırmış olduğu anıt da mimari tasarıma ilişkin yaratıcı düşünme yeteneğini işaret etmektedir.

- *Konsept:*

Liderler açısından tasarımın hangi anlama karşılık geldiği ya da söz konusu tasarım ürünü ile hangi mesajın verilmek istendiğini ifade etmektedir. Atatürk ve Jefferson açısından mimari tasarımda konsept, bir arada yaşama, demokrasi, eşitlik, yeniden doğma gibi kavramlara karşılık gelmektedir. Diğer yandan; Napolyon ve Hitler açısından mimari tasarım taleplerinin konseptini ise güç, korku, üstünlük gibi kavramlar oluşturmaktadır. Demokratik ve baskıcı liderlerin ideolojileri doğrultusunda gerçekleştirilen mimari tasarımlarda konsept, liderlerin ideolojilerini yansıtmaktadır.

- *Tasarım düşünürü*

Adı geçen tüm siyasi liderlerin, mimari tasarım taleplerine ilişkin, öncesinde varolmayan yenilikçi yaklaşımları ya da kendilerine ait olan tasarımları nedeniyle, birer tasarım düşünürü oldukları sonucuna ulaşılabilmektedir.

¹⁷ EK-1 ve EK-2'de Thomas Jefferson ve Adolf Hitler'in eskizleri yer almaktadır.

Tüm bu kriterler bir arada değerlendirildiğinde ise; şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 3.4. *Tasarım düşüncesi ve lider ilişkisi.*¹⁸

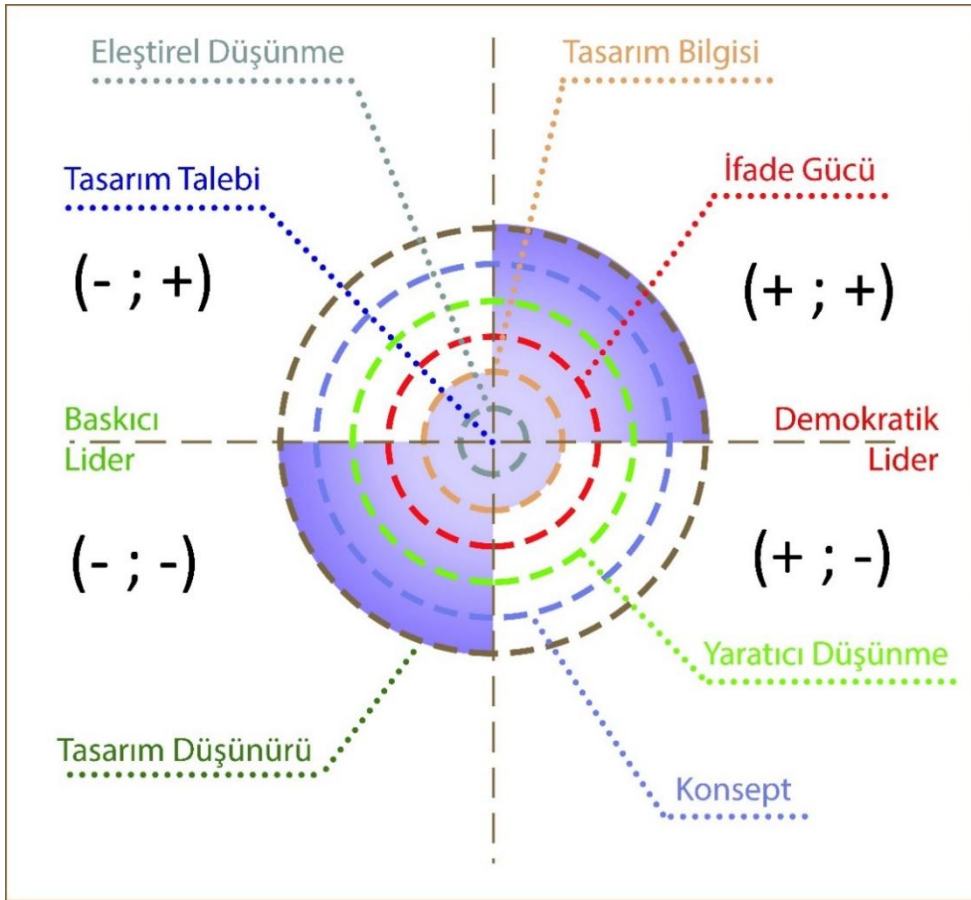
Tasarım düşüncesi / Lider	Mustafa Kemal Atatürk	Thomas Jefferson	Napolyon Bonapart	Adolf Hitler
Tasarım talebi / Tasarım sahibi	+	+	+	+
Tasarıma eleştirel yaklaşım	+	+	+	+
Tasarım bilgisine sahip olma	----	+	----	+
Tasarımda ifade gücü	----	+	----	+
Tasarıma ilişkin yaratıcı düşünce	+	+	+	+
Tasarıma ilişkin konsept oluşturabilme	+	+	+	+
Yenilikçi bakış açısıyla tasarım düşünebilme	+	+	+	+

Tablo 3.4'te görüldüğü üzere; adı geçen liderlerin mimari tasarıma ilişkin yaklaşımları ve sahip oldukları yeteneklerine yer verilmiştir. Liderlerin tasarım bilgisi ve tasarım yaklaşımları, liderlik tarzlarından bağımsız, kişisel yetenekleri doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Tasarıma ilişkin eleştirel bir yaklaşım açısından değerlendirildiğinde, liderlerin mimari tasarımı ne şekilde ele aldıkları ya da tasarım probleminin kendileri açısından ne anlam ifade ettiği ön plana çıkmaktadır. Liderlerin tasarım talebinde bulunabilmesi ya da doğrudan tasarımın sahibi olmaları ise tasarıma ilişkin eleştirel bir bakış açısına sahip olmalarını da gerektirmektedir. Liderler, tasarımı ele alış biçimlerine göre hitap ettikleri kitlede bir etki yaratmayı arzuladıklarından, ideolojilerini destekler nitelikte tasarımlara yönelmeleri de kaçınılmazdır. Bu bakımdan mimari tasarıma ilişkin, liderlerin eleştirel tavırlarının olması gerekmektedir.

¹⁸ Tabloda boş bırakılan alanlar hakkında tez içeriğinde herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Diğer yandan ‘+’ ile belirtilen kısımlar, ilgili özelliğin mevcut olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3.4'te görüldüğü üzere; Jefferson ve Hitler'in mimari tasarım ile ilişkisinin Atatürk ve Napolyon'dan farklılaştığı görülmektedir. Bu bakımdan; Tablo 3.5 ile gösterilen koordinat düzleminde Thomas Jefferson (+ ; +) şeklinde ifade edilen birinci bölgede; Adolf Hitler (- ; +) şeklinde ifade edilen ikinci bölgede; Napolyon Bonapart (- ; -) şeklinde ifade edilen üçüncü bölgede ve Mustafa Kemal Atatürk ise (+ ; -) şeklinde ifade edilen dördüncü bölgede yer almaktadır.

Tablo 3.5. *Mimari tasarım ve liderlik tarzı ilişkisi.*

Adı geçen liderlerin mimari tasarım bağlamında birbirleri ile eşleştirilmesi halinde; Mustafa Kemal Atatürk ve Napolyon Bonapart mimari tasarım ilişkilerinin benzerliği; diğer yandan Thomas Jefferson ile Adolf Hitler'in arasındaki benzerlik de dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, tasarım düşünürü demokratik ve baskıcı liderlerin mimari tasarıma ilişkin yaklaşımlarının anlaşılabilmesinde, tasarım yaklaşımları ve konseptlerinin omurgasını oluşturan ideolojileriyle Atatürk, Jefferson, Napolyon ve Hitler uygun örnekler olmaktadır.

3.2. Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk, toplumun modernleşmesi ve ülkenin kalkınabilmesi amacıyla bazı tasarımlar talep etmiş ve gerekli gördüğü durumlarda müdahalelerde bulunmuştur. Bu bağlamda gerek ülkemizin kurucusu olması gerekse toplumsal yapının şekillendirilmesinde mimari tasarımı ön planda tutması nedeniyle, liderliği ve tasarım yaklaşımı üzerinde durulmaktadır.

3.2.1. Mustafa Kemal Atatürk ve modern toplum tasarımı

Mustafa Kemal Atatürk'ün askeri ve aynı zamanda siyasi bir lider olmasında belirleyici kişilik özelliği, ileri görüşlü olmasıdır. Buna göre Atatürk, inisiyatif alabilen, sorumluluktan kaçınmayan, cesur, aynı zamanda disiplinli ve otoriter bir askeri liderdir. İçinde bulunulan duruma ilişkin gerçekçi olması da bir lider olarak tarih sahnesinde yer almasının nedenleri arasında gösterilmektedir. Özellikle askeri liderliği aşamasında, almış olduğu kararlarda ısrarcı olması, doğru kararlar verdiğine ilişkin yaklaşımının tereddüt içermemesi anlamına karşılık gelmektedir (Yalçın & Güler, 2000, s. 63-125).

Siyasi liderliği açısından değerlendirildiğinde ise; kadınların özgürleşebilmesi için yoğun girişimlerde bulunması, Atatürk'ün çağdaş bir Türkiye yaratma arzusu taşıdığının somut bir örneğidir. Bu bağlamda Atatürk, çağdaş, yenilikçi ve demokratik bir liderdir. 1926 yılından itibaren, İslam hukukunun yerine İsviçre Medeni Kanunu, İtalyan Ceza Kanunu ve Alman Ticaret Kanunu'nun getirilmesini sağlayarak çağdaş bir Türkiye'nin yaratılabilmesi için öncelikli adımları da atmıştır (Geller, 2016, s. 399).

Atatürk aynı zamanda vizyon sahibi bir liderdir: 1919 yılı, 7 Ağustos'u 8'ine bağlayan gece, Mazhar Müfid Kansu'ya aldırması olduğu notlar da Atatürk'ün hayal dahi edilemeyen tasarımlarının varlığına ve bunlara ilişkin kararlı tavrına işaret etmektedir. İnan, Atatürk'ün ileri görüşlülüğü ve azminin yansması olan düşüncelerini¹⁹ ise “... birer birer ele alınacak ve uygulanacak siyasi ve sosyal bünyemizdeki medeni gelişmelerin ön düşüncelerini belirtiyor.” sözleriyle ifade etmiştir (İnan, 1977, s. 34-35). Bu bakımdan Atatürk'ün belirlediği hedeflerin, zamanı geldikçe ve aşama aşama yerine getirildiği de görülmektedir.

¹⁹ Erzurumda gerçekleşen ve Mustafa Kemal Atatürk ile Mazhar Müfid Kansu arasındaki diyalog'un ayrıntıları İnan'ın adı geçen eserinde yer almaktadır.

Atatürk'ün gerçekleştirmek istediği öncelikli hedeflerinden biri de tam bağımsız bir Türkiye'nin yaratılmasıdır. 1 Mart 1922 tarihli birinci dönem üçüncü toplanma yılını açılış konuşmasında da ifade ettiği üzere; ulaşılmak istenilen tam bağımsızlık, öncelikli olarak mali bağımsızlığı zorunlu kılmaktadır (İnan, 1972, s. 33). Bu doğrultuda ilk atılan adımlardan birisi de tarım alanında hayata geçirilmesini istediği projelerdir: Atatürk Orman Çiftliği'nin kuruluşu da bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir.

3.2.2. Mustafa Kemal Atatürk'ün kentsel tasarım yaklaşımı

Atatürk'ün, gerçekleştirmiş olduğu inkılaplar ve sahip olduğu ideoloji doğrultusunda gelişmesini ve yönelmesini istediği çağdaş Türkiye'nin önündeki engellerin aşılabilmesi açısından mimarinin de etkin biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Farklı üslup ve tarzların belirli ideolojik yönelimleri olan liderler tarafından belirginleşmesi anıtsal ve kentsel tasarım açısından Atatürk Türkiye'sinde de görülmektedir.

3.2.2.1. İdeolojinin kentsel tasarıma yansımaları: Mustafa Kemal Atatürk

Atay'ın da ifade ettiği üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen kent planlaması için yapılan milletlerarası müsabakaların tetkikinde, Atatürk de yer almıştır (Atay, 2004, s. 456-458). Tekeli ise jüri heyetinin Türk teknisyenlerin yanı sıra Atatürk'ün yakın çevresinden oluştuğu bilgisine yer vermektedir (Tekeli, 2011b, s. 75). Her iki durumda da Atatürk'ün ideolojisinin kentsel tasarımı şekillendirdiği anlaşılmaktadır.

Jüri değerlendirmeleri sonucunda, Ankara'nın kentsel tasarımı için yapılan müsabakanın birincisi olarak Hermann Jansen'in tasarladığı 'Jansen Planı' (Şekil 3.3) seçilmiştir. Jansen Planı'nın seçilmiş olmasında ise doğrudan ve/veya dolaylı olarak Atatürk ve ideolojisinin belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 3.3. Jansen Planı, Hermann Jansen, 1932 (<http-17>).

Sonrasında ise Atay, Atatürk'ün Jansen'e birtakım müdahalelerde bulunduğundan söz etmektedir: Atatürk, Ankara Palas Oteli, Belvü Oteli ve Ziraat Bankası'nın bulunduğu üçgen alan (Şekil 3.4) içindeki yolları silerek onların yerine tek bir yol çizmiştir.

Şekil 3.4. Jansen Planı'nda Mustafa Kemal Atatürk'ün müdahale ettiği üçgen şeklindeki alan.²⁰

²⁰ Google Earth 2018'den yararlanılarak oluşturulmuştur. (Erişim tarihi: 02.06.2018)

Atatürk'ün söz konusu müdahalesinin gerekçesi ise şu şekilde açıklanmaktadır:

... Bu tek yol aynı vazifeyi yapar. Eski yollardan artan arsa parçalarını etrafındaki bina ve bahçelere katacaksınız. Bugünkü arsa fiyatı ile bu satacak olduklarınız bugünkü yol maliyeti ile yapmaktan vazgeçecek olduklarınız yüz yirmi bin liradan fazla tutar. Halbuki siz şehir planının bütün teferruatı ile hazırlanması için 120 bin lira harcayacaksınız. Sadece şu küçük mahalle parçasındaki tasarrufunuzla bu parayı kazanmış oluyorsunuz (Atay, 2004, s. 458-459).

Dolayısıyla Atatürk'ün müdahalesinin, ekonomik açıdan kısıtlı imkânları olan yeni kurulmuş bir devlet tarafından uygulanması gereken iktisadi önlemler doğrultusunda alındığı anlaşılmaktadır.

Diğer yandan kent planlamalarının Cumhuriyet'in ilk yıllarında ele alınarak çözümlenmesi gerektiği ve buna ilişkin ilk adımın da savaş sonrası harabeye dönmüş olan İzmir için hazırlanan imar planı ile atıldığı görülmektedir (Aslanoğlu, 2010, s. 28).

Atatürk'ün ideolojisi doğrultusunda Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk ulusal mimarlık üslubunun ise hükümetin yoğun desteğiyle yaygınlaştırıldığı görülmektedir. Sadece kamu ve hizmet yapılarında değil, özel konutlarda da bu üslubun yer yer kullanıldığı Aslanoğlu tarafından ifade edilmektedir. Dolayısıyla oluşturduğu idari kadrosuyla birlikte lider ve ideolojisinin mimari ile ilişkisi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türkiye'de de görülmektedir (Aslanoğlu, 2010, s. 31). Diğer yandan idealize edilmek istenilen gençlere ilişkin mimari ve kentsel tasarımlar da geniş arazilere yayılan parklarla gerçekleştirilmektedir. Böylelikle Avrupa tarafından Osmanlı Devleti'ne on dokuzuncu yüzyılda yakıştırılan 'Hasta adam' imajının çağdaş Türkiye'yi yansıtmadığı mesajı da verilmek istenmektedir (Bozdoğan, 2002, s. 91). Tüm bunlar bir arada değerlendirildiğinde ise; bir lider olarak Atatürk'ün, mimariyi, iletilmek istenilen mesajların kullanımında etkin biçimde değerlendirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

3.2.2.1.1. Atatürk Orman Çiftliği

Türkiye için bir 'modernleşme projesi' olarak 1925 yılında kurulan Atatürk Orman Çiftliği (Şekil 3.5), kalkınma ve özgürleşme siyasetinin yanı sıra; yeni bir toplum yaratılması amacıyla planlanan bir komplekstir. Çiftliğin planlanması ve mimari yapıların tasarımlarında Ernst Egli ve Hermann Jansen etkin biçimde rol almıştır. Aynı zamanda söz konusu mimarlar, Atatürk'ün 'ideolojisini kentsel mekâna yansıtan mimarlar' olarak kendilerini ifade etmektedirler (Alpagut, 2017, s. 2, 9). Bu bakımdan çiftliğin, Atatürk'ün

ideolojisi ve tarım politikaları doğrultusunda gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Alıntısına başvuru ve Atatürk'ün sözlerine de yer verilen raporda da söz konusu durum açık biçimde görülebilmektedir:

"Milli ekonominin temeli tarımdır. Bunun içindir ki tarımda kalkınmaya büyük önem vermeliyiz. Köylere kadar yayılacak programlı ve pratik çalışmalar bu amaca ulaşmayı kolaylaştıracaktır. Fakat bu hayati işi isabetle amaca ulaştırabilmek için, ilk önce ciddi etütlere dayalı bir tarım siyaseti uygulamak ve onun için de her köylünün ve bütün vatandaşların kolayca kavrayabileceği ve severek uygulayabileceği bir tarım rejimini kurmak lazımdır" görüş ve direktifleri ile tarımın ve tarımsal kalkınmanın Türkiye ekonomisindeki yerini ve önemini vurgulamıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, 2006, s. 2).

Çiftliğin kurulacağı alanın, ağacın bile yetişmediği kurak bir arazi olmasına karşılık Atatürk'ün bu araziye seçmesindeki kararlılığı ise bir metafor olarak değerlendirilebilir: Bir ulusun yeniden hayat bulması.

Şekil 3.5. Atatürk Orman Çiftliği, genel görünüm, 1920'ler. (Uğurlu Tunalı Arşivinden Aktaran: (Alpagut, 2017, s. 9)

Atatürk'ün kurak ve verimsiz bir araziye seçerek, böyle bir arazide dahi tarım yapılabileceği mesajını Ankaralılar başta olmak üzere tüm ulusa vermesi, lideri olduğu toplumun bu doğrultuda yönlendirilmesini de sağlamıştır. Böylelikle, Atatürk'ün tasarlamış olduğu toplumsal yapının dönüşümünü gerçekleştiren büyük bir adım atılmıştır.

Atatürk Orman Çiftliği arazinde yer alan Marmara Köşkü (Şekil 3.6) de Atatürk'ün talimatı doğrultusunda mimar Ernst Egli tarafından tasarlanmıştır. Havuz ile birlikte tasarlanan köşk, havuzun Marmara Denizi'ni çağrıştırması nedeniyle Marmara Köşkü adını almıştır (Alpagut, 2012).

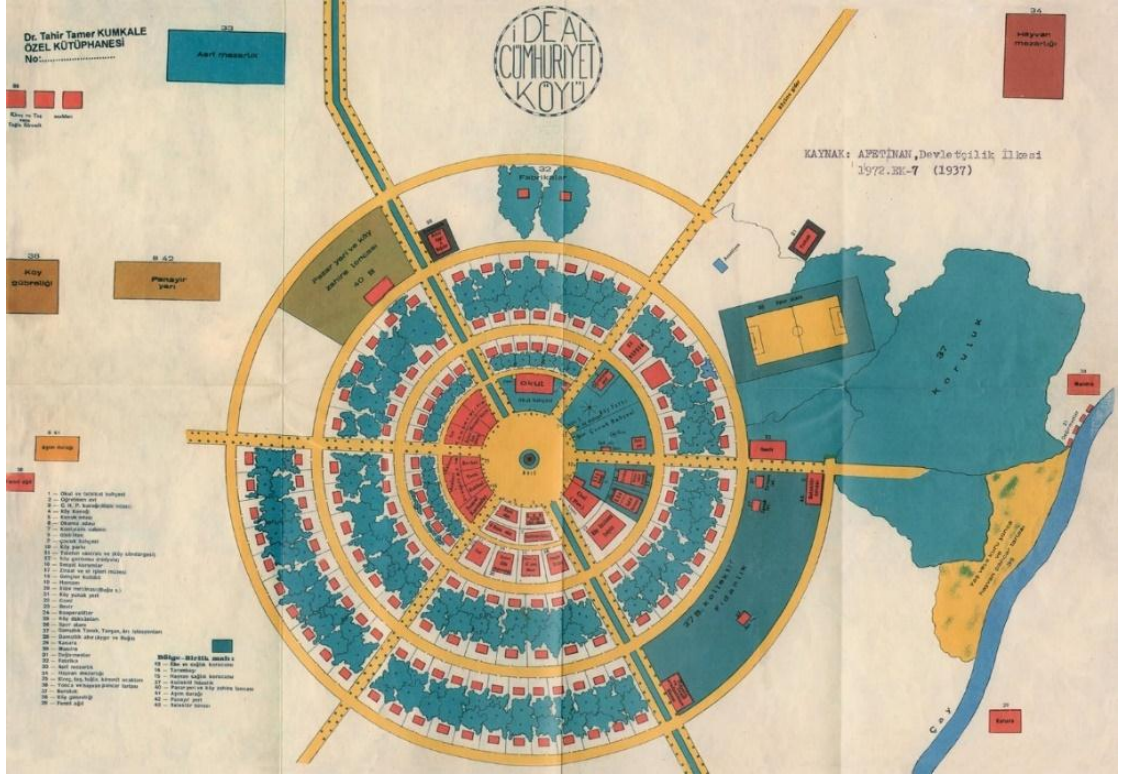

Şekil 3.6. *Marmara Köşkü, Atatürk Orman Çiftliği, Ankara. Ernst Egli, 1928. (Alpagut, 2012, s. 73)*

Meydan'ın bildirdiğine göre Atatürk, çiftliğin inşa aşamasının tamamını gözlemlemiş ve gerekli gördüğü durumlarda ise müdahalelerde bulunmuştur (Meydan, 2014, s. 258).

3.2.2.1.2. İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi

Atatürk'ün gerçekleştirilmesini istediği bir diğer kentsel tasarım projesi ise İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi'dir (Şekil 3.7). Bu proje ile Atatürk, her şeyiyle bir bütün olarak çağdaş kırsal yerleşimler oluşturulmasını amaçlamaktadır (Meydan, 2014, s. 298).

Şekil 3.7. İdeal Cumhuriyet Köyü Planı (İnan, 1972).

Tasarımcısının kim olduğu bilinmeyen fakat Atatürk tarafından hayata geçirilmek istenilen söz konusu proje, merkez dairenin etrafında genişleyen dört halkadan oluşmaktadır. Böylelikle, gittikçe genişleyen dört parçalı bir köy tasarımı ileri sürülmektedir: Köyün merkezinde bir anıt ve çevresinde de sosyal tesisler ile esnaf ve zanaatkarlar yer almaktadır. Düzenli bir yerleşim alanı olarak tasarlanmasının yanı sıra böyle bir köy projesinin amaçlanmasının bir de sosyal boyutunun olduğu anlaşılmaktadır. Proje aynı zamanda, feodal ilişkilerin esas alındığı geleneksel yaşam biçimine bir müdahaleyi de temsil etmektedir (Meydan, 2014, s. 299-301). Cumhuriyet öncesi toplumsal yapının Batı medeniyetleri doğrultusunda değiştirilmesinin hedeflendiği ideolojiyi destekler nitelikte olan proje, Atatürk'ün ölümü sonrasında terkedilmiştir.

Kentsel tasarımın geleneksel yaşam biçimini değiştirebilme potansiyelinin farkında olan bir lider olarak Atatürk, siyasi bir lider olduğu andan itibaren ülke genelinde birçok projenin hayata geçirilmesinin mücadelesini vermiştir. Bu doğrultuda çağdaş bir mimarinin oluşturulması ve yaygınlaştırılmasının yanı sıra; toplumsal yapının ve ekonomik refahın arzulanan seviyeye ulaşabilmesini de hedeflemiştir.

Örneğin, şeker fabrikalarının kurulabilmesinin öntü yasal düzenlemelerle açılmış ve bu doğrultuda Cumhuriyet'in ilk şeker fabrikaları Uşak, Alpulu, Eskişehir ve Turhal'da kurulmuştur (Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi, 2018, s. 5).

Türkiye'nin çağdaşlaşma mücadelesinde, Ankara özelinde ve ülke genelinde gerçekleştirilen kentsel tasarımların yanı sıra ekonomik kalkınma ve sosyal dönüşümün de desteklendiği birçok yenilik gerçekleştirilmiştir. Örneğin; Sümerbank ve halkevleri de Atatürk'ün ideolojisi doğrultusunda atılan ve aynı zamanda ciddi toplumsal karşılıkları olan modernleşme adımlarıdır. Benzer olarak; kamu yapılarında olduğu gibi kamusal alanlarda da ideolojik yaklaşım doğrultusunda gerçekleştirilen modernleşme çabaları dikkat çekmektedir. Çağdaş Türkiye mesajını veren mimari yapıların yanı sıra; oluşturulan kent parkları da sosyal etkileşimin ve bu doğrultuda hedeflenen kent kültürünün oluşmasına yönelik girişimlerdir. Gerçekleştirilen ve sürdürülmek istenilen tüm yenilikler, ideoloji doğrultusunda bir toplum yaratılması anlamına karşılık gelmektedir. Bu amaçla kentsel tasarım ve yeni bir mimari üslubun yaygınlaştırılması yolu tercih edilmiş; ideolojinin etki alanını arttırabilmesi için yerli ve yabancı mimarlar görevlendirilmiştir. Tüm bunların hareket ettirici nedeni ise demokratik bir lider olan Atatürk'ün, mimari tasarımın toplumsal düzen üzerinde sahip olduğu etkinin bilincinde olmasıdır.

3.3. Thomas Jefferson (1743-1826)

Jefferson, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluş aşamasında etkin rol alan ve bu doğrultuda, demokratik bir ülkenin kurulacağını belgeleyen Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazarıdır. Diğer yandan Jefferson, mimari eskiz yapabilen, tasarım sürecine katılan ve süreci yönlendiren, bu bakımdan tasarım düşüncesine sahip, yaratıcı bir liderdir.

3.3.1. Demokratik lider ve tasarım: Thomas Jefferson

Avrupa ve İngiliz kolonilerinin, Amerika Kıtası'na yerleşmesi sonucunda, Avrupa ve İngiliz monarşileri ile bağlarını kopardıkları Amerikan Devrimi sonrası, mimari alanda iki radikal değişim gözlenmektedir. Greenberg, söz konusu yeni mimarinin temelini, İngiltere ve Avrupa'daki kiliseler veya kraliyet sarayları olmadığını; aksine, son derece mütevazı Amerikan evlerinin olduğunu ileri sürmektedir. Amerikan Devrimi ile

gerçekleşen, devlet ile ulusun bir ve eşdeğer olarak kabul edilmesi, sıradan vatandaşların konutları ile devlet yönetiminde görev alan kişilerin konutlarının, Avrupa veya İngiltere'deki kraliyet sarayları ile mimari açıdan eşdeğer hale geldiği anlaşılmaktadır. Böylelikle; tarihte ilk kez, sıradan bir kişinin evi de mimari bir çalışma konusu olmuştur (örnek olarak: Şekil 3.8). Diğer yandan; sıradan bir yurttaşın evi aynı zamanda Amerikan demokrasisinin bir yansıması olarak, ulusal kimliğin de temelini oluşturmaktadır. İkinci olarak; Greenberg'e göre yurttaşların kim olduğu ya da nasıl yaşadığının bilinci ile kamu yapıları arasında benzerlik de bulunmaktadır: 'House' (ev) kelimesini de içinde barındıran kamu yapıları olmaları bakımından, parlamentolar (statehouses), adliye binaları (courthouses), itfaiye istasyonları (firehouses), okullar (schoolhouses), polis istasyonları (police station houses) ve hapisane binaları (jail houses) gibi kamusal yapılar ile toplum arasında 'sahiplik' ve 'dahil olma' bağlamında bir ilişkinin (Şekil 3.9; Şekil 3.10) ortaya çıktığı görülmektedir (Greenberg, 2016, s. 30-32).

Şekil 3.8. Lady Pepperell Konutu, Kittery, Maine, 1760 (<http-18>).

Şekil 3.9. The New Jersey Eyalet Meclis Binası, 1792, Jonathan Doane (<http-19>).

Şekil 3.10. Adliye Binası, Dahlonega, Georgia, 1836, Ephraim Clayton (<http-20>).

Antik Yunan ve Roma’da tanrının evini simgeleyen; diğer yandan, Avrupa’da kraliyet konutlarının girişlerinde yer alan ve kralın idare etmedeki ilahi/kutsal gücünü ifade etmesi için kullanılan alınlığın, kamu yapılarının yanı sıra Amerikan yurttaşlarının evinde de kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Şekil 3.8; Şekil 3.9; Şekil 3.10). Greenberg bu durumu, Amerikan Devrimi ile gerçekleşen ‘demokrasinin mimarlığa yansımaları’ olarak değerlendirmektedir. Kolonyal Amerikalıların, portiko ve alınlık kullanımının Antik Yunan ve Roma tapınak mimarisinden türetilen saraydaki kraliyet otoritesini ifade ettiğinin de farkında olduğu görülmektedir. Klasik tapınakların ön kısım tasarımlarının kendi evlerinin girişlerinde uygulanmasıyla erken dönem Amerikanları, evlerini çok farklı bir politik gerçekliği yansıtacak şekilde uyarlamaktadır (Greenberg, 2016, s. 43, 128). Böylelikle her bir yurttaş devlet yönetimine katıldığını ya da yönetimin bir parçası olduğunu mimari göstergelerle de ifade edebilmektedir.

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin yazarı ve aynı zamanda Amerika’nın üçüncü devlet başkanı olan Thomas Jefferson da mimari dönüşümün gerçekleştiği on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın Amerikan mimarisinin şekillenmesinde önemli bir paya sahiptir. İnsanın merkeze alındığı ve dolayısıyla antropometrik mimari yapıların tasarlandığı dönemin Amerikan mimarlığı da demokratik mimarlık tarzını işaret etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nin üçüncü devlet başkanı olması ve aynı zamanda Amerikan mimarisinin şekillenmesinde payı olan bir tasarım düşünürü olması bakımından Jefferson, demokratik liderlik ve tasarımın kesişim noktasında yer almaktadır.

3.3.2. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi

Amerika Kıtası'na yerleşmiş olan İngilizlere karşı İngiltere tarafından uygulanan ağır vergi yükünün öncelikli olarak neden olduğu zor yaşam koşullarından kurtulabilmek adına Amerika'nın kurucu kadrosu tarafından bağımsızlık mücadelesi verilmiştir. Söz konusu mücadelenin temsili ise Thomas Jefferson tarafından kaleme alınan 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'dir. Tüm insanların eşit olarak yaratıldığına vurgu yapan Bildirge, geçmişte varolan bir durumun değil, yeni bir durumun yaratılması gerektiğinin de ifadesidir. Bu bakımdan bir kuruluşu ifade etmektedir: İngiliz Krallığı'na bağlı kolonilerin bağımsızlıklarını ilan etmesidir. Mahoney'e göre bu ilan sadece İngiltere'ye değil tüm dünyaya yöneliktir (Mahoney, 1986, s. 46).

Jefferson tarafından kaleme alınan Bağımsızlık Bildirgesi'nin kökeninde uluslar mahkemesi önünde başkaldıran kolonileri haklı çıkarma arzusu vardır; doğal yasanın ebedi geçerliliğini varsayar. İnsanların devredilmez bazı haklara sahip olduklarını bildirir: yaşam, özgürlük, mutluluk arayışı. Hükümetin rolü bu doğal hakları korumaktır; bu görevi yerine getirmediği takdirde yönetilenler başkaldırı hakkına sahip olurlar. Bütün bu ilkeler Locke'ta da vardı ama bu kadar çarpıcı bir biçimde açıklanmamışlardı (Touchard, 2015, s. 462).

Bağımsızlık Bildirgesi'nin kimin tarafından yazılması konusunu tartışan John Adams ve Thomas Jefferson, Bildirge'nin Jefferson tarafından yazılmasında uzlaşmıştır. Adams'ın ileri sürdüğü ve Bildirge'yi Jefferson'ın yazması gerektiğini düşünmesinin sebeplerinden biri de Jefferson'ın tanınan bir kişilik olması ve aynı zamanda görünüm olarak da kendisinden daha uygun olduğunu düşünmesi olmuştur. Bildirge'nin taslak halindeki metni okuyan Adams ve Benjamin Franklin, Jefferson'a birtakım önerilerde de bulunmuşlardır. Jefferson'ın yazmış olduğu Bildirge, 1 Temmuz 1776 tarihinde Meclis'te okunmuştur. Birtakım eleştirilerle karşılaşılsa da 2 Temmuz 1776 tarihinde kabul edilmiş ve iki gün sonra 4 Temmuz 1776 tarihinde, meclis tarafından resmen onaylanmıştır (Meacham, 2014, s. 64-65, 68). Meacham, Jefferson'ın kaleme aldığı ve İngiltere'ye ya da III. George'a karşı sert bir üslubun yer almadığı Bildirge'nin yazılmasında Jefferson'ın, birçok şeyin etkisi altında kaldığını da vurgulamaktadır: John Lock, Montesquieu ve İskoç Aydınlanması, Jefferson'ın Bağımsızlık Bildirgesi'nin ana hatlarını belirlemiştir (Meacham, 2013, s. 104-105).

3.3.3. Jefferson ve liderlik

1784 yılında Fransa’da Amerikan Büyükelçisi, 1797 yılında Amerikan Başkan Yardımcısı ve 1801 yılından itibaren, üst üste olmak üzere iki dönem Amerikan Devlet Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. Devlet yönetiminde uzun yıllar geçiren Jefferson’ın kendine ve liderliğine ilişkin güveninin tam olduğuna değinen Meacham, Jefferson’ı inandıkları uğruna mücadele eden bir savaşçı olarak betimlemektedir. Yeterince etkili bir hitabeti olmayan Jefferson, yazma konusunda oldukça başarılı bir liderdir. Amerikan ulusunun yaşadığı zor zamanlarda, hitabet yeteneğine oldukça güvendiği Patrick Henry’nin konuşmalarını izleyerek insanlara daha etkili biçimde ulaşmanın yollarını araştırdığı bilinmektedir. Bir dinleyicinin, öngörü ve hayallerini duymak isteyeceğinin de bilincinde olan Jefferson, insanlarla, onların en çok duymak istedikleri düşünceleri paylaşarak bağ kurmaktadır. Bilindik siyasetçi karakterinin dışında olan Jefferson, çok dinlemekte fakat daha az konuşmaktadır (Meacham, 2014, s. 25-160).

Jefferson’ın kamusal yaşam ile tanışmasının, 1769-1775 yılları arasında, Virjinya Parlamentosu’nda başladığını ifade eden Greenstein’a göre; tartışmalarda nadiren yer alan Jefferson, tanınırlığını hukuk alanındaki dehası ve yazma yeteneği ile sağlamıştır. Bu bakımdan Jefferson erken dönem Amerikan liderleri arasında Greenstein’in yaptığı karşılaştırmada kamusal iletişimde en etkili lider olarak dikkat çekmektedir. Yine erken dönem başkanları arasında yapılan karşılaştırmada, devlet bürokrasisini en başarılı biçimde örgütleme yeteneğine sahip lider olarak da Jefferson gösterilmektedir. Politik başarı açısından değerlendirildiğinde ise George Washington, stratejik yeteneği ile Jefferson’ın önünde yer almaktadır. Jefferson ise kişiler arası iletişim yeteneği açısından uyguladığı yöntemleriyle ön planda yer almaktadır (Greenstein, 2009, s. 25, 70).

3.3.4. Jefferson ve tasarım

Meacham, Jefferson’ın, problemlerin çözümlenebilmesinde son derece becerikli olduğunu; ilk planın başarısızlıkla sonuçlanması halinde bir başka planı devreye soktuğunu belirtmekte ve Jefferson’ın şu sözlerine yer vermektedir:

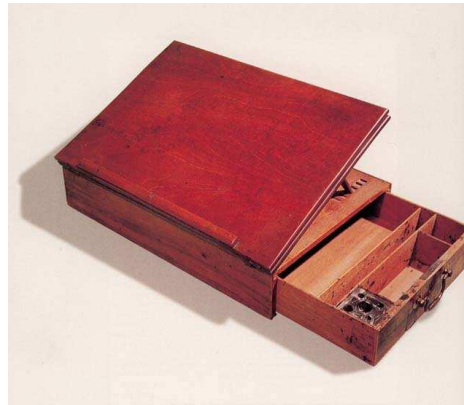
Gerçek şu ki; yeni bir düşünce bir diğerine neden olur, bu da bir üçüncüsünün ve zaman içinde böylece devam eder, ta ki birileri bu düşünceleri bir araya getirerek yeni bir şey keşfedene kadar (Meacham, 2014, s. 4, 216).

Jefferson'ın sözlerinden, yeni düşünce, fikir ve yaratımları sevdiği anlaşılmaktadır. Yeni fikirlere açık ve yaratıcı bir kişilik olması bakımından Jefferson, yaşamını kolaylaştıracak tasarımlar da gerçekleştirmiştir. Meacham, öğrenmek ve yaratmaktan asla vazgeçmeyen biri olarak betimlediği Jefferson'ın, nehirde kullandığı bir kanonun yanı sıra; Monticello'daki şömine içine gizlenmiş bir asansör tasarladığını da bildirmektedir (Şekil 3.11) (Meacham, 2014, s. xiii, 14).

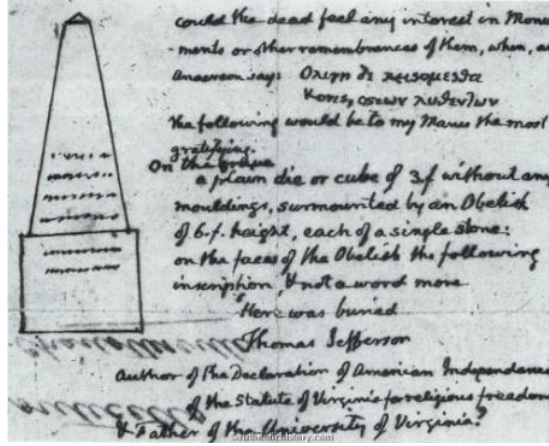
Şekil 3.11. Thomas Jefferson'ın tasarladığı şarap asansörü. Monticello (<http-21>).

Jefferson'ın bir başka tasarımı da Bağımsızlık Bildirgesi'ni üzerinde yazmış olduğu, taşınabilir çalışma masasıdır (Şekil 3.12) (Meacham, 2014, s. 66).

Şekil 3.12. Bağımsızlık Bildirgesi'nin yazıldığı masa: Tasarım Thomas Jefferson (<http-22>).

Bir diğer tasarımı ise kendisi ile ilgili genel bilgilerin yer aldığı yazıların bulunduğu mezar anıtıdır (Şekil 3.13).

Şekil 3.13. Thomas Jefferson'ın kendi mezar taşı tasarımı (http-23).

3.3.5. Jefferson ve mimari

Jefferson'ın sekreteri olarak da görev yapan William Short'un yazdıklarını aktaran McLaughlin, Jefferson'ın mimari ile tanışmasının William and Mary'deki öğrencilik döneminde, yaşlı bir marangozdan edindiği kitap aracılığıyla gerçekleştiğine değinmektedir. Kesin olmamakla birlikte, bu kitabın Palladio'nun 'Four Books of Architecture' adlı kitabı ya da daha düşük bir ihtimalle de olsa Robert Morris'in 'Select Architecture' adlı kitabı olduğu ileri sürülmektedir. Diğer yandan Jefferson'ın kendi evine ilişkin, mimarlık ve inşa etmeye olan ilgisi, doğmuş olduğu çiftlik evi Shadwell'deki yangına ilişkin hatıralarının neden olduğu da ileri sürülmektedir. 1753 yılında, yani Jefferson on yaşında iken, babasının Shadwell çiftliğindeki ev ve ek yapıları üzerinde çalışmaya (genişletme çalışmaları) başladığı; gelir gider hesaplarını tuttuğu defterlerden de anlaşıldığı üzere 1753-54 yıllarında babasının büyük bir yapım çalışması gerçekleştirdiğini bildirmektedir (McLaughlin, 1998, s. 38-39).

Her ne kadar mimari olarak eğitim almamış olsa da Avrupa'nın yapılarını ve büyük mimarlarını kapsamlı bir şekilde incelemiş olan Jefferson, mimarlığa karşı derin bir ilgi duymaktadır. Mimarlığa ilişkin bilgisinin çoğu ise kitaplardan ve gözlemlerden gelmektedir (Gabriel, 1994, s. 36); (http-24). Kolonyal Virjinya'da varlıklarının çiftliklerinin profesyoneller tarafından inşa edilmesine karşın Jefferson, sahibi olduğu çiftliğin yapımını bizzat kendisi üstlenmiştir (McLaughlin, 1998, s. 36-37).

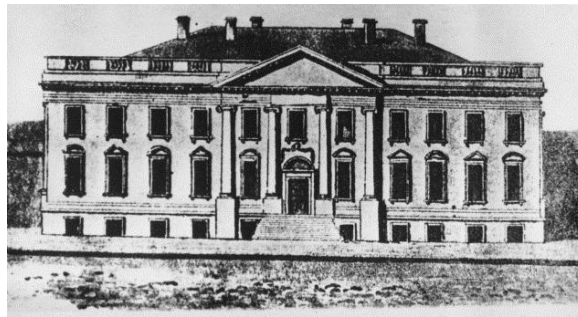
Jefferson'ın mimariye ilişkin arzusu ise Virjinya'nın kolonyal geçmiş mimarisini aşmak ve onun yerine Roma ve Palladio'nun yapılarının yanı sıra Paris'in çağdaş

mimarisi ile sıkı bağları olan bir mimari anlayışın yerleştirilebilmesidir (Greenberg, 2016, s. 53). Bu bağlamda, herhangi bir Amerikan binasının mimarisi, Avrupa'nın kültürel ve siyasi bağlarından uzaklaşıldığı ifadesini de taşımalıdır: Avrupa'nın mimari egemenliğinden bir şekilde kopulması gerekmektedir (http-24).

Bu doğrultuda, Avrupa'nın kültürel ve politik baskısının hissedilmediği bir başkanlık konutu olması açısından, Amerikan Başkanı'nın yaşayacağı evin tasarımına karar verilmesi için 1792 yılında bir yarışma düzenlenmiştir. Thomas Jefferson'un da yarışmaya isimsiz olarak katıldığını (Şekil 3.14) fakat yarışmayı kazanamadığını belirten Meacham'ın bildirdiği üzere, yarışmayı kazanan tasarım, İrlanda kökenli bir Amerikalı olan James Hoban'ın tasarımı²¹ olmuştur (Şekil 3.15) (Meacham, 2014, s. 155).

Şekil 3.14. Başkanlık Konutu tasarım yarışmasına isimsiz olarak katılan Thomas Jefferson'ın tasarımı, 1792 (http-25).

Şekil 3.15. James Hoban tarafından tasarlanan ve yarışmayı kazanan proje, 1792 (http-26).

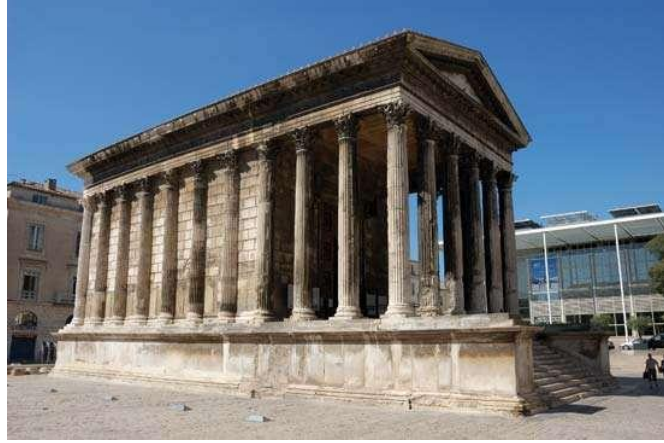
²¹ Amerika'nın ikinci başkanı olan John Adams, henüz tamamlanmamış olsa da 1 Kasım 1800'de bu konuta taşınarak, Başkanlık Sarayı'nda yaşayan ilk başkan unvanını almıştır. Yapı, ilk olarak kireç ile badanalanmış, ardından beyaza boyanmıştır. Resmi kayıtlarda 'Başkanlık Sarayı' olarak adlandırılmasına karşılık, 1901 yılında Başkan Theodore Roosevelt tarafından adı Beyaz Saray olarak değiştirilmiştir (Meacham, Thomas Jefferson: President and Philosopher, 2014, s. 155).

Jefferson, ilk evini tasarlayıp inşa ettiğinde, acemi bir çırak değildir; ustaların veya kitapların, ona nasıl inşa etmesi gerektiğini söylemesine de gerek kalmamıştır. Monticello'nun tamamlanmak üzere olduğu ikinci başkanlık döneminde, yeni bir inşa projesi olan ve Poplar Forest adını verdiği bir kır evi projesine yönelmiştir. Poplar Forest projesinin bitişinden sonra da son ve en iddialı projesi olan Virjinya Üniversitesi Akademik Yerleşke projesine girişmiştir. Bu iki proje arasında kalan zaman içinde arkadaşları için farklı evler de tasarlamıştır (McLaughlin, 1998, s. 249).

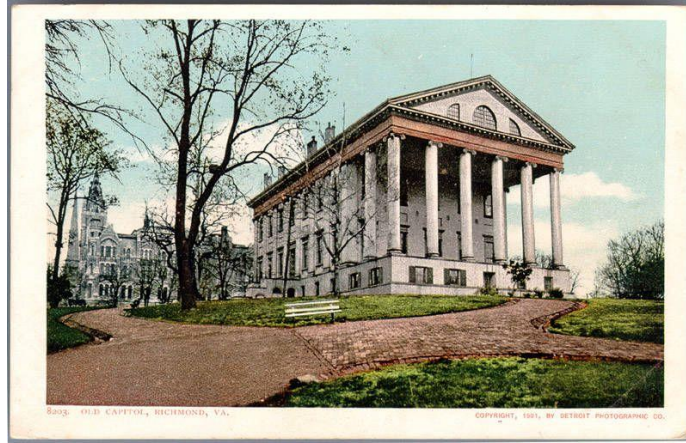
Jefferson'ın, hayatı boyunca neoklasik tarzda binalar tasarlamayı sürdürdüğünü belirten Gabriel, Akademik Yerleşke'deki yapılar da dahil olmak üzere, Jefferson'ın tasarladığı tüm kamu binalarının, sanatın rolüyle ilişkili olarak; halkı eğitmek için taşıdığı güçlü arzuyu yansıttığını da iddia etmektedir (Gabriel, 1994, s. 36). Söz konusu durum ise liderin ideolojisi ile mimari tasarım arasındaki ilişkiye işaret etmektedir.

3.3.5.1. *Virjinya Meclis Binası*

1785 yılında Paris'te yürüttüğü Amerikan Büyükelçiliği görevi sırasında, Virjinya'nın başkenti olan Richmond'da kurulacak eyalet meclis binası için Jefferson'dan bir öneride bulunması istenmiştir. Jefferson, Fransız mimar Charles-Louis Clérisseau ile birlikte çalışarak genç Amerikan ulusuna ait kamu yapılarında büyük bir değişimi yönlendirecek kadar iddialı, devrimci bir tasarım yaratmıştır (McLaughlin, 1998, s. 219). Jefferson'ın tasarımında, Antik Roma tapınağı olan ve MÖ 42 yılına tarihlenen Maison Carrée Tapınağı'ndan (Şekil 3.16) ve İtalyan Barok mimarlarından Andrea Palladio'nun 'Four Books of Architecture' isimli kitabından esinlenildiği düşünülmektedir (<http://www.ushmm.org/ehc/exhibitions/jefferson/jefferson.php>). Yeni başkent için yaptığı bu tasarım, olağandışı genişlikteki portikosuyla tapınak benzeri bir yapı sergilemektedir (Greenberg, 2016, s. 86-90). Bu özelliğiyle tasarım, Amerikan vatandaşlarının, yapının içine girmesini ve yerel ya da daha geniş anlamıyla merkezi devlet yönetimine katılması için mimari bir davetiye anlamını taşımaktadır.

Şekil 3.16. *Maison-Carrée. Nîmes, Fransa. Bir kayıta belirtildiği üzere Roma İmparatoru Augustus'un evlatlıkları olan Caius Caesar ve Lucius Caesar adına yaklaşık olarak MÖ 12 yılında yaptırıldığı belirtilmektedir (http-28).*

Şekil 3.17. *Virjinya Meclis Binası. Thomas Jefferson ve Charles-Louis Clérissseau (http-29).*

Antik Yunan ve Roma'daki kullanımıyla alınlık, tanrının evini temsil etmektedir. Sütunlar ise birer metafordur: Atina'da olduğu gibi sütunlar, şehrin sahibini ve aynı zamanda koruyucusunu taşımaktadır. Söz konusu metafor, Avrupa kralları tarafından da kullanılmaktadır: Kralların idare gücünü ve aynı zamanda sahip oldukları ilahi gücü de temsil etmeleri bakımından son derece önemli metaforlardır. Fakat Amerika Birleşik Devletleri'nde bu metafor demokrasi anlamı taşımaktadır. Kendi kendini yöneten bir ulus olması ve aynı zamanda temsil gücünün yurttaşta olması nedeniyle kentin sahibi ve koruyucusu, Virjinya Meclis Binası'dır (Greenberg, 2016, s. 43). Dolayısıyla yapıdaki sütunlar ve alınlık monarşiyi değil, demokrasiyi temsil etmektedir.

3.3.5.2. Monticello

William and Mary'deki iki yıllık lisans eğitiminden sonra George Whyte gözetiminde hukuk okumaya başlayan Jefferson, Whyte ile geçen beş yıllık hukuk eğitimi sırasında Monticello'nun da planlarını tasarlamıştır. Virjinya'daki en etkileyici evlerden birini inşa etmek amacıyla, yirmi beş yaşındaki Jefferson, kendisine babasından miras kalan küçük bir dağın²² tepesini tıraşlayarak (Şekil 3.18) adını Monticello koyduğu evin inşaatına 1769 yılında başlamıştır (McLaughlin, 1998, s. 33, 42, 103). Jefferson, tasarımın her aşamasında bizzat çalışarak süreci titizlikle takip etmiştir.

Monticello ya da 'Küçük Dağ', 264 metre yükseklikte ve yemyeşil Virjinya manzarası olan bir zirveye sahiptir. 1768 yılında zirvesini tıraşlamaya başladığı Monticello, kırk yıl boyunca Jefferson'ın düşüncelerinin merkezinde yer almıştır. Tasarladığı ve aynı zamanda yapımını da üstlendiği Monticello ile birlikte arazisini de durmaksızın değiştirmiş ve düzenlemiştir. Clotworthy'e göre Jefferson, ancak 1809 yılında evin tamamlandığı kararına varabilmiştir (Clotworthy, 2010, s. 43-44). Dolayısıyla Jefferson açısından tasarım süreci fiili olarak, 1768 yılında başlamış 1809 yılında sonlanmıştır.

Şekil 3.18. Jefferson tarafından tıraşlanan dağ: Monticello.²³

Jefferson, Monticello için nehir kenarındaki herhangi bir konumu seçmek yerine dağın tepesini tıraşlamayı tercih etmiştir (Şekil 3.18). Nehir, sadece bir ticaret yolu değil

²² Dağın ismi Monticello'dur.

²³ Google Earth 2018'den yararlanılarak oluşturulmuştur. (Erişim tarihi: 02.06.2018)

aynı zamanda küçük bir bot ile komşu çiftliklerin ziyaret edilebilmesi ve tarım alanında kullanılabilecek su ihtiyacının karşılanması gibi olanakları da sunmaktaydı. Tüm bu avantajlarına rağmen; Jefferson, Monticello'yu nehir kenarında yapmak yerine, 264 metre yüksekliğindeki dağda yapmayı tercih etmiştir. Böyle bir karar alarak, arkadaşları ve komşularının da sahip olduğu yaygın bakış açısına aykırı davranmıştır. Diğer yandan bir dağın tepesine ev yapmak ekonomik olarak da kayıp anlamına gelmektedir: McLaughlin'in ifadesiyle Jefferson, pratik olana karşı estetiği tercih etmiştir (McLaughlin, 1998, s. 34, 35).

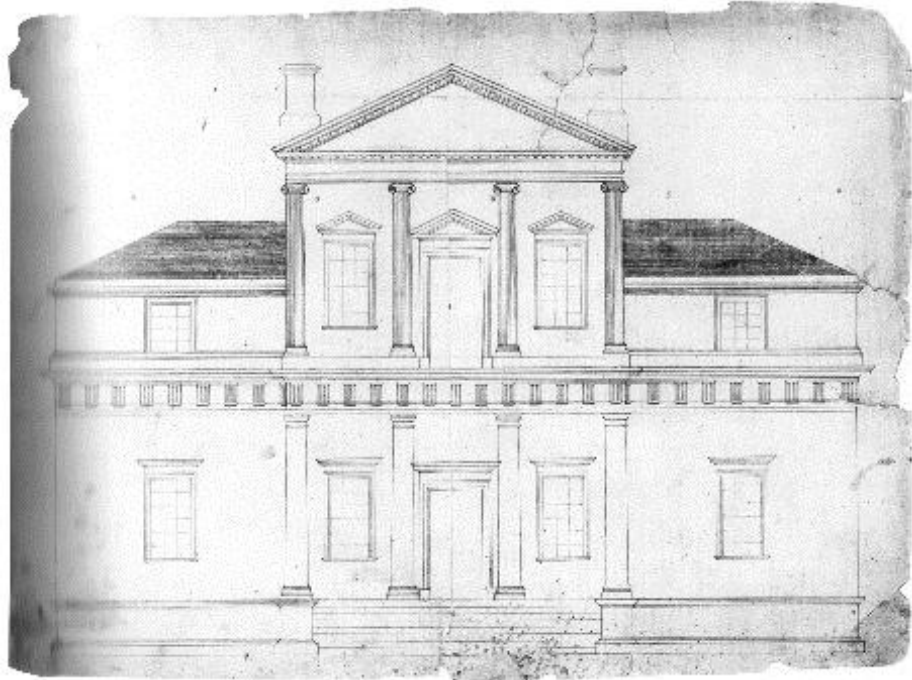
Şekil 3.19. Jefferson, Monticello'nun arazisinde sürekli değişiklikler yapmıştır.²⁴

Evin ilk hali ülkede o zamana kadar hiç görülmemiş bir forma sahiptir. Birinci Monticello'nun ilk eskizleri (Şekil 3.20) Jefferson ile tanınırlığı artan Palladio'nun neoklasik etkilerini göstermektedir (Clotworthy, 2010, s. 44). Daha sonra inşa edilen Monticello'nun (Şekil 3.22; Şekil 3.23) yirmi bir odasının bulunmasına karşılık, Jefferson'ın ilk planlarında sadece sekiz oda bulunmaktadır (Şekil 3.21). Miller ve Miller, Fransa dönüşü 1796 yılında Jefferson'ın gerçekleştirdiği Monticello'nun yeniden inşasında Fransa'daki gözlem ve deneyimlerinin mimari kararlarındaki etkisine de vurgu yapmaktadır (Miller & Miller, 2016, s. 20, 24).

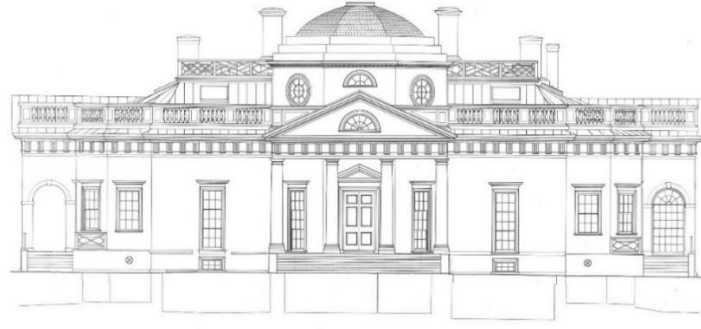
²⁴ Google Earth 2018'den yararlanılarak oluşturulmuştur. (Erişim tarihi: 02.06.2018)

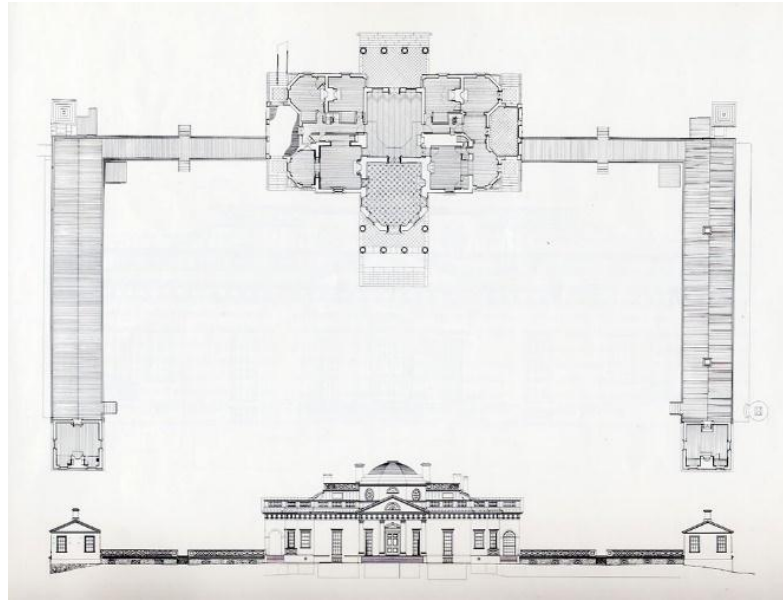
Şekil 3.20. *Thomas Jefferson'ın 1769-1770 yıllarında çizdiği ilk Monticello'nun batı cephesinin görünüşü eskiz çalışması (<http-30>).*

Şekil 3.21. *Monticello'nun önceki dönem batı cephesi görünüşü (<http-31>).*

Şekil 3.22. *Monticello, batı cephesi görünüşü (http-32).*

Şekil 3.23. *Monticello. Plan: Zemin kat ve kanatlar. Görünüş: Batı cephesi (http-30).*

Jefferson, 1794 yılında, dışişleri bakanlığı görevinden ayrıldıktan sonra çiftliğin yönetimini sürdürmek için Monticello'ya dönerek evin genişletilmesi ve yeniden şekillendirilmesi için kapsamlı bir plan tasarlamıştır. Fransa'da kalması ve gerçekleştirdiği Avrupa seyahatleri, Jefferson'ın mimari bir bakış açısı ve duyarlılığa sahip olmasına olanak sağlamıştır. Gördüğü ve deneyimlediği Hotel de Salm ve Halle aux Blés gibi yapıların çoğu gerek ülkesinde gerekse kendi arazisi ve evinde örnek şablon olmuştur. Hotel de Salm (Şekil 3.24), Fransa'da geçirdiği beş yılda Jefferson'ın mimari tecrübesini belirleyen Hotel de Langeac ve Halle aux Blés gibi birkaç yapıdan birisidir (McLaughlin, 1998, s. 210, 219, 248).

Şekil 3.24. *Hôtel de Salm, Paris, Fransa* (<http-33>)

Paris’te bulunan ve Jefferson’ı verdiği tasarım kararlarında etkileyen bir diğer yapı ise Halle aux Blés’dir (Şekil 3.25). Jefferson Monticello’nun (Şekil 3.26) (McLaughlin, 1998, s. 219) ve Akademik Yerleşke yapısı olan Rotunda’nın (Şekil 3.34) (<http-34>) kubbelerini de bu yapıdan esinlenerek tasarlamıştır.

Şekil 3.25. *Halle aux Blés (1763-67), Paris, Mimar: Nicolas Le Camus de Mezieres* (<http-34>)

Şekil 3.26. *Monticello: Batı cephesi* (<http-35>).

Şekil 3.27. Monticello: Hava görüntüsü.²⁵

McLaughlin, Jefferson'ı bir lider ve aynı zamanda yapı ustası olarak tanıtmaktadır: Ona göre Jefferson'ın bir yapı ustası olarak yeterliliğinin ölçüsü ise çalışanları yapım kararları aşamasında daha özgür bırakmasıdır. Bunun bir nedeni de başkanlık görevini sürdürmesi sırasında Monticello'nun yapım aşamasına fiili olarak katılamamış olmasıdır. Böylelikle, ustalar zanaatlarını sergilerken özerk olabilmıştır. Jefferson, proje alanında bulunamadığı için, detaylı çizimleriyle yapım aşamasında, çalışanları yönlendirmekte ve gereksinim duyulan malzemelerin maddi kaynağını da sağlamaktadır (McLaughlin, 1998, s. 292).

Monticello'daki ev Jefferson'ın geniş kapsamlı düşünce yapısını; yeni araç gereçlerin yanı sıra mimari tasarım düşüncelerine duyduğu heves ve isteği de yansıtmaktadır. Bu, yıllar alan bir ilerlemenin sonucudur (Hannaford, 2012, s. 18-19). Monticello'daki portreler ve heykeller de dahil olmak üzere hiçbir şey rastlantısal olarak yerleştirilmemiş; sergilenen her şey Jefferson için anlamı olan tasarım ürünleri ve nesnelerdir (Meacham, 2014, s. 201).

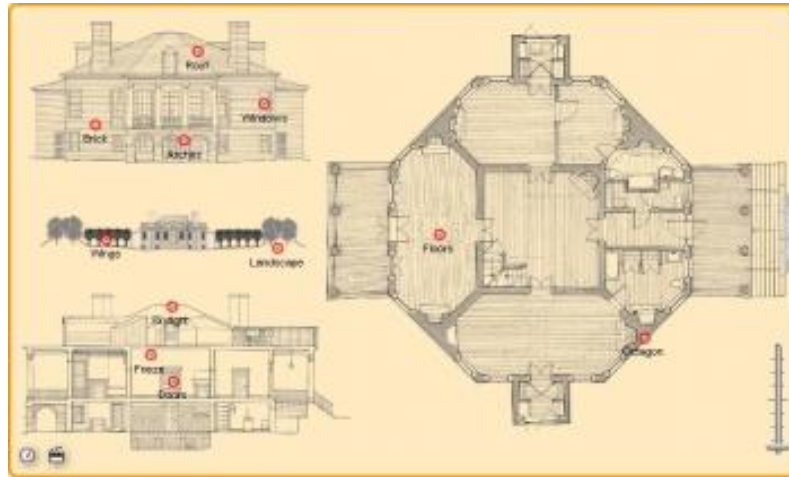
3.3.5.3. *Poplar Forest*

Jefferson, bazen davetsiz gelen misafirlerden bazen de aşırı kalabalıktan uzakta, kendi başına kalıp dinlenebilmek için 1806 yılında Güney Lynchburg eteklerinde, bir villa tasarlayarak (Şekil 3.28; Şekil 3.29) yapımına başlamış ve bu inziva evinin adını da Poplar Forest koymuştur (Clotworthy, 2010, s. 47).

²⁵ Google Earth 2018'den yararlanılarak oluşturulmuştur. (Erişim tarihi: 02.06.2018)

Şekil 3.28. *Poplar Forest: Thomas Jefferson'ın 1800'lerin başlarında tasarlamış olduğu inziva evi (http-36).*

Şekil 3.29. *Thomas Jefferson'ın Poplar Forest çizimleri. Lynchburg, Virjinya (http-37).*

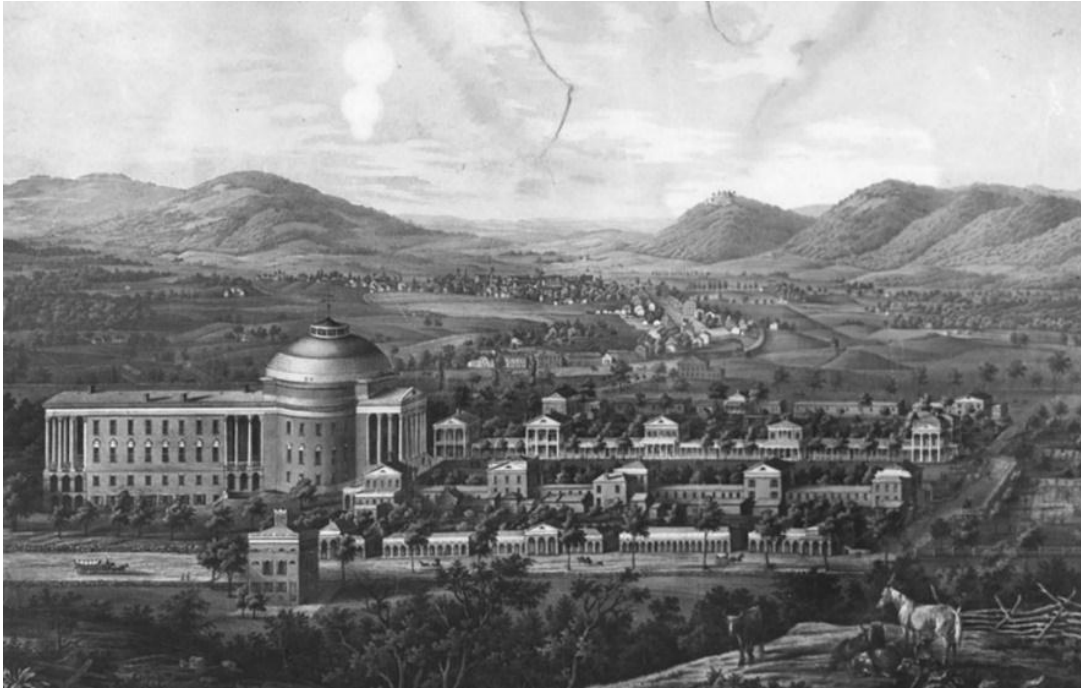
Hannaford, Jefferson'ın Poplar Forest inziva evinin tasarımında yine Andrea Palladio'nun derin bir etkisi olduğuna işaret etmektedir. Diğer mimari tasarımlarında da olduğu gibi, Jefferson'ın Avrupa'da geçirmiş olduğu beş yıl, Poplar Forest tasarımında da belirleyici olmuştur (Hannaford, 2012, s. 18-19).

3.3.5.4. Akademik Yerleşke

Virjinya Üniversitesi kampüsünün en eski parçalarını oluşturan ve 1817 yılında başlayarak 1826 yılında tamamlanan Jefferson'ın Akademik Yerleşke tasarımı olağandışı bir düşünceye dayanmaktadır: Kollarını, 'hoş geldin' diyen bir insan biçiminde açmış

(Şekil 3.30; Şekil 3.31) ve bu doğrultuda gruplandırılmış yapılar tasarlamıştır. Bu bakımdan Jefferson'ın tasarımı, ziyaretçileri kendi alanına girmesi için davet eder niteliktedir. Greenberg, bu yönüyle Akademik Yerleşke'nin, kapalı bir yapı olan Oxford Üniversitesi ve hatta çok daha açık iç bahçeleriyle on sekizinci yüzyıl Harvard Üniversitesi'nden farklı olduğunu ileri sürmektedir (Greenberg, 2016, s. 185). Jefferson'ın tasarladığı Akademik Yerleşke, Amerikan kolej ve üniversite mimarisi için de prototip olmuştur (James-Chakraborty, 2014, s. 247).

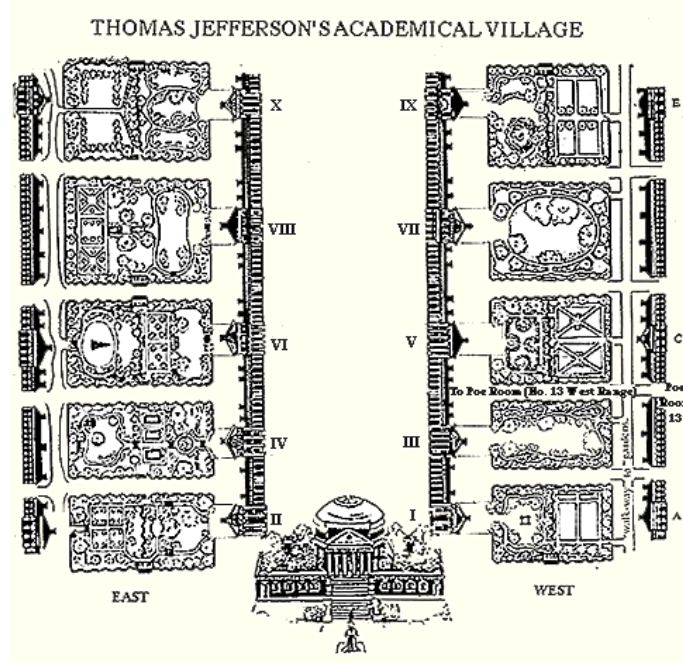
Virjinya Üniversitesi'nde yalnızca seçme hakkına sahip beyaz erkeklere²⁶ verilen sınırlı eğitim, Jefferson dönemi demokratik cumhuriyet politikasını destekler nitelikte, Grekçe ve Latince metinlerin de yer aldığı bir mimarlık eğitimi sunmaktadır (James-Chakraborty, 2014, s. 246).

Şekil 3.30. Thomas Jefferson, Virjinya Üniversitesi Charlottesville, Virjinya, 1817–28 (<http://38>).

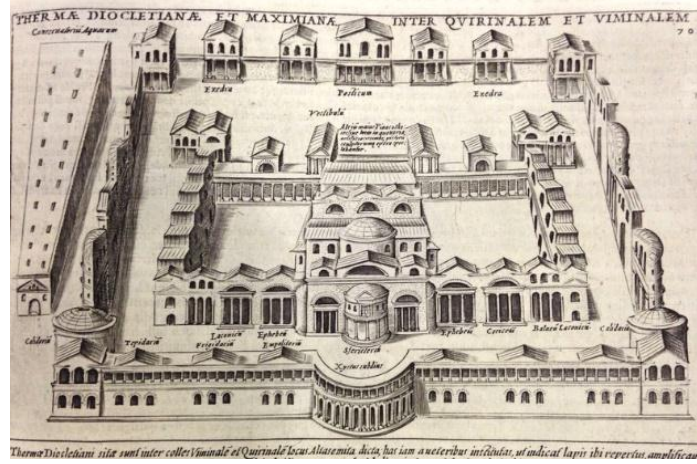
Akademik Yerleşke tasarımı, köklerini klasik disiplinlerden almasına karşılık ilerlemeci; merkezi olmasına karşılık geniş tabanlı ve aynı zamanda seçmeli bir eğitimin amaçlandığını da göstermektedir (<http://24>).

²⁶ Virjinya Üniversitesi, 1950 yılında Afrikalı Amerikanlar, 1970 yılında da kadınlar üniversiteye kabul edilmeye başlanmıştır (James-Chakraborty, 2014, s. 246).

Şekil 3.31. Akademik Yerleşke Planı (<http://39>).

Botton ise, Jefferson'ın, Diocletian Hamamları'nı (MS 298-306) (Şekil 3.32) ve Fortuna Virilis Tapınağı'nı (y. MÖ 100) (Şekil 3.33) taklit ettiği kanısındadır (Botton, 2010, s. 34-48).

Şekil 3.32. Diocletian Hamamları, Roma: Tuğladan yapılmış ve mermer ile kaplı Diocletian Hamamları. Sıcak ve soğuk hamamların yanı sıra birer spor salonu ve kütüphane de içermektedir. Tüm kompleks 120000m²'lik bir alanı kapsamaktadır (<http://40>).

Şekil 3.33. *Fortuna Virilis Tapınağı, Roma (Yaklaşık MÖ 100) (http-41).*

Akademik Yerleşke, insan metaforuna dayanan dört kısımdan oluşmaktadır: İlk olarak; baş kısmı, üniversitenin beyni olarak hizmet veren kubbe çatılı ve silindirik yapısıyla bir kütüphane; alınlık ise kaşlara karşılık gelmektedir. Jefferson'ın Antik Roma Pantheonu'ndan esinlendiği görülmektedir (Şekil 3.34; Şekil 3.35). Greenberg'e göre Jefferson, kubbeyi evrenle; kütüphaneyi de evrensel bilgiye adanmış bir tapınak ile ilişkilendirerek sembolizmden ustaca faydalanmaktadır.

Şekil 3.34. *Rotunda, Virjinya Üniversitesi. Thomas Jefferson (http-42).*

Şekil 3.35. *Pantheon Tapınağı, Roma (http-43).*

Sonraki bileşen ise, yaklaşık 189 metre uzunluğundaki kollardır (Şekil 3.31). Her kolda iki katlı beş pavilyon (Şekil 3.36) ve bu pavilyonlar arasında yer alan revaklı geçiş bağlantısı bulunmaktadır. Pavilyonların ilk katında sınıflar, ikinci katında ise fakülte daireleri bulunmaktadır.

Şekil 3.36. Kolların arasında kalan avluya dönük orijinal pavilyon (<http-44>).

Üçüncü ve dördüncü bileşenler ise toprağa yarısına kadar gömülü olan ve kütüphane ile pavilyonları birbirine bağlayan omuzlar ile kollar arasında kalan çim alandır. Söz konusu alan yaklaşık üç metre yükseklik farkının olduğu üç farklı yükselti halinde tasarlanmıştır (Şekil 3.37). Her pavilyonun arkasında, dairelerde kalan öğrencilerin kullanımı için, kavisli bir duvar ile çevrelenmiş bir de bahçe bulunmaktadır (Greenberg, 2016, s. 185-199).

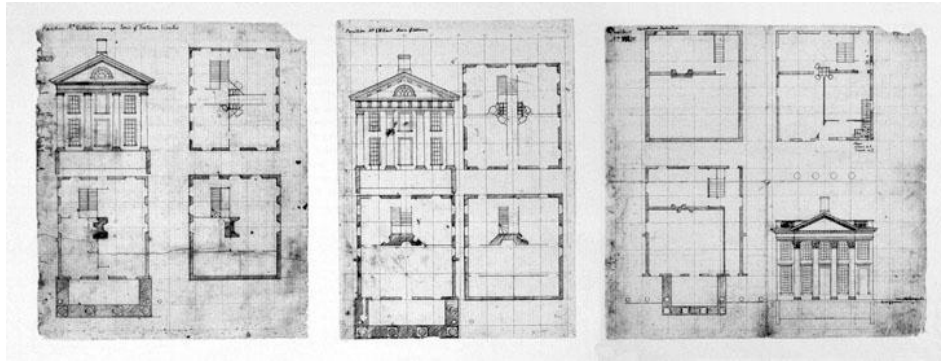

Şekil 3.37. Akademik Yerleşke'nin çim zeminde yükselti farkları bulunmaktadır (<http-45>).

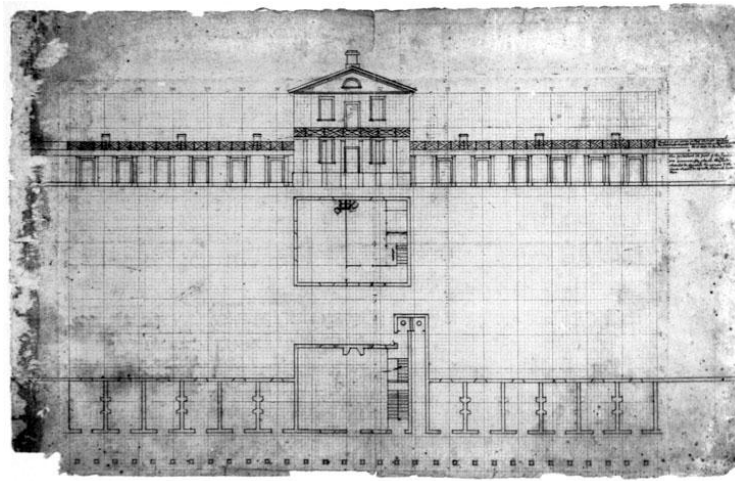
Balkan, 'organize edilmiş fikirler' kavramının Thomas Jefferson'ın Akademik Yerleşke planında somutlaştığını ileri sürmektedir. Buna göre Akademik Yerleşke'de genel geometrik düzenlemelerin ve hiyerarşinin uygulandığı da görülmektedir.

Yerleşkedeki her bir bölüm kendi özellikleri ile gelişebilmekte; diğer yandan, oluşan bütünlüğe de uyulmaktadır (Balkan, 2005, s. 25-26).

Jefferson, devletin gücünün de yönetilen halktan geldiğini düşünmektedir. Dolayısıyla yönetilen halkın ya da kitlenin akıllı ve saygın insanlardan oluşması gerekmektedir (Meacham, 2014, s. 217-218). Kitlenin istediği biçime evrilebilmesi bakımından eğitimin bir devlet politikası haline gelmesini de istemektedir: Akademik Yerleşkeyi tasarlayarak, kitle ve eğitim arasındaki ilişkiye dair bireysel yaklaşımının bir devlet politikası haline getirilmesini amaçlamıştır. Devletin ve demokrasinin koruyucusu olacağını düşlediği söz konusu Amerikan ulusunun, ancak eğitim ile yaratılabileceği kanısındadır. Bu bağlamda, Jefferson'ın tasarladığı Akademik Yerleşke tüm yapılarıyla demokrasiyi temsil etmektedir. Jefferson, hayatının en büyük projesi olarak değerlendirdiği Akademik Yerleşke'de yer alan tüm yapılarının çizimlerini de kendisi yapmıştır (Şekil 3.38; Şekil 3.39).

Şekil 3.38. II, IV, III sayılı pavilyonların Jefferson tarafından yapılan çizimleri ([http-46](http://46)).

Şekil 3.39. Jefferson'ın yurt odaları ve pavilyon eskizi ([http-46](http://46)).

3.4. Napolyon Bonapart (1769-1821)

1769 yılında Korsika’da doğan ve askeri okulda eğitim gören Napolyon, Fransız ordusu topçu birliğinde elde ettiği üstün başarılar sonucunda, askeri alanda ün kazanmıştır. Fransız İhtilali’nin ilk yıllarında Korsika’da bulunan Napolyon, 1793 yılında yüzbaşı rütbesiyle Fransa’ya geçmiştir. Aynı yıl yayımlanmış olduğu cumhuriyet yanlısı bir broşür ile devrimci liderlerin dikkatini çekmiş ve Tulon kuşatmasında komutan olarak görevlendirilmiş, sergilemiş olduğu savaş stratejileriyle üstün başarılar elde etmiştir (Freedman, 2016, s. 11-16).

1804 yılında imparator olan Napolyon, imparatorluğu döneminde bazı reformlar gerçekleştirmiştir. Eğitim alanındaki yeniliklerin yanı sıra hukuk alanında da reformlar gerçekleştiren Napolyon, tüm dünyada önemli etkileri olan Napolyon Kanunları’nı hazırlatmıştır. Ayrıca Fransa Üniversitesi, Fransa Bankası ve Onur Lejyonu da Napolyon tarafından kurulmuştur (Encyclopædia Britannica, 2010, s. 123-124). Napolyon’un, askeri, iktisat, hukuk, eğitim ve siyaset gibi alanlarda gerçekleştirmiş olduğu reformların temel sebebi ise; daha güçlü bir Fransız İmparatorluğu’nun yaratılması düşüncesidir.

3.4.1. Napolyon ve liderlik

Askeri başarılarının ardından imparator olan Napolyon, 1804 yılında, Fransa’daki Katoliklerin katılacağı, Aziz Napolyon adında kutsal bir gün düzenlenmesini emretmiştir. 1809 yılında ise Roma’nın Fransa İmparatorluğu’na dahil edilmesi ile birlikte, Hazreti Meryem’in göğe yükseliş günü yerine Aziz Napolyon gününün getirilmesini emretmiş; fakat bu isteği, imparatorluk kurumları dışında nadiren uygulanabilmiştir (Nicassio, 2009, s. 113). Dolayısıyla, Napolyon’un, imparatorluktan kaynaklanan meşru gücünü kendi çıkarları doğrultusunda kullandığı ve Fransız ulusunun, kendisini tanrısal bir lider olarak benimsemesini sağlayacak girişimlerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Benzer biçimde; kendisini, Augustus, Trajan ve Konstantin gibi liderlerle ilişkilendirme çabası içinde olan Napolyon, gerçek bir Romalı olduğunu ve imparator Sezar’ın soyundan geldiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle, lideri olduğu Fransa İmparatorluğu’nun yönetim biçimi ve hükümet sistemini Roma İmparatorluğu modeline dayandırmaya çalışmıştır. Otoritesini de güçlendirecek olan anıtsal mimariye verdiği önemin temel nedeni de yine Roma İmparatorluğu ile kurmaya çalıştığı ilişkidir (http-47).

Diğer yandan; Fransa imparatoru olduktan sonra çıkartmış olduğu yasalar ile, Fransız Devrimi'nde ön plana çıkan kadınların bir kez daha geri plana atılması ve ataerkil toplum anlayışının vurgulandığı yasal düzenlemelere karşılık, boşanma imkânı da Napolyon tarafından yasalaştırılmıştır. Klar, Napolyon'un söz konusu yasal düzenlemelerdeki amacının ise din, aile ve devlet otoritesinden kaynaklanan, bireyler arasındaki bağların güçlendirilmesi olduğunu ileri sürmektedir (Klar, 2015, s. 120-121). Askeri alanda gerçekleştirmiş olduğu başarılarının sergilenmesi için Louvre Sarayı'nı genişleten Napolyon, Fransız sanatçıları bir araya getirerek, zaferini simgeleyen işler yapmalarını da istemiştir (Bell, 2015, s. 82). Bu bakımdan Napolyon'un liderlik tavrı da baskıcı liderlik olarak değerlendirilebilmektedir.

3.4.2. Napolyon ve tasarım

Napolyon'un Roma İmparatorluğu'na duyduğu hayranlığın yanı sıra, soyunun Sezar'a dayandığını ileri sürmesi de Fransa İmparatorluğu'nun başkenti olan Paris'in Roma'ya dönüştürülmesi gerektiği yönündeki düşüncesini pekiştirmiştir. Paris'in, Roma'nın modern haline dönüştürülmesini arzulayan Napolyon'un, 1806 yılındaki emirleri doğrultusunda, şehir merkezi batı yönünde kaydırılmış, Rivoli Caddesi genişletilmiş, Tuileries Sarayı da restore edilmiştir. Fakat 1809 yılında gerçekleştirilen savaşlar nedeniyle kentsel gelişim projeleri istenilen başarıya ulaşamamıştır (http-48). Dolayısıyla Napolyon'un, kentin formuna yaptığı katkı bir dizi görkemli anıtlarla sınırlı kalmıştır (White, 2010, s. 62). Paris'in Roma'ya dönüştürülmesinde ve aynı zamanda Napolyon'un ve ordusunun sahip olduğu gücün gösterilmesi işlevini üstlenen anıtlar, boş arazilerin yer aldığı, kentin batı kısmında inşa edilmiştir. White, kentin batısında kalan ve Şanzelize Caddesi (Champs Elysées) ile Zafer Takı'nın çevresindeki alanı “*sembolik anıtlar coğrafyası*” olarak betimlemektedir (White, 2010, s. 141).

Napolyon'un mimari ile ilişkisi özellikle anıtsal tasarım alanında dikkat çekmektedir. Bu bakımdan, Napolyon'un bazı anıtsal yapılar talep ettiği, bazı yapıların da tasarımlarına ilişkin öneri ve emirlerinin olduğu görülmektedir. Örneğin; Paris'teki Pantheon'un (Şekil 3.40) sütunlarının yerine dökme demir sütunların yerleştirilmesi önerisinde bulunmuş fakat sonrasında bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Kararını değiştirmesinin gerekçesinin ise ekonomik kaygılar olduğu ya da demirin estetik bir mimari unsur olmadığını ileri süren mimarların kendisini ikna etmesi şeklinde olabileceği

değerlendirilmektedir. Diğer yandan, köprülerde demirin kullanılmasında Napolyon'un daha ısrarcı olduğu görülmektedir. Köprülerin kamu yararı gözetilerek yapılması gerektiğini ve bunun için de yapı malzemesinin taş olması gerektiğine ilişkin tüm ikna çabalarına karşılık Napolyon, Paris'in ilk demir köprüsü olan Sanatlar Köprüsü'nün (Şekil 3.41) yapılması emrini vermiştir (Steiner, 1981, s. 708-710).

Şekil 3.40. Pantheon, Paris. Jacques-Germain Soufflot, 1757 ([http-49](http://49)).

Şekil 3.41. Sanatlar Köprüsü (Pont des Arts), Paris. Delon de Cessart, 1801-1803 ([http-50](http://50)).

Napolyon, ayrıca Austerlitz Savaşı'nda göstermiş olduğu eşi benzeri görülmemiş zaferi simgeleyen bir anıt olarak Zafer Takı'nın (Şekil 3.42) yapılmasını istemiştir. Zafer Takı'nın yapılacağı alanı ise Doğu Paris'in yoğun nüfuslu yerleşim alanlarının uzağında olan Etoile olarak belirlemiştir. Ben-Amos, Napolyon'un Zafer Takı ile ulaşmak istediği asıl amacının Roma İmparatorluğu'nun yeniden diriltilmesi düşüncesi olduğunu ileri sürmektedir. Austerlitz Savaşı ile ilgili bir başka anıt ise tamamen bronzdan yapılmış olan Vendom Sütunu'dur (Şekil 3.47) (Ben-Amos, 1993, s. 65). Üzerinde Napolyon heykeli

olan bu anıtın açılış merasimi ise Napolyon'un doğum gününde gerçekleştirilmiştir (http-51).

1806 yılında Napolyon tarafından Şanzelize Caddesi'nde yapımına başlanan, 164 feet (yaklaşık 50 metre) yüksekliğindeki Zafer Takı (Şekil 3.42), Napolyon'un Avrupa'daki askeri zaferlerinin sembolik bir göstergesidir (Stamp, 2010, s. 7). Söz konusu anıt, aynı zamanda Roma İmparatorluğu hayranlığını da vurgulamaktadır: Anıtların yapımında, Roma Forumu'nda yer alan ve Dominian tarafından yaptırılan Titus Takı'ndan (Şekil 3.43) esinlenildiği (http-52) ya da Roma'daki Konstantin Takı'nın (Şekil 3.44) taklit edildiği (http-47) ileri sürülmektedir.

Şekil 3.42. Zafer Takı (Arc de Triomphe), Paris. Jean-François-Thérèse Chalgrin, 1806-1836 (http-52).

Şekil 3.43. Titus Takı, Roma, 82 (http-53).

Şekil 3.44. Konstantin Takı, Roma, 315 (<http-54>).

Napolyon tarafından yaptırılan bir başka anıt olan Carrousel Zafer Takı (Şekil 3.45) ise 1805 yılındaki Napolyon galibiyetlerini temsil etmektedir. Tuileries Sarayı'nın anıtsal giriş kapısı olarak tasarlanan yapı, 1871 yılında sarayın yanmasıyla sonuçlanan yangında ayakta kalmayı başarabilmiştir. Roma İmparatorluğu yapılarından, Septimius Severus Takı'nın oranlarının kullanıldığı bu anıt, Napolyon'un Roma hayranlığının somutlaşmış bir başka örneğidir (<http-55>)

Şekil 3.45. Carrousel Zafer Takı (Arc de Triomphe du Carrousel), Paris. Charles Percier & Pierre-François-Léonard Fontaine, 1806-1808 (<http-56>).

Şekil 3.46. Septimius Severus Takı, Roma. (<http-57>).

Napolyon liderliğindeki Fransa'da, -zafer taklarında olduğu gibi- ordunun yüceltilmesi için harcanılan tüm kaynaklar devlet tarafından seferber edilmektedir (Stamp, 2010, s. 35-36). Bu uygulamanın bir başka örneği de yine kendi askeri başarılarıyla ilişkilendirilen Vendom Sütunu'dur (Şekil 3.47). Trajan Sütunu'nun (Şekil 3.48) taklidi olan Vendom Sütunu da Napolyon'un Roma İmparatorluğu'na duyduğu hayranlığın başka bir temsilidir (http-47). Düşman topraklarının eritilmesiyle inşa edilen Vendom Sütunu, Napolyon'un demire karşı duyduğu ilgiyi işaret etmektedir. Steiner, Napolyon'un demire olan bu ilgisini, zamanın mimarlarının olmasa da mühendislerinin yaklaşımlarını yansıttığını ifade etmektedir (Steiner, 1981, s. 702-703).

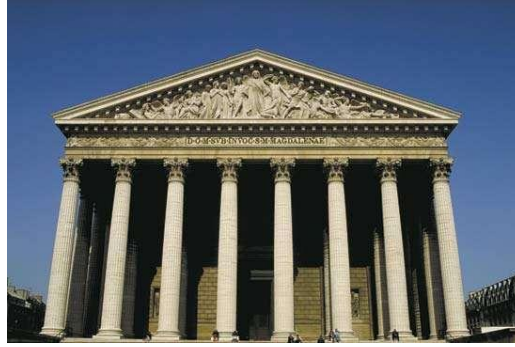

Şekil 3.47. Vendom Sütunu, Paris (http-58).

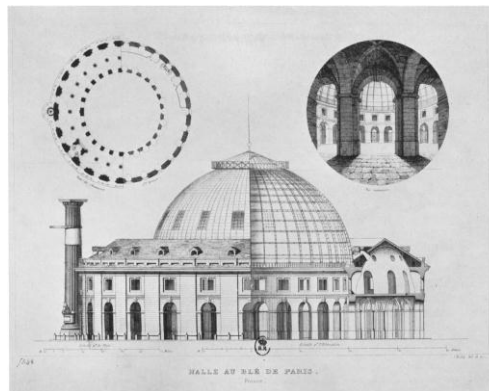
Şekil 3.48. Trajan Sütunu, Roma. Apollodorus of Damascus, 106-113 (http-59).

Pierre-Alexandre Vignon tarafından tasarlanan ve 1806 yılında, Zafer Takı ve Vendom Sütunu ile birlikte yapımına başlanılan Madeleine Kilisesi de (Şekil 3.49) Paris'in imparatorluk başkenti haline getirilmesi amacıyla gerçekleştirilen projeler arasında yer almaktadır. Yapım emri Napolyon tarafından verilen kilise, Grande Armée adıyla bilinen büyük Fransız ordusuna adanması amacıyla yaptırılmak istenmişse de bu görevi Zafer Takı üstlenmiştir (http-60).

Şekil 3.49. Madeleine Kilisesi (Église Sainte-Marie-Madeleine), Paris. Pierre-Alexandre Vignon, 1806 (http-60).

Son olarak; Halle aux Blés 'nin (Şekil 3.25; Şekil 3.50) kubbesi de Napolyon'un onayı ile onarılmıştır (Steiner, 1981, s. 723). Geçirdiği yangın sonrası kubbe malzemesi değiştirilen Halle aux Blés'nin yeni demir kubbesi ise François-Joseph Bélanger tarafından dökme ve dövme demirden olmak üzere iki alternatif şekilde tasarlanmıştır. François Brunet ise Bélanger'in tasarımında yardımcı olmuş ve tasarımın dökme demirden yapılmasına kararlaştırılmıştır. Kubbenin yapı malzemesi olarak dökme demirin tercih edilmesinin gerekçesi ise ekonomik nedenlere bağlanmaktadır (Wiebenson, 1973, s. 279).

Şekil 3.50. Halle aux Blés (Wiebenson, 1973).

3.5. Adolf Hitler (1889-1945)

Hitler, liderliğe ilişkin algısının son derece katı olduğunu ‘Kavgam’ adlı kitabında ifade etmektedir. Ona göre herhangi bir yanlışlık sonucunda genel görüşlerini terk etmek zorunda kalan bir liderin, söz konusu durum nedeniyle siyasi ya da genel bir hareketten sakınması gerekmektedir. Siyasetinin kilit noktalarını belirleyen olgularda hataya düşen bir liderin güvenilirliği de kalmayacaktır: Böyle bir liderin bir başka hata işleme olasılığı oldukça yüksektir. Kitlenin böyle bir lideri kabul etmesi de mümkün değildir. Diğer yandan liderin de yönetimi sürdürmeyi istemeye hakkı yoktur (Hitler, 2004, s. 64). Dolayısıyla, siyasal doktrinin temelini oluşturan bir olgu ile çelişkiye düşen herhangi bir liderin ikinci şansının olmadığına dikkat çeken Hitler, siyasi davasına ilişkin bir hatayı da kabul etmeyeceği mesajını vermektedir. Bu durum baskıcı liderlerin doğasına da uygun düşmektedir.

- *Narsist ve ideolojik bir lider:*

Kural koyucu ve aynı zamanda tanımlayıcı olan liderlik, farklı tarzları da kapsamaktadır. Adolf Hitler ve Martin Luther King arasında bir karşılaştırmada bulunan Weber, liderlik ve amaçlara ulaşma arasında kurduğu ilişki sonucunda Hitler ve King’i lider olarak tanımladığını ifade etmektedir. Alman devletinin başındaki kişi olarak Hitler, sahip olduğu pozisyon ile birlikte, Alman devletini ve kaynaklarını büyütme başarısı nedeniyle bir liderdir. Ona göre etkin liderlik anlayışıyla Hitler’in sergilemiş olduğu savaş suçları ve soykırımlar onun korkunç olarak nitelendirilse de bir lider olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Diğer yandan King de sahip olduğu ahlaki özellikleriyle benimsenen bir lider olarak değerlendirilmektedir (Weber E. T., 2015, s. 83). Benzer olarak; zorba ve despotların lider olmadıkları savının ileri sürüldüğüne değinen Ciulla, söz konusu bu durumu “Hitler problemi” kavramı ile ele almaktadır. Hitler, her ne kadar Ciulla’ya göre de ahlaksız bir kişilikle nitelendirilse de bir lider, hatta belki de büyük bir liderdir. Ciulla’nın aktardığına göre; Heifetz de Hitler’i Lincoln ve Gandhi gibi liderlerle aynı kategoride değerlendirmektedir (Ciulla, 2004, s. 13, 307). Tartışmasız bir otoriteye sahip olduğunu düşündüğü Hitler’i aşırı narsist olarak değerlendiren Fromm’a göre; Hitler’in başarısız olduktan sonra intihar etmesinin sebebi de narsist imajının yıkılacağından duyduğu korkudur: Narsist bir lider olan Hitler’in kitlesi de otoritenin güveniyle hareket eden ve zamanla narsistleşen bir kitledir (Fromm E. , 2000, s. 76, 199).

Diğer yandan Hitler diktatörlüğünün biricik özelliğinin, Hitler'in ideolojisi olduğuna değinen Orum, Hitler'in ideolojisinin ise 'Kavgam' adlı kitabında yer aldığını ifade etmektedir: Ari ırkın üstün ve aynı zamanda dünyanın kurtarıcısı olduğu gibi ırkçı bir dogma ile sınıfsal bir ayrım gözeten Hitler, aynı zamanda Yahudi toplumunu değersiz olarak nitelendirmekteydi. Hitler'in şiddet içerikli ideolojisi, Nazi Partisi'nin de pratiği haline gelmiştir (Orum, 2001, s. 102).

- *Hitler için mimari ideolojik bir iletişim aracıdır:*

Ragon'un, Hitler'in yakın arkadaşı ve aynı zamanda 1937 yılından itibaren de Nazi rejiminin müteahhidi olduğunu belirttiği Albert Speer'e²⁷ göre Hitler, tüm sanatların ve mimarinin tarih boyunca ulusların büyüklüğünün gösterilmesinin bir aracı olarak kullanıldığının bilincindedir (Ragon, 2010, s. 371). Spotts'un ifadeleri de benzer niteliktedir: Saplantılı liderler, devletlerinin ya da vatandaşlarının kazanmış olduğu zaferlerin ölümsüzleştirilmesi ve onurlandırılması amacıyla her zaman anıtsal yapıları kullanmıştır (Spotts, 2004, s. 98). Dolayısıyla Berlin, Viyana ve Münih gibi mimari ve sanat alanında müze ya da galerisi olan tüm kentler Hitler'in ilgisini çekmektedir (Friedrich, 2012, s. 11). Sanat ve kültüre yakın ilgi gösteren Hitler, 1935 yılında partisinin kültürel bir oturumunda yaptığı konuşmada ideoloji ve mimari arasındaki ilişkiye şu şekilde değinmektedir (Spotts, 2004):

- Almanya'nın kültürel büyüklüğü mimari başarılarından kaynaklanacaktır.
- Bundan sonra Almanya, geçmişin basit taklitlerinin yeri olmayacaktır.
- Özel binalar ve kamuya açık yapılar farklı tarzları takip etmelidir: Kamu yapıları anıtsal olmalı fakat abartılı derecede gösterişten de sakınılmalıdır.
- Tasarım ve inşa en az para ile en çok etkiyi yaratacak şekilde olmalıdır.
- Bir yapı, hedeflenen amaca uygun olarak inşa edilmelidir: Bir tiyatro, çiftlik gibi değil tiyatro gibi olmalıdır.
- Modern yapılar modern araçları gerektirmektedir; dolayısıyla mimarlar modern yapı malzemelerinden sakınmamalıdır.
- İdeolojik üstünlüklerinin sergilenebilmesi için devlet ve parti binaları diğer yapılardan daha büyük ve en az geçmişteki yapılar kadar etkileyici olmalıdır.

²⁷ Albert Speer, Hitler'in mimari danışmanı olan Paul Ludwig Troost'un 1934 yılında ölümünden sonra, Troost'tan boşalan göreve atanmıştır (Curtis, 1996, s. 355).

- Nasyonal Sosyalistlerin temel kültürel görevlerinden birisi de devlet ve parti binalarında ticari kaygılardan kaçınmamaları gerekliliğidir.

Özellikle kamu yapılarındaki mimariyi, kültürel zenginliğin bir göstergesi olarak nitelendiren Hitler, bir lider olarak mimariye ve kentsel tasarıma verdiği önemi vurgulamaktadır. Hitler gibi baskıcı liderler, devlet otoritesinin temsili anlamına da gelen kamu binalarının antropometrik boyutlardan son derece uzak olması gerektiğini düşünmeleri sebebiyle, özel binalarla benzerlik göstermemesini de talep etmektedirler. Ayrıca; özel binalarda uygulanacak benzer bir yaklaşım, ekonomik açıdan istenmeyen bir durumdur. Hitler, tasarımların ekonomik olmasını talep ederken, kamu binalarında ve anıtsal tasarımlarda ekonomik kaygılar geri planda kalmaktadır. Ayrıca tasarımın işleve uygun olması gerektiğine de vurgu yapmaktadır. Buna göre kamu ve parti yapıları, kamusal veya siyasi amaçlarının yanı sıra güç ve gösteriş mesajı da taşıdıkları için işlevlerine uygun olmaktadır. Hitler'in tasarım talepleri oldukça zaman alan dev projeleri de içermektedir. Söz konusu projelerin hayata hızlı bir biçimde geçirilebilmesi açısından teknolojik gelişmelerin takip edilmesi ve kullanılması da son derece önemli olmaktadır. Böylelikle, etkileyici olduğunu düşündüğü devasa boyutlardaki yapıların inşası da teknolojik gelişmelere uyum sağlanması ile mümkün olacaktır.

Hitler'in mimari ya da farklı tasarım alanlarında sabit bir yaklaşıma sahip olduğu da anlaşılmaktadır: Kamu ve parti binaları gibi prestij yapıları söz konusu olduğunda son derece bonkör davranırken, özel binaların sadeliğinden yanadır. Tüm biçimleriyle modernist sanattan nefret eden Hitler'in mimarlık alanında kamu binaları için yüzlerce sütundan oluşan devasa neoklasik eserler emrettiğine değinen Shiner, konutlarda ise geleneksel bir Alman halk üslubunun desteklendiğini bildirmektedir (Shiner, 2017, s. 365-366).

Benzer olarak; Speer ile Hitler arasında Obersalzberg'de geçen bir konuşmada muazzam büyüklükteki yapıların Hitler tarafından hangi sebeple tercih edildiği, Fest'in aktarımından anlaşılabilmektedir: Yapılar, herhangi bir isyanla ele geçirilemeyecek kadar güçlü olduklarını herkese hissettirmelidir (Fest, 2007, s. 51). Nazi Almanyası'nın, kendisinden sonra devam edecek olan beş yıllık sürecinin anıtsal mimari tarzını da belirleyen ilk anıtsal binası olan ve aynı zamanda Paul Ludwig Troost'un en iyi işi olarak değerlendirilen Alman Sanat Evi (Şekil 3.51) bu duruma somut bir örnek teşkil etmektedir (Kitchen, 2017, s. 31). Mimari ile ilgili olarak ilk girişimlerinden biri Troost'u

mimari danışmanı olarak atamak olan Hitler ile Troost arasında bir benzerlik de bulunmaktadır: İkisi de Yunan ve Alman kültürüne derin bir sevgi beslemektedir. Bu benzerlik Dor düzenindeki sütunların tercihinde belirleyici olmuştur (Curtis, 1996, s. 354-355).

Şekil 3.51. Alman Sanat Evi, 1939-40 Paul L. Troost, Münih, Almanya ([http-61](http://61)).

3.5.1. Hitler ve liderlik

Hitler'in siyasi kariyeri Bavyera Eyaleti'nin başkenti olan Münih'te başlamıştır. Toplumun politik yöneliminin değiştiğini fark eden Hitler, askeri çevresinin de yardımını alarak siyasete atılmış ve böylelikle siyasi liderliğe ilk adımını atmıştır (Ullrich, 2016, p. 73).

- *Liderliğin pekiştirilmesi için pratik yapmaktadır:*

Hitler'in lider olabilmesinde son derece önemli bir etken olması bakımından, sahip olduğu hitabet yeteneği yalnızca kelimelerin doğru seçilmesi ya da ses tonunun doğru kullanılması olarak nitelendirilmemektedir. Spoots, Hitler'in konuşma tarzını ya da onun halk önündeki performansını sanatsal yeteneklerinin etkili bir ifadesi olarak değerlendirmektedir. Dinleyicilerin neler hissettiğini sezebilen Hitler, onların fikirlerini değilse de ezikliklerini, öfkelerini, korkularını ve sahip oldukları yabancı düşmanlığını anlamaktadır. Bunun yanı sıra jest ve mimiklerinin hiçbirisi rastlantısal değildir. Ayna karşısında, önceden kullandığı veya prova ettiği hareketleri konuşma sırasında da

sergilemektedir. Heinrich Hoffman'ın 1926'da çektiği fotoğraflara (Şekil 3.52) verdiği farklı pozlarla Hitler, liderliğinin pekişmesini sağlayacak uygun hareketleri aramaktadır (Spotts, 2004, s. 44-47).

Şekil 3.52. Heinrich Hoffman tarafından çekilen fotoğraflar: Hitler yapacağı mitinglerde insanları etkileyeceğini düşündüğü hareketleri aramaktadır (http-62).

- *Hitler'in amacı dünya lideri olmaktır:*

Hitler, liderliğinin etkisini arttırabilmesi amacıyla balkon konuşmaları da yapmıştır. Bu uygulaması ile balkonlar Hitler yönetiminin bir sembolü haline gelmiş; sonrasında ise resmi bir saplantıya dönüşmüştür. Hitler zamanına kadar balkon konuşmalarının liderler tarafından kullanılmadığına da değinen Spotts, tüm önemli devlet binalarının planlarına balkonların dâhil edildiğini de bildirmektedir. Almanya gezilerinde yaptığı konuşmalarda Hitler, Alman halkına seslenirken otel, tiyatro ve opera binalarının balkonlarını da kullanmıştır. Balkon konuşmalarıyla kalabalığa yukarıdan bakarken, liderliğin diğer insanlar (dinleyenler) üzerinde çok daha etkili olduğunu düşünmektedir. Bu uygulamasıyla, lideri olduğu toplum ile kendisi arasında bir statü farklılığını da vurgulamaktadır. Daha da ileri giden Hitler, 1939 yılında Speer'e vermiş olduğu talimatıyla, sadece Almanya'nın değil, dünyanın lideri olduğunu ima etmektedir: “*Bunun değişmesi gerekiyor. Küredeki swastika yerine kartal yerleştirilmeli.*” Söz konusu talimat, Hitler'in statüsünün sadece nasyonal sosyalizm ve Almanya'nın değil, aynı zamanda tüm dünyanın lideri olduğunu da sembolize etmektedir (Spotts, 2004, s. 337, 360). Kartal evrensel; Swastika ise Almanca bir mesajdır. Bu mesajın anlamını ise Canetti şu şekilde açıklamaktadır:

Hareketin simgesi olan Swastika (Gamalı Haç) da düşünmeye değer bir önem taşır. Bu simgede ikili bir etki vardır: göstergenin etkisi ve sözcüğün etkisi. Her ikisinde de zalimce bir şey vardır. Gösterge çarpık iki darağacını andırır; göreni, sanki “Bekle. Burada neyin

sallanacağını görünce şaşıracaksın” der gibi, sinsice korkutur. Bir dönme hareketi de içeren swastika bir tür gözdağı verir; suçluların tekerleklerde kırılan uzuvlarını çağrıştırır.

Swastika sözcüğü, sanki çarmıha germek iyi bir şeymiş gibi, Hristiyan haçının bütün zalim ve kana susamış unsurlarını soğurmuştur. Sözcüğün Almancasının [Hakenkreuz] ilk parçası olan haken, erkek çocuklar tarafından “çelme takmak” anlamında kullanılan hakenstellen sözcüğünü çağrıştırır. Böylelikle pek çok insanın düşüşünün kehanetinde bulunur. Kimilerine göre ise topuk vurmanın askeri görünümünü aklı getirir çünkü Almancada “topuklar” anlamına gelen sözcük hacken’dır. Böylece, bu sözcük zalim bir cezalandırma tehdidiyle, sinsice kötülüğü ve gizli bir askeri disiplini birleştirir (Canetti, 2016, s. 197).

- *Hitler, hitap ettiği kitleyi iyi tanımaktadır:*

Nazi öğretisine içtenlikle bağlı olan aşağı orta sınıftaki Almanların sosyal yapısının diğer toplumsal yapılardan farklılık gösterdiğine değinen Fromm, Nazizm’e bağlı söz konusu kitleyi şu şekilde ifade etmektedir:

Bunların toplumsal yapısı, çalışan sınıfın, orta sınıfın üst tabakalarının, soyluların ve yukarı sınıfların toplumsal yapısından belirgin bir farklılık gösterir. Aslına bakılırsa bazı özellikler, tarihi boyunca orta sınıfın bu kesiminin ayırt edici özelliği olmuştur: güçlüye yönelik sevgiler, zayıfa karşı duydukları nefret, küçüklükleri, düşmanlıkları, para konusunda olduğu kadar duygular konusunda da cimri oluşları ve temelde çilecilikleri. Yaşama ilişkin görüş açıları dardı, yabancıdan kuşkuluyor ve nefret ediyorlardı, tanışlarına karşı kıskanç ve meraklılardı ve bu kıskançlığı ahlaki haksızlık olarak değerlendiriyorlardı; yaşamlarının tamamı -ekonomik olarak olduğu kadar ruhsal olarak da- bir darlık, bir kıtlık ilkesine dayanıyordu (Fromm E. , 1999, s. 198)...

Anlaşıldığı üzere; destekçisi olan kitlenin Hitler tarafından yönlendirilmesinde, kitlenin potansiyeli ve beklentilerinin Hitler tarafından biliniyor olmasının etkisi büyüktür. Ötekileştirme politikası eşliğinde sınıflar ve milliyetler arasındaki çatışma ve nefretin arttırılması ile birlikte Hitler’in liderliği de pekişmiş olmaktadır. Dolayısıyla Hitler’in, hitap ettiği kitlenin duygularını doğru biçimde anlayabilmesi ve ideolojisi doğrultusunda onları zorluk çekmeden yönlendirebilmesi, sonuçları bakımından istenmeyen nitelikte olsa da lider ve kitle ilişkisinin lider tarafından etkin biçimde kullanılabildiğini de göstermektedir.

Fromm ile paralel olarak Touchard’ın ifadeleri de Hitler’in kitle iletişimindeki başarısına işaret etmektedir:

Faşistlerin ve Hitler’in birliklerinin kadroları büyük ölçüde orta sınıflardan, sanayi ve ticaret dünyası yöneticilerinden, küçük toprak sahiplerinden ve zanaatçılardan oluşur.

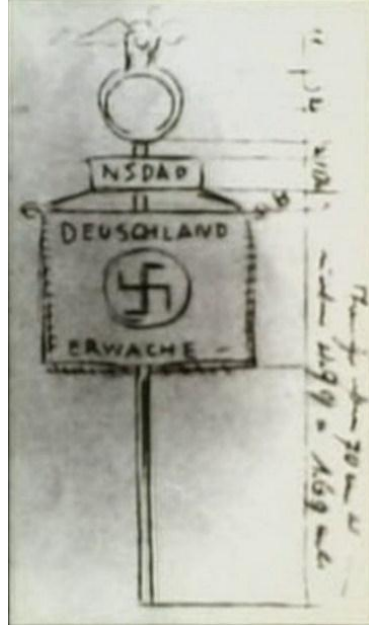
Diktatörlükler önderlerini ve özellikle de alt düzey yöneticilerini proleterleşme tehlikesi altında yaşayan, iktisadi gelişmelerle ölüme mahkûm olan ve kriz dönemlerinden çok fazla etkilenen toplumsal kategorilerden seçerler (Touchard, 2015, s. 801).

Hitler'in idari kadroyu oluştururken son derece dikkatli davrandığı da anlaşılmaktadır. Kazanmak ve kaybetmek arasındaki sınırdaki yer alan takipçilerin bilinçli olarak bazı konumlara yerleştirilmesi de Hitler'in liderlik yeteneği olarak değerlendirilebilir. Touchard, hiçbir siyasi rejimde lider ve kitle arasındaki iletişimin Hitler'in gerçekleştirdiği ölçüde olamadığını ileri sürmektedir (Touchard, 2015, s. 802).

3.5.2. Hitler ve tasarım

- *Sosyal ve kültürel değerler Hitler tarafından ideolojik birer araç olarak kullanılmıştır:*

Hitler, sahip olduğu estetik duyarlılığı sayesinde, insanların duygularını yönlendirebilecek nitelikte semboller ve bu sembollerin yaratacağı güce ilişkin içgüdüsel bir kavrama yeteneğine sahiptir –bayrak, üniforma, amblem, sancak gibi- ve bu yeteneğini parti ikonunun tasarımında da kullanmıştır (Şekil 3.53). Onun ayırt edici özelliği ise hangi sembolü seçeceğini ve göze çarpacek bir biçimde nasıl sunacağını biliyor olmasıdır. Hitler tüm bu tasarımlarını ideolojisi doğrultusunda, propaganda amaçlı kullanmıştır (Hoffmann, 2014, s. 63). Merkezde yer alan swastika sembolü bir zamanlar Avusturya ve Güney Almanya'da sağ kanat siyasetinin ve anti-semitizm amblemi olmuştur. İlk olarak bir parti işareti olarak tasarlanmamış olmasına karşılık, taşıdığı 'en önde gelen anti-semitizm ikonu' anlamı, toplum tarafından kolayca benimsenmesine ve bu konumunu sağlamlaştırmasına neden olmuştur. Siyah, kırmızı ve beyaz renklerin sade biçimde kullanımı da Spotts'a göre demagojik bir etki yaratmaktadır (Spotts, 2004, s. 50-51). Kavgam'da belirttiği üzere kırmızı ile hareketin sosyal düşünce boyutu, beyaz ile ulusallık düşüncesi, beyaz dairenin içinde yer alan siyah renkteki swastika ile sadece renk zıtlığını değil aynı zamanda bilinçaltına etkide bulunma potansiyeline sahip olduğunu da göstermektedir (Hitler, 2004, s. 430).

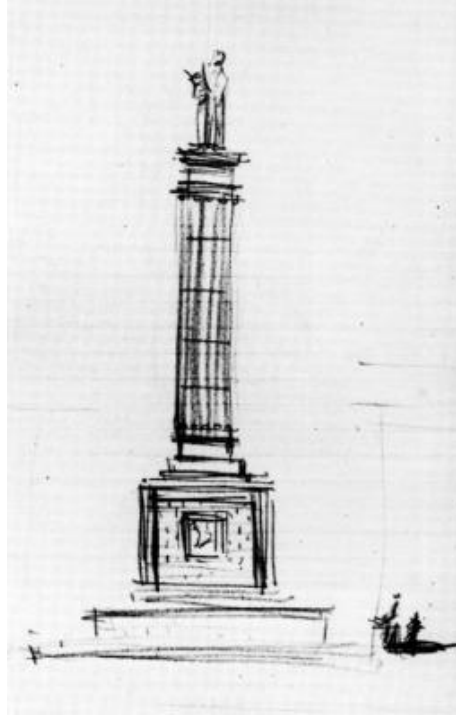
Şekil 3.53. Hitler'in yaptığı eskiz üzerinde Nazi standartları oluşturulmaktadır (http-63).

Sesli bir sembol olması bakımından, eski ve Alman kökenli bir slogan olan 'Sieg Heil'dan ('Zafere Selam' / 'Yaşasın Zafer') yola çıkarak 'Heil Hitler' ('Hitlere Selam' / 'Yaşasın Hitler') ifadesini ortaya çıkarmıştır (Spotts, 2004, s. 53).

Şekil 3.54. Adolf Hitler Nazi selamı yaparken (http-64).

Diğer yandan Hitler'in sahip olduğu çizim yeteneği, düşüncelerini ve tasarımlarını başkalarına aktarabilmesi ya da ifade edebilmesine yardımcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Hitler, en sevdiği bestecilerden biri olan Anton Bruckner'in kişiliğine ve müziğine duyduğu saygı nedeniyle onun adının yaşatılması gerektiğini düşünmüş ve bu amaçla besteci adına bir kültür merkezi yapılmasını istemiştir. Besteciye olan saygısını taçlandırması amacıyla bir de anıt yapılmasını istemiş; anıtın eskizini ise 1942 yılında kendisi yapmıştır (http-65).

Şekil 3.55. Besteci Anton Bruckner için Adolf Hitler tarafından tasarlanan anıtının eskizi. Adolf Hitler (http-65).

Masasında her zaman bina eskizleri, taslak halindeki planlar, hesaplamalar ve her türlü tasarım çizimlerinin yanı sıra renkli kalemler ve mimari çizim aletleri bulunduran Hitler'in, başucu kitaplarıyla yaptığı karşılaştırmalar sonrasında, daha önceden gerçekleştirmiş olduğu çalışmalarında da değişiklikler yaptığı, sanatsal çalışmalarındaki detay bilgisi karşısında Hitler'e hayranlığını gizleyemediğini belirten yaveri Linge tarafından ifade edilmektedir (Linge, 2009, s. 25).

Hitler'in mimariye olan tutkusu ise çocukluk yıllarına kadar uzanmaktadır. Linz sokaklarındaki yapıları inceleyen Hitler, kentin yeniden yapılanmasının nasıl olabileceği hakkında da düşünceler üretmekte ve Kavgam'da da mimar olmayı istediğini ifade etmektedir (Spotts, 2004, s. 313).

1930'ların faşist rejimlerinin kentsel stratejileri, söz konusu totaliter rejimlerin mutlak gücünün sembolik ifadeleri olan kentsel alanlar yaratmayı amaçlamaktadır (Stevenson, 2003, s. 77). Hitler de bir lider olarak devlet idaresini bu dönemde ele geçirmiştir. Diğer yandan Hitler açısından değerlendirildiğinde mimarinin farklı amaçları da bulunmaktadır -kendi arzularının esiri olmasının yanı sıra kendini yüceltme, toplumun kontrolünü sağlama ve ulusun kendini savunabilmesi de mimarinin amaçları arasında yer

almaktadır. İdeal bir toplum yaratma dürtüsü –dünyayı yeniden şekillendirme- şüphesiz her mimarın bilinçli ya da bilinçaltı dürtüsü olarak arzuladığı amaçları arasındadır. Dolayısıyla yapı inşa etme arzusu, evrensel olma arzusuna karşılık gelmektedir (Spotts, 2004, s. 311). Hitler’in arzusu da bu yöndedir: Hatırası ve ideolojisi sonsuza dek yaşasın istemektedir.

- *İdeolojisi için uygun olduğunu düşündüğü mimari yapıları incelemiştir:*

Lider olması bakımından toplumsal yapıyı tüm yönleriyle kavrayabilme yeteneğine de sahip olan Hitler’in Roma’ya gerçekleştirdiği ziyaretiyle sadece Roma’nın toplumsal yapısı hakkında araştırmalar yapmadığını; aynı zamanda Roma mimarisi ile ilgilendiğini de belirten Spotts’a göre tarihi yapılar hakkındaki her şey Hitler’i etkilemektedir. Kendi yeteneğinin yanı sıra gerçekleştirdiği ziyaretler ve okuduğu kitaplardan edindiği bilgiler doğrultusunda Nazi mimarlarıyla da istişare halinde olan Hitler, özellikle Nazi kentlerinin planlanması aşamasında, mimarlara, gerçekleşmesini istediği tasarımlara ilişkin isteklerini doğru şekilde anlatabilmek için sürekli olarak eskiz çizmektedir. Spotts, Hitler’in söz konusu eskizlerde projelere ilişkin ana hatları, kesit ve ölçekleri de gösterdiğini ifade etmektedir (Spotts, 2004, s. 316, 334-335).

- *Lider olması Hitler’in mimariye yaklaşımını da değiştirmiştir:*

Diğer yandan Hitler’in mimarlığa ilişkin düşünce ve yaklaşımlarının lider olmasıyla birlikte değiştiği de anlaşılmaktadır. Liderlik sonrası, sembolizmin de etkisiyle Hitler, yatay mimariden uzaklaşarak dikey mimariye yönelmiştir. Spotts, 1936 yılından itibaren Hitler’in kule ve yüksek anıtları kullanmaya başlamasını bu şekilde açıklamaktadır. Hitler, iktidarda ve dolayısıyla güç sahibi olması nedeniyle dikey mimari ile gücünün her şeyin üzerinde olduğu mesajını vermek istemektedir. Spotts, Speer ile Ausburg’daki parti forumu hakkında konuşurken, ona şehirdeki en büyük kulenin hangisi olduğu soran Hitler’in, yapılacak olan yeni kulenin Ausburg’da bulunan en yüksek çan kulesinden daha yüksek ve bu kuledeki çanların da daha büyük olmasını ve aynı zamanda çok daha fazla ses çıkarmasını istediğini de ifade etmektedir (Spotts, 2004, s. 337). En yüksek yapıyı talep etmesi bakımından Hitler ile Mussolini arasındaki benzerlik de dikkat çekmektedir.

Hitler’in liderlik yeteneğinin yanı sıra mimari aracılığıyla kitleyi etkileyebilme yeteneği de kalabalık mitinglerin gerçekleştirildiği alanlardaki fiziksel atmosferi son derece zekice kullanmasına yardımcı olmuştur. Bu bakımdan Hitler’in mutlak yöntemleri

bulunmaktadır. Miting alanı tercihen dik açılı bir alan olmalıdır. Dış dünyadan izole bir ortam olması gerekmektedir. Dinleyiciler askeri bir kusursuzlukta ve tek parça halinde olmalıdır (Şekil 3.56). Tüm dikkatler sürekli bir biçimde lidere odaklanmalı ve görüş hattında başka herhangi bir şey olmamalıdır. Hitler'in bulunduğu kısım, miting alanının dar olan tarafında, diğer alanlardan daha yüksekte ve dolayısıyla tüm dikkatlerin merkezinde olmalıdır (Spotts, 2004, s. 59-60).

Şekil 3.56. 1936 yılında Nuremberg'de gerçekleştirilen miting (<http-66>).

- *Hitler, bir lider olmayı değil, tanrı olmayı istemektedir:*

Aynı zamanda Spotts, Hitler'in bir milyon insanın onu ibadet edercesine alkışlayacağı bu miting alanlarıyla bir sanatçı olmaktan giderek uzaklaştığını ve bir tanrı olmaya yöneldiğini de ileri sürmektedir (Spotts, 2004, s. 61).

Hitler'in asla endüstriyel ya da ticari yapılar çizmediğine değinen Spotts, onun tasarımlarının ancak devlet lideri olabileceğinde ulaşabileceği güç ile gerçekleştirebileceği tarzda olduğuna da değinmektedir. Günün birinde devletin başına geçeceğine ilişkin inancını, Berlin'deki Zafer Takı'nın yapımı sonrasında Speer'e '*Bu çizimleri bundan on yıl önce yaptım ve hepsini sakladım, çünkü bir gün gerçekleştireceğime ilişkin hiçbir şüphem yoktu*' sözleriyle ifade etmiştir (Spotts, 2004, s. 318).

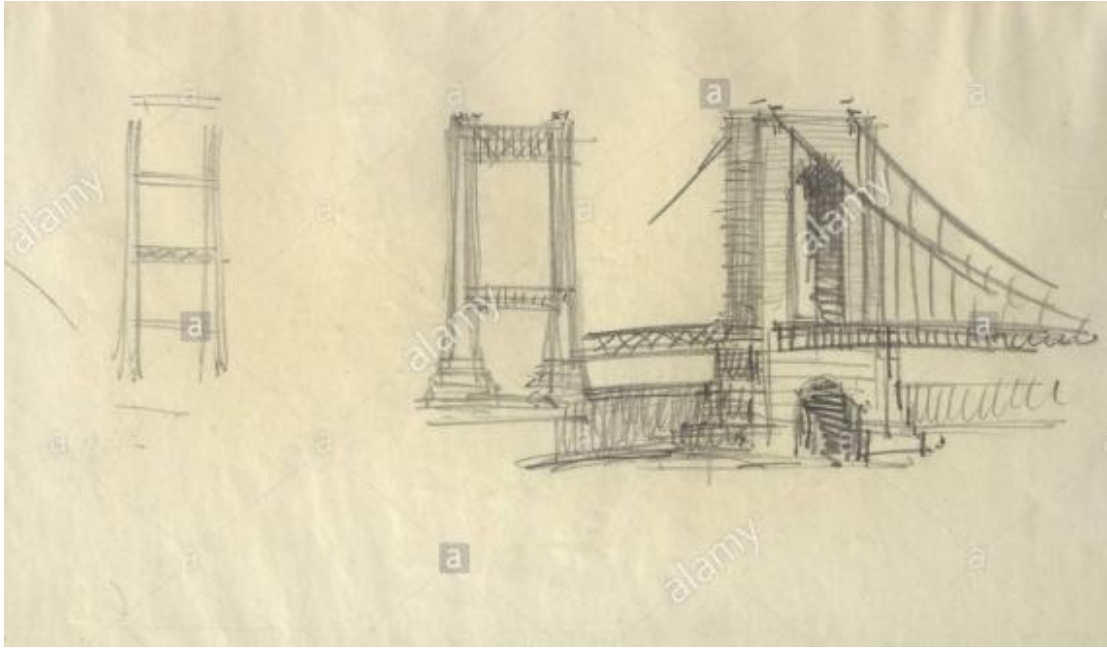
Şekil 3.57. Zafer Takı eskizi. Adolf Hitler, 1925 (<http-67>).

Speer, hayalini kurduğu, bir bakıma dünyanın da merkezi olacağına inandığı Alman İmparatorluğu'nun inşası sürecinde, ideolojinin mimari ile desteklenmesi gerektiğini düşünen Hitler'in en gözde mimarları arasında yer almaktadır. Görevi ise siyaseti estetik hale getirmek; Nasyonal Sosyalizm'in ruhunu mimari tarzda ifade edebilmektir. Böylelikle Hitler'in takipçilerinin kendilerine ve davalarına ilişkin özgüvenleri pekiştirilirken, rejimin gerektirdiği disipline ulaşmaları da sağlanacaktır (Kitchen, 2017, s. 59).

- *Dünyanın en büyük köprüsü ve binası Alman İmparatorluğu'nda olmalıdır:*

Speer'in önemli projeleri, bilhassa Hitler'in eskizlerinden yola çıkılanlardır. Tasarım ve konumunu Hitler'in belirlediği projelerden biri olan Berlin'deki Zafer Takı da Speer tarafından gerçekleştirilmiştir (Şekil 3.61). Almanya genelinde yapılan devlet yapıları için uygulanacak mimari tarzları belirleyen Hitler, kabataslak bir çizim yapmakta ve alanı, mimarları, yapı malzemesi ile projenin tamamlanış tarihini de belirlemektedir. Hitler'in bilgisi dışında ve uygun görmediği hiçbir şey yapılmamaktadır (Spotts, 2004, s. 312). Hitler'in önerdiği ya da uygun gördüğü tasarımlar ise varolan yapılarla karşılaştırıldığında, onları gölgede bırakması amaçlanan tasarımlardır. Hamburg'a ilişkin tasarım önerileri de bu doğrultudadır. Kuzey Almanya, özellikle de Protestan, kozmopolit ve uluslararası atmosferiyle Hamburg, Hitler'in bir türlü ısınmadığı bir kent niteliğindedir. Fakat Hitler, Hamburg'un, deniz yolu ile gelen misafirlerin karşılandığı bir

kapı işlevi gören konumu nedeniyle, 1934 yılının başlarında birçok proje önermiştir. Bu projelerle, Almanya'ya deniz yoluyla gelecek olanlara Almanya'nın sahip olduğu gücün gösterilebilmesi amaçlanmaktadır. Hitler'in tasarım ve önerileri Alman gücünün sembolü olacak gösterişli yapılardır. Bunlar, dünyanın en yüksek binası ve en büyük köprüsüdür. Bu bakımdan Hamburg'daki Elbe Nehri de Hitler'in yoğun ilgisini çekmektedir. Hamburg'a gerçekleştirdiği her ziyaretinde devlet görevlilerine yeni bir plan hazırlamaları için baskı yapmaktadır. Yetkililerin, 1936 yılında kendisine sunmuş olduğu modeli beğenmeyen Hitler, zihnindeki tasarımın eskizini de yapmıştır (Şekil 3.58). Hitler'in köprüye ilişkin en büyük isteği ise Golden Gate Köprüsü'nün boyutlarını aşmasıdır (Spotts, 2004, s. 373). Fakat toprak yapısı nedeniyle Hitler'in istediği uzunlukta gerçekleştirilmesi de mümkün değildir (Taylor, 2010, s. 49). Hitler'in, farklı birçok tasarımında olduğu gibi Elbe Nehri Köprüsü'nde de öncelikli olarak mevcut emsallerin ölçek bakımından aşılmasını hedeflediği görülmektedir.

Şekil 3.58. Adolf Hitler'in Elbe Nehri üzerine yapılmasını istediği köprü eskizi, 1936 ([http-68](http://68)).

- *Dünyanın en büyük otoban ağı:*

Hitler 30 Ocak 1933 tarihinde başbakan olduktan kısa bir süre sonra, dünyanın en iyi otoyol -otoban- sisteminin inşasına girişileceğini de duyurmuştur. Taylor, bu otoban ağını modern dünyanın mühendislik harikası olarak nitelendirmektedir (Taylor, 2010, s. 11). Otoban ağı ile paralel olarak birçok köprü inşası da gerçekleştirilmiştir.

- *Tasarımlarda ideolojinin yanı sıra estetik kaygı da yer almaktadır:*

Spotts, Hitler'in emrinde bir inşaat mühendisi ve aynı zamanda general olan Fritz Todt ile gerçekleştirdiği bir konuşmada köprü tasarımlarının oluşturması gereken imgelem ve estetik his nedeniyle mühendisler tarafından değil mimarlar tarafından gerçekleştirilmesine karar verdiğini aktarmaktadır. 1933 ve 1941 yılları arasında 9.000 köprü ve üstgeçit inşa edilmiştir. Söz konusu köprü ve üstgeçitler, genel olarak otobanların estetik süksesinin oluşturulmasında -ya da arttırılmasına- rol almıştır. Otobanlar yalnızca ulaşımın sağlanması amacıyla değil, aynı zamanda kırsal bölgelerdeki güzelliklerin de deneyimlenebilmesi amacıyla tasarlanmıştır (Spotts, 2004, s. 393).

Genel olarak değerlendirildiğinde Hitler'in tasarımlarının ideolojik, estetik ve kentsel yaşamın kurgusunu değiştirebilecek nitelikte olduğu görülmektedir. Gözde mimarları tarafından yapılması için sunduğu tasarımlara ait eskizlerin yanı sıra kimi zaman da mimarlarına sadece beklentilerini iletmiştir. Mimarların tasarımlarında da yer yer düzeltmeler veya değişiklikler yapan Hitler'in talimatlarına uymak zorunda kalan bu gözde mimarlar, elde ettikleri maddi kazancın dışında yüksek bir sosyal statüyle el üstünde tutulmuşlardır (Stratigakos, 2015, s. 126).

3.5.2.1. Berlin

Hitler Berlin'i sadece eski Mısır, Babil ya da Roma ile kıyaslanabilen ve aynı zamanda dünyanın en görkemli şehri haline getirmeyi istemektedir (Spotts, 2004, s. 322); (Donath, 2006, s. 7). Dolayısıyla, geleceğin global Alman İmparatorluğu'nun başkenti olacağını düşlediği Berlin'in (Germania) ihtişamlı bir kent olması gerekmektedir: *"Führer'in sarayına giren birisi, dünyanın yöneticisinin yanına yaklaştığını hissedebilmelidir* (Ullrich, 2016, p. 604)." Bu bağlamda Hitler kapsamlı bir uğraş içine girmiştir: Paris ziyaretini turistik bir amaçla ya da galibiyet kutlaması olarak değil; kendi kentsel planına ilişkin düşüncelerini geliştirmek amacıyla gerçekleştirmiştir (Spotts, 2004, s. 327).

- *Germania için dört büyük proje:*

1934 yılında, başbakan ve aynı zamanda führer olan Hitler, dört büyük projesinin uygulanması talimatını vermiştir. (1) İlk projesi, Berlin'in merkezinde kesişen, en az yüz metre genişliğinde, biri doğu-batı doğrultusunda ve elli kilometre uzunluğunda, diğeryse kuzey-güney doğrultusunda ve otuz sekiz kilometre uzunluğunda olmak üzere iki akstan

oluşmaktadır (Hoffmann, 2014, s. 65). (2) İkinci projesi, kentin sanat koleksiyonlarının yeniden düzenlenmesi ve bu koleksiyonların sergileneceği dört yeni müzeden; (3) üçüncü proje bir üniversite kompleksi ve araştırma binasından oluşmaktadır. (4) Son büyük proje ise iki yüz elli bin dinleyiciye hitap edilebileceği devasa büyüklükte bir toplantı salonudur (Spotts, 2004, s. 353).

Belirleyici nitelikleri Hitler ve Speer tarafından tasarlanan kuzey-güney aksı, çekirdeği oluşturmaktadır. Aksın sekiz mil (yaklaşık 9.656 metre) uzunluğundaki ve merkezi oluşturan kısmı Roma Forumu'ndaki zafer yolu '*sacra via*' olarak yorumlanmaktadır. Dünyanın 'en büyük' hava limanının yakınında; yine dünyanın 'en geniş' demiryolu istasyonu ile başlayan kısım, 2300 fit (yaklaşık 701 metre) yüksekliğinde ve 900 fit (yaklaşık 274 metre) genişliğinde devasa bir plaza ile sonlanmaktadır. Paris'teki 164 fit (yaklaşık 50 metre) yüksekliğindeki benzeri ile karşılaştırıldığında, son derece muazzam bir yapı olması bakımından, 386 fit (yaklaşık 118 metre) yüksekliğinde büyük bir zafer takı aks üzerinde yer almaktadır (Spotts, 2004, s. 358).

Şekil 3.59. *Germania planı. Berlin'in yapı ve yollarının büyük bir kısmının yıkılarak yeniden yapılmasını içeren plan (http-69).*

Mimarlarıyla yaptığı toplantılarda onları yönlendiren Hitler, 1940 yılında, Paris ziyareti sonrasında benzer bir toplantı gerçekleştirmiş ve mimarlarına ne yapmaları gerektiğini açıklayan beklenti ve talimatlarını bildirmiştir (Spotts, 2004, s. 351):

- Bizim büyük galibiyetimize uygun biçimde, yeni ve güçlü bir krallığın (Nazi Almanya'sının) başkenti olarak Berlin (Germania), yeni mimari formuyla, mümkün olan en iyi biçimde bu güçlü krallığı temsil etmelidir!
- Bu, krallığımızın (Üçüncü Reich) en önemli yapısal projesidir ve bu projeyi zaferimizin güvence altına alınması için önemli olması nedeniyle uyguluyorum.
- 1950 yılında tamamlanacağını umuyorum.

Hitler'in hayalini kurduğu Nazi Almanyası ve onun başkenti Germania için bazı anıtsal ve kentsel tasarımların gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Berlin'in Germania'ya dönüştürülmesi, Hitler için sonsuzluğa ulaşma girişimidir. Hitler'in elde ettiği başarının sürekliliği açısından Berlin için tasarlanan projelerin hayata geçirilmesini çok istediği anlaşılmaktadır. Baskıcı bir lider olması bakımından Hitler'in taleplerinin herhangi bir şekilde geri çevrilmesi ya da onun memnun edilmemesi söz konusu olamayacağından, sürece ilişkin beklentisinin bir emir olarak algılanması gerekmektedir.

Hitler, gözde mimarlarından Albert Speer'i 1937 yılı ocak ayında, Berlin yapılarının genel sorumlusu olarak görevlendirmiştir. Böylelikle Berlin kent planı, belediyenin yetki ve sorumluluğundan çıkartılmış, tüm sorumluluk ve yetki Speer'e verilmiştir. Hitler tarafından Speer'e verilen görev ise Hitler'in 'Germania' adını alarak Nasyonal Sosyalizm'in merkezi olmasını tasarladığı Berlin'in 1950 yılına kadar yeniden inşasının tamamlanması olarak tanımlanmaktadır (Harlander, 2015, s. 151). Hoffmann, Speer'i bu görev tanımıyla birlikte bir mimar olmasının yanı sıra aynı zamanda bir propagandacı olarak nitelendirmektedir (Hoffmann, 2014, s. 57).

3.5.2.2. Büyük Salon

Greenberg, 1933 ve 1945 yılları arasında Almanya'da Naziler tarafından tasarlanmış kamu yapılarının mimarideki mutlak ölçünün oynadığı rolün çağdaş bir örneğini sunduğunu ileri sürmektedir. Devasa yapılara imza atan Hitler'in insan ölçeğine göre herhangi bir karşılaştırılma ihtimalini dahi reddeden yapıları, ziyaretçileri ezen niteliktedir. Agresif olarak nitelendirdiği estetiğin en saf örneği ise Berlin'de yapılması planlanan fakat gerçekleştirilemeyen, Nazi Partisi'nin Büyük Salonudur (Şekil 3.60).

Hitler ve onun gözde mimarı Albert Speer tarafından başkentin yeniden inşası planının merkezi noktası olarak tasarlanan, tek bir kubbe altında 180.000 kişi kapasiteli bu yapının yüksekliği ise yaklaşık 305 metredir (Greenberg, 2016, s. 142-144). Genel olarak Speer tarafından tasarlanan Büyük Salon, gerçekleştirdiği Roma ziyareti sonrasında Hitler tarafından birtakım değişiklik talepleriyle şekillenmiştir (Spotts, 2004, s. 324-325).

Şekil 3.60. *Büyük Salon'un kubbesi Saint Peter'den on altı kat daha büyük olacak şekilde tasarlanmıştır (http-70).*

Buna paralel olarak; Berlin'in merkezinde oluşacak trafik sorunlarının en aza indirgenebilmesi amacıyla oluşturulan kuzey-güney aksı ve bağlantı yolları da salt trafik ağının bir bileşeni olarak değil aynı zamanda Büyük Salon'a ulaşımı da rahatlatacak biçimde tasarlanmıştır. Diğer yandan söz konusu aks, uzak mesafelerden rahatlıkla görülebilen devasa genişlikte bir yapı olmaktadır. Dolayısıyla kent içi trafik ağının düzenlenmesi ve anıtsal mimari örneği olan Büyük Salon, kentsel tasarım bağlamında değerlendirilmektedir (Friedrich, 2012, s. 368). Büyük Salon ise kentsel bir imge olmaktadır.

Şekil 3.61. Kuzey-Güney aksı, Büyük Salon ile sonlanmaktadır. Büyük Salona giden aks üzerinde Zafer Takı da yer almaktadır (<http-71>).

Hitler'in merkez Berlin için seçtiği binanın ölçeği mimari detay ve yapı kütlesi arasında yeni bir ilişkiyi sergilemektedir. Hitler ve Speer, büyükçe bir bina kütlesinin ölçeğini küçük birimlere ayırmaktansa onun muazzam büyüklüğüne vurgu yapmaktadır. Greenberg'in ifadesiyle Büyük Salon o kadar büyüktür ki antropometrik herhangi bir

bağlantının kurulması dahi söz konusu olmamaktadır. Diğer yandan, Hitler'in tek arzusunun sadece gelenekselin yerine bir başkasının koyulmasının olmadığını, aynı zamanda geleneksel yapıların yok edilmesinin amaçlandığına da dikkat çekmektedir. Biçimleri oldukça geniş ve insana uygun olmayan nitelikteki yaklaşımıyla Hitler, geçmişte hüküm süren mimari yaratım biçimlerinin yok edilmesini de istemektedir: Nasyonal Sosyalizmin zaferinin kutsandığı ve Nazilerin yaratmış olduğu toplumun hedeflerini yansıtacak biçimde yerleşim alanlarının kurulmasını istemektedir (Greenberg, 2016, s. 144).

4. BULGULAR, TARTIŞMA VE YÖNTEM

Mimari hem düşüncelerin somut bir ifadesi hem de insanlar arası etkileşimin gerçekleşebildiği mekânların düzenlenebilmesinin bir aracı olması bakımından, düşünceleri ve eylemleri etkileyebilme gücüne sahiptir: Mimari, otoritenin, politik, dini ve toplumsal bir güç olarak kullanılmasında sembolik ve aynı zamanda maddi işlevler yüklenmektedir (Coaldrake, 1996, s. 4). Bu durum eski Mezopotamya'dan günümüze kadar devam eden bir süreç olarak gözlemlenebilmektedir: Liderin talebi olan ve aynı zamanda sembolik bir değer ifade eden mimari tasarımlar, yöneticinin gururunu ve ulusun büyüklük duygusunu da beslemektedir (McNeill, 2003, s. 730). Bu açıdan, lider, ideoloji ve mimari tasarım arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi oldukça önemlidir.

Tez kapsamında araştırılan liderler doğrultusunda, tasarım düşünürü liderlerin mimari tasarım yaklaşımlarına ilişkin dört farklı hipotez ileri sürülmüştür.

- *Tasarım düşünürü demokratik liderlerin tasarım yaklaşımının merkezinde insan yer almakta ve kullanıcı odaklı tasarımlar talep etmektedirler.*
- *Tasarım düşünürü baskıcı liderlerin tasarım yaklaşımının merkezinde liderin kendisi ya da belirli bir sınıf yer almakta ve kullanıcı göz ardı edilmektedir.*
- *Tasarım düşünürü liderlerin liderlik tarzları ve ideolojileri, mimari tasarım yaklaşımlarını belirlemektedir.*
- *Tasarım düşünürü demokratik ve baskıcı liderlerin mimari tasarım yaklaşımlarında konsept, ideoloji doğrultusunda şekillenmektedir.*

Söz konusu hipotezlerin değerlendirilmesinin öncesinde ise tezde izlenen yönetime değinilmektedir.

4.1. Tasarım Düşünürü Liderlerin İncelenmesinde Uygulanan Yöntem

Tez kapsamında gerçekleştirilen literatür taramasında öncelikli olarak tarihsel kırılma noktaları araştırılmıştır. Modern dünyanın şekillenmesinde olduğu gibi liderlik ve kent yaşamında da etkili olan Sanayi Devrimi ve Aydınlanma, tarihsel kırılma noktası olarak belirlenmiştir. Sanayileşme ve Aydınlanma'nın birer sonucu olmaları bakımından Amerikan ve Fransız Devrimi, liderlik bağlamında öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda demokratik lider olarak Thomas Jefferson, baskıcı lider olarak Napolyon Bonapart tez kapsamında incelenmiştir. Söz konusu liderlerin belirlenmesinde farklı iki boyut göze çarpmaktadır. İlk olarak, doğrudan toplumsal hareketler ve liderlik ile ilişkilendirilen bu liderler, uygulamış oldukları liderlik tarzlarından ötürü karşılaştırma imkânı

sunmaktadırlar. Aynı dönemde yaşayan iki liderden Thomas Jefferson'ın uygulamış olduğu liderlik tarzının demokratik; Napolyon Bonapart'ın liderlik tarzının ise baskıcı liderlik olduğu görülmüştür. Buna göre; aynı tarihsel sürece karşılık, iki lider arasındaki karşılaştırılabilir değişkenlerin liderlik tarzları ve buna bağlı olarak gerçekleştirmiş oldukları mimari tasarım yaklaşımları olduğu görülmektedir.

Günümüze daha yakın tarihsel kırılma noktaları ise Birinci ve İkinci Dünya Savaşları olarak belirlenmiştir. Her iki savaş da ekonomik, toplumsal, kültürel, demografik ve daha birçok alanda günümüz toplumlarını ve liderlik anlayışlarını etkilemiştir. Bu bağlamda, demokratik lider olarak Mustafa Kemal Atatürk, baskıcı lider örneği olarak da Adolf Hitler tez kapsamında incelenmiştir. Söz konusu liderlerin aynı tarihsel süreci işaret etmelerinin yanı sıra; birinin demokratik, diğerinin ise baskıcı lider olması, liderlik tavırlarının da aynı zaman dilimi kapsamında değerlendirilmesine imkân sunmaktadır. Thomas Jefferson ve Napolyon Bonapart'da olduğu gibi Mustafa Kemal Atatürk ve Adolf Hitler açısından da tarihsel süreç ortak olmakta iken; iki lider arasında karşılaştırılabilir olan değişkenlerin, liderlik tarzları ve buna bağlı olarak gerçekleştirmiş oldukları mimari tasarım yaklaşımları olduğu görülmektedir.

Diğer yandan; liderlik tarzlarının aynı olmasına karşılık, karşılaştırılabilir değişkenlerin tarihsel zaman olarak ele alınabilmesi ise Mustafa Kemal Atatürk – Thomas Jefferson ve Napolyon Bonapart – Adolf Hitler bağlamında bir karşılaştırmaya imkân sunmaktadır.²⁸

Dolayısıyla, tez kapsamında ele alınan dört liderin liderlik anlayışları, ideolojileri ve mimari tasarım yaklaşımlarının anlaşılabilmesi açısından karşılaştırmalı çözümleme yönteminin uygulanması uygun düşmektedir. Böylelikle, aynı tarihsel süreç içinde farklı liderlik tarzları ve farklı tarihsel süreçlerde aynı liderlik tarzları karşılaştırılabilmektedir. Derinlemesine bir ilişki olmasa dahi, genel olarak değişkenler arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından karşılaştırmalı çözümleme uygulanmıştır. Böylelikle, kesinlik ifade eden neden sonuç ilişkilerine ulaşılamasa da genel bir kavrayış söz konusu olmuştur.

²⁸ Söz konusu ilişkinin anlaşılabilmesi amacıyla gerçekleştirilen literatür taramasında, Mustafa Kemal Atatürk (Bölüm 3.2); Thomas Jefferson (Bölüm 3.3); Napolyon Bonapart (Bölüm 3.4) ve Adolf Hitler (Bölüm 3.5) dahilinde yer almaktadır.

4.2. Bulgular, Tartışma ve Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Karşılaştırma çözümlerinin gerçeğe uygunluğu farklı değişkenler doğrultusunda mümkün olabilmektedir (Groat, 2013, s. 271). Farklı verilerin bir arada değerlendirilebildiği bir çözümleme açısından, tez kapsamında birtakım değişkenlerin öne çıktığı görülmektedir. Tasarım düşünürü liderler arasında karşılaştırmalı çözümleme yapılabilmesi de farklı değişkenleri gerekli kılmaktadır. Bu bakımdan, kategorik açıdan yapılan karşılaştırmalarda, liderlerin mimari tasarım yaklaşımları ve liderlik tarzlarıyla ilişkili bir anlamlandırma sürecine imkân sağlayan aşağıdaki değişkenlere yer verilmiştir.

- Tarihsel zaman;
- Liderlik tarzı;
- Etik değerler;
- Mimari tasarım ve simgesel değer ilişkisi;
- Lider ve kitle ilişkisi;
- İdeoloji;
- Toplumsal yaşam ve mekân kullanımı;
- Kullanıcı memnuniyeti.
- *Tarihsel zaman değişkeni açısından;*

Demokratik lider olarak Jefferson (1743-1826) ve Atatürk (1881-1938) arasında olduğu gibi; baskıcı liderler olan Napolyon Bonapart (1769-1821) ve Adolf Hitler (1889-1945) arasında da yaklaşık olarak bir asırlık tarihsel zaman farkı söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla, tarihsel zaman değişkeni ile yapılacak olan bir karşılaştırmada, demokratik ve baskıcı liderlerin iki farklı zaman diliminde ve bir arada değerlendirilmeleri gerekmektedir.

Aydınlanma'nın ve Sanayi Devrimi'nin sonuçları olarak ortaya çıkan Amerikan ve Fransız Devrimi, toplumsal yaşam ve liderlik anlayışının yeniden biçimlendiği bir dönemi işaret etmektedir. Üretim teknolojisinin gelişmesi ve sanayileşme, hızlı kentleşmeyi de beraberinde getirmiş, kitlelerin benimseyebildiği liderlerin ön plana çıkmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla, her ne kadar liderlik tarzları farklılık gösteriyor olsa da Thomas Jefferson ve Napolyon Bonapart, toplumsal hareketlerin yoğun olarak yaşanmış olduğu bu süreçte öne çıkan liderlerdir. Amerikan toplumunun vermiş olduğu

bağımsızlık mücadelesindeki etkin rolüyle Thomas Jefferson, eşit yurttaşlığın esas alındığı bir yönetim anlayışını benimserken (Bölüm 3.3); buna karşılık Napolyon Bonapart, savaş ve şiddet doğrultusunda şekillenen bir yönetim anlayışını (Bölüm 3.4) benimsemiştir. İki liderin liderlik ve yönetim tarzlarının mimariye yansması da bu doğrultuda farklılaşmaktadır.

Kolonyal Amerikan'ların eşit yurttaşlık hakkının elde edilebilmesi açısından, öncelikli olarak vergi yükünden kurtulmalarının gerekliliği toplumsal mücadelenin doğrultusunu ve liderlik tarzının demokratik liderlik olmasını da belirlemiştir. Bu bağlamda toplumsal eşitlik anlayışı da Thomas Jefferson'ın mimari tasarım yaklaşımına yansmıştır. Napolyon Bonapart açısından değerlendirildiğinde ise; liderlik anlayışının temelinde gücün yer aldığı Napolyon Bonapart, kazanmış olduğu savaşların ve Fransız ordusunun onurlandırılması amacıyla mimari tasarım taleplerinde bulunmuştur. Napolyon Bonapart ayrıca, değişimin ve sanayileşmenin bir simgesi olarak, mimari tasarımlarda demir kullanımını tercih etmiştir. Şu hâlde, aynı tarihsel süreçte yaşayan iki farklı liderlik tarzıyla Thomas Jefferson ve Napolyon Bonapart'ın mimari tasarım yaklaşımlarının belirleyici unsurları arasında liderlik yaklaşımlarının olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Diğer yandan; ekonomik ve sosyolojik sonuçlarıyla, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı da liderlik yaklaşımlarının değişmesinde belirleyici tarihsel süreçleri ifade etmektedir. Thomas Jefferson ve Napolyon Bonapart örneklerinde olduğu gibi Mustafa Kemal Atatürk ve Adolf Hitler de söz konusu süreçte öne çıkan ve demokratik ve baskıcı olmak üzere farklı tarzları sergileyen liderler arasında yer almaktadırlar. Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik yaklaşımı da Thomas Jefferson gibi eşit bir yurttaşlığı işaret etmekteyken; Adolf Hitler ise Napolyon Bonapart gibi gücü vurgulamakta ve mimari tasarım yaklaşımları da bu doğrultuda şekillenmektedir.

Mevcut sosyal yapının değiştirilmesi ve modernizasyon çabaları doğrultusunda Mustafa Kemal Atatürk, toplumsal ilişkilerin istenilen tarzda yeniden yaratılabilmesi amacıyla birtakım mimari tasarım taleplerinde bulunmuştur. Söz konusu taleplerin ortak noktasının ise sosyal ve ekonomik yapının çağdaş medeniyetlerle uyum içinde olması gerektiği düşüncesidir. Adolf Hitler'in liderlik tarzı ise güçlü bir Alman İmparatorluğu'nu işaret etmektedir. Bu bağlamda, talep ettiği ve bir kısmı ise bizzat kendi yaratımı olan

mimari tasarım yaklaşımıyla Adolf Hitler, Nazi Almanyası'nın gücünü vurgulayan yapıların tasarlanmasını arzulamıştır.

Dört liderin bir arada değerlendirilmesi halinde; aynı tarihsel süreçlerdeki farklı liderlik tarzlarının mimari tasarımdaki yansımasının da farklı olduğu; diğer yandan, liderlik tarzı ile mimari tasarımın kullanılış amaçlarının ise benzer olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

- *Liderlik tarzı açısından;*

Liderlik tarzlarının belirleyici değişken olarak kabul edilmesi halinde ise Mustafa Kemal Atatürk ve Thomas Jefferson, demokratik lider bağlamında; diğer yandan, Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler ise baskıcı lider bağlamında bir arada değerlendirilebilmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk ve Thomas Jefferson'ın mimari tasarım yaklaşımlarının temelinde insanın yer alması her iki liderin ortak ve genel yaklaşımıdır. Bu açıdan tasarım düşünürü demokratik liderlerin mimari tasarım taleplerinin ana unsurunun yurttaş (insan) olduğu genellemesi ileri sürülebilmektedir.

Diğer yandan; Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler'in tasarım yaklaşımları ile liderlik tarzları arasındaki ilişkide öne çıkan unsurun insan olmadığı, lider ve/veya belirli bir sınıf olduğu görülmektedir. Söz konusu durum, ari ırkın üstünlüğü iddiasıyla öne çıkan Adolf Hitler'de olduğu gibi, Fransız ordusunu ve kendisini kutsallaştırmayı amaçlayan Napolyon Bonapart'da da ortak biçimde görülebilmektedir. Her iki baskıcı liderin mimari tasarım taleplerinin ana unsuru, özellikle liderin kendisi ile ilişkilendirilebilen değerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan, tasarım düşünürü baskıcı liderlerin mimari tasarım taleplerinin ana unsurunun ise yurttaşlar olmadığı, liderin kendisinin ya da belirli bir sınıfın olduğu genellemesi ileri sürülebilmektedir.

- *Etik değerler açısından;*

Bölüm 3.1.4'de Tablo 3.1 ile gösterildiği üzere; baskıcı ve demokratik liderlerin etik değerlere yaklaşımlarının da son derece farklı olduğu görülmektedir. Söz konusu durum, tarihsel süreç ile açıklanabilir bir durum değildir. Lider ve etik değerler arasındaki ilişki, liderlerin ideolojilerini benimsetmeleri ya da dayatmaları doğrultusundaki

yöntemleri ile ilişkilendirilebilmekte ve bu bakımdan demokratik ve baskıcı liderlerin etik değerleri ele alış biçimlerinin farklı olduğu genellemesine ulaşılabilmektedir.

- *Simgesel değer açısından;*

Mustafa Kemal Atatürk açısından ele alındığında, mimari tasarımların simgesel boyutu ön plana çıkmaktadır. Şeker fabrikaları ya da halkevleri örneğinde de görüldüğü üzere; modern Türkiye Cumhuriyeti'ni simgeleyebilecek mimari tasarım yaklaşımlarıyla Mustafa Kemal Atatürk, gerek Türkiye toplumunun, arzuladığı değişime uyum sağlayabilmesi gerekse diğer devletlerin söz konusu değişimi kabullenebilmeleri açısından gerçekleştirmiş olduğu yenilikleri simgeleyen mimari tasarım taleplerinde bulunmuştur.

Thomas Jefferson açısından değerlendirildiğinde ise; yalnızca İngiliz ulusuna karşı bağımsızlık mücadelesinin verilmediği, aynı zamanda, eşit bir yurttaşlığı da işaret etmesi bakımından, Thomas Jefferson'ın uygulamış olduğu mimari tasarım yaklaşımı da simgesel bir anlam taşımaktadır.

Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler ise mimari tasarım talepleriyle sahip oldukları gücün vurgulanmasını ve sonsuza kadar hatırlanmayı arzuladıklarından, mimari tasarım yaklaşımları da benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla; mimari tasarım yaklaşımları ve liderler arasında bir ilişkinin söz konusu olduğu görülmektedir. Bu ilişkinin belirleyici unsuru ise liderlik tarzı ve liderlerin ideolojileri olduğu şeklinde bir genellemeye ulaşılabilmektedir.

Demokratik ya da baskıcı liderlerin mimari tasarıma ilişkin yaklaşımlarının farklı diğer bir boyutu ise kamusal yapılarda görülmektedir: Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler gibi baskıcı liderler, özellikle de kamusal yapılarda kullanıcı memnuniyeti ve kamu yararını göz ardı etmektedirler. Baskıcı liderlerin tasarım anlayışı, kullanım açısından işlevselliği değil; sembolik açıdan işlevselliği işaret etmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün tasarım taleplerinde ise Cumhuriyet ideolojisi ile uyuma vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu bakımdan, ideolojinin tasarım üzerindeki etkisi dikkat çekmektedir. Thomas Jefferson'ın tasarımlarında ise yapı ve işlev arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Akademik Yerleşke (Bölüm 3.3.5.4) örneğinde görüldüğü üzere; bir üniversite yapısının karşılaması gereken işlevlerin dikkatli bir biçimde ele alındığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan, tasarımın sembolik açıdan da işlevsel olduğu görülebilmektedir. Rotunda'nın

(Şekil 3.34) insan kafası ile ilişkilendirilmesi ise Akademik Yerleşke açısından örnek olarak değerlendirilebilmektedir.

Anıtsal tasarımda biçimin işlevin önünde olduğu ifadesi doğru olsa da öncelikli işlevinin bir mimari mekân yaratmak olmadığı kabulüyle değerlendirilmesi halinde farklı sonuçlar da ortaya çıkmaktadır. Anıtsal tasarımlar, antropometrik bakımdan kullanıma uygunluk işlevini karşılamıyor olsalar da sembolik olarak işlevsel yapılardır. Zamanla ulusal simgeler haline gelmeleri de bu ifadeyi desteklemektedir.

Anıtsal tasarım söz konusu olduğunda akla ilk gelen değerler, temsil ve sembol olmaktadır. Bu bağlamda; anıtsal tasarımın işlevselliğinin de bu kavramlar üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir. Şu hâlde Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler’in anıtsal yapıları da son derece işlevsel tasarımlar olmaktadır. Demokratik ve baskıcı liderler açısından mimari, kitle üzerinde istenilen hisleri yaratabilmeli ve ideolojiye hizmet edebilmelidir. Dolayısıyla, ideolojiye hizmet eden herhangi bir mimari ürünün de işlevsel olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Diğer yandan, anıtsal mekânların tasarlanması talebiyle baskıcı liderler, insan ölçeğini aşan mimari tasarımların kitle üzerinde oluşturacağı etkinin bilincindedir ve tasarım talepleri de bu doğrultuda yoğunlaşmaktadır. Devasa tasarım talepleriyle Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler, kitlenin mimari ürün karşısında duyduğu korku ve bu doğrultuda ortaya çıkan, kendisini daha aşağı seviyede görme eğiliminin mimari tasarım aracılığıyla gerek devlet mekanizmasına gerekse kendi kişiliğine karşı benzer bir yaklaşımın oluşacağı beklentisiyle anıtsal tasarıma ayrı bir önem vermektedir. Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler, otoritelerini anıtsal tasarımlarla somutlaştırabilmekte ve bu durumu bilinçli olarak vurgulayabilmek açısından, söz konusu tasarım ürünlerinin işaret ögesi olarak, kitle tarafından zamanla benimsenmesini de arzulamaktadırlar.

- *Lider-kitle ilişkisi açısından;*

Liderlikten söz edilebilmesinin ilk koşulu olarak; bir topluluk (ya da kitle), sonrasında ise bu topluluk tarafından ulaşılmak istenilen ortak bir amaç ve bu amaca ulaşılabilmesi açısından, süreci etkin biçimde yönetebilme yeteneğine sahip, aynı zamanda kitleyi de temsil eden bir liderin olması gerekmektedir. Dolayısıyla lider-kitle ilişkisinde liderin yönlendirici özelliği ve konumu öne çıkmaktadır.

Liderlerin, kitleler tarafından kabul edilmeleri ve benimsenmelerinin önde gelen nedenlerinden birisi olması bakımından, yaratıcılık yeteneği ise kitlenin karşılaştığı ya da karşılaşılmaması muhtemel sorunlar karşısında liderlerin hızlı ve pratik çözümler sunabilmelerini gerektirmektedir (Paschen & Dihsmailer, 2015, s. 2). Liderlik sürecinde, ulaşmak istenilen hedefin gerçekleştirilebilmesi açısından, hızlı ve doğru kararlar alabilen cesur ve girişimci liderler arzulanmaktadır (Bennis, 2009, s. 35). Dolayısıyla liderlerin yaratıcılık yeteneğine sahip kişiler olmaları, kitlelerin liderlere ilişkin beklentilerini işaret etmektedir. Mustafa Kemal Atatürk, Thomas Jefferson, Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler’de de görüldüğü üzere, hitap ettikleri kitlelerin desteğini kazanan liderler, kendi kitleleri açısından hiyerarşik yapının en üst konumunu temsil etmektedirler. Bu bakımdan liderlik, lider-kitle ilişkisinde son derece saygın bir konum olarak değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyla lider, konumundan ötürü, kitlenin desteğini ve gücünü temsil etmektedir: Demokrasilerde yasal güç yurttaşları işaret etmekte iken, demokratik olmayan rejimlerde ise seçkin kesim bu güce ulaşabilmektedir (Acemoglu & Robinson, 2008, s. 268).

Örneğin; Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler, konumlarından kaynaklanan meşru gücü bir otorite aracı olarak kullanmakta ve kitleler üzerinde baskı oluşturmaktadırlar. Özellikle insan ölçeğini aşan anıtsal yapıları (Şekil 3.42; Şekil 3.45; Şekil 3.47; Şekil 3.55; Şekil 3.57; Şekil 3.58; Şekil 3.60) talep etmelerinin sebebi de sahip oldukları gücü göstermek olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan söz konusu iki lider, lider-kitle ilişkisinde, liderin statü farklılığını ve egemenliğini kitlelere kabul ettirmek çabasıdadır. Dolayısıyla, Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler’in kitleleri ile iletişimleri, baskı ve korku esasına dayanmaktadır: Çıkarlarını kaybetme korkusu, iktidar sahibi olan lider ile yönetici kadrolar arasındaki dayanışmanın da belirleyici unsurudur (Weber M. , 1987, s. 82). Bu bakımdan her iki liderin de yönetici kadrolar ve seçkin kesim üzerinde bir tehdit unsuru oldukları ve aynı zamanda söz konusu ilişkinin karşılıklı çıkar ilişkisini işaret ettiği de görülmektedir.

Diğer yandan, Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler’in liderlik tarzlarının da mimari göstergeleri olan, muazzam büyüklükteki anıtsal tasarımların farklı bir boyutu da bulunmaktadır: Liderlerinin, kendilerini temsil ettiği düşüncesine sahip olan kitle, liderin sahip olduğu bu muazzam gücün aynı zamanda kendi gücünü de ifade ettiğini düşünebilmektedir. Bu bakımdan, Napolyon Bonapart ya da Adolf Hitler’in anıtsal

nitelikteki konutu ya da temsil mekânı olan saraylarının yanı sıra; köprü ve otoban gibi kamu yapılarının büyüklüğü de kitlenin sahip olduğu gücün bir ispatı olması şeklinde değerlendirilmekte ve kitle açısından memnuniyet ifade edebilmektedir.

Benzer olarak; tasarım düşünürü demokratik liderlerin kitleleri ile ilişkileri de liderlik tarzlarını yansıtmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk ve Thomas Jefferson'da ortak biçimde görüldüğü üzere, lider-kitle ilişkisi hoşgörü ve katılım esasına dayanmaktadır. Kullanıcı ya da gözlemcinin, mimari tasarımı anlamlandırması olarak ifade edilen imgelenebilirlik (Lynch, 2010, s. 7), liderin kitle ile etkileşiminde son derece önemli bir işlevi karşılamaktadır. İdeolojilerinin, mimari tasarım aracılığıyla benimsenmesini ve içselleştirilmesini arzulayan liderler açısından tasarımın istenilen biçimde bir imge halini alması son derece önemli olmaktadır. Bu bakımdan, Mustafa Kemal Atatürk ve Thomas Jefferson'ın mimari tasarımı ele alış biçimlerinin, kitle ile mimari tasarım ürünü arasında bir yakınlaşmayı işaret ettiği görülmektedir.

Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler açısından değerlendirildiğinde ise; oluşturulmak istenilen imge, ideolojinin bir yansıması olarak, birtakım unsurların farklılaştığı, kutsallaştırıldığı ve dolayısıyla daha fazla değer ifade ettiği'dir. Bu bakımdan, her ne kadar farklı anlamlar çağrıştırıyor olsa da imgelenebilirliğin demokratik ve baskıcı liderlerin tasarım yaklaşımlarının ortak yanı olduğu görülmektedir. Böylelikle liderlerin kitleleri üzerindeki etkilerinde mimari tasarımların işlevleri de vurgulanmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk, talep etmiş olduğu tasarımlarıyla, çağdaşlaşma, yeniden varolma ve bir arada yaşamanın gerekliliği mesajını vermektedir. Bu bakımdan lider-kitle arasında bir sınır yaratılmasına karşı olduğu anlaşılmaktadır. Atatürk Orman Çiftliği'nin (Bölüm 3.2.2.1.1) halka açık olması da bunun somut bir örneğidir. Napolyon Bonapart ise, anıtsal tasarım talepleriyle öncelikli olarak lider-kitle arasında soyut bir sınır oluşturmaktadır. Bu bakımdan farklılığını, gücünü ve hatta Sezar'ın soyundan geldiğini (http-47), kitleye benimsetmek amacını taşıdığı da düşünülebilmektedir.

Thomas Jefferson'ın öncelikli arzusu ise Amerikan ulusunun bağımsızlığıdır. Bu bağlamda Thomas Jefferson, devlet ve yurttaş arasında bir yakınlaşma gerektiğinin farkındadır. Monarşilerde görülen mimari ve sembolizm ilişkisinin, demokrasiyi temsil eden Amerika'da farklı değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Thomas Jefferson'ın bu düşüncesi ise konut mimarisindeki alınlık ve kubbe kullanımıyla da somut

biçimde görülebilmektedir (Bölüm 3.3.1). Adolf Hitler'in yaklaşımı ise Thomas Jefferson ile tamamen tezat görünmektedir: Adolf Hitler, yurttaş ile kendisi arasında kesin sınırlar belirlemiştir. Kendisini dünya lideri olarak gören Adolf Hitler, führerin sarayının farklılığına ve gerçekleştirdiği balkon ve miting alanı konuşmalarında da kitle ile arasındaki sınıra vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla; Adolf Hitler'in mimari tasarım yaklaşımında lider-kitle arasındaki sınır vurgulanmakta iken, Thomas Jefferson gibi demokratik liderlerin yaklaşımında liderin de kitlenin içinden biri olduğu ve herhangi bir sınıfın üstün olarak değerlendirilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

- *İdeoloji açısından;*

Liderlerin mimari tasarım yaklaşımları liderlik tarzlarıyla paralellik gösterdiğinden ideolojileri de demokratik ve baskıcı liderlik tarzları doğrultusunda şekillenmektedir. Liderlerin öğretilerinin kitlelerce benimsenmesi amacıyla gerçekleştirmiş oldukları yaklaşım olarak da ifade edilebilen ideoloji, lider-kitle ilişkisinin belirleyicisi olmaktadır. Buna göre demokratik ve baskıcı liderlerin mimari tasarım talepleri de liderlik tarzlarından ayrı düşünülememektedir.

Mustafa Kemal Atatürk ve Thomas Jefferson örneklerinde (Bölüm 3.2.2 ve 3.3.5) görüldüğü üzere; demokratik liderlerin mimari tasarım yaklaşımlarının insan ölçeğini esas aldığı; buna karşılık, Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler'in tasarım yaklaşımlarında insan ölçeğinin aşıldığı görülmüştür. Bu bakımdan demokratik ve baskıcı tasarım düşünürü liderlerin insan ölçeğine ilişkin yaklaşımlarının farklılaştığı anlaşılmaktadır. Söz konusu durumun nedeni ise liderlik tarzı ve ideoloji ile ilişkilendirilmektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptırmış olduğu Atatürk Orman Çiftliği (Şekil 3.5) ya da uygulanmasını talep ettiği İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi (Şekil 3.7) örneklerinde de görüldüğü üzere; lider, ideolojisini destekleyen tasarımlar talep etmektedir. Demokrasinin de toplum nezdinde benimsenebilmesi ve yaşanabilmesi açısından, Mustafa Kemal Atatürk'ün tasarım taleplerinin ideolojik boyutları dikkat çekmektedir. Bu bağlamda; söz konusu tasarımların, sadece birer tasarım ürünü olarak nitelendirilmesi uygun olmayacaktır. Mustafa Kemal Atatürk'ün tasarım talepleriyle oluşturulmak istenilen modern Türkiye Cumhuriyeti ve modern yurttaşlığın yaratılabilmesi açısından söz konusu tasarımların yüklenmiş olduğu misyon, Mustafa Kemal Atatürk'ün bir tasarım düşünürü olduğunu göstermektedir. Diğer yandan; baskıcı bir lider olan Napolyon Bonapart'ın da ideolojisi ile paralel tasarım taleplerinde bulunması da aynı şekilde, liderin

ideolojisi ve mimari tasarım arasındaki ilişkiyi işaret etmektedir. Napolyon Bonapart'ın, hayranı olduğu Roma'nın anıtsal yapılarının benzerlerini yaptırmış olması da (Şekil 3.42; Şekil 3.45; Şekil 3.47) Roma İmparatorluğu'nun gücüne sahip olduğu mesajını taşımaktadır. Bu bağlamda Napolyon Bonapart da salt anıtsal tasarım talebinde bulunmamış, tasarımın beraberinde getireceği farklı boyutları da değerlendirmiştir.

Liderlerin ideoloji ve mimari tasarım yaklaşımları arasındaki ilişki, aynı zamanda kendilerine ait tasarımları da olan Thomas Jefferson ve Adolf Hitler'in öncelikli muhatapları, her liderde olduğu gibi, ideolojileri doğrultusunda yön vermek istedikleri kitledir -yani liderlik ettikleri uluslarıdır. Bu bağlamda iki liderin sahip olduğu liderlik anlayışının farklı olması doğrultusunda tasarım anlayışları da farklılık göstermektedir. Örneğin; Adolf Hitler'in miting alanı tasarımı (Şekil 3.56), öncelikli olarak liderliğin pekiştirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiş; Poplar Forest (Şekil 3.28) ise Thomas Jefferson'ın kendine ait bir alan belirlemesi amacıyla gerçekleştirilmiş bir tasarımdır. Diğer yandan Akademik Yerleşke (Şekil 3.30) ise yurttaşların katılımını sağlayan, kullanıcının ve gözlemcinin de bir değer olduğu mesajını veren ideolojik bir mimari tasarım örneğidir. Benzer olarak, Adolf Hitler'in lider olmasının ardından dikey mimariye yönelmesinin (Spotts, 2004, s. 337) temel nedeni de ideolojisinin mimari tasarıma yansması şeklinde değerlendirilebilmektedir.

Diğer yandan; tasarım talep eden²⁹ ve kendilerine ait tasarımların sahibi olan liderler³⁰ arasında birtakım farklılıklar da söz konusu olmaktadır. İlk durumda, konseptin lider tarafından belirlenmiş olmasına karşılık; liderlerin talepleri mimarlar tarafından gerçekleştirilmektedir. İkinci durumda ise konsept, yine liderler tarafından belirlenmekte; fakat, bu durumda liderler, bizzat tasarımın yaratıcısı ve yürütücüsü konumunda olduklarından, tasarım süreci ve ideoloji arasındaki ilişkinin çok daha güçlü olması beklenmektedir.

Sonuç olarak; Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler gibi baskıcı liderlerin amacı, toplum üzerinde korku oluşturmak ve kendilerini güçlü gösterme isteğidir; diğer yandan, demokratik liderlerin amacı ise demokrasiyi benimsemiş bir toplumun yaratılmasıdır. Dolayısıyla; söz konusu tasarım taleplerinin sadece mimari birer unsur olarak değerlendirilmemeleri gerektiği, öncelikli olarak, sahip oldukları ideolojik boyutlarıyla,

²⁹ Tasarım talep eden liderler, Atatürk ve Napolyon'dur.

³⁰ Kendilerin ait tasarımları olan liderler ise Jefferson ve Hitler'dir.

liderlik tarzının bir ifadesi olarak ele alınmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, tasarım düşünürü liderlerin mimari tasarım yaklaşımlarının ideolojileri doğrultusunda şekillendiği görülmektedir.

- *Toplumsal yaşam ve mekân kullanımı açısından;*

Liderlerin kent yaşamına ilişkin müdahaleleri toplumsal mekânların kullanımında da belirleyici niteliktedir. Mustafa Kemal Atatürk ve Thomas Jefferson gibi demokratik liderlik örneklerinde görüldüğü üzere, ortak kullanım alanları sosyal yaşamı olanaklı kılmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk açısından değerlendirecek olursa; kent olmanın çok uzağında, bir kasaba görünümünde olan Ankara'da gerçekleştirilen tasarımların tüm ülkeye yayılmasının amaçlanması bakımından Mustafa Kemal Atatürk, aynı zamanda ideolojisinin de göstergesi olan mimari tasarım taleplerinin, yönetim alanı olan Türkiye'nin bütününde varolmasını arzulamaktadır. Yeni kurulan bir ülke olması açısından, ekonomik kaygılar eşliğinde gerçekleştirilen söz konusu tasarımların, öncelikli olarak Ankara'da uygulanması ise modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temsil edilmesi misyonunun başkente yüklenmiş olmasıdır. Napolyon Bonapart açısından değerlendirildiğinde ise; anıtsal kimliği itibariyle Roma'ya benzemesini istediği Paris'in öncelikli olarak anıtlarla donatılmasını istediği görülmektedir. Anıtsal tasarım talepleriyle Napolyon Bonapart, öncelikli olarak Paris'in sahibi olduğu mesajını vermektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğu gibi Fransa İmparatorluğu'nda da ekonomik koşullar nedeniyle öncelik, başkentle sınırlandırılmıştır. Fakat her iki örnekte de liderlerin, tasarım taleplerini tüm yönetim alanlarında uygulayacağı sonucuna ulaşılabilir. Bu bakımdan liderlerin tasarım yaklaşımları, toplumsal yaşam ve mekân kullanımında önemli bir yere sahiptir.

Napolyon Bonapart'ın yanı sıra Adolf Hitler örneğinde de görüldüğü üzere; kentin bütününe cevap verebilen işaret öğeleriyle baskıcı liderler, aynı zamanda kentin sahibi oldukları mesajını da vermektedirler. Diğer yandan, demokratik lider örneği olarak Thomas Jefferson'ın böyle bir kaygısı bulunmamaktadır. Liderlik bağlamındaki tasarımı olarak değerlendirebileceğimiz Akademik Yerleşke örneğinde de görüldüğü üzere; kampüs alanı davetkârdır. Baskıcı iki liderin aksine; kullanıcı ya da gözlemcide herhangi bir baskı, korku veya dehşet hissinin yaratılması amaçlanmamıştır. Bu bakımdan demokratik liderlerin, yönetim alanları -ki bu alan ülke sınırlarına karşılık gelmektedir- davetkâr tasarım yaklaşımıyla şekillendireceği açık bir biçimde görülebilmektedir.

Dolayısıyla demokratik ya da baskıcı olsun, herhangi bir lider, ideolojisinin tüm yönetim alanında etkili olmasını arzulayacağından, ideolojik bir araç olarak mimari tasarımın da bu bağlamda değerlendirileceği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler'in ideolojilerinin devlet ve lider gücünün yurttaş üzerinde yoğun biçimde hissettirilmesi şeklinde uygulandığı düşünüldüğünde; sınıfsal farklılıkların da vurgulandığı ideolojileriyle bu liderlerin, toplumsal yapıyı, kurmuş oldukları baskı ile kontrol edebildikleri anlaşılmaktadır. Gücü tekelinde tutan Napolyon Bonapart ya da Adolf Hitler, tüm değerlerin de belirleyicisi olabilmektedir. Kitlenin ve farklı ulusların korku duymalarını sağlayacak boyuttaki yapıların tasarımı, iki liderin örneklerinde de görülebilmektedir. Paris (Şekil 3.42; Şekil 3.45; Şekil 3.47) ve Berlin'deki (Şekil 3.57; Şekil 3.60; Şekil 3.61) anıtsal yapılar, toplumsal mekânların psikolojik ve sosyolojik birer baskı mekanizması işlevini üstlenebildiklerini göstermektedir. Tasarım yaklaşımları, liderin gücünü ve aynı zamanda kitlenin lider karşısındaki konumunu yansıtan mimari yapıların yaygınlaştırılması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu durum, insan ölçeğine uyulmayan kamu ve parti yapılarında (Şekil 3.51) açık biçimde görülebilmektedir. Bu yapı örnekleriyle Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler, yurttaşlar ile kesin sınırlarını da belirlemektedir. Buna karşılık, Napolyon Bonapart'ın Sanatlar Köprüsü (Şekil 3.41) ise baskı mekanizması olarak değerlendirilememektedir: Köprü yapımında kullanılan demir, yenilik ve sanayileşmenin bir göstergesidir. Dolayısıyla baskıcı liderlerin talep etmiş oldukları tüm tasarımların toplumsal yaşamı sınırlandıran ya da mekân kullanımının göz ardı edildiği yapılar olduğu ileri sürülemez. *“Diğer çoğu canlı türünde olduğu gibi insanlar da sosyal kimlik ve statülerini gösterebilecekleri bölge sınırlarını belirlemektedir (Steinfeld & Maisel, 2012, s. 10).”* Canlıların kendi sınırlarını belirlemesi, liderler açısından simgesel bir mesaj anlamı da taşımaktadır: Liderliklerinin pekiştirilmesinde mimariyi kullanan liderlerin yaklaşımı bu doğrultudadır.

- *Kullanıcı memnuniyeti açısından;*

Mustafa Kemal Atatürk ve Thomas Jefferson'ın tasarım yaklaşımlarının, liderlik anlayışlarına uygun biçimde, kullanıcının dikkate alınarak tasarlandığı yapıları ifade ettiği görülmektedir. Diğer yandan, Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler'in genel yaklaşımlarında ise kullanıcı yararı dikkate alınmamaktadır.

Tüm bu değişkenlerin bir arada düşünülmesi halinde;

- *Teknolojik imkânlar doğrultusunda şekillenebilen mimari tasarım örnekleri dışında, tarihsel farklılık belirleyici bir unsur olmamaktadır. Napolyon Bonapart ve Adolf Hitler'in tasarım taleplerinin Roma ile benzerlik göstermesi bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir.*
- *İdeoloji, liderlik tarzından ayrı düşünülemede, liderlik tarzının belirleyici unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk-Thomas Jefferson ve Napolyon Bonapart-Adolf Hitler şeklinde yapılan ikili karşılaştırmanın da göstermiş olduğu üzere, liderlik tarzı ve liderlerin ideolojileri, mimari tasarım yaklaşımlarını belirlemektedir.*
- *Liderlerin etik değerlere ilişkin yaklaşımları da liderlik tarzları ve ideolojilerinden bağımsız biçimde değerlendirilememektedir.*
- *Liderlerin, mimari tasarımı simgesel değerlerin yaratılması ve pekiştirilmesinde etkin olarak kullandıkları, söz konusu durumun ise liderlik tarzı doğrultusunda farklı boyutlarıyla öne çıktığı görülmüştür. Buna göre, demokratik liderlerin mimari tasarımlarında konsept, demokrasiyi ve birlikte yaşamı işaret etmekte iken; baskıcı liderler açısından konsept, liderin ve belirli bir sınıfın kutsallığını ve gücünü destekleyen kavramlarla ifade edilebilmektedir.*
- *Lider ve kitle ilişkisi ise liderlik tarzı paralelinde farklılık göstermektedir. Demokratik liderlerin kitle ilişkisi hoşgörü; baskıcı liderlerin kitle ilişkisi ise korku temeline dayanmaktadır.*
- *İdeoloji, liderlerin liderlik tarzlarının ve yönetim anlayışlarının benimsenmesi, meşruluk kazanması ya da kitleye dayatılması durumunda başvurulan öğretilere karşılık gelmesi bakımından, liderlik tarzı doğrultusunda ideolojinin de farklılık göstermesi gerekmektedir.*
- *Demokratik ve baskıcı liderlerin mimari tasarım konseptlerini yansıtan tasarım yaklaşımları, toplumsal yaşamı ve kamusal mekânların tasarımını da belirlemektedir. Demokratik liderlerin amacının güçlü toplumsal ilişkiler olmasına karşılık, baskıcı liderler sosyal ilişkilerin daha az ya da zayıf olmasını arzulamaktadır.*

Şu hâlde ileri sürülen dört hipotezin doğruluğunu destekleyen çıkarımlarda bulunulabildiği görülmüştür.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Demokratik bir lider olarak Mustafa Kemal Atatürk, kurucusu olduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yapısının demokrasi ile hızlı bir biçimde bütünleşmesini sağlayacak reformlar gerçekleştirmiştir. Dışa bağımlılığın azaltılabilmesi ve kendine yetebilen bir ülkenin yaratılması, Mustafa Kemal Atatürk'ün ideolojisini ifade etmektedir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk, sosyal ilişkilerin de düzenlendiği kent yaşamına birtakım müdahalelerde bulunmuştur. Toplumun ana bileşenini oluşturan kadın ve gençlerin sosyal yaşama daha etkin biçimde katılabilmelerini sağlamak amacıyla feodal yapının baskısını ortadan kaldıracaklarını düşündüğü İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi'nin gerçekleştirilmesi talimatı da Mustafa Kemal Atatürk'ün ideolojisi doğrultusunda bir toplum arzuladığının göstergesidir.

Demokratik bir toplumun yaratılmasının koşulu olarak demokratik mekânların yaratılması gerekmektedir. Varolan toplumsal yapının dönüştürülebilmesi açısından mimarinin önemli bir payı bulunmaktadır. Nicassio'nun da ifade ettiği gibi “*Mimari, kültürel bir devrim aracıdır* (Nicassio, 2009, s. 33).” Mustafa Kemal Atatürk de bunun bilincinde olduğunu mimariyi ideolojik bir araç olarak kullanarak göstermiştir.

İdeoloji açısından değerlendirilecek olursa, Mustafa Kemal Atatürk'ün demokratik bir toplumun oluşturulabilmesinde mimariye öncelik verdiği anlaşılmaktadır. Cumhuriyet ile birlikte demokratik mekânların yaratılması koşuluna ilişkin girişimler dikkat çekmektedir. Buna göre; Mustafa Kemal Atatürk, demokratik mekânların yaratılmasını arzulamaktadır: Liderin gücünün vurgulanarak toplumdan ayrıldığı bir mimari yaklaşımı değil; aksine, eşit ve ortak bir yaşamın mümkün olabileceği mekânların tasarım yaklaşımına işaret etmektedir.

Mimari tasarımlarıyla ulusal mimarinin şekillenmesine katkı sunan ve aynı zamanda demokratik bir lider olan Thomas Jefferson ise kendisine ait birçok tasarımla liderlik yeteneğinin yanı sıra tasarım yeteneğiyle de öne çıkmıştır (EK-1: Thomas Jefferson ve Tasarım). Yaşamı kolaylaştıran günlük nesnelerin yanı sıra; konut, çiftlik arazisi, meclis binası ve üniversite yerleşkesi tasarlamıştır. Diğer liderler gibi kendi ideolojisini destekler nitelikte tasarımlarıyla Thomas Jefferson, antropometrik ölçüleriyle demokratik mekânlar tasarlamıştır.

Mimari tasarımlarında bağlam ve işlev göz ardı edilmemiştir. Konsept olarak, demokrasi, dahil olma ve katılım gibi kavramlar temel alınmıştır. Diğer yandan; tasarımları biçim ve sembolik değer açısından karşılaştırıldığında ise bu iki parametreden herhangi birinin diğerini gölgede bırakmadığı da dikkat çekmektedir. Örneğin, Akademik Yerleşke’de görüldüğü üzere; üniversite öğrencilerinin etkin katılımının yanı sıra mekânı benimsemelerini de sağlayan bir tasarım olması açısından; tasarımın psikolojik, sosyal ve kültürel boyutlarının da dikkate alındığı görülmektedir. Kullanılan metaforlar açısından değerlendirildiğinde ise Akademik Yerleşke’nin biçimi ve sembolik boyutu da birbirini desteklemektedir. Sonuç olarak, demokratik bir lider olan Thomas Jefferson’ın ideolojisi ile tasarımları birbirini doğrular niteliktedir: Toplumsal yapının istendik biçimde dönüşmesinin amaçlandığı görülmektedir.

İmparator olmadan önce askeri başarılarıyla öne çıkan Napolyon Bonapart ise imparatorluğu süresince de askeri başarılarını simgeleyecek tasarımlar talep etmiştir. Hayranlık duyduğu Roma İmparatorluğu’nun merkezi olan Roma’nın modern bir haline dönüştürmek istediği Paris’i anıtlarla taçlandırma çabası ise doğrudan liderlik otoritesinin kişisel amaçlar doğrultusunda kullanılmasına işaret etmektedir. Gücü temsil ettiğini düşündüğü Roma İmparatorluğu’nun yeniden canlandırılması hayali, tüm dünyanın lideri olma isteğiyle ilişkilendirilebilir. Bu bakımdan, Napolyon Bonapart’ın ideolojik yaklaşımı doğrultusunda bir Fransa İmparatorluğu yaratma çabası içinde olması, anıtsal tasarıma öncelik vermesiyle açık biçimde görülebilmektedir. Diğer yandan, Napolyon Bonapart’ın Zafer Takı anıtı (Şekil 5.1), kent bağlamında belirleyici bir öge olması bakımından, kendisinden sonraki kent tasarımlarını da etkileyebilme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, Napolyon Bonapart örneğinde de görüldüğü üzere; liderlerin, mimari ve kentsel tasarım yaklaşımları ile toplumsal yaşamı şekillendirebilme gücüne sahip oldukları görülmektedir.

Şekil 5.1. *Bir işaret ögesi olarak Zafer Takı, Paris'in okunabilirliğini de etkilemektedir (http-78).*

Adolf Hitler ise çizim yeteneği olan bir sanatçı (EK-2: Adolf Hitler ve Tasarım) ve aynı zamanda liderlik yeteneklerini ustaca kullanabilen bir siyasetçidir. Liderliği süresince sanat ve siyaseti ilişkilendirmiş ve sanatçı kişiliğini zamanla geride bırakmıştır. O bir sanatçı olarak kalmayı değil, Alman ulusunun ve tüm dünyanın lideri olmayı arzulamıştır (Spotts, 2004, s. 61).

Adolf Hitler için sanat, özellikle de mimari, Alman ulus ve devletinin sahip olduğu kudretin bir göstergesidir. Bu amaçla Adolf Hitler, Nuremberg miting alanı, Hamburg'daki köprü ve gökdelen projesi ile Berlin'in yeniden inşası örneklerinin yanı sıra, otoban projesiyle de dünyadaki en büyük projelerin sahibinin Nazi Almanyası olması gerektiğini düşünmektedir. Bu bağlamda kamu ve parti binaları ile prestij yapılarına öncelik verilmiştir. Mimarının Adolf Hitler için ideolojik bir sanat ve bir propaganda aracı olduğu da anlaşılmaktadır:

İdeolojik sanat, özel mesajları olan bir etkinlik türü. Daha baştan tebliğ ve telkin amaçlı. Seçme hakkı vermez, yönlendirir. Dile kolay yapışacağını bildiğinden sloganı sever. Kışkırtır. Baskılar, baskılandırır. Bak, ben böyle düşünüyorum veya hissediyorum, demekle yetinmez, bilakis, sen de böyle düşüneceksin veya böyle hissedeceksin, demeyi marifet sayar.

Mesajı vardır ve bu mesaj bellidir. Kişisel değil, bireysel hiç değil, toplu bir mesajdır bu! Bir toplumun değil, bir topluluğun mesajı. Muayyen bir duygu ve düşüncüyü muhataplara tebliğ ve telkin. Bir tür propaganda (Cündioğlu, 2012, s. 65) ...

Adolf Hitler'in de gerek kendi tasarımlarında gerekse talep ettiği tasarımlarda mesaj vermek istediği anlaşılmaktadır. Propaganda, Adolf Hitler'in ideolojik sanat anlayışının da temelini oluşturmaktadır.

Gerek kendi tasarımları gerek Nazi mimarlarının tasarımları olsun, Adolf Hitler, kendi düşünce ve ideolojisinin mimari karşılığını gösteren müdahalelerde de bulunmuştur. Bazı projeleri kendisi yönetmiş bazılarında ise projenin tamamlanma sürelerinde olduğu gibi genel sınırları belirlemiştir. Bu bakımdan Nazi mimarlarının yaratıcılıklarının da sınırlandırılmış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Speer örneğini ele aldığımızda görülmektedir ki; mimar, liderinin beklentilerini karşılayabilecek biçimde tasarım yapmakta ve projeler üretmektedir. Yaratıcılığını Adolf Hitler'in ideolojisi sınırlarına indirgemıştır. Bu durum Adolf Hitler'in kendisi için de benzerlik göstermektedir. Onun için mimaride belirleyici olan, miting alanlarının düzenlenmesindeki kaygı olması bakımından, liderin, devlet ve Nasyonal Parti'nin gücünün vurgulanmasıdır. İnsan ölçeğini aşan mimari tasarımlar yapmasının ya da talep etmesinin nedeni de budur. Sonuç olarak; Adolf Hitler'de de liderlik tarzı ve tasarım yaklaşımı arasındaki ilişkinin paralellik taşıdığı, birbirini doğruladığı anlaşılmaktadır.

Tez kapsamında araştırılan tüm liderlerin mimari tasarım yaklaşımlarının ideolojilerini destekler nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma, gelecekte Türkiye ve dünyada bu alanda yapılacak araştırmalara yol gösterici olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., & Robinson, J. A. (2008). Persistence of power, elites, and institutions. *American Economic Review*, 98(1), 267–293.
- Adair, J. E. (2002). *Inspiring leadership-learning from great leaders*. London: Thorogood Publishing.
- Aldrete, G. S. (2004). *Daily life in the Roman city: Rome, Pompeii and Ostia*. Connecticut, USA: Greenwood Publishing Group.
- Alpagut, L. (2012). Marmara Köşkü: Atatürk için modern çiftlik evi. *METU JFA*, 29(1), 69-94.
- Alpagut, L. (2017). Hermann Jansen İçin Ankara'da Yeni Bir Görev: Gazi Orman Çiftliği Planlaması. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-26.
- Anderson, J. (2014). *Mimari Tasarım* (2. b.). (N. Şık, Çev.) İstanbul: Literatür.
- Anderson, J. C. (2014). Architect and Patron. R. B. Ulrich, & C. K. Quenemoen (Dü) içinde, *A Companion to Roman Architecture* (s. 127-139). Blackwell Publishing.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı. (2006). *Atatürk Orman Çiftliği Alanları Nazım İmar Planı ve Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı*. Ankara.
- Aslanoğlu, İ. (2010). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: 1923-1938* (3. b.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Atay, F. R. (2004). *Çankaya: Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aytaç, A. M. (2009). *Kitle ve Siyaset: Kalabalıkların Yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balkan, E. A. (2005). *Mimari Tasarımda Konsept*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler: Kökenleri ve Etkileri*. (G. Salman, S. Torlak, Dü, & A. Aydın, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Bass, B. M. (2003). The New Paradigm and the Ethics of Authentic and Pseudotransformational Leadership. A. Safty, & H. Güven (Dü) içinde, *New Paradigms in Leadership* (s. 118-135). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Batson, C. D. (2009). These things called empathy: eight related but distinct phenomena. J. Decety, & W. Ickes (Dü) içinde, *The Social Neuroscience of Empathy*. MIT Press.
- Bavelas, A. (1960). Leadership: Man and Function. *Administrative Science Quarterly*, 4(4), 491-498.
- Bazin, G. (2015). *Sanat Tarihi: Sanatın İlk Örneklerinden Günümüze*. (S. Hilav, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Belardi, P. (2016). *Mimarlar Neden Hala Çiziyor?* (2 b.). (A. Erol, Çev.) İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Bell, D. A. (2015). *Napoleon: A Concise Biography*. Oxford University Press.
- Ben-Amos, A. (1993). Monuments and Memory in French Nationalism. *History and Memory*, 5(2), 50-81.
- Bennis, W. (2009). *On becoming a leader* (4. b.). New York: Basic Books.
- Berman, M. (2016). *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor* (18. b.). (Ü. Altuğ, & B. Peker, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bodenschatz, H. (2014). Urban design for Mussolini, Stalin, Salazar, Hitler and Franco. *Planning Perspectives*, 29(3), 381-392.
- Botton, A. d. (2010). *Mutluluğun Mimarisi*. İstanbul: Sel*.
- Bové, J., & Luneau, G. (2006). *Sivil İtaatsizliğe Çağrı*. (C. Belge, Dü., & I. Ergüden, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2002). *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür* (1. b.). (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Brown, T. (2008). Design thinking. *Harvard Business Review*, 86(6), 84-92.

- Brown, T., & Wyatt, J. (2010). Design Thinking for Social Innovation. *Development Outreach*, 12(1), 29-43.
- Buchanan, R. (1985). Declaration by Design: Rhetoric, Argument, and Demonstration in Design Practice. *Design Issues*, 2(1), 4-22.
- Buchanan, R. (2001). Design Research and the New Learning. *Design Issues*, 17(4), 3-23.
- Burke, T. E. (2008). Science as Conjecture and Refutation. G. H. Parkinson (Dü.) içinde, *An Encyclopedia of Philosophy* (s. 205-224). Routledge (Taylor & Francis e-Library).
- Canetti, E. (2016). *Kitle ve İktidar* (7. b.). (G. Aygen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cevizci, A. (2002). *Paradigma felsefe sözlüğü* (5. b.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Ciulla, J. B. (2004). Ethics and leadership effectiveness. J. Antonakis, A. T. Ciancialo, & R. J. Sternberg (Dü) içinde, *The nature of leadership* (s. 302-327). California: Sage Publications, Inc.
- Clotworthy, W. G. (2010). *Homes and libraries of the presidents: An interpretive guide* (3. b.). Saline, Michigan: McNaughton & Gunn, Inc.
- Coaldrake, W. H. (1996). *Architecture and authority in Japan*. Psychology Press.
- Cottrell, S. (2005). *Critical Thinking Skills: Developing Effective Analysis and Argument*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). The creative personality. *Psychology today*, 29(4), 36-40.
- Cumo, C. (2006). Music (Classical). J. G. Ryan, & L. Schlup (Dü) içinde, *Historical Dictionary of The 1940s* (s. 264-265). New York: M.E. Sharpe, Inc (Routledge).
- Cumo, C. (2006). Physics. J. G. Ryan, & L. C. Schlup (Dü) içinde, *Historical Dictionary of The 1940s* (s. 303-304). New York: M.E. Sharpe, Inc (Routledge).
- Curtis, W. J. (1996). *Modern architecture since 1900* (3. b.). London, Singapore: Phaidon Press Limited.
- Cündioğlu, D. (2012). *Mimarlık ve Felsefe* (1. b.). İstanbul: Kapı Yayınları.

- Çam, E. (2011). *Siyaset Bilimine Giriş* (9. b.). İstanbul: Der Yayınları.
- Davis, G. A. (1999). Barriers to Creativity and Creative Attitudes. M. A. Runco, & S. R. Pritzker (Dü) içinde, *Encyclopedia of Creativity* (Cilt I, s. 165-174). San Diego / London / Boston / New York / Sydney / Tokyo / Toronto: Academic Press.
- De Coulanges, N. D. (2006). *The ancient city: A study of the religion, laws, and institutions of Greece and Rome*. New York: Dover Publications, Inc.
- DeHann, H. D. (2016). *Stalinist city planning: professionals, performance, and power*. Toronto/Buffalo/London: University of Toronto Press.
- Demirtaş, S. (1997). *Liderlik Teorileri ve Karizmatik Liderlik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Donath, M. (2006). *Architecture in Berlin 1933–1945: A Guide Through Nazi Berlin*. (M. Fields, Çev.) Berlin: Lukas Verlag.
- Dowding, K. (2013). Perceptions of leadership. P. T Hart, & J. Uhr (Dü) içinde, *Public Leadership: Perspectives and Practices* (s. 93-102). ANU Press.
- Dunne, D., & Martin, R. (2006). Design thinking and how it will change management education: An interview and discussion. *Academy of Management Learning & Education*, 5(4), 512-523.
- Durand, G. (2017). *Sembolik İmgelem* (2 b.). (A. Meral, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Duverger, M. (2002). *Siyaset Sosyolojisi: Siyasal Bilimin Öğeleri* (6. b.). (Ş. Tekeli, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Dym, C. L., Agogino, A. M., Eris, O., Frey, D. D., & Leifer, L. J. (2005). Engineering Design Thinking, Teaching, and Learning. *Journal of Engineering Education*, 94(1), 103-120.
- Edwards, B. (2008). *Understanding architecture through drawing* (2 b.). Taylor & Francis.
- Efeoğlu, A., Møller, C., Sérié, M., & Boer, H. (2013). Design Thinking: Characteristics And Promises. *Proceedings of 14th International CINet Conference on Business*

- Development and Co-creation* (s. 241-256). Enschede: Continuous Innovation Network.
- Elms, A. C. (1999). Sigmund Freud. M. A. Runco, & S. R. Pritzker (Dü) içinde, *Encyclopedia of Creativity* (Cilt II, s. 745-751). San Diego / London / Boston / New York / Sydney / Tokyo / Toronto: Academic Press.
- Encyclopædia Britannica. (2010). *100 Most Influential World Leaders of All Time*. (A. McKenna, Dü.) New York: Britannica Educational Publishing.
- Erkutlu, H. V., & Chafra, J. (2006). Relationship between leadership power bases and job stress of subordinates: example from boutique hotels. *Management Research News*, 29(5), 285-297.
- Erlhoff, M., & Marshall, T. (Dü). (2008). *Design dictionary: perspectives on design terminology*. Basel/Boston/Berlin: Birkhäuser.
- Farrelly, L. (2013). *Mimarlığın Temelleri*. (N. Şık, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Feist, G. J. (1999). Autonomy and Independence. M. A. Runco, & S. R. Pritzker (Dü) içinde, *Encyclopedia of Creativity* (s. 157-163). San Diego / London / Boston / New York / Sydney / Tokyo / Toronto: Academic Press.
- Fest, J. (2007). *Albert Speer: conversations with Hitler's architect*. (P. Camiller, Çev.) Malden / Cambridge: Polity.
- Findeli, A. (1994). Ethics, Aesthetics, and Design. *Design Issues*, 10(2), 49-68.
- Freedman, J. (2016). *Strategic Inventions of the Napoleonic Wars*. Cavendish Square Publishing LLC.
- French, J. R., & Raven, B. (1959). The bases of social power. D. Cartwright (Dü.) içinde, *Studies in Social Power* (s. 150-167). Ann Arbor, Michigan: Institute for Social Research.
- Freyer, H. (2014). *Sanayi Çağı*. (B. Akarsu, & H. Batuhan, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Friedrich, T. (2012). *Hitler's Berlin: Abused City*. (S. Spencer, Çev.) Padstow, Cornwall: Yale University Press.

- Fromm, E. (1999). *Özgürlükten Kaçış* (6. b.). (S. Budak, Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Fromm, E. (2000). *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı* (7. b.). (S. Budak, Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Gabriel, R. H. (1994). Thomas Jefferson and Architecture. *OA Magazine of History*, 8(4: Life in Revolutionary America), 36-44.
- Gaines, K. (2010). Agrarian Politics. M. Kazin, R. Edwards, & A. Rothman (Dü) içinde, *The Princeton Encyclopedia of American Political History* (s. 49-54). New Jersey: Princeton University Press.
- Geller, K. (2016). *The 100 Most Influential Military Leaders of All Time*. (K. Campbell, Dü.) Britannica Educational Publishing.
- Gessert, G. S. (2014). Ideological Application: Roman Architecture and Fascit Romanità. R. B. Ulrich, & C. K. Quenemoen (Dü) içinde, *A Companion to Roman Architecture* (s. 426-445). Blackwell Publishing.
- Ghaemi, N. (2017). *Birinci Sınıf Delilik: Liderlik ile Akıl Hastaları Arasındaki Bağlantılar* (4. b.). (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Giddens, A., & Sutton, P. W. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar*. (G. Salman, Dü., & A. Esgin, Çev.) Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Gieryn, T. F. (2000). A Space for Place in Sociology. *Annual Review of Sociology*, 26, 463-496.
- Glenn, M. (2003). *Architecture demonstrates power*. Haverford College.
- Goldschmidt, G. (1991). The Dialectics of Sketching. *Creativity Research Journal*, 4(2), 123-143.
- Goldschmidt, G. (1999). Design. *Encyclopedia of Creativity* (Cilt I, s. 525-535). içinde San Diego / London / Boston / New York / Sydney / Tokyo / Toronto: Academic Press.
- Goleman, D. (2000). Leadership that gets results. *Harvard business review*, 78(2), 4-17.
- Gombrich, E. H. (2015). *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Greenberg, A. (2016). *The architecture of democracy: American architecture and the legacy of the Revolution*. New York: Rizzoli.
- Greenstein, F. I. (2009). *Inventing the job of president: leadership style from George Washington to Andrew Jackson*. New Jersey, Princeton, USA: Princeton University Press.
- Gregotti, V. (2015). *Mimarlığın İçinde*. (A. Erol, Çev.) İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Groat, L. (2013). Correlational Research. L. Groat, & D. Wang içinde, *Architectural Research Methods* (2. b., s. 263-311). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Haas, M. L. (2005). *The ideological origins of great power politics, 1789-1989*. Ithaca / London: Cornell University Press.
- Hannaford, P. (2012). *Presidential Retreats: Where the Presidents Went and Why They Went There*. New York: Simon & Schuster.
- Harlander, T. (2015). Urbanism and Housing Policy in Nazi Germany: A Commentary. H. Bodenschatz, P. Sassi, & M. W. Guerra (Dü) içinde, *Urbanism and Dictatorship : A European Perspective* (s. 148-165). Basel: Birkhauser.
- Hasol, D. (2016). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (14. b.). İstanbul: YEM Yayın.
- Heifetz, R. A. (1994). *Leadership Without Easy Answers*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Hemphill, J. K. (1949). The Leader and His Group. *Educational Research Bulletin*, 28(9), 225-229+245-246.
- Hersey, P., Blanchard, K. H., & Natemeyer, W. E. (1979). Situational leadership, perception, and the impact of power. *Group & Organization Studies*, 4(4), 418-428.
- Hitler, A. (2004). *Kavgam*. (O. Ertaş, Çev.) İstanbul: Beda Yayınları.
- Hoffmann, H. (2014). *Hitler was My Friend*. South Yorkshire: Frontline Books.

- Hogg, M. A. (2004). Social Identity and Leadership. D. M. Messick, & R. M. Kramer (Dü) içinde, *The psychology of leadership* (s. 53-81). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hornung, E. (2004). *Ana Hatlarıyla Mısır Tarihi*. (Z. A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi. (Orijinal Basım: 1978).
- House, R. J., Splaner, W. D., & Woycke, J. (1991). Personality and Charisma in the U.S. Presidency: A Psychological Theory of Leader Effectiveness. *Administrative Science Quarterly*, 36(3), 364-396.
- Howlett, C. F. (2006). Gandhi, Mohandas Karamchand. J. G. Ryan, & L. C. Schlup (Dü) içinde, *Historical Dictionary of The 1940s* (s. 149-150). New York: M.E. Sharpe, Inc (Routledge).
- Hughes, R. L., Ginnet, R. C., & Curphy, G. J. (2002). *Leadership: Enhancing the lessons of experience* (4. b.). New York: McGraw-Hill/Irwin.
- İnan, A. (1972). *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı - 1933*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (1977). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- James-Chakraborty, K. (2014). *Architecture since 1400*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.
- Johnson, B. E. (2006). King, Martin Luther Jr. J. G. Ryan, & L. C. Schlup (Dü) içinde, *Historical Dictionary of The 1940s* (s. 213-214). New York: M.E. Sharpe, Inc (Routledge).
- Junquera, B., & Fernández, E. (2011). Lights And Shadows Of Political Leadership: A Review Of The Literature And A Research Agenda. A. L. Larsen (Dü.) içinde, *Political Leadership and its Significance in a Time of Troubles* (s. 23-45). Nova Science Publishers, Incorporated.
- Kitchen, M. (2017). *Speer: Hitler's Architect*. New Haven / London: Yale University Press.

- Klar, J. (2015). *French Revolution, Napoleon, and the Republic: Libert ,  galit , Fraternit *. (J. Steinberg, D .) Britannica Educational Publishing.
- Knox, P., & Pinch, S. (2010). *Urban social geography: an introduction* (6th ed b.). England: Pearson.
- Kostof, S. (1977). The Practice of Architecture in the Ancient World: Egypt and Greece. S. Kostof (D .) içinde, *The Architect* (s. 3-27). New York: Oxford University Press.
- Kuban, D. (1992). *Mimarlık kavramları: tarihsel perspektif içinde mimarlığın kuramsal s zl ğ ne giriş* (4 b.). İstanbul: YEM Yayın.
- Lang, J. (2007). *Urban Design: A typology of procedures and products*. Oxford: Architectural Press (Elsevier).
- Lavell, R. J. (1952). Democratic Leadership: What Is It? *Phi Delta Kappan*, 34(2), 57-58.
- Lawson, B. (2006). *How designers think: the design process demystified* (4. b.). Amsterdam / Boston / Heidelberg / London / New York / Oxford / Paris / San Diego / San Francisco / Singapore / Sydney / Tokyo: Architectural Press.
- Lefebvre, H. (2014). *Mek nın  retimi*. (I. Erg den,  ev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2015). *Kentsel Devrim* (4. b.). (S. Sezer,  ev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Leick, G. (2002). *Who's who in the Ancient Near East*. London / New York: Routledge.
- Lieberfeld, D. (2003). Nelson Mandela: Partisan and Peacemaker. *Negotiation Journal*, 229-250.
- Linge, H. (2009). *With Hitler to the end: the memoirs of Adolf Hitler's valet*. (G. Brooks,  ev.) New York: Skyhorse Publishing.
- Loos, A. (2016). *Mimarlık  zerine*. (A. T mertekin, & N.  lner,  ev.) İstanbul: Janus Yayıncılık.
- Lunenburg, F. C. (2012). Power and leadership: An influence process. *International journal of management, business, and administration*, 15(1), 1-9.

- Lynch, K. (2010). *Kent İmgesi* (6. Basım b.). (İ. Başaran, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Madanipour, A. (2007). Ambiguities of urban design. C. Matthew, & S. Tiesdell (Dü) içinde, *Urban Design Reader* (s. 12-23). Elsevier.
- Mahoney, D. J. (1986). Declaration of independence. *Society*, 24(1), 46-48.
- Mai, F. M. (2007). *Diagnosing Genius: The Life and Death of Beethoven*. McGill-Queen's University Press.
- Marquis, S. S. (2007). *Henry Ford: An Interpretation*. Detroit, Michigan: Wayne State University Press.
- Maxwell, L. E. (2000). A safe and welcoming school: What students, teachers, and parents think. *Journal of Architectural and Planning Research*, 17(4), 271-282.
- May, R. (2016). *Yaratma Cesareti*. (A. Oysal, Çev.) İstanbul: Metis.
- McLaughlin, J. (1998). *Jefferson and Monticello: The biography of a builder*. New York: Henry Holt & Company.
- McNeill, W. H. (2003). *Dünya Tarihi* (7. b.). (A. Şenel, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Meacham, J. (2013). *Thomas Jefferson: The Art of Power*. New York: Random House.
- Meacham, J. (2014). *Thomas Jefferson: President and Philosopher*. New York: Crown Books for Young Readers.
- Meagher, M. E. (2015). Democratic Party. D. Schultz, & J. R. Vile (Dü) içinde, *The encyclopedia of civil liberties in America* (s. 267-269). London / New York: Routledge.
- Messick, D. M. (2004). On the Psychological Exchange Between Leaders and Followers. D. M. Messick, & R. M. Kramer (Dü) içinde, *The psychology of leadership* (s. 83-97). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Meydan, S. (2014). *Akl-ı Kemal: Atatürk'ün Akıllı Projeleri*. (A. Bozkurt, Dü.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Mihelic, K. K., Lipicnik, B., & Tekavcic, M. (2010). Ethical Leadership. *International Journal of Management & Information Systems*, 14(5), 31-41.

- Miller, C., & Miller, P. (2016). *Monticello: The Official Guide to Thomas Jefferson's World*. Washington, D.C.: National Geographic.
- Mirvis, P. H., & Gunning, L. “. (2006). Creating a Community of Leaders. J. V. Gallos (Dü.) içinde, *Organization Development* (s. 709-729). San Francisco: Jossey-Bass.
- Mumford, L. (2013). *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri, Geçirdiği Değişimler ve Geleceği* (2. b.). (G. Koca, & T. Tosun, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Neibaur, J. L. (2012). *Early Charlie Chaplin: the artist as apprentice at Keystone Studios*. Lanham / Toronto / Plymouth: Scarecrow Press.
- Neumann, D. (2014). A Skyscraper for Mussolini. *AA files*, 68, 141-153.
- Nevarez, C., Wood, J. L., & Penrose, R. (2013). *Leadership theory and the community college: Applying theory to practice*. Sterling, Virginia: Stylus Publishing.
- Nicassio, S. V. (2009). *Imperial City: Rome under Napoleon*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nichols, F. D. (2008). *Thomas Jefferson's Architectural Drawings Compiled and with Commentary and a Check List* (6 b.). Lunenburg, Vermont: Stinehour Press.
- Nielsen, I. (2014). Creating Imperial Architecture. R. B. Ulrich, & C. K. Quenemoen (Dü) içinde, *A Companion to Roman Architecture* (s. 45-62). Blackwell Publishing.
- Northouse, P. G. (2010). *Leadership: Theory and Practice* (5. b.). Washington DC: Sage.
- Oberdiek, H. (2008). The Will. G. H. Parkinson (Dü.) içinde, *An Encyclopedia of Philosophy* (s. 463-488). Routledge (Taylor & Francis e-Library).
- Ohlman, H. (2002). Information: Timekeeping, Computing, Telecommunications and Audiovisual Technologies. I. McNeill (Dü.) içinde, *An Encyclopedia of the History of Technology* (s. 686-758). London / New York: Routledge (Taylor & Francis e-Library).
- Olgun, E. (2003). Ripeness in the Resolution of International Conflicts: The Significance of Leadership. A. Safty, & H. Güven (Dü) içinde, *New Paradigms in Leadership* (s. 65-69). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.

- Orum, A. M. (2001). *Introduction to Political Sociology* (4. b.). New Jersey: Prentice Hall.
- Owen, C. (2007). Design thinking: Notes on its nature and use. *Design Research Quarterly*, 2(1), 16-27.
- Pakulski, J., & Higley, J. (2013). Towards Leader Democracy? P. T Hart, & J. Uhr (Dü) içinde, *Public Leadership: Perspectives and Practices* (s. 45-54). ANU Press.
- Papanek, V. (1973). *Design for the real world: Human ecology and social change*. Toronto / New York / London: Bentam Books.
- Paschen, M., & Dihsmajer, E. (2015). *Psychology of Human Leadership*. Springer.
- Ragon, M. (2010). *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*. (M. A. Erginöz, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. New Jersey: Prentice-Hall, Inc.
- Razzouk, R., & Shute, V. (2012). What Is Design Thinking and Why Is It Important? *Review of Educational Research*, 82(3), 330-348.
- Rhode, D. L. (2012). Developing Leadership. *Santa Clara Law Review*, 52(3), 689-724.
- Roth, L. M. (2014). *Mimarlığın Öyküsü: Öğeleri, Tarihi ve Anlamı*. (E. Akça, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Ruskin, J. (2016). *Belleğin Lambası*. (A. Şimşek, Dü., & A. N. Tezel, Çev.) İstanbul: Corpus Yayınları.
- Safty, A. (2003). Leadership for Human development. A. Safty, & H. Güven (Dü) içinde, *New Paradigms in Leadership* (s. 26-52). İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner*. USA: Basic Books.
- Schwartz, M. S. (2005). Universal Moral Values for Corporate Codes of Ethics. *Journal of Business Ethics*, 59(1-2), 27-44.
- Shah, R. C., & Kesan, J. P. (2007). How architecture regulates. *Journal of architectural and Planning Research*, 24(4), 350-359.

- Sharma, M. K., & Jain, S. (2013). Leadership Management Principles, Models and Theories. *Global Journal of Management and Business Studies*, 3(3), 309-318.
- Shiner, L. (2017). *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi* (4. b.). (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Silver, C. (2005). Chaplin, Charles. R. Abel (Dü.) içinde, *Encyclopedia of Early Cinema* (s. 108-109). New York: Routledge.
- Slaterry, M. (2014). *Sosyolojide Temel Fikirler* (6. b.). (Ü. Tatlıcan, Dü., Ö. Balkız, G. Demiriz, H. Harlak, C. Özdemir, Ş. Özkan, & Ü. Tatlıcan, Çev.) İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Solacini, C. (2015). Anıt Mezarlar. U. Eco (Dü.) içinde, *Ortaçağ: Keşifler, Ticaret İlişkileri, Ütopyalar* (L. T. Basmacı, Çev., s. 766-770). İstanbul: ALFA.
- Soygeniş, S. (2006). *Mimarlık düşünmek, düşlemek* (2 b.). İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Spotts, F. (2004). *Hitler and the Power of Aesthetics*. New York: The Overlook Press.
- Stamp, G. (2010). *The Memorial to the Missing of the Somme*. Profile Books.
- Steiner, F. H. (1981). Building with Iron: A Napoleonic Controversy. *Technology and Culture*, 22(4), 700-724.
- Steinfeld, E., & Maisel, J. L. (2012). *Universal Design: Creating inclusive environments*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Stevenson, D. (2003). *Cities and urban cultures*. Maidenhead - Philadelphia, USA: McGraw-Hill Education.
- Stratigakos, D. (2015). *Hitler at Home*. New Haven / London: Yale University Press.
- T Hart, P., & Uhr, J. (2013). Understanding Public Leadership: An Introduction. P. T Hart, & J. Uhr (Dü) içinde, *Public Leadership: Perspectives and Practices* (s. 1-22). ANU Press.
- Tanyeli, U. (2017). *Yıkarak Yapmak: Anarşist bir mimarlık kuramı için altlık*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Taşdelen, M. H. (2011). *Siyaset Sosyolojisi* (3. b.). İstanbul: Kocav Yayınları.

- Taylor, B. (2010). *Hitler's Engineers*. Newbury: Casemate Publishers.
- Tead, O. (1935). *The art of leadership*. New York: Mcgraw-Hill Book Company.
- Tekeli, İ. (2011a). *Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm yazıları* (2 b.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011b). *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları* (1. b.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Thomson, K. (2012). *Jefferson's Shadow: The Story of His Science*. Yale University Press.
- Timuçin, A. (2013). *Estetik* (9. b.). İstanbul: Bulut Yayınları.
- Touchard, J. (2015). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. (M. H. Bayka, Dü., & İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: Işık Yayınları.
- Trigger, B. G. (1990). Monumental architecture: a thermodynamic explanation of symbolic behaviour. *World Archaeology*, 22(2), 119-132.
- Turner, J. C., Reynolds, K. J., & Subasic, E. (2013). Identity Confers Power: The New View of Leadership in Social Psychology. P. T Hart, & J. Uhr (Dü) içinde, *Understanding Public Leadership: Perspectives and Practices* (s. 57-72). ANU Press.
- Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi. (2018). *2017 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara.
- Tyler, T. R. (2004). Process-Based Leadership: How Do Leaders Lead? D. M. Messick, & R. M. Kramer (Dü) içinde, *The psychology of leadership* (s. 167-193). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ullrich, V. (2016). *Hitler: Ascent 1889-1939*. (J. Chase, Trans.) New York: Knopf.
- van Wart, M. (2003). Public-Sector Leadership Theory: An Assessment. *Public Administration Review*, 63(2), 214-228.
- Vianna, M., Vianna, Y., Adler, I. K., Lucena, B., & Russo, B. (2012). *Design Thinking*. (B. Murtinho, D. Chediek, R. Moura, & K. Mathewson, Çev.) Rio de Janeiro: MJV Press.

- Villalba, E. (2011). Critical Thinking. M. A. Runco, & S. R. Pritzker (Dü) içinde, *Encyclopedia of Creativity* (2. b., s. 840-846). Academic Press.
- Vitruvius. (2017). *Mimarlık Üzerine On Kitap*. (E. Çoraklı, Dü., & Ç. Dürüşken, Çev.) İstanbul: ALFA.
- Weber, E. T. (2015). *Democracy and leadership: On pragmatism and virtue*. Lanham, Maryland: Lexington Books.
- Weber, E. T. (2015). *Uniting Mississippi: Democracy and Leadership in the South*. Jackson, Mississippi: University Press of Mississippi.
- Weber, M. (1987). *Sosyoloji Yazıları* (2. b.). (T. Parla, Çev.) İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- White, J. W. (2010). *Mirrors of Memory: Culture, Politics, and Time in Paris and Tokyo*. University of Virginia Press.
- Wiebenson, D. (1973). The Two Domes of the Halle au Blé in Paris. *The Art Bulletin*, 55(2), 262-279.
- Wittgenstein, L. (2001). *Tractatus Logico - Philosophicus* (2. b.). (O. Aruoba, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Wylant, B. (2008). Design Thinking and the Experience of Innovation. *Design Issues*, 24(2), 3-14.
- Yalçın, S., & Güler, A. (2000). *Atatürk: Hayatı, Düşünceleri ve Kişiliği* (Cilt III: Yankıları, İlkeleri, Kişiliği). Ankara: Berikan Elektronik Basım Yayım.
- Yee, R. (2013). *Architectural Drawing: A Visual Compendium of Types and Methods* (4. b.). Canada: John Wiley & Sons.
- Zizek, S. (2013). İdeoloji Hayaleti. S. Zizek (Dü.) içinde, *İdeolojiyi Haritalamak* (S. Kibar, Çev., s. 7-54). Ankara: Dipnot Yayınları.

http-1:

Ricketts, K. G. (2009). Leadership vs. management. 04 23, 2017 tarihinde University of Kentucky Cooperative Extension:

<http://www2.ca.uky.edu/agcomm/pubs/elk1/elk1103/elk1103.pdf> adresinden alındı

http-2:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ba93aa0695844.71709711 (“Önder” Erişim tarihi: 23.09.2018)

http-3:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ba93a7b1ecb47.88808167 (“Diktatör” Erişim tarihi: 23.09.2018)

http-4:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ba93a7281c858.96668891 (“Zorba” Erişim tarihi: 23.09.2018)

http-5:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ba9397f550b48.14320279 (“Empati” Erişim tarihi: 23.09.2018)

http-6:

<https://www.forbes.com/powerful-people/list/> (“The World's Most Powerful People” Erişim tarihi: 30.07.2018)

http-7:

<https://www.thetoptens.com/important-leaders/> (“Top 10 Most Important Leaders of All Time” Erişim tarihi: 30.07.2018)

http-8:

<http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,26473,00.html> (“TIME 100 Persons of The Century” Erişim tarihi: 30.07.2018)

http-9:

<http://www.themost10.com/important-leaders-in-20th-century/> (“10 Most Important Leaders In 20th Century” Erişim tarihi: 30.07.2018)

http-10:

<http://fortune.com/2014/03/20/worlds-50-greatest-leaders/> (“The World's 50 Greatest Leaders (2014)” Erişim tarihi: 30.07.2018)

http-11:

<https://www.britannica.com/topic/Napoleonic-Code> (“Napoleonic Code” Erişim tarihi: 01.08.2018)

http-12:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5bc489d3c69f80.08274495 (“İdeoloji” Erişim tarihi: 01.08.2018)

http-13:

<https://www.archdaily.com/565598/mario-palanti-designer-of-rome-s-skyscraper-that-never-was> (“Mario Palanti: Architect of Rome's Skyscraper That Never Was” Erişim tarihi: 19.12.2017)

http-14:

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5ba9397bd83633.88555137 (“Tasarım” Erişim tarihi: 23.09.2018)

http-15:

<http://lockwoodresource.com/ten-characteristics-of-great-design-leaders/> (“Ten characteristics of great design leaders” Erişim tarihi: 03.08.2017)

http-16:

<https://loomancoaching.nl/en/blog/22-7-qualities-of-design-thinking-leaders.html> (“7 Qualities of Design-thinking leaders” Erişim tarihi: 03.08.2017)

http-17:

<http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sta/jan/trindex.htm> (“Bir Başkent in Oluşumu: Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri/Jansen Planı” Erişim tarihi: 19.05.2018)

http-18:

http://www.bc.edu/bc_org/avp/cas/fnart/fa267/18house2.html (“18th Century Architecture” Erişim tarihi: 21.05.2018)

http-19:

<http://www.njleg.state.nj.us/legislativepub/statehousehistory.asp> (“State House History” Erişim tarihi: 21.05.2018)

http-20:

<http://courthousehistory.com/gallery/states/georgia/counties/lumpkin> (“Images for Lumpkin County, Georgia” Erişim tarihi: 05.06.2018)

http-21:

<https://www.monticello.org/site/jefferson/design-and-decor-convenience> (“Design and Decor - Convenience” Erişim tarihi: 29.03.2018)

http-22:

<http://www.revolutionary-war-and-beyond.com/thomas-jefferson-declaration-of-independence.html> (“Thomas Jefferson and the Declaration of Independence” Erişim tarihi: 01.04.2018)

http-23:

<https://www.historyonthenet.com/authentichistory/1600-1859/2-manifest/index.html> (“Artifacts and Images of The Era of Manifest Destiny” Erişim tarihi: 05.04.2018)

http-24:

<http://xroads.virginia.edu/~cap/jeff/jeffarch.html> (“Jefferson and the Politics of Architecture” Erişim tarihi: 22.05.2018)

http-25:

<http://www.mdhs.org/digitalimage/proposed-sketch-presidents-house-elevation> (“Proposed sketch for the President's house, elevation” Erişim tarihi: 10.04.2018)

http-26:

<https://www.politico.com/story/2017/10/13/cornerstone-laid-for-the-presidents-house-oct-13-1792-243650> (“Cornerstone laid for ‘The President’s House,’ Oct. 13, 1792” Erişim tarihi: 10.04.2018)

http-27:

O’Keefe, D. (2012, 04 8). *Virginia State Capitol*. 05 21, 2018 tarihinde architecturerichmond.com: <http://architecturerichmond.com/inventory/virginia-state-captiol/> adresinden alındı

http-28:

<https://www.britannica.com/topic/Maison-Carree> (“Maison-Carrée” Erişim tarihi: 21.05.2018)

http-29:

<http://architecturerichmond.com/inventory/virginia-state-captiol/> (“Virginia State Capitol” Erişim tarihi: 21.05.2018)

http-30:

<https://www.monticello.org/site/house-and-gardens/drawings-and-model> (“Drawings and Model” Erişim tarihi: 22.05.2018)

http-31:

<https://tr.pinterest.com/pin/380694974727728593/> (Erişim tarihi: 11.04.2018)

http-32:

<https://www.monticello.org/site/blog-and-community/posts/color-me-monticello> (“Color Me Monticello” Erişim tarihi: 30.05.2018)

http-33:

<https://alumni.virginia.edu/learn/2016/11/30/thomas-jeffersons-paris/> (“Thomas Jefferson’s Paris” Erişim tarihi: 06.06.2018)

http-34:

<http://arts.virginia.edu/recreating-the-rotunda/> (“Recreating the Rotunda” Erişim tarihi: 11.04.2018)

http-35:

<https://www.monticello.org/site/house-and-gardens/exterior> (“Exteriors” Erişim tarihi: 22.05.2018)

http-36:

<http://architectsandartisans.com/poplar-forest-tour-register-by-april-16/> (“Poplar Forest Tour” Erişim tarihi: 22.05.2018)

http-37:

http://www.solaripedia.com/13/397/5826/poplar_forest_architectural_drawings.html (“Poplar Forest Used Passive Principles in 1806” Erişim tarihi: 11.04.2018)

http-38:

<http://blog.hsl.virginia.edu/feebill/image-gallery/> (“Physician Price Fixing in 19th Century Virginia” Erişim tarihi: 19.06.2018)

http-39:

<http://xroads.virginia.edu/~cap/jeff/jeffarch.html> (“Jefferson and the Politics of Architecture” Erişim tarihi: 22.05.2018)

http-40:

<http://omeka.wellesley.edu/piranesi-rome/exhibits/show/baths-of-diocletian/construction> (“Construction and Layout” Erişim tarihi: 23.05.2018)

http-41:

<https://www.bluffton.edu/homepages/facstaff/sullivanm/romanvirilis/virilis.html> (“Temple of Fortuna Virilis (Temple of Portunus)” Erişim tarihi: 23.05.2018)

http-42:

<http://rotunda.virginia.edu/index> (“The Rotunda” Erişim tarihi: 22.05.2018)

http-43:

<https://courses.umass.edu/latour/Italy/Pantheon/index.htm> (“The Pantheon” Erişim tarihi: 17.04.2018)

http-44:

<https://www.nps.gov/nr/travel/journey/uni.htm> (“University of Virginia” Erişim tarihi: 17.04.2018)

http-45:

http://www.bc.edu/bc_org/avp/cas/fnart/fa267/19_univ.html (“19th Century Architecture” Erişim tarihi: 17.04.2018)

http-46:

<http://www.arkitera.com/gorus/706/birey-ve-topluluk-ikileminin-kampus-tasariminda-ifadesi--thomas-jefferson-in-virginia-universitesi-kampusu> (“Birey ve Topluluk İkileminin Kampüs Tasarımında İfadesi: Thomas Jefferson’ın Virginia Üniversitesi Kampüsü” Erişim tarihi: 22.05.2018)

- http-47:
<https://www.warhistoryonline.com/ancient-history/napoleon-as-augustus.html>
("Napoleon as Augustus: How He Modelled Himself on the Roman Empire" Erişim tarihi: 12.09.2018)
- http-48:
https://www.napoleon-series.org/research/napoleon/c_Napoloen&Paris.html ("Napoléon and Paris" Erişim tarihi: 12.09.2018)
- http-49:
<https://frenchmoments.eu/pantheon-paris/> ("Panthéon, Paris" Erişim tarihi: 13.09.2018)
- http-50:
<https://structurae.net/structures/pont-des-arts> ("Pont des Arts" Erişim tarihi: 12.09.2018)
- http-51:
<https://www.napoleon.org/en/young-historians/napodoc/napoleonic-monuments-the-vendome-column-napoleon-rules-paris/> ("Napoleonic Monuments. The Vendôme Column: Napoleon Rules Paris" Erişim tarihi: 11.09.2018)
- http-52:
<https://www.britannica.com/topic/Arc-de-Triomphe> ("Arc de Triomphe" Erişim tarihi: 12.09.2018)
- http-53:
<https://www.ancient.eu/image/1284/> ("Arch of Titus, Rome" Erişim tarihi: 13.09.2018)
- http-54:
<https://www.ancient.eu/image/1266/> ("Arch of Constantine I" Erişim tarihi: 13.09.2018)
- http-55:
<https://www.napoleon.org/en/magazine/places/arc-de-triomphe-du-carrousel-paris-2/>
("Arc De Triomphe Du Carrousel – Paris" Erişim tarihi: 13.09.2018)
- http-56:
<http://www.carnavalet.paris.fr/fr/collections/arc-de-triomphe-du-carrousel> ("Arc de Triomphe du Carrousel" Erişim tarihi: 11.09.2018)
- http-57:
<https://www.ancient.eu/image/1339/> ("Arch of Septimius Severus, Rome" Erişim tarihi: 13.09.2018)
- http-58:
<https://www.napoleon.org/en/magazine/places/vendome-column/> ("Vendôme Column" Erişim tarihi: 11.09.2018)

http-59:

<https://www.britannica.com/topic/Trajans-Column> (“Trajan's Column” Erişim tarihi: 13.09.2018)

http-60:

<https://www.britannica.com/topic/Madeleine-church-Paris-France> (“Madeleine” Erişim tarihi: 13.09.2018)

http-61:

<http://www2.oberlin.edu/images/Art265b/Art265b.html> (“The Classical Tradition” Erişim tarihi: 20.12.2017)

http-62:

<http://mashable.com/2015/07/23/hitler-embarrassing-photos/#JdbTzM0O5Zqr> (“1925: Hitler rehearsing” Erişim tarihi: 20.12.2017)

http-63:

<http://warisboring.com/the-nazis-obsessed-over-beauty/> (“The Nazis Obsessed Over Beauty” Erişim tarihi: 14.03.2018)

http-64:

<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/switzerland/10846730/Nazi-salute-not-always-punishable-as-racial-discrimination-Swiss-court-rules.html> (“Nazi salute 'not always punishable' as racial discrimination, Swiss court rules” Erişim tarihi: 24.05.2018)

http-65:

<https://www.abruckner.com/editorsnote/features/hitlersmonumenttoa/> (“Adolf Hitler's Monument to Anton Bruckner” Erişim tarihi: 25.04.2018)

http-66:

<http://www.history.com/news/history-lists/10-things-you-may-not-know-about-the-nuremberg-trials> (“10 Things You May Not Know About the Nuremberg Trials” Erişim tarihi: 20.12.2017)

http-67:

<http://www.nyc-architecture.com/ARCH/Notes-Fascist-GER.htm> (“Fascist architecture in Germany” Erişim tarihi: 20.05.2018)

http-68:

<http://www.alamy.com/stock-photo-adolf-hitler-a-sketch-for-a-suspension-bridge-over-the-elbe-river-31700675.html> (“Adolf Hitler, a sketch for a suspension bridge over the Elbe River near Hamburg 1936 Pencil on paper, unsigned” Erişim tarihi: 13.03.2018)

http-69:

<https://www.theguardian.com/cities/2016/apr/14/story-of-cities-hitler-germania-berlin-nazis> (“Story of cities #22: how Hitler's plans for Germania would have torn Berlin apart” Erişim tarihi: 28.02.2018)

http-70:

<https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/architecture/the-top-ten-unrealised-and-unfinished-buildings-10234560.html> (“The Top Ten: Unrealised and unfinished buildings” Erişim tarihi: 17.04.2018)

http-71:

http://ghdi.ghi-dc.org/sub_image.cfm?image_id=2335 (“Model of the "World Capital City Germania," Built According to Plans by Albert Speer (1939)” Erişim tarihi: 30.05.2018)

http-72:

<https://museumofworldwarII.org/collection/rise-of-nazism/> (“Rise of Nazism” Erişim tarihi: 15.09.2018)

http-73:

<https://www.the-saleroom.com/en-gb/auction-catalogues/frasers-autographs/catalogue-id-srfr10005/lot-4ee497af-2b1b-4108-8b9d-a452014608b8> (“An Original Sketch by Adolf Hitler” Erişim tarihi: 15.09.2018)

http-74:

<https://mk.christogenea.org/gallery/hitler-art-architecture?page=0%2C0> (“Hitler Art & Architecture” Erişim tarihi: 15.09.2018)

http-75:

<http://designrambler.blogspot.com/2011/05/adolf-hitler-as-designer.html> (“Adolf Hitler as a Designer” Erişim tarihi: 15.09.2018)

http-76:

<https://www.jta.org/2005/07/22/life-religion/features/hitler-items-sold-at-montreal-auction> (“Hitler items sold at Montreal auction” Erişim tarihi: 15.09.2018)

http-77:

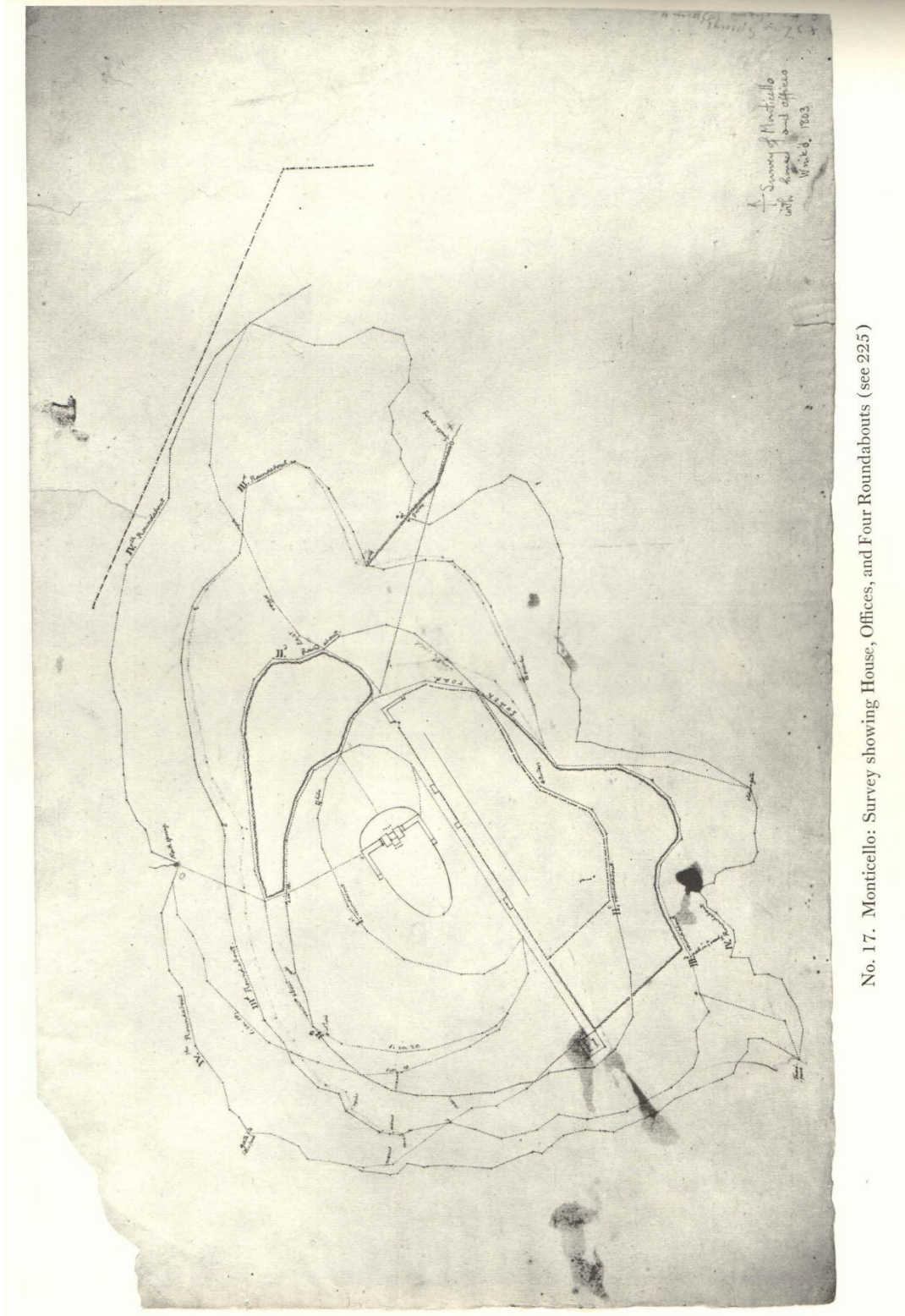
https://www.reddit.com/r/interestingasfuck/comments/5j0k0p/adolf_hitlers_original_doodles_from_when_he_was/ (“Adolf Hitler's original doodles from when he was coming up for the Nazi Party Symbol, 1920” Erişim tarihi: 15.09.2018)

http-78:

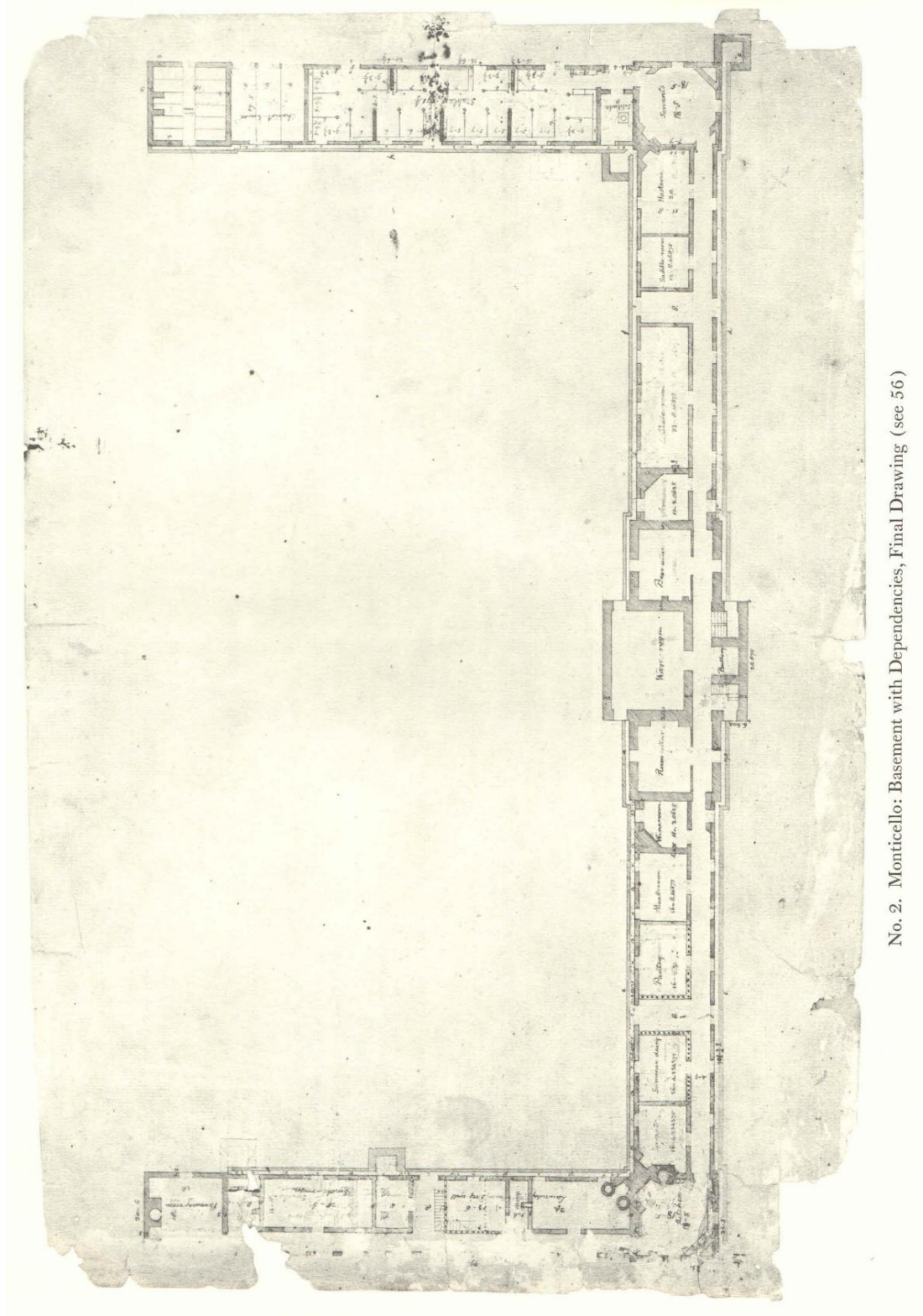
<http://projectivecities.aaschool.ac.uk/portfolio/filipe-lourenco-paris-as-metropolis/> (“Paris, The Metropolis of Tomorrow and its un-Planning” Erişim tarihi: 02.10.2018)

EKLER

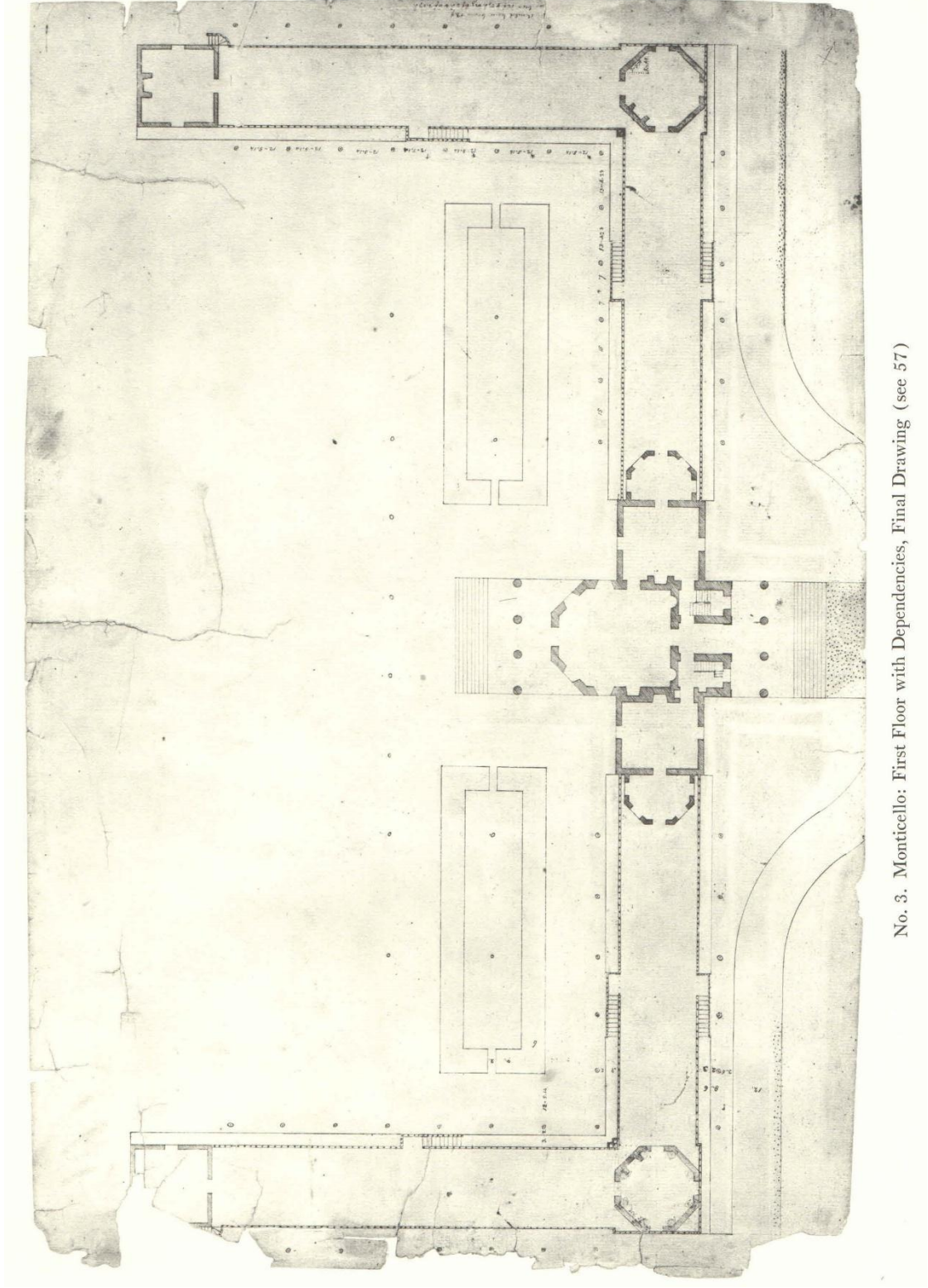
EK-1: Thomas Jefferson ve Tasarım

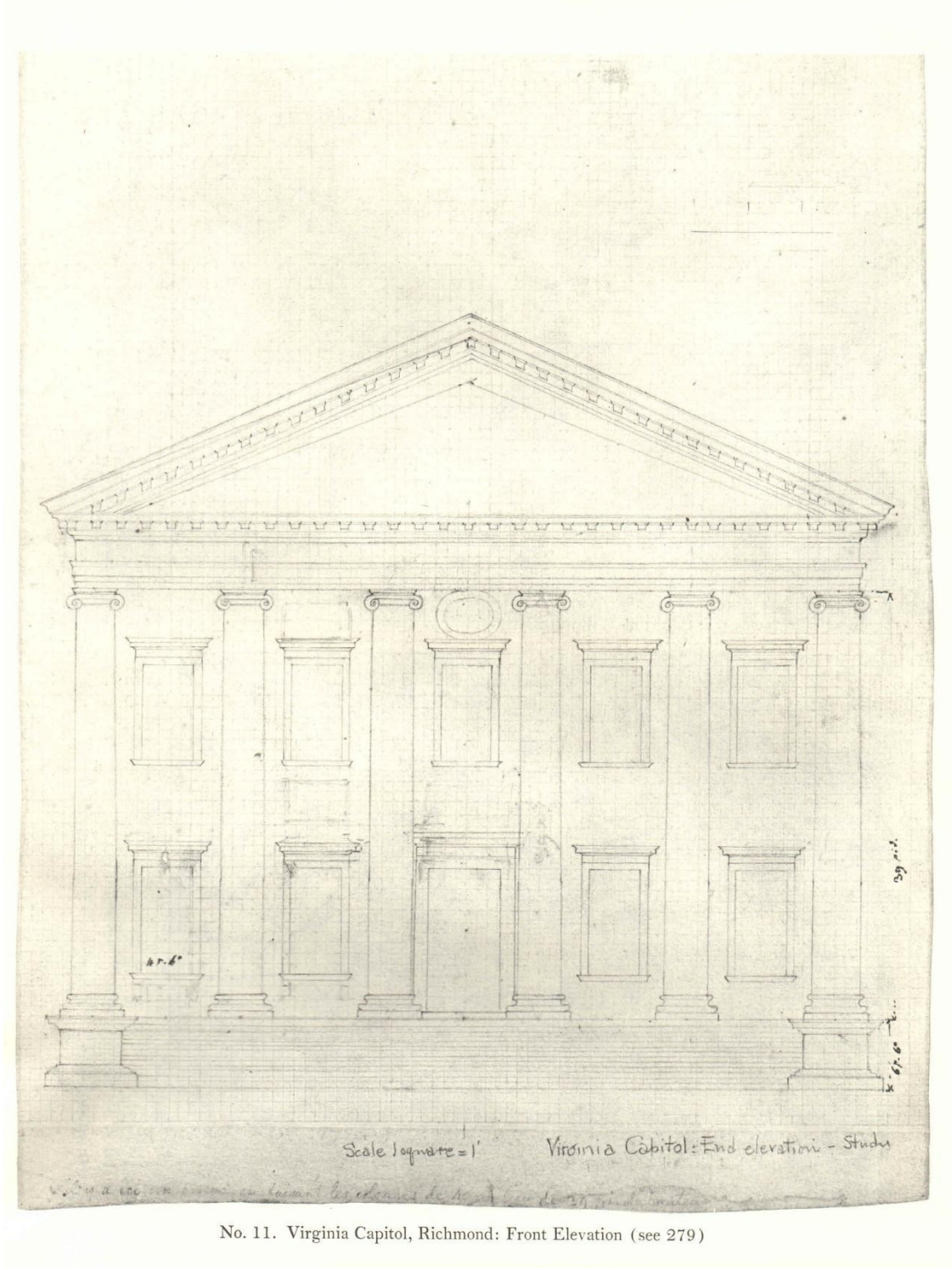
Şekil EK-1. 1. Monticello, Arazi incelemesi eskizi (Nichols, 2008, s. 22).

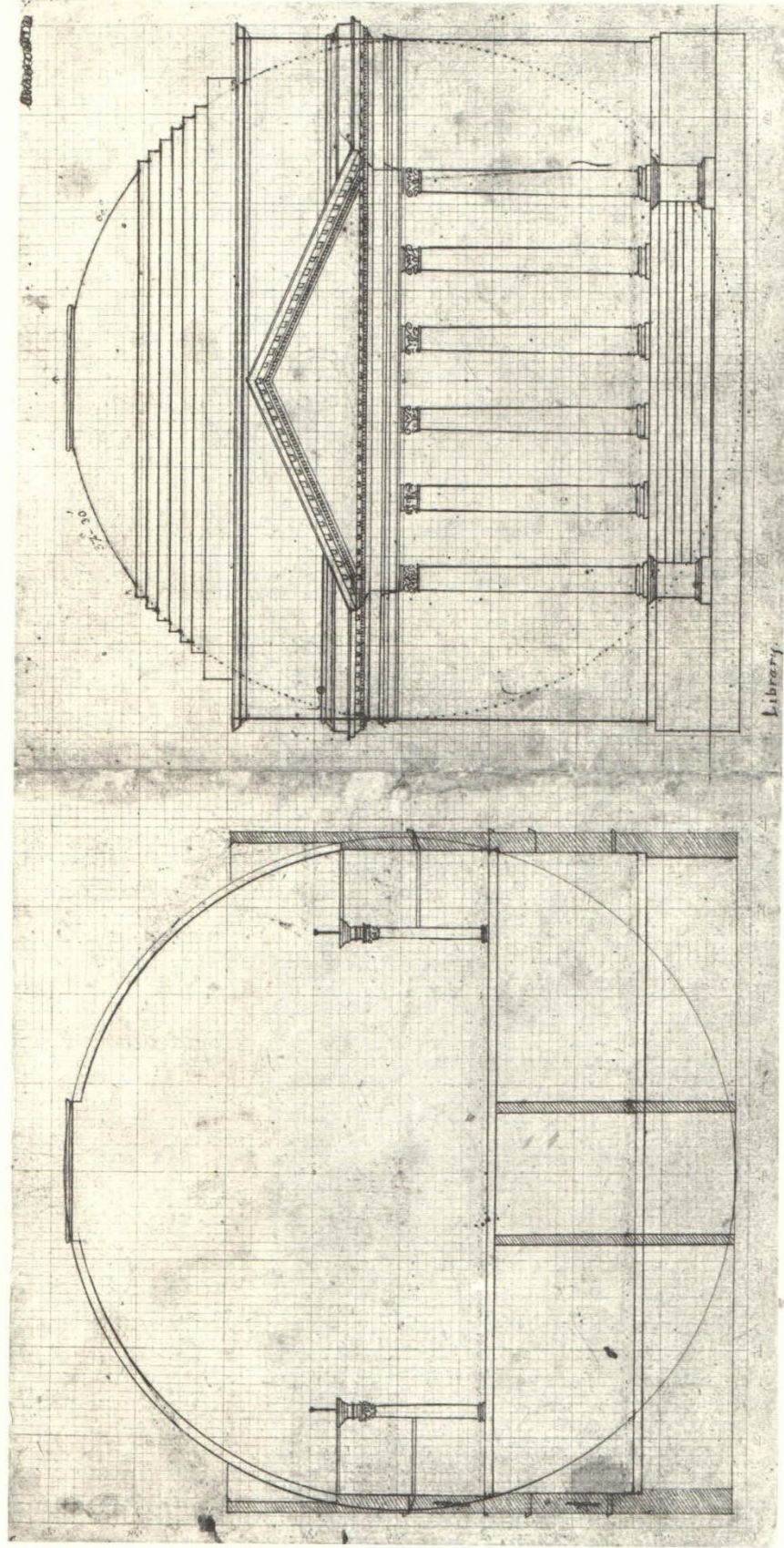
Şekil EK-1. 2. Monticello, Zemin kat plan (Nichols, 2008, s. 12).

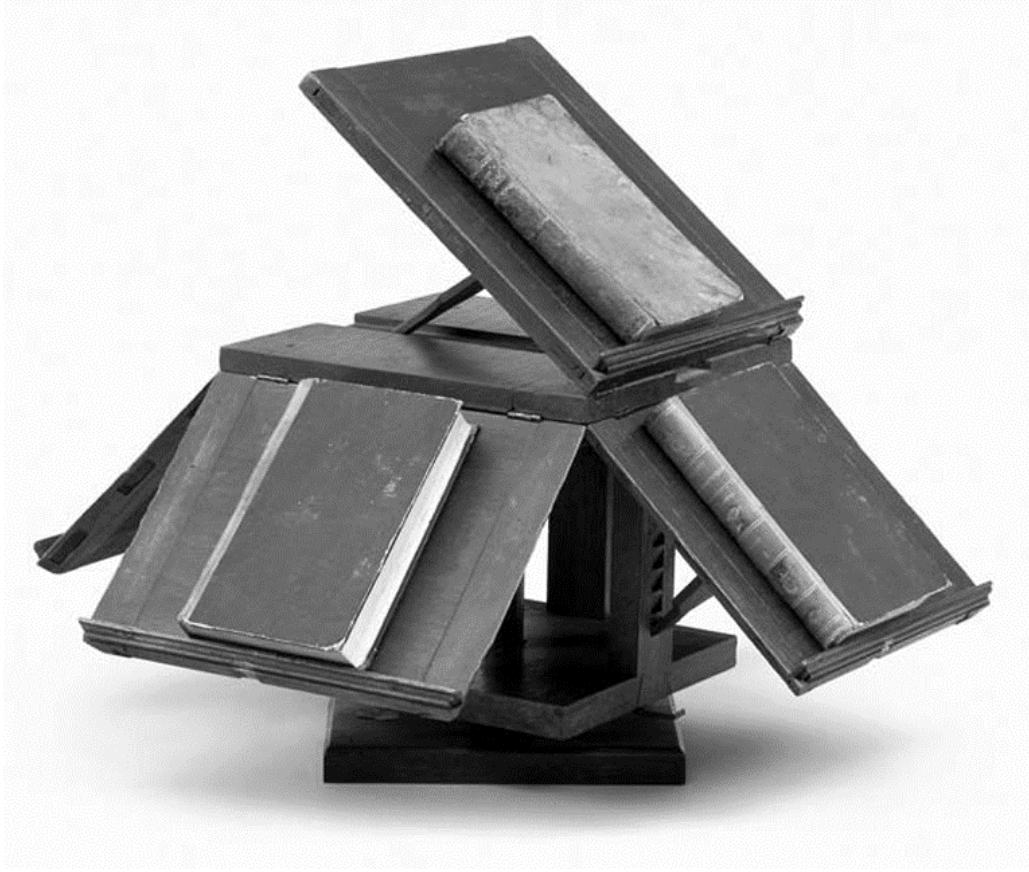
Şekil EK-1. 3. Monticello, Birinci kat final planı (Nichols, 2008, s. 13).

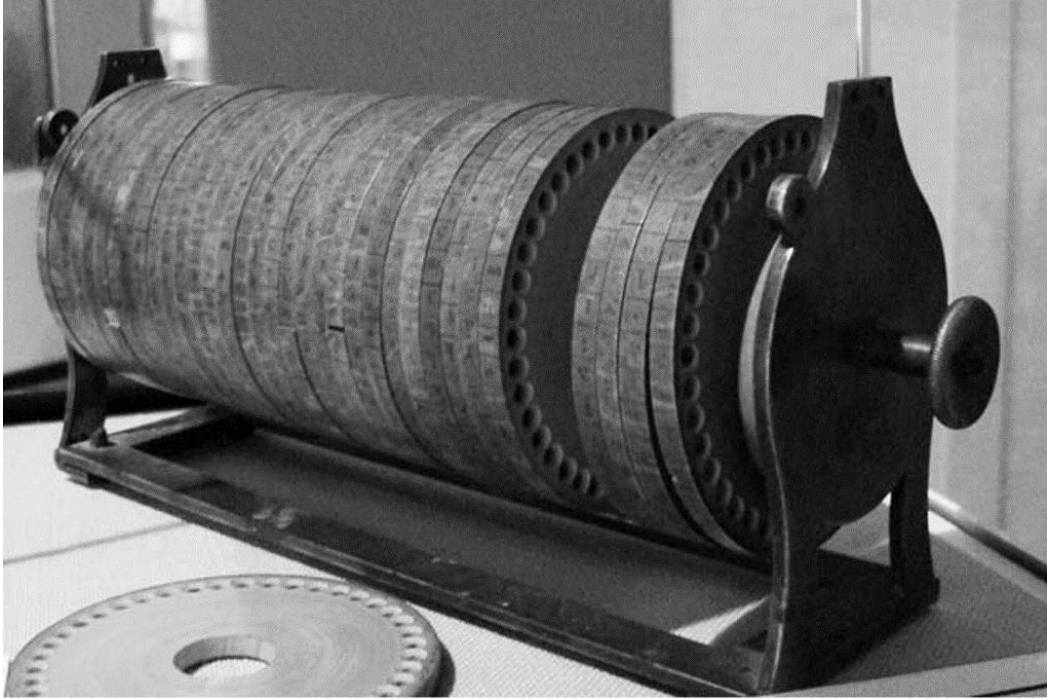
Şekil EK-1. 4. Virjinya Meclis Binası, Cephe görünüşü (Nichols, 2008, s. 18).

No. 27. University of Virginia: Rotunda, Section and Elevation (see 328 and 329)

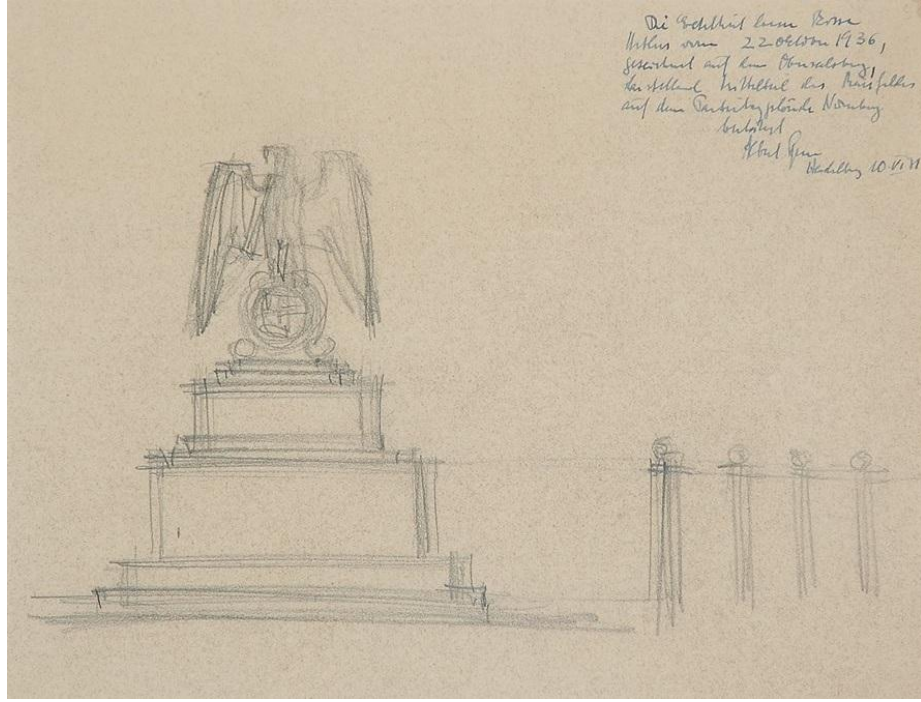

Şekil EK-1. 6. Dönebilen kitap standı, Tasarım: Thomas Jefferson (Thomson, 2012, s. 168).

Şekil EK-1. 7. Dairesel şifreleme aleti. Tasarım: Thomas Jefferson (Thomson, 2012, s. 175).

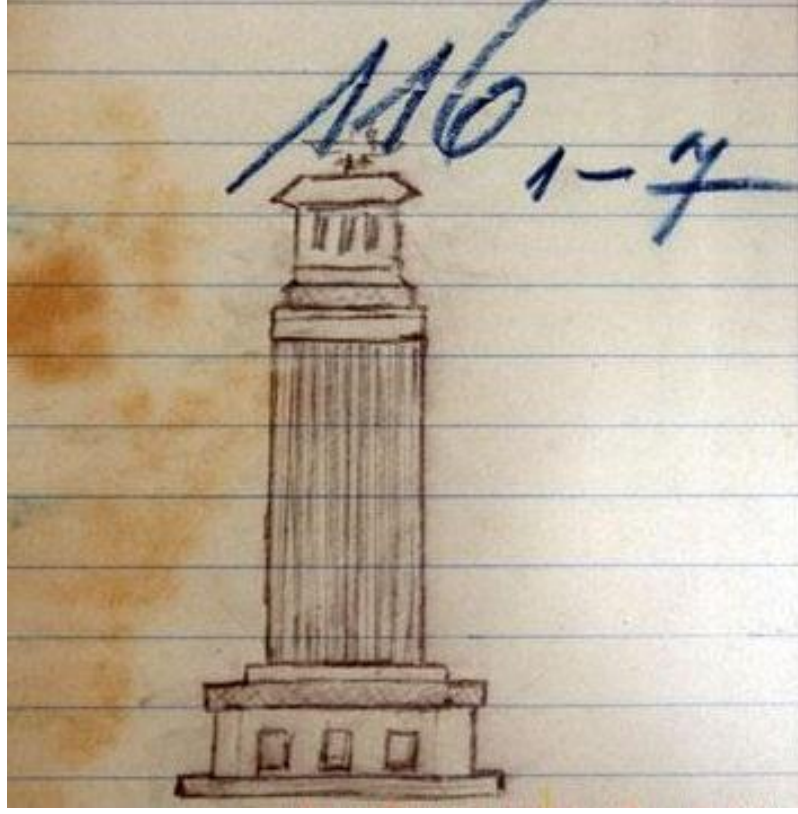
EK-2: Adolf Hitler ve Tasarım

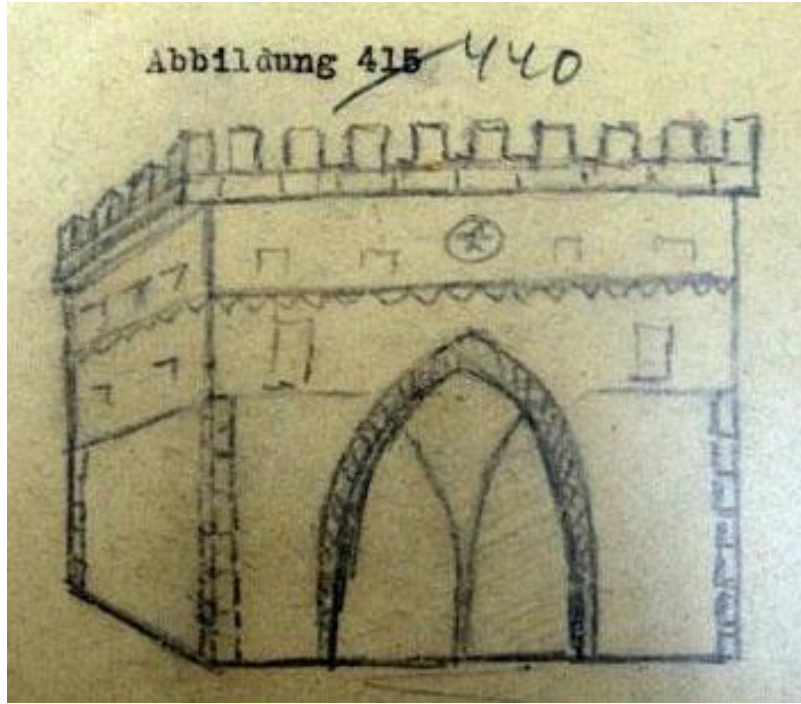
Şekil EK-2.1. Adolf Hitler tarafından çizilen gamalı haç ve kartal (<http-72>).

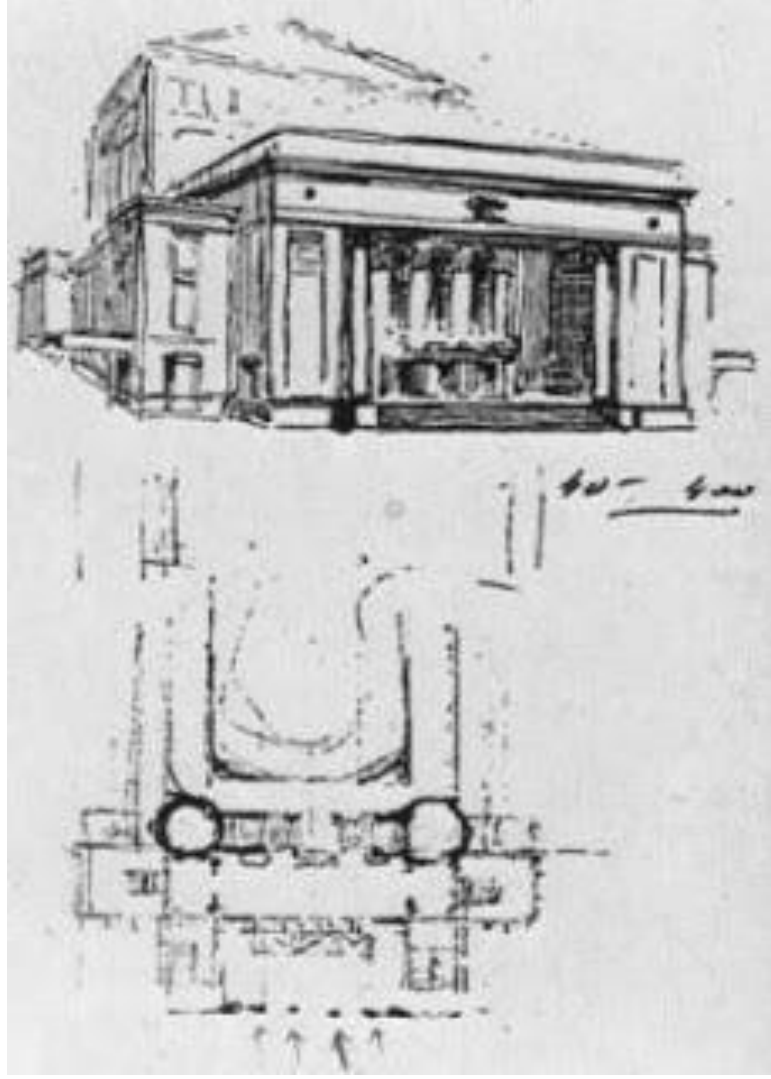
Şekil EK-2.2. Adolf Hitler'in Linz'deki Özgürlük Anıtı eskizi (<http-73>).

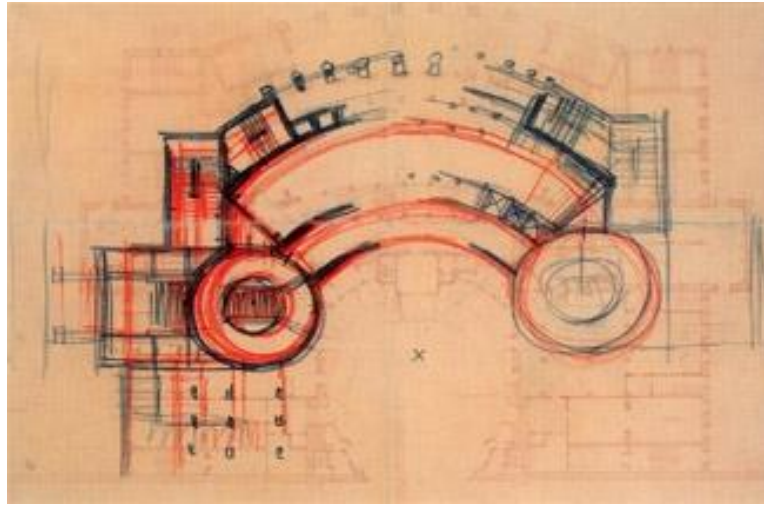
Şekil EK-2.3. Speer tarafından geliştirilmesi için Adolf Hitler'in yaptığı eskiz (<http-74>).

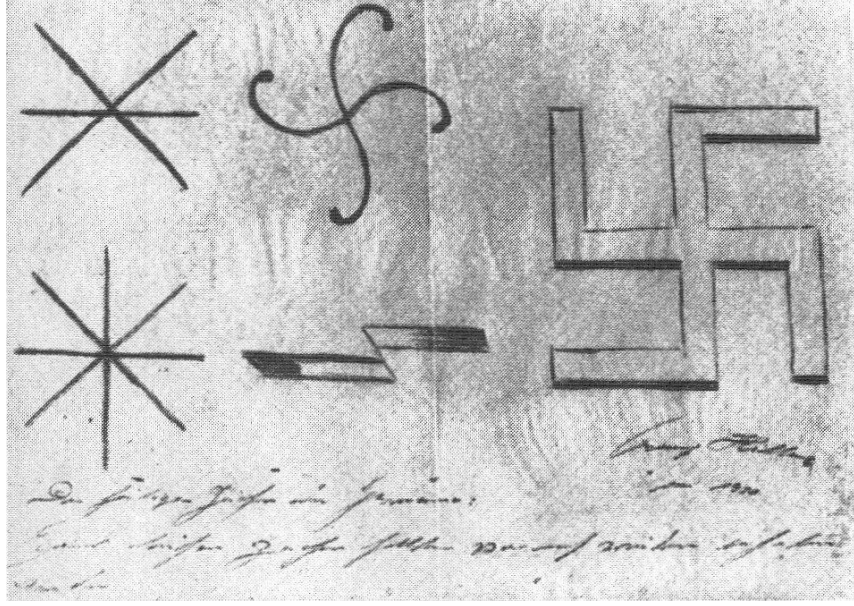
Şekil EK-2.4. Adolf Hitler'in yapmış olduğu eskiz (<http-74>).

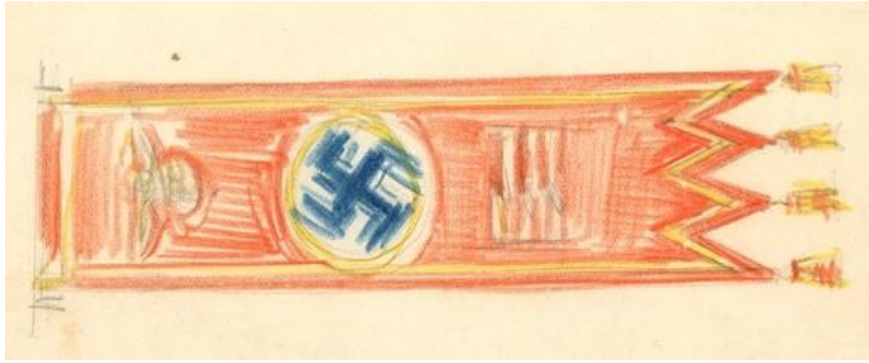
Şekil EK-2.5. Adolf Hitler'in yaptığı mimari eskiz (<http-75>).

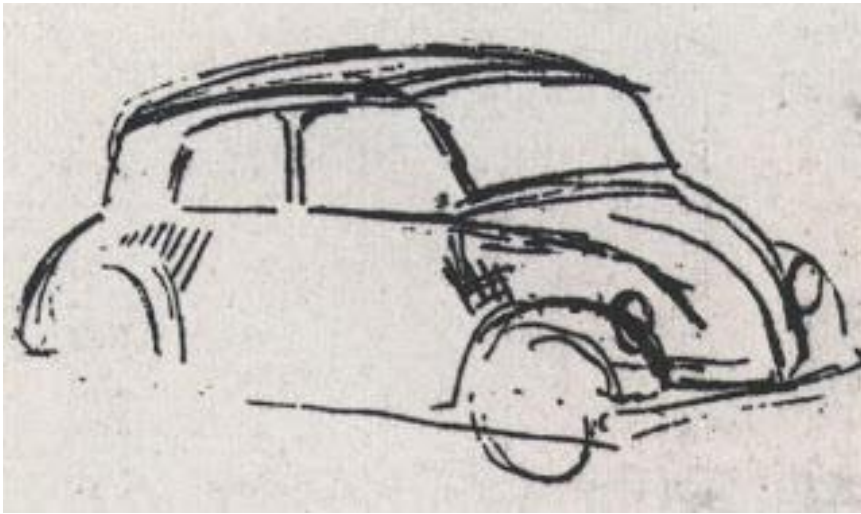
Şekil EK-2.6. Albert Speer'in eskizi üzerinde Adolf Hitler'in yaptığı değişiklikler (<http-76>).

Şekil EK-2.7. Adolf Hitler'in gamalı haç çizimleri (http-77).

Şekil EK-2.8. Adolf Hitler tarafından çizilen parti bayrak taslağı (http-72).

Şekil EK-2.9. Adolf Hitler'in yaptığı Volkswagen çizimi, 1932 (http-75).